ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

DISCURSUL SOLEMN AL TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ROSTIT LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ CU OCAZIA REALEGERII ÎN FUNCȚIA SUPREMĂ DE PREȘEDINTE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

35 DE ANI DE LA VICTORIA ASUPRA FASCISMULUI. PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Col. LEONIDA LOGHIN
Cpt. ALEXANDRU DUȚU

MASELE POPULARE ȘI FRONTUL ANTIHITLERIST

OLIMPIU MATICHESCU
MARIN BADEA

GÎNDIREA ȘI PRACTICA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SLUJBA REALIZĂRII IDEALULUI DE UNITATE ȘI INDEPENDENȚĂ (1821—1877)

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

DEMOGRAFIE ȘI ECOLOGIE

ȘTEFAN PASCU

EGIPTUL OTOMAN ÎN SECOLELE XVI—XVII ÎN LUMINA UNOR NOI IZVOARE ȘI CERCETĂRI

MIHAI MAXIM

DOCUMENTAR
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI
BULETIN BIBLIOGRAFIC

4

TOMUL 33 1980

APRILIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC *(redactor responsabil)*; ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50.72.41.

www.dacoromanica.ro

NICOLAE CEAUȘESCU

PREȘEDINTELE REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

JURĂMÎNTUL
PREȘEDINTELUI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

«Jur să slujesc cu credință patria, să acționez cu fermitate pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru bunăstarea și fericirea întregului popor, pentru edificarea socialismului și comunismului în Republica Socialistă România !

Jur să respect și să apăr Constituția și legile țării, să fac totul pentru aplicarea consecventă a principiilor democrației socialiste, pentru afirmarea în viața societății a normelor eticii și echității socialiste!

Jur să promovez neabătut politica externă de prietenie și alianță cu toate țările socialiste, de colaborare cu toate națiunile lumii, fără deosebire de orînduire socială, pe baza deplinei egalități în drepturi, de solidaritate cu forțele revoluționare, progresiste de pretutindeni, de pace și prietenie între popoare!

Jur că îmi voi face întotdeauna datoria cu cinste și devotament pentru strălucirea și măreția națiunii noastre socialiste, a Republicii Socialiste România!»

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 33, Nr. 4
Aprilie 1980

SUMAR

Discursul solemn al tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU rostit la Marea Adunare Națională cu ocazia realegerii în funcția supremă de președinte al Republicii Socialiste România 603

35 DE ANI DE LA VICTORIA ASUPRA FASCISMULUI

Colonel LEONIDA LOGHIN, căpitan ALEXANDRU DUȚU, Participarea armatei române la războiul antihitlerist 611

OLIMPIU MATICHESCU, MARIN BADEA, Masele populare și frontul antihitlerist 627

*

STELIAN BREZEANU "Imperator Bulgariae et Vlachiae". În jurul genezei și semnificației termenului "Vlachia" din titulatura lui Ioniță Asan 651

*

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, Gîndirea și practica militară românească în slujba realizării idealului de unitate și independență națională (1821—1877) 675

*

TRAIAN RUS, Lupta comună a țărănimii române, maghiare și germane din comitatul Mureș-Turda în toamna anului 1918 pentru libertate și pămînt 691

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

ȘTEFAN PASCU, Demografie și ecologie 707

MIHAI MAXIM, Egiptul otoman în secolele XVI—XVII în lumina unor noi izvoare și cercetări 725

DOCUMENTAR

MARIA DOGARU, Reconstituirea Daciei în simbol heraldic 743

VICTOR ESKENASY, Izvoare cartografice medievale despre teritoriul românesc. Observații pe marginea unei lucrări recente 759

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (IV) *(Petre Diaconu)* 767

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga" în anul 1979; Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga" în anul 1979; Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga" la manifestări științifice interne și internaționale în anul 1979 773

RECENZII

MIHAI FĂTU, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român 1944—1947*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 371 p. *(Mihail Rusenescu)* 789
General-maior dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Edit. militară, București, 1979, 435 p. *(Eugen Bantea)* . . 793
RĂZVAN THEODORESCU, *Itinerarii medievale*, Edit. Meridiane, București, 1979, 195 p. + 54 pl. *(Nicolae Stoicescu)* 799
KEITH HITCHINS (Ed.), *Studies in East European History*, vol. I, E.J. Brill, Leiden, 1977, 191 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 802

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI: *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană în România* (antologie, studiu introductiv și note de Gheorghe Ghimeș), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 442 p. *(Gh. I. Ioniță)* APOSTOL STAN, *Renașterea armatei naționale*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 265 p. *(Dorina N. Rusu)*; PAUL ABRUDAN, *Prefectul pașoptist Vasile Moldovan*, Edit. militară, București, 1979, 175 p. *(Valeriu Stan)*; VASILE CĂRĂBIȘ, *Publicații periodice din Gorj*, Tîrgu Jiu, 1978, 217 p. *(Olimpia Diaconescu)*; 811

BULETIN BIBLIOGRAFIC *(Gelu Apostol)*. 817

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 33, Nr. 4
Avril 1980

SOMMAIRE

Discours solennel prononcé par le camarade NICOLAE CEAUŞESCU à la Grande Assemblée Nationale lors de sa réélection aux fonctions suprêmes de Président de la République Socialiste de Roumanie 603

35e ANNIVERSAIRE DE LA VICTOIRE SUR LE FASCISME

Colonel LEONIDA LOGHIN, capitaine ALEXANDRU DUŢU, La participation de l'armée roumaine à la guerre antihitlérienne 611

OLIMPIU MATICHESCU, MARIN BADEA, Les masses populaires et le front antihitlérien 627

*

STELIAN BREZEANU ,,Imperator Bulgariae et Vlachiae". Autour de la genèse et de la signification du terme ,,Vlachia" figurant dans le titre de Iohanitsa Asen 651

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, La pensée et la pratique militaire roumaines au service de l'accomplissement de l'idéal de l'unité et de l'indépendance nationale (1821—1877) 675

*

TRAIAN RUS, La lutte commune de la paysannerie roumaine, hongroise et allemande du comté de Mureş—Turda, à l'automne 1918, pour la liberté et la terre 691

EN L'HONNEUR DU XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

ŞTEFAN PASCU, Demographie et écologie 707

MIHAI MAXIM, L'Egypte ottoman aux XVIe et XVIIe siècles à la lumière des nouvelles sources et recherches 725

DOCUMENTAIRE

MARIA DOGARU, La reconstitution de la Dacie en symbole héraldique 743

VICTOR ESKENASY, Sources cartographiques médiévales concernant le territoire roumain. Observations en marge d'ouvrages de nouvelle date 759

www.dacoromanica.ro

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

L'histoire de Dobroudja dans certains ouvrages étrangers de récente date (IV) *(Petre Diaconu)* 767

LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité de l'Institut d'histoire « N. Iorga » en 1979; Les publications des membres de l'Institut d'histoire « N. Iorga » en 1979. Communications présentées par les membres de l'Institut d'histoire « N. Iorga » à diverses manifestations scientifiques internes et internationales en 1979 773

COMPTES RENDUS

MIHAI FĂTU, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român (1944—1947)* (Alliances politiques du Parti Communiste Roumain, 1944—1947), Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 371 p. *(Mihai Rusenescu)* 789
Major-Général dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români* (Contributions à l'étude du concept de pouvoir armé chez les Roumains), Editions Militaires, Bucarest, 1979, 435 p. *(Eugen Bantea)*. 793
RĂZVAN THEODORESCU, *Itinerarii medievale* (Itinéraires médiévales), Editions Meridiane, Bucarest, 1979, 195 p. + 54 pl. *(Nicolae Stoicescu)* 799
KEITH HITCHINS, *Studies in East European Social History*, vol. I, Leiden, E.J. Brill, 1977, 191 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 802

NOTES

L'HISTOIRE DE ROUMANIE: * * * *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană în România* (La pensée sociale-politique antimonarchique et républicaine en Roumanie) (anthologie, étude introductive et notes de Gheorghe Ghimeș), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 444 p. *(Gh. I. Ioniță)*; APOSTOL STAN, *Renașterea armatei naționale* (La renaissance de l'armée nationale), Editions « Scrisul românesc », Craiova, 1979, 265 p. *(Dorina N. Rusu)*; PAUL ABRUDAN, *Prefectul pașoptist Vasile Moldovan* (Le préfet quarantuitard Vasile Moldovan), Editions militaires, Bucarest, 1979, 175 p. *(Valeriu Stan)*; VASILE CĂRĂBIȘ, *Publicații periodice din Gorj* (Publications périodiques du département de Gorj), Tîrgu Jiu, 1978, 217 p. *(Olimpia Diaconescu)*. 811

BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE *(Gelu Apostol)* 817

www.dacoromanica.ro

DISCURSUL SOLEMN AL TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ROSTIT LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ CU OCAZIA REALEGERII ÎN FUNCȚIA SUPREMĂ DE PREȘEDINTE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

— 28 MARTIE 1980 —

Stimate tovarășe președinte al Marii Adunări Naționale.

Stimate tovarășe și stimați tovarăși deputați,

De la înalta tribună a primei sesiuni a noii legislaturi a Marii Adunări Naționale, adresez cele mai vii și călduroase mulțumiri clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului nostru popor, pentru încrederea acordată Partidului Comunist Român, Frontului Democrației și Unității Socialiste prin votul de la 9 martie.

Am început prin a adresa primele cuvinte minunatului nostru popor, pentru că el reprezintă forța, chezășia victoriei socialismului, a independenței naționale, victoriei comunismului în România. Lui, poporului trebuie să-i închinăm întotdeauna întreaga noastră activitate.

Doresc, de asemenea, să exprim cele mai alese și călduroase mulțumiri Comitetului Central al partidului, Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, Marii Adunări Naționale pentru realegerea mea ca președinte al Republicii Socialiste România.

Alegînd deputații Marii Adunări Naționale și ai consiliilor populare, întregul nostru popor și-a exprimat deplina adeziune la politica internă și externă a partidului, precum și hotărîrea neabătută de înfăptuire a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, de ridicare a patriei noastre pe noi culmi de civilizație, voința fermă de a acționa pentru întărirea continuă a forței economice, a independenței și suveranității României, pentru colaborare, destindere, independență și pace în întreaga lume.

În cincinalul pe care îl încheiem în acest an am obținut realizări remarcabile în dezvoltarea economico-socială a patriei, în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al poporului, în progresul general al societății noastre socialiste.

Activitatea noii legislaturi a Marii Adunări Naționale coincide cu noua etapă de dezvoltare a României pe baza Programului partidului și a hotărîrilor Congresului al XII-lea.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 33, nr. 4, p. 603 — 609, 1980

www.dacoromanica.ro

Trebuie să facem totul pentru realizarea unei noi calități în toate domeniile de activitate, și în primul rînd pentru o calitate nouă a muncii și vieții întregului nostru popor. În centrul activității partidului și statului, a întregului popor trebuie să stea dezvoltarea tot mai puternică a forțelor de producție și perfecționarea continuă a relațiilor sociale, asigurînd astfel trecerea de la stadiul de țară în curs de dezvoltare la acela de țară mediu dezvoltată.

În conformitate cu hotărîrile Congresului al XII-lea, este necesar să dezvoltăm mai puternic baza de materii prime și energetică a țării, să înfăptuim o nouă revoluție agrară prin perfecționarea organizării și creșterea puternică a producției agricole. Realizarea Programului partidului și a hotărîrilor Congresului al XII-lea impune dezvoltarea mai puternică a științei, învățămîntului și culturii, afirmarea celor mai noi cuceriri ale cunoașterii umane în toate sectoarele vieții economico-sociale.

Este necesar să acționăm cu toată hotărîrea pentru înfăptuirea noului mecanism economic și organizarea întregii activități pe baza autoconducerii muncitorești și autogestiunii. În acest cadru, trebuie să punem un accent deosebit pe creșterea eficienței activității economice, asigurînd o înaltă productivitate a muncii, o rentabilitate superioară și sporirea pe această bază a bogăției naționale, a venitului național — condiția progresului neîntrerupt și multilateral al societății noastre, a ridicării continue a nivelului de trai material și spiritual al poporului.

O atenție deosebită vom acorda dezvoltării relațiilor economice internaționale, extinderii colaborării cu țările din C.A.E.R., cu toate țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, precum și cu statele capitaliste dezvoltate, participării active a României la diviziunea internațională a muncii, la schimbul de valori pe plan mondial. Se impune să facem totul pentru extinderea și mai puternică a cooperării în producție, pentru valorificarea superioară a materiilor prime și muncii poporului nostru, pentru un comerț internațional echilibrat, bazat pe egalitate și avantaj reciproc.

În strînsă concordanță cu hotărîrile Congresului al XII-lea, cu întreaga politică a partidului, vom face totul, odată cu dezvoltarea forțelor de producție și creșterea avuției naționale, pentru ridicarea pe toate planurile a nivelului de viață material și spiritual al oamenilor muncii, al tuturor cetățenilor țării — obiectiv esențial al edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Noua etapă de dezvoltare a patriei noastre socialiste impune perfecționarea continuă a planificării și conducerii societății, participarea directă și tot mai activă a maselor populare la conducerea tuturor sectoarelor de activitate. Să facem astfel încît democrația noastră socialistă să-și afirme cu putere superioritatea și să demonstreze că numai în condițiile socialismului poporul poate fi cu adevărat liber, stăpîn pe destinele sale, își poate făuri în mod conștient propriul său viitor.

Sarcini importante revin în următorii ani Marii Adunări Naționale în perfecționarea cadrului juridic al societății noastre, în așezarea pe baze noi, democratice a relațiilor sociale, a normelor de conviețuire între oameni. Trebuie să facem astfel ca legile ce vor fi adoptate de Marea Adunare Națională să constituie expresia voinței întregului nostru popor, asigurînd ordinea, disciplina, deplina unitate de acțiune a națiunii noastre în întreaga viață economico-socială.

www.dacoromanica.ro

În scopul întăririi controlului și dezvoltării democrației, este necesar să introducem regula ca anual guvernul să raporteze Marii Adunări Naționale despre activitatea sa în realizarea planului de dezvoltare economico-socială, în înfăptuirea întregii politici interne și externe a țării. Totodată, comisiile Marii Adunări Naționale vor trebui să intensifice controlul asupra activității ministerelor și altor organisme guvernamentale. Se impune să fie îmbunătățită activitatea Consiliului de Stat în desfășurarea întregii activități între sesiunile Marii Adunări Naționale, în asigurarea aplicării ferme a legilor statului în toate domeniile. În conducerea unitară a întregii activități economico-sociale, sarcini importante revin guvernului, care trebuie să asigure înfăptuirea neabătută a prevederilor planului de stat, întărirea răspunderii în buna gospodărire a țării, în aplicarea neabătută a noului mecanism economic.

Este necesar să se acționeze cu toată hotărîrea împotriva manifestărilor de birocratism și formalism, pentru buna organizare a muncii, întărirea controlului, punîndu-se un accent deosebit pe îndrumarea concretă a activității unităților economice, sociale la fața locului. Se impun măsuri mai hotărîte în vederea unei mai bune funcționări a consiliilor de conducere colectivă, a ministerelor și celorlalte organisme centrale, odată cu creșterea răspunderii directe a fiecăruia în realizarea sarcinilor încredințate.

Așa cum am menționat în cuvîntarea de la marea adunare populară consacrată alegerilor, vom acționa neabătut pentru perfecționarea activității justiției și a organelor Ministerului de Interne, în vederea aplicării cu strictețe în viață a legilor, întăririi legalității socialiste, veghind ca cei ce încalcă ordinea și normele de conviețuire ale societății noastre să răspundă în fața poporului și a organelor sale legale și, totodată, asigurînd deplina legalitate, astfel ca nimeni să nu poată fi pedepsit pe nedrept.

Doresc și cu acest prilej să asigur Marea Adunare Națională, întregul nostru popor că vom acorda întreaga atenție întăririi capacității de apărare a țării, dotării și pregătirii corespunzătoare a armatei noastre, precum și pregătirii gărzilor muncitorești, a detașamentelor militare ale tineretului, a întregului popor, pentru apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței și suveranității patriei.

Vom acționa neabătut pentru întărirea unității de muncă și luptă a întregului popor în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste.

Vom înfăptui și în continuare, neabătut, politica națională revoluționară marxist-leninistă de deplină egalitate în drepturi între toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate.

În același timp, vom intensifica activitatea de ridicare a nivelului de cunoștințe profesionale, tehnice și științifice ale maselor, de educare politico-culturală a oamenilor muncii, de formare a omului nou, constructor conștient al socialismului și comunismului.

Avem de înfăptuit un program de largă perspectivă pentru viitorul patriei noastre socialiste. Minunatul nostru popor, sub conducerea partidului comunist, a demonstrat marea sa forță creatoare, hotărîrea neabătută de a-și făuri un viitor nou, liber. Realizarea noii etape de dezvoltare a patriei cere eforturi susținute, unirea tuturor forțelor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate. Sîntem pe deplin conștienți că și în cincinalul viitor va trebui să învingem multe greutăți în ascensiunea, pe dru-

www.dacoromanica.ro

muri nestrăbătute, spre înaltele piscuri ale civilizaţiei comuniste. Nu trebuie să uităm nici un moment că tot ce am cucerit şi înfăptuit în dezvoltarea socialistă a României este rezultatul luptei revoluţionare, al muncii pline de avînt a maselor largi populare, sub conducerea comuniştilor. Realizarea Programului partidului, a hotărîrilor Congresului al XII-lea necesită spirit revoluţionar, luptă hotărîtă împotriva a tot ceea ce este vechi şi perimat, promovarea fermă şi neabătută a noului, devotament şi răspundere fără limită faţă de interesele patriei, ale poporului, ale cauzei socialismului şi comunismului.

Stimate tovarăşe şi stimaţi tovarăşi deputaţi,

Noua legislatură a Marii Adunări Naţionale îşi începe activitatea în împrejurări internaţionale deosebit de grave. Accentuarea încordării internaţionale, ca rezultat al politicii imperialiste de forţă şi dictat, de reîmpărţire a sferelor de influenţă, pune în pericol cauza destinderii, păcii şi independenţei naţionale a popoarelor.

Este adevărat, în confruntarea dintre cele două tendinţe fundamentale din viaţa internaţională, forţele progresiste, antiimperialiste au obţinut şi obţin succese importante în lupta împotriva vechii politici imperialiste de dominaţie şi dictat. De aceea, în ciuda încordării actuale, privim cu încredere viitorul de pace şi independenţă al popoarelor. Tocmai de aceea este necesar ca, în actuala situaţie internaţională încordată, să se întărească unitatea, solidaritatea şi colaborarea acestor forţe, a popoarelor care doresc să trăiască libere şi independente, să fie stăpîne pe destinele lor, în scopul de a opri accentuarea încordării internaţionale şi de a asigura continuarea politicii de destindere, colaborare, pace şi dezvoltare independentă a tuturor naţiunilor. Nu există misiune mai nobilă, de mai înaltă răspundere politică şi umanistă, decît aceea de a face totul pentru asigurarea păcii şi independenţei popoarelor.

În conformitate cu Directivele Congresului al XII-lea al partidului, vom acţiona neabătut pentru întărirea relaţiilor cu toate ţările socialiste, a solidarităţii active în lupta pentru triumful cauzei socialismului, independenţei şi păcii. În acest cadru — aşa cum am subliniat şi la Congresul al XII-lea al partidului — vom pune un accent deosebit pe relaţiile cu vecinii noştri, deoarece aceasta are o importanţă deosebită pentru construcţia socialistă, pentru întreaga dezvoltare a patriei noastre, a ţărilor noastre socialiste, a păcii şi colaborării.

În acelaşi timp, vom extinde relaţiile cu ţările în curs de dezvoltare, ca o latură a luptei împotriva politicii imperialiste şi colonialiste, pentru lichidarea subdezvoltării şi pentru o nouă ordine internaţională. Vom dezvolta, de asemenea, în continuare relaţiile cu statele capitaliste dezvoltate, cu toate ţările lumii, fără deosebire de orînduire socială. La baza tuturor relaţiilor internaţionale vom aşeza permanent principiile deplinei egalităţi în drepturi, ale respectului independenţei, suveranităţii şi neamestecului în treburile interne, ale întrajutorării reciproc avantajoase, precum şi renunţarea la forţă sau la ameninţarea cu forţa, respectarea dreptului fiecărui popor de a fi deplin stăpîn pe destinele sale.

Mai mult ca oricînd, în actualele împrejurări internaţionale se impune să întărim colaborarea cu toate statele participante la Conferinţa de la

www.dacoromanica.ro

Helsinki, în vederea pregătirii temeinice a reuniunii de la Madrid din toamna acestui an, pentru a da un nou impuls înfăptuirii securității, colaborării, destinderii și păcii în Europa și în întreaga lume. Pe prim plan trebuie să se pună realizarea dezangajării militare, a dezarmării — condiția sine qua non a securității și păcii.

Vom acționa neabătut pentru extinderea colaborării în Balcani, ca parte inseparabilă a securității și păcii în Europa și în întreaga lume.

Ținînd seama de importanța reuniunii de la Madrid din acest an, considerăm necesar ca Marea Adunare Națională să își intensifice contactele cu parlamentele din celelalte țări pentru pregătirea temeinică a acestei reuniuni. În acest sens se impune intensificarea activității comisiei speciale a Marii Adunări Naționale consacrată securității, colaborării, independenței naționale și păcii în Europa.

O atenție deosebită va trebui să acordăm în următorii ani luptei pentru dezarmare, și în primul rînd pentru dezarmare nucleară. Pentru țările europene, problema dezarmării are o însemnătate deosebită, ținînd seama că pe acest continent sînt concentrate cele mai puternice forțe militare, armamente, inclusiv armamentul nuclear. Pentru noi, popoarele europene, problema amplasării de noi rachete nucleare distrugătoare este nu o chestiune teoretică, ci o problemă vitală, de viață, pentru că aceste rachete vor lovi toate țările europene, și de o parte, și de alta. Iată de ce trebuie să spunem un NU hotărît amplasării de noi rachete în Europa, să facem totul pentru anularea sau, cel puțin, amînarea aplicării hotărîrilor N.A.T.O. și pentru începerea tratativelor, renunțîndu-se definitiv la dezvoltarea arsenalului de rachete în Europa. Aceasta este o problemă de viață pentru toate statele Europei.

Se poate spune că deceniul 80 este hotărîtor pentru realizarea dezarmării, pentru trecerea de la politica înarmărilor la o politică reală de dezarmare care să asigure un echilibru corespunzător al forțelor, însă prin reducerea substanțială a înarmărilor, și în primul rînd a înarmării nucleare. Sînt cunoscute propunerile României în acest sens. Considerăm că ele sînt de foarte mare actualitate și va trebui să acționăm neabătut pentru promovarea acestei politici. Ținînd seama de importanța problemelor dezarmării consider, de asemenea, necesar să se constituie o comisie specială a Marii Adunări Naționale care să acționeze în colaborare cu reprezentanții parlamentelor din alte țări, în direcția realizării acestui deziderat vital al întregii omeniri. Să facem totul pentru ca minunatele cuceriri ale științei, ale cunoașterii, ale geniului uman să servească bunăstarea, fericirea, independența popoarelor; trebuie să se înțeleagă faptul că primul drept al omului este acela de a trăi în pace și liniște. Dacă vorbim de drepturile omului, să facem astfel încît să se renunțe la armamentul nuclear de distrugere a omului, la armele de distrugere în masă. Să se respecte drepturile omului la viață, drepturile popoarelor la independență și pace. Pentru a preîntîmpina eventualele critici, vreau să menționez că noi înțelegem faptul că drepturile omului sînt foarte largi. Există, astfel, dreptul la muncă, dreptul de a nu fi asuprit și exploatat, precum și alte multe drepturi. Dar se pune întrebarea : dacă va acționa armamentul nuclear, cine se va mai ocupa de realizarea acestor drepturi ? ! De aceea trebuie să pornim de la dreptul fundamental al omului — acela de a trăi liber, de a trăi în pace. Numai astfel fiecare națiune, fiecare popor, fiecare societate

www.dacoromanica.ro

își vor putea rezolva problemele așa cum consideră că e mai bine, numai astfel se vor putea asigura dezvoltarea socială și materială, o viață demnă și liberă a popoarelor, prietenia și egalitatea între toate națiunile.

Ca țară socialistă în curs de dezvoltare, România va întări conlucrarea și solidaritatea cu țările în curs de dezvoltare, pentru pregătirea temeinică a sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite, din toamna acestui an, consacrată noii ordini economice internaționale. Vom acționa neabătut pentru intensificarea colaborării multilaterale cu țările în curs de dezvoltare, în scopul dezvoltării lor de sine stătătoare, prin forțe proprii, pe calea progresului și civilizației.

Complexitatea realității mondiale contemporane cere participarea, pe baza deplinei egalități în drepturi, a tuturor statelor la soluționarea problemelor internaționale. În acest cadru, considerăm că este de datoria țărilor mici și mijlocii să participe mai activ la viața internațională. Totodată, acordăm o mare însemnătate mișcării țărilor nealiniate în asigurarea continuării politicii de destindere, independență și pace.

Un rol important revine Organizației Națiunilor Unite, altor organisme internaționale, în democratizarea relațiilor dintre state, în participarea la soluționarea problemelor a tuturor țărilor, în rezolvarea pe calea tratativelor pașnice a tuturor problemelor litigioase dintre state.

În acest sens considerăm necesar să se realizeze un acord internațional cu privire la soluționarea, în cadrul Organizației Națiunilor Unite, a tuturor diferendelor ce se ivesc între state, cu obligația tuturor membrilor Organizației Națiunilor Unite de a nu recurge în nici o împrejurare la forță, de a se adresa Națiunilor Unite cînd se ivesc conflicte sau divergențe și de a căuta soluții numai și numai pe calea tratativelor.

Viața demonstrează cu putere că masele populare, popoarele au rolul determinant în înfăptuirea unei noi politici internaționale. De aceea, se impune să intensificăm colaborarea și solidaritatea internațională cu toate forțele progresiste și antiimperialiste, cu toate popoarele lumii care se pronunță pentru destindere, independență națională și pace. Avem ferma convingere că stă în puterea popoarelor ca, acționînd unite, să oprească accentuarea încordării internaționale, să asigure soluționarea pe calea tratativelor politice a problemelor litigioase, să înfăptuiască politica de destindere, pace și colaborare în întreaga lume.

De la înalta tribună a Marii Adunări Naționale asigurăm prietenii noștri de pretutindeni, toate statele și popoarele lumii că România socialistă nu va precupeți nici un efort pentru a contribui la destindere, la respectul independenței naționale și realizarea idealurilor de pace ale întregii omeniri, la înfăptuirea unei lumi mai drepte și mai bune, în care fiecare națiune să se simtă deplin egală și liberă.

Stimate tovarășe și stimați tovarăși deputați,

În încheiere, aș dori să exprim convingerea că toți deputații Marii Adunări Naționale vor acționa cu cea mai înaltă răspundere pentru a-și îndeplini misiunea încredințată, pentru a răspunde prin fapte încrederii acordate de masele populare, că vor pune toată energia, competența și elanul revoluționar în slujba înfăptuirii neabătute a Programului partidului, a politicii interne și externe a României socialiste.

www.dacoromanica.ro

În ce mă privește, doresc să asigur Marea Adunare Națională, partidul, întregul nostru popor că nu voi precupeți nimic pentru îndeplinirea cu succes a hotărîrilor Congresului al XII-lea, pentru triumful socialismului și comunismului în România, pentru întărirea independenței și suveranității patriei, pentru politica de colaborare și prietenie cu țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Vă asigur pe dumneavoastră, partidul și întregul popor că nu există nimic mai de preț pentru mine decît interesele poporului, cauza socialismului și comunismului, a prieteniei și păcii între popoarele lumii. Și îmi voi consacra toate forțele, viața — dacă va fi necesar — acestor idealuri, libertății, socialismului, păcii !

Avem un minunat trecut de luptă. În acest an sărbătorim 2050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat. Poporul nostru s-a format și dezvoltat în luptă, înfruntînd multe greutăți. Niciodată însă nu s-a plecat, niciodată n-a renunțat la ceea ce este al său ; el și-a păstrat glia, și-a păstrat felul său de a fi, moștenit din moși strămoși. Avem datoria sacră de a face să dăinuiască veșnic acest fel de a fi al poporului nostru — omenia, mîndria și sentimentul demnității naționale, dragostea de pace, prietenia cu toate popoarele, hotărîrea de a fi egal cu toate celelalte națiuni. Să facem totul ca aceste sentimente și virtuți, aceste caracteristici formate de-a lungul secolelor să se dezvolte în trăsături tot mai puternice ale națiunii noastre ! Aceasta ne dă tăria, ne dă încrederea în viitorul veșnic al poporului nostru !

De la înalta tribună a Marii Adunări Naționale, adresez, încă o dată, întregului nostru popor chemarea înflăcărată de a întări tot mai puternic unitatea în Frontul Democrației și Unității Socialiste, sub conducerea Partidului Comunist Român — forța politică conducătoare a societății noastre — asigurînd ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație.

Vă adresez dumneavoastră, tovarăși deputați, urarea de succes în întreaga activitate închinată patriei, partidului, poporului, socialismului și păcii.

Închei cu urarea cea mai călduroasă adresată poporului nostru de a obține tot ceea ce își dorește, de a înfăptui neabătut societatea socialistă multilateral dezvoltată și comunismul în România. Îi urez realizarea dorințelor de independență, bunăstare, fericire și sănătate !

Trăiască unitatea de nezdruncinat a întregului nostru popor în cadrul frontului Democrației și Unității Socialiste !

Trăiască patria noastră liberă și independentă — Republica Socialistă România !

Trăiască veșnic poporul român !

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

35 DE ANI DE LA VICTORIA ASUPRA FASCISMULUI

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

DE

Colonel LEONIDA LOGHIN
Căpitan ALEXANDRU DUȚU

Participarea României la războiul antihitlerist alături de celelalte state ale coaliției antifasciste, cu întregul său potențial uman și material, constituie o pagină distinctă a revoluției de eliberare socială și națională a poporului român înfăptuită începînd cu memorabila zi de 23 August 1944, momentul declanșator al insurecției românești. În crîncena înfruntare cu forțele militare ale Germaniei naziste și Ungariei hortiste poporul român, mobilizat și condus spre biruință de Partidul Comunist Român, a făcut eforturi considerabile, în limitele maxime ale posibilităților sale, pentru a-și aduce contribuția la înfrîngerea celui mai odios flagel al contemporaneității, fascismul. „În războiul împotriva Germaniei hitleriste — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — România a mobilizat și a trimis pe front 37 de divizii, diferite unități de artilerie antiaeriană, de aviație și marină, școli militare. Efectivul total al trupelor române participante la războiul antifascist s-a ridicat la aproape 540 000 de oameni" [1].

Acțiunile militare ale armatei române împotriva trupelor germane au început în seara zilei de 23 august 1944. Pînă la 25 octombrie 1944, cînd au fost înfrînte ultimele rezistențe inamice de pe teritoriul României, armata română a desfășurat, la început singură, apoi în cooperare cu trupele sovietice, trei operații principale, de valoare strategică, dacă se are în vedere scopurile urmărite de comandamentele militare: a) zdrobirea grupărilor germane de pe teritoriul aflat sub autoritatea guvernului român; b) asigurarea aliniamentului impus prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940 precum și a frontierelor de nord-vest, de vest și de sud ale României împotriva încercărilor inamicului de a pătrunde cu noi forțe în interiorul țării; c) eliberarea părții de nord-vest a României.

După desăvîrșirea eliberării teritoriului românesc răpit prin Dictatul de la Viena, armata română a luptat, alături de armata sovietică, dincolo de hotarele patriei, în Ungaria, Cehoslovacia și Austria, pînă la victoria finală asupra fascismului. Evidențiind caracterul just, eliberator, al participării României, în continuare, la războiul antihitlerist, dar și hotărîrea poporului român de a contribui cu toate forțele sale la victoria Națiunilor

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 571.

www.dacoromanica.ro

Unite, ziarul „Scînteia", organul central de presă al C.C. al P.C.R., scria la 27 octombtie 1944 : „Războiul nu s-a sfîrșit. Trebuie să luptăm mai departe, să nimicim în bîrlogul său fiara hitleristă, să nimicim din rădăcini imperialismul german... Înainte, spre Budapesta, spre Berlin".

Acțiunile armatei române în Ungaria (8 octombrie 1944—19 ianuarie 1945) s-au desfășurat în cadrul a două operații strategice — Debrețin și Budapesta. Trupele române au traversat în acest timp trei masive muntoase (Hegyálja, Bükk, Matra), au forțat patru cursuri de ape (Tisa, Bodrog, Hérnad, Ipoly), au eliberat 1 287 localități, dintre care 14 orașe [2].

De la 18 decembrie 1944, unitățile române au depășit succesiv frontiera ungaro-cehoslovacă și au luptat pînă la 12 mai 1945 pentru eliberarea Cehoslovaciei. În circa cinci luni de zile, armata română a pătruns în dispozitivul inamic pe o adîncime de circa 400 km, a purtat 259 lupte mai importante, a forțat patru cursuri mari de ape (Hronul, Nitra, Vahul și Morava), a străbătut prin lupte 10 masive muntoase (Silická Planina, Metalicii Slovaci, Javorina, Tatra Mică, Fatra Mare, Fatra Mică, Beschizii Apuseni, Nitra, Jnovec și Carpații Albi), a eliberat 1 722 localități între care 31 orașe [3].

Pe teritoriul Austriei a acționat Regimentul 2 care de luptă român, care, sprijinind mari unități de infanterie sovietice din Armata 7 de gardă, a luptat pînă aproape de Viena, distingîndu-se în luptele de la Hohenruppersdorf, Schrik, Mistellbach etc.

De-a lungul a 260 de zile armata română a străbătut prin lupte grele peste 1 400 km de la țărmul Mării Negre pînă în podișul Boemiei, a provocat inamicului pierderi cifrate la peste 136 000 de prizonieri și morți — echivalentul a 14 divizii de război — , și a eliberat peste 3 800 localități. Pentru obținerea acestor măreție victorii s-au jertfit aproape 170 000 de luptători — morți, răniți, și dispăruți.

În aceeași perioadă România a pus la dispoziția trupelor aliate cea mai mare parte a producției de petrol, a celei de cereale, a industriei, rețeaua de căi ferate (8 000 km, cu 53 000 vagoane, 2 400 locomotive), rețeaua telefonică și telegrafică, transporturile fluviale și maritime. Contribuția economică a României la războiul antihitlerist s-a ridicat (după date încă incomplete) la peste un miliard de dolari — valută 1938, din care peste 770 milioane de dolari valoarea armamentului, muniției, subzistențelor, carburanților, lubrifianților, mijloacelor de transport și a altor materiale militare, și aproximativ 300 milioane de dolari valoarea pagubelor cauzate de trupele fasciste bunurilor publice și particulare [4].

*

Despre participarea României la războiul antifascist s-au scris numeroase articole, studii și cîteva monografii, care elucidează multe din aspectele referitoare la contribuția umană și materială a țării noastre la victoria asupra fascismului. În cuprinsul prezentului studiu punem în

[2] *România în războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1956, p. 347 (în continuare sursa se va abrevia *R.A.H)*.

[3] *Ibidem*, p. 464.

[4] General-maior Vasile Anescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, Edit. militară, 1974, p. 113.

www.dacoromanica.ro

discuție cîteva considerații privitoare la dinamica efectivelor participante la operațiile militare, completările efectuate și pierderile suferite, concordanța dintre aceste elemente, precum și alte aspecte aflate în conexiune cu datele analizate.

Una din problemele importante dezbătute în istoriografia contemporană și care, apreciem, suscită interes, este cantitatea forței umane participante la război și modalitățile prin care conducerea politică și militară a țării a reușit să asigure, de-a lungul a aproape nouă luni de război în condiții extrem de dificile, o dinamică activă a efectivelor necesare susținerii operațiilor de pe teritoriul național, din Ungaria, Cehoslovacia și din Austria. Din sursele documentare ale Marelui stat major și ale altor organisme militare rezultă că armata română a rulat, între 23 august 1944 și 12 mai 1945, 538 836 de ostași [5] intrînd în acest total efectivele marilor unități operative, completările trimise pe front precum și pierderile suferite de armata română în același interval de timp. Socotind, convențional, că o divizie mobilizată pentru război avea, după schema de organizare, aproximativ 12 000 de luptători, rezultă că Marele stat major a rulat pe frontul antihitlerist valoarea minimă a 45 de divizii.

Cantitatea efectivelor umane pe care România urma „să le angajeze în războiul contra Germaniei hitleriste și Ungariei hortiste", pe baza convenției de armistițiu, consta „în nu mai puțin de 12 divizii de infanterie, împreună cu serviciile tehnice auxiliare" [6], adică nu mai puțin de 150—180 000 de luptători, prezenți în dispozitivul de luptă pe toată durata războiului. Or această cifră convenită prin articolul 1 din convenție a fost depășită în fiecare etapă a războiului, iar rulajul global al efectivelor s-a ridicat la peste o jumătate de milion de oameni. Efortul uman maxim pe care l-a susținut poporul român s-a bazat pe o serie de factori, dintre care cei de ordin politic, moral și material s-au plasat pe primul plan al importanței, întrucît acești factori au impulsionat dar au și asigurat cuantumul uman și armamentul necesar destinate să contribuie la înfrîngerea nazismului german, să anuleze efectele nefaste ale dictatului de la Viena și să asigure independența și suveranitatea țării, redobîndite cu sacrificii supreme. Desfășurarea evenimentelor a demonstrat că poporul român avea o stare politico-morală antihitleristă și antiantonesciană [7]. Sînt dovezi evidente care atestă hotărîrea fermă a maselor populare de a acționa prin forța armelor pentru a-și elibera țara de sub ocupanții naziști. De aceea, în seara zilei de 23 august 1944 armata și întreaga populație a țării au întîmpinat cu entuziasm proclamația conducătorului statului, în care, printre altele se arăta: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină. De curajul cu care ne vom apăra cu arma în mînă independența împotriva oricărui atentat la dreptul de a ne hotărî singuri soarta, depinde viitorul

[5] *R.A.H.*, p. 703.

[6] *Convenție de armistițiu între guvernul român, pe de o parte și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte*, Ministerul Afacerilor Externe, București, 1944.

[7] Pentru detalii vezi Constantin Nicolae, *Din activitatea Partidului Comunist Român pentru atragerea armatei române la lupta de restabilire a independenței și suveranității patriei*, în *Din lupta antifascistă pentru independența și suveranitatea României*, Edit. militară, București, 1971, p. 118—148.

www.dacoromanica.ro

țării noastre" [8]. Chemări înflăcărate la arme au fost cuprinse și în alte documente guvernamentale, dar mai ales ale Partidului Comunist Român adresate întregului popor, iar unele din ele ofițerilor, subofițerilor și soldaților armatei române : „Armata română a găsit calea adevăratei lupte, — se arată într-un manifest al P.C.R. — lupta patriotică a întregului popor împotriva hitleriștilor cotropitori (...). Întregul popor român înconjoară cu dragoste lupta noastră plină de elan și jertfă, căci lupta noastră este lupta întregului popor pentru libertate, independență și o viață mai bună" [9]. Asemenea chemări au găsit un larg ecou în rîndul maselor populare, care considerau răsturnarea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste ca unul din obiectivele fundamentale ale poporului român.

Fără a insista asupra laturilor psihice și morale ale militarilor români pe timpul participării la războiul antihitlerist — analizate cu competență în diverse lucrări — considerăm totuși că factorul moral atinsese cota maximă a dorinței poporului român de a-și salva cuceririle dobîndite pînă acum și a fost demonstrat cu prisosință, din toate punctele de vedere, și pe toată durata războiului.

Din studiul documentelor rezultă că, la 23 august 1944 România *dispunea* de forța umană și mijloacele materiale necesare pentru ducerea războiului împotriva Wehrmachtului în cadrul coaliției antifasciste a Națiunilor Unite. La 20 august 1944 armata română avea mobilizați, pe front sau în interiorul țării, 1 171 968 de militari [10]. Din aceștia, 431 888 erau angajați în dispozitivul defensiv din Moldova, iar peste 740 000, adică 63 % se aflau în interiorul țării, îndeplinind numeroase și variate misiuni [11]. Din această cantitate apreciabilă de forțe umane aflate în interior, Marele stat major, prin generalii și ofițerii superiori patrioți care îndeplineau diverse funcții în acest organism militar a pregătit „pentru viitoarele operațiuni" 349 376 de militari încadrați în 28 de divizii operative și de instrucție [12]. Procedeele folosite, îndeosebi în anii 1943 și 1944 pentru reținerea trupelor în țară au fost variate. De obicei se trimiteau pe front unități cu efective reduse la jumătate. De asemenea, eșaloanele doi ale diviziilor nu-și urmau baza operativă, cum era normal, ci erau reținute în țară sub motivul completării instrucției. Inițiativa acestei acțiuni patriotice de conservare a forțelor umane a aparținut unui grup de generali și ofițeri din Marele stat major printre care am exemplifica pe generalul Ilie Șteflea, șeful acestui for superior de comandament militar, generalii Socrate Mardare, Ion Arhip și Enache Borcescu, coloneii Gheorghe Zamfirescu, Nestorescu [13] și alți ofițeri din această instanță, precum și din alte comandamente militare [14]. „Procedînd astfel — declara, într-un me-

---

[8] *Documente privind istoria militară a poporului român, 23—31 august 1944*, I. Edit. militară, București, 1977, documentul nr. 2, p. 5.

[9] „România liberă", II, nr. 20 din 4 septembrie 1944.

[10] Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 948, dosar nr. 1 404, vol. I, f. 23 (în continuare sursa se va abrevia A.M.A.N.).

[11] Ibidem, f. 24.

[12] Ibidem.

[13] „Magazin istoric", anul XIII, nr. 8 (149), august 1979, p. 33.

[14] Colonel Constantin Nicolae, colonel Petre Ilie, *Bucureștiul în insurecție*, Edit. militară, București, 1975, p. 15—18.

www.dacoromanica.ro

moriu, generalul Ilie Ştefleа — , am putut cruţa 120 000 de ostaşi, prin trimitearea pe front a primului eşalon, numai cu o jumătate de efectiv şi 100 000 de ostaşi, prin păstrarea eşalonului doi în ţară" [15]. În cadrul acestei pregătiri preliminare, trei divizii (19 infanterie, 3 munte şi 8 cavalerie moto) au fost reţinute în ţară sau întîrziate de la plecarea pe front, fiind dislocate după o evidentă concepţie strategică : în zona industrială a Banatului, Divizia 19 infanterie, în Crişana, stăpînind bastionul Munţilor Apuseni, Divizia 3 munte şi în zona capitalei, Divizia 8 cavalerie moto. Totalitatea trupelor din interior îşi aveau asigurată baza materială, inclusiv armamentul necesar, tot prin grija generalilor şi ofiţerilor patrioţi care erau convinşi că o răsturnare politică fundamentală era necesară şi inevitabilă. „Am ascuns tot timpul Înaltului comandament german — relata generalul Ştefleа — adevărata situaţie materială a armatei române. La Secţia 4-a din Marele stat major am avut totdeauna două serii de tabele cu adevărata situaţie, care se păstra strict-secret şi nu era arătată autorităţilor germane şi o altă serie cu situaţia materială mult redusă, special întocmită pentru autorităţile germane" [16].

Dacă la forţele militare din interior adăugăm efectivele diviziilor retrase de pe front, inclusiv ale forţelor aeriene şi maritime, forţe care au luptat nemijlocit împotriva Wehrmachtului, de la începutul insurecţiei sau pe timpul desfăşurării acesteia, capacitatea operativă a armatei române a atins cifra de 465 659 de oameni [17], ceea ce ne face să conchidem că prima fază a participării armatei române la războiul antihitlerist — insurecţia — a fost *foarte bine pregătită* şi a dispus de forţa militară necesară şi capabilă să cîştige, fără echivoc, bătălia declanşată. După încheierea victorioasă a insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste Marele stat major român, ca organism militar insurecţional, a deplasat pe frontul din centrul Transilvaniei şi din Crişana toate forţele disponibile pentru a întări Armata 1 şi a respinge contraatacurile trupelor germane şi ungare, care vizau respingerea forţelor române din acoperire şi ocuparea trecătorilor din Carpaţii Meridionali. La 1 septembrie 1944, cînd încă nu se cunoşteau oficial prevederile convenţiei, Marele stat major avea angajate în luptă 28 de divizii cu 274 919 de oameni, incluzînd în această cifră şi efectivele aeronauticii şi marinei militare [18]. După semnarea convenţiei de armistiţiu (12 septembrie 1944) care stabilea şi cuantumul de forţe militare române ce urmau să participe la război alături de armata sovietică (12 divizii), Înaltul comandament român a menţinut, în faza eliberării teritoriului naţional din partea de nord-vest a ţării aproape întreaga forţă militară capabilă să lupte, inclusă la 20 septembrie 1944, în 27 de divizii, Corpul aerian, 5 regimente de artilerie antiaeriană, formaţiuni ale marinei militare cu serviciile aferente, totalul cifrîndu-se la 265 735 de combatanţi [19], deci mai mult cu aproape 100 000 faţă de prevederile convenţiei de armistiţiu. Această cantitate se va menţine, cu mici şi neesenţiale fluctuaţii, pînă la 17 octombrie 1944 cînd Marele stat major va pro-

[15] A.M.A.N., fond 332, dosar 135, f. 260.
[16] Ibidem, f. 268.
[17] *R.A.H.*, p. 620.
[18] *Ibidem*, p. 634.
[19] *Ibidem*, p. 647.

www.dacoromanica.ro

ceda la reorganizarea armatei din interior și de pe front în consens cu prevederile Convenției de armistițiu.

În condițiile extrem de grele create de acest proces organizatoric fundamental, desfășurat în paralel cu ofensiva spre granița de vest a țării, comandamentele române, deși au dezangajat treptat și au trimis în interior peste 286 000 de militari[20] și au avut pierderi de peste 58 000 de oameni,[21] aveau în front, la 25 octombrie 1944, cînd se elibera ultima brazdă din pămîntul țării, 181 024 de luptători [22].

După definitivarea și semnarea documentelor de către comisiile militare sovietice și române, alcătuite pentru reglementarea problemelor rezultate din Convenția de armistițiu, comandamentele române au menținut, în continuare, o dinamică activă a forțelor angajate, reținînd pe front un număr de mari unități și unități operative cu mult mai mare decît cel prevăzut în convenție.

În luptele purtate pe teritoriul Ungariei, armata română, a participat, în compunerea operativă a Frontului 2 ucrainean, cu 17 divizii, corpul aerian, două brigăzi de artilerie antiaeriană și alte unități și formațiuni speciale, numărul combatanților cifrîndu-se la 210 006 de oameni [23]. Expresia acestei politici militare de a „pompa" pe front, permanent și constant, forțele necesare pentru continuarea luptei este rezultanta directă a influenței Partidului Comunist Român, aflat în centrul vital al preocupărilor guvernamentale privind susținerea războiului antihitlerist. Chemarea „Totul pentru front, totul pentru victorie!" a pătruns, fierbinte, în masele populare găsindu-și reazemul solid pe umerii muncitorilor și țăranilor. Ei au fost aceia care au asigurat brațele și armele necesare înfrîngerii dușmanului și înscrierii României printre statele cu cea mai mare contribuție la zdrobirea Germaniei naziste în ceea ce privește valoarea forțelor angajate în marea și dura confruntare mondială.

Efortul uman crescînd al poporului român a fost materializat și în luptele din Cehoslovacia unde efectivele angajate în lupte s-au ridicat la 248 430 de oameni [24]. Cînd războiul împotriva Germaniei naziste se încheiase victorios, Wehrmachtul fiind obligat să capituleze fără condiții, armata română era prezentă în marele front al coaliției antifasciste cu 198 552 de oameni (din care 16 617 reprezentau completările aflate în drum spre front în momentul încheierii ostilităților), incluși în 16 divizii operative, un corp aerian, o divizie de artilerie antiaeriană, un regiment de tancuri, o brigadă de căi ferate și alte formațiuni auxiliare și de servici [25], majoritatea aflîndu-se în zone de concentrare la aproximativ 80—100 km sud-est de Praga [26].

Menținerea capacității combative a armatei române de-a lungul celor 260 de zile de crîncene bătălii a fost posibilă datorită efortului uriaș pe care poporul român, masele de cetățeni l-au făcut pentru asigurarea completărilor în militari de toate gradele, trimise fluent și ritmic pe front.

[20] *Ibidem*, p. 700.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Edit. politică, București, 1971, p. 451.
[24] *R.A.H.*, p. 702.
[25] *Ibidem*, p. 583.
[26] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Menționăm capacitatea organizatorică a comandamentelor (Marele stat major și corpurile teritoriale) care au selectat, mobilizat și trimis pe front rezerviști capabili de eforturile unui război, depășind greutățile mari cauzate printre altele de imposibilitatea folosirii integrale a capacităților de transport a căilor ferate puse la dispoziția, aproape în totalitate, armatei sovietice, de lipsurile serioase în mijloace auto și condițiile atmosferice, iarna anului 1944/1945 fiind deosebit de aspră.

Prin grija organelor de mobilizare ale Marelui stat major și ale comandamentelor teritoriale, începînd de la 20 septembrie 1944, cînd au fost efectuate, dirijat, primele completări, și pînă la sfîrșitul războiului, au fost trimiși pe front 165 735 de luptători [27]. Loturile trimise pe front în perioada luptelor pentru eliberarea părții de nord a Transilvaniei s-au ridicat la cifra de 28 107 de oameni [28], care au provenit din mobilizările efectuate în interior. După 20 octombrie 1944 unitățile desființate sau care urmau să fie trimise în zona interioară au completat cu o parte din forțe unitățile operative, acțiunea executîndu-se prin grija corpurilor de armată. O bună parte din efective au format batalioane de marș, pentru diviziile din eșalonul întîi operativ ; după constituire ele au fost deplasate spre front. În urma pierderilor suferite de armata română în Ungaria pe Tisa — în zonele Mindszent și Szolnok — , la Budapesta, în munții Bükk și Hegyalja au fost necesare completări care au atins cifra de 29 994 de combatanți [29], într-un interval de două luni. În perioada următoare a războiului, cînd acțiunile militare se purtau pe teritoriul Cehoslovaciei, pe timp de iarnă și într-un teren muntos, pierderile fiind mult mai mari, și completările au sporit cantitativ ajungînd la 107 634 de militari [30], deci cu peste 50 % din efectivele marilor unități aflate în linia de bătaie. Din cele relatate rezultă concordanța deplină între ritmul de înaintare atins de trupe pe timpul luptelor și completările trimise, eșalonat, pe front, care au asigurat forța necesară pînă la sfîrșitul bătăliilor. Trebuie să ținem seama de faptul că, în partea finală a războiului mai ales, contingentele tinere se epuizaseră în proporție de 60—70 % recurgîndu-se la mobilizarea unor rezerviști mai în vîrstă și la intensificarea recuperării răniților. Distanța mare a bazei de mobilizare din țară față de zona operativă — de peste 1 000 km în ultimele luni de război — a creat serioase dificultăți transportului batalioanelor de marș, majoritatea efectuîndu-se cu mijloace auto. Cu toate greutățile amintite, ritmul completărilor, chiar pe timpul iernii și primăverii capricioase din anul 1945, a fost activ. Astfel, între 1 ianuarie și 12 februarie 1945 — deci în 42 de zile — au fost trimiși pe front 16 987 de militari [31], pentru ca între 12 februarie și 20 martie 1945, efectivele deplasate spre front pentru completări să ajungă la 32 539 de oameni [32], adică aproape dublu față de perioada anterioară.

Dinamica activă a rulării forțelor umane pe frontul antihitlerist, cu cifra maximă de 538 536 de luptători [33] demonstrează că în scara ierar-

[27] *Ibidem*, 704.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] A.M.A.N., fond 948, dosar 131, f. 381—386.
[32] Ibidem.
[33] *R.A.H.*, p. 703.

www.dacoromanica.ro

hică a cantităților de efective prioritatea a fost deținută de genurile de arme cu ponderea cea mai mare pe cîmpul de luptă, iar dintre militarii participanți la război, rezerviștii au deținut, în marea majoritate a cazurilor, un procent mai mare, față de ostașii activi. Astfel, infanteria a rulat pe cîmpul de luptă 308 003 militari în termen (147 929 activi), 10 453 de ofițeri (4 561 activi) și 10 271 de subofițeri (6 516 activi). La artilerie au fost rulați 81 999 de militari în termen (28 128 activi), 3 369 de ofițeri (1 876 activi) și 4 102 de subofițeri (2 892 activi) [34]. Situația este aproximativ asemănătoare și la celelalte genuri de armă, a căror pondere de participare — logică dealtfel — continuă cu cavaleria, geniul și transmisiunile, referindu-ne doar la genurile de arme terestre.

Studierea dinamicii efectivelor în războiul antihitlerist nu poate fi elucidată fără a face cîteva considerații cu privire la *pierderile* suferite de armata română, întrucît acestea au scăzut întrucîtva capacitatea combativă a marilor unități și au determinat completările amintite. Din sursele cercetate pînă în prezent rezultă că armata română a pierdut pe cîmpul de luptă 169 822 de luptători — morți, răniți și dispăruți [35]. Din aceștia 21 035, adică 13,1 % au fost morți pe cîmpul de luptă (859 de ofițeri, 776 de subofițeri și 19 400 de soldați și gradați). Evident, numărul maxim al morților l-au dat trupele de uscat 20 655 de ostași (810 ofițeri, 704 subofițeri), cifrele reflectînd fidel înverșunarea luptelor purtate pe timpul războiului.

În procesul analizării pierderilor și a posibilităților de recuperare este necesar să ținem seama de două categorii — răniți și dispăruți — care impun anumite reconsiderări specifice fiecăreia în parte. Astfel, din 90 344 de militari răniți [36] au fost recuperați sau au devenit recuperabili într-un timp util, garantîndu-li-se capacitatea de luptă parțială sau totală, 62 928 de militari (1 326 ofițeri, 1 989 subofițeri și 59 613 trupă) [37], ceea ce reprezintă aproape 70 % din totalul lor. Făcînd această apreciere, ținem totuși o anumită rezervă, întrucît potențialul de recuperabilitate al fiecărui rănit a fost stabilit în momentul internării lui în spital. Marea majoritate a răniților din ultimele luni de război — dacă am considera, spre exemplificare, doar lunile martie, aprilie și mai, cînd au fost răniți 20 073 de militari români [38] — , nu au părăsit spitalul pînă la sfîrșitul războiului.

Situația dispăruților a rămas deocamdată neclarificată datorită condițiilor în care era declarat „dispărut" un militar. Marea lor majoritate a intrat probabil în categoria prizonierilor de război, fără a exclude însă și alte situații : morți neidentificați, neprezentați la unitățile lor după o acțiune de luptă și altele. Întrucît recuperarea prizonierilor se face, în general, într-un timp mai lung sau mai scurt după terminarea războiului, dispăruții din războiul antihitlerist — 58 443 de militari [39] — și-au menținut calificarea dată pe timpul ostilităților. Revenind la cifra globală a

[34] A.M.A.N., fond 948, dosar 1799, f. 12.

[35] A.M.A.N., fond 948, dosar 1 404, vol. I, f. 135—165. Cifra pierderilor, mai mare ca în lucrările apărute, este rezultatul cercetărilor curente. Adîncirea investigațiilor nu exclude posibilitatea depistării unor noi date care să sporească numărul pierderilor.

[36] A.M.A.N., fond 948, dosar 1 404, vol. II, f. 226.

[37] Ibidem, dosar 1 799, f. 10.

[38] Ibidem, dosar 1 404, vol. II, f. 226.

[39] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

pierderilor (169 822) și raportînd-o la plafonul de 185 567 de oameni (prevederea protocolului militar anexă la Convenție) necesari încadrării marilor unități operative, inclusiv a serviciilor și unităților corp aparte, rezultă un procent al pierderilor de 91,4 % ceea ce înseamnă că armata română a pierdut în campania antihitleristă cel puțin „un rînd" din efectivele prevăzute în protocol [40]. Tabelul de mai jos redă edificator raportul dintre efectivele prevăzute în protocolul militar al Convenției și cifra pierderilor [41].

Detalii		Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Total
Efective		8 660	10 365	166 542	185 567
Pierderi	numeric	5 078	4 984	159 760	169 822
	%	58,6 %	48 %	95,8 %	91,4 %

Numărul cel mai ridicat de pierderi s-a înregistrat, cum era și firesc, la armele terestre aflate în primul eșalon de bătaie. La genurile de arme cu un sporit grad de tehnicitate s-au înscris, de asemenea, pierderi însemnate care au creat mari greutăți întrucît înlocuirea lor s-a efectuat cu cu multă dificultate, iar în unele situații completările nu au fost posibile. Iată, de exemplu, Corpul aerian român a avut în medie, pe aerodromuri, 3 300 de militari naviganți și tehnici [42]; pierderile înregistrate au fost de 729 [43] de oameni, adică 20 % din personalul folosit în luptă, din care 273 au fost naviganți. Specificul acestui gen de armă este clar reflectat și în dinamica pierderilor. Dacă la armele terestre de primă linie numărul răniților este de regulă mult mai mare decît al morților, la aviație numărul militarilor de la cele două categorii de pierderi este aproximativ același; ofițeri: morți 36, răniți 35; subofițeri: morți 53, răniți 56; militari în termen: morți 130, răniți 120 [44].

Departajarea pierderilor suferite pe teritoriile țărilor unde s-au desfășurat operațiile este greu de stabilit, întrucît au fost situații cînd o parte din forțe, pînă la 50 % din cifra globală, luptau pe teritoriul unei țări, iar cealaltă parte pe pămîntul alteia, înregistrîndu-se, în consecință, pierderi concomitente. Astfel, în timp ce Armata 1 română trecea, la 8 octombrie 1944, cu primele unități pe teritoriul Ungariei, Armata 4 română nu declanșase încă ofensiva generală din centrul Transilvaniei pentru eliberarea părții de nord-vest a țării. Situația se repetă și în perioada următoare a războiului. De data aceasta Armata 4 depășea, la mijlocul lunii decembrie 1944, frontiera ungaro-cehoslovacă în timp ce Corpul 4 armată va trece doar la sfîrșitul anului 1944 pe teritoriul Cehoslovaciei, iar Corpul 7 armată, după 20 ianuarie 1945, timp în care fiecare în parte înregistrase pierderi serioase. Numai în operația Budapesta Corpul 7 armată român a pierdut

[40] Ibidem, f. 222.
[41] Ibidem.
[42] *R.A.H.*, p. 690.
[43] A.M.A.N., fond 948, dosar 1 404, vol. I, f. 107.
[44] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

aproximativ 11 000 de oameni [45]. Din lucrările apărute pînă în prezent se desprinde concluzia că cele mai mari pierderi s-au înregistrat în Cehoslovacia — 66 495 de luptători, adică 26 % față de efectivele întrebuințate în luptă (248 430), apoi în Ungaria — 42 700 de oameni reprezentînd 21 % față de efectivele luptătoare (210 006), urmînd apoi pierderile suferite pentru eliberarea teritoriului național în perioada 23 august — 25 octombrie 1944 [46]. Aceste pierderi au fost determinate în primul rînd de durata luptelor (în Cehoslovacia trupele române au luptat aproximativ 140 de zile), de intensitatea acestora și de dificultățile impuse de teren și de condițiile climatice. Factorii amintiți mai sus au determinat și o cotă mai mare de pierderi. În Transilvania, în luptele pentru forțarea Mureșului și lărgirea capetelor de pod, purtate între 8 septembrie și 11 octombrie 1944 au fost angajate efective care au atins cifra de 93 789 de luptători, iar pierderile suferite de armată s-au ridicat la 20 768 de oameni (morți, răniți și dispăruți) ceea ce reprezintă 22 % din efectivele folosite în luptă [47]. Pe teritoriul Ungariei în afara pierderilor înregistrate de Corpul 7 armată în operația Budapesta și în special în cele duse pentru eliberarea capitalei acestei țări s-au înregistrat pierderi însemnate și în alte zone ale Ungariei. Astfel, în luptele din zona Szolnok cele patru divizii române din Armata 1 angajate în bătălie cu un efectiv total de 42 463 de luptători au pierdut peste 7 000 de oameni, adică 17 % din efective [48], iar pentru curățirea masivului Bükk cele două divizii de vînători de munte (2 și 3), acționînd cu 20 533 de luptători, au pierdut 5 272 de oameni, adică peste 25 % din efectivele folosite [49]. În Cehoslovacia perioada de maxim efort se plasează către 1 ianuarie și 15 martie 1945 pentru ieșirea pe rîul Hron și încheierea operației din zona Zvolen. În acest timp armata română avea în eșalonul de efort 14 divizii, cu peste 160 000 de luptători; din rîndurile acestora s-au înregistrat pierderi de 28 023 oameni, adică 17 % din efectivele angajate în luptă [50].

Analiza dinamicii pierderilor suferite de armata română evidențiază și perioadele în care inamicul a evitat înfruntările directe, a adoptat soluții defensive temporare sau s-a retras ducînd lupte de întîlnire, cu ciocniri scurte între detașamentele înaintate ale marilor unități române și ariergărzile dușmane, pierderile suferite în aceste acțiuni fiind evident mai mici. Astfel, pentru lichidarea inamicului de pe Valea Oltului, patru mari unități române, acționînd cu 36 500 de luptători, au pierdut peste 2 500 de militari, adică 7 % din efectivele angajate [15]. Situații asemănătoare s-au înregistrat și în perioada de urmărire desfășurată pe direcția Turda-Carei, pe valea Hernadului (Ungaria) unde procentajul pierderilor nu a depășit 7 %, sau în partea finală a războiului, mai ales în luptele din Moravia, unde pierderile au fost de 3,3% [52].

---

[45] General-colonel în rezervă Nicolae Șova, *80 de zile de lupte pentru eliberarea Budapestei de sub jugul fascist*, în *Armata română în războiul antihitlerist*, Edit. politică, București, 1965, p. 306.

[46] *R.A.H.*, p. 700—704.

[47] A.M.A.N., fond 948, dosar 1 404, vol. I, p. 143.

[48] Ibidem, f. 149.

[49] Ibidem, f. 152.

[50] Ibidem, f. 158.

[51] Ibidem, f. 135.

[52] Ibidem, f. 160.

www.dacoromanica.ro

Dinamica pierderilor suferite de trupele române pe toată durata războiului este mai clară şi mai de înţeles dacă o raportăm la eşaloanele operative şi tactice, care au desfăşurat operaţiile sau luptele respective, au primit din zonele interioare completările cuvenite, dar au şi înregistrat inerentele pierderi în oameni şi materiale în detrimentul capacităţii lor operative. De aceea, analiza dinamicii pierderilor la armatele 1 şi 4 oferă unele constatări interesante cu privire la participarea trupelor române la acest război. După cum se ştie, Armata 4 română a rulat pe front 173 176 de militari [53] şi a pierdut, după datele recent investigate, 89 826 de morţi, răniţi şi dispăruţi [54], adică 52 % din efectivele folosite pe front.

Cele mai grele pierderi au fost înregistrate în perioada luptelor pentru eliberarea teritoriului naţional, adică în lunile septembrie şi octombrie 1944, cînd numărul lor ajunsese la 36 227 de oameni [55], ceea ce înseamnă 30 % faţă de efectivele folosite de Armata 4 română (123 363) pe teritoriul transilvănean [56]. Acest procentaj se repercutează, cu destulă fidelitate, la toate categoriile de pierderi provocate de inamic în război. Atît morţii (3 091) cît şi răniţii (12 778) au atins în luna septembrie 1944 numărul cel mai mare înregistrat lunar de Armata 4 pe toată durata războiului [57]. De aici şi explicaţia urgentării completărilor în efective, care vor demara de la 20 septembrie 1944, cînd bătălia din centrul Transulvaniei, mai ales din zona Cipău — Dealu Sîngeorgiu, continua să macine forţele umane ale armatei. În lunile următoare —adică în spaţiul de timp 1 noiembrie 1944— 12 mai 1945, constatăm că cifra lunară a pierderilor se plasează între 7 500 şi 9 500 de luptători. Ies în evidenţă, îndeosebi, lunile decembrie 1944 (9 319), ianuarie (9 210) şi martie 1945 (9 375) cînd marile unităţi ale Armatei 4 desfăşurau înverşunatele lupte din masivul muntos Hegyalja din Ungaria, precum şi grelele acţiuni din iarna anului 1945 purtate pentru zdrobirea grupărilor germano-ungare din zona Rožňava (Cehoslovacia), precum şi pentru ajungerea pe rîul Hron în cadrul operaţiei Zvolen-Banská Bystrica. Pierderile cele mai mari ale Armatei 4 au fost înregistrate, după cum se constată, în zonele de cea mai dură înfruntare cu inamicul. Este prin urmare, logic, ca marile unităţi — diviziile — aflate în miezul bătăliilor, sau pe direcţia loviturilor principale, la efort, cum sînt adnotate în jurnalele de război şi în documentele operative, să aibă şi cele mai mari pierderi. Se detaşează, respectînd regula, Divizia 9 infanterie care, participînd la luptele din zona Dealului Sîngeorgiu, din zona Carei, la forţarea Tisei şi pe Valea Hernadului (Ungaria), la bătălia Rožňavei, în zona Banská Bystrica, peste munţii Tatra Mică şi în alte zone de mare dificultate, are cel mai mare număr de pierderi : 13 838 de oameni [58], în comparaţie cu celelalte şapte divizii ale Armatei 4. Îi urmează diviziile 18 infanterie (12 118) şi 11 infanterie (11 496) [59] care, aşa cum rezultă din configuraţia operaţiilor, s-au aflat de multe ori în zonele de efort ale armatei pe timpul războiului antihitlerist. Această constatare

[53] *R.A.H.*, p. 703.
[54] A.M.A.N., fond 4, dosar 116, f. 1.
[55] Ibidem.
[56] *R.A.H.*, p. 700.
[57] A.M.A.N., fond 4, dosar 116, f. 1—2.
[58] Ibidem, f. 3.
[59] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

nu diminuează cu nimic rolul și importanța celorlalte divizii în luptele purtate de-a lungul celor peste 1 600 de kilometri. Toate diviziile și-au îndeplinit misiunile care le-au fost încredințate cu atît mai mult cu cît unele mari unități au avut efective mai mici decît diviziile amintite.

Dinamica pierderilor Armatei 1 române este apropiată de cea a Armatei 4. Pierderile globale suferite de unitățile și marile unități ale Armatei 1, îndivizionate sau independente, au ajuns la cifra de 62 203 de militari care, raportată la efectivele rulate — 130 148 de oameni [60] — marchează un procent de 48 %. Armata 1 a înregistrat numărul maxim al pierderilor în operația pentru cucerirea masivului Javorina din Cehoslovacia, desfășurată între 26 ianuarie și 20 martie 1945. Deci într-un interval de aproape două luni cifra pierderilor s-a ridicat la 12 807 de oameni [61], adică 9,5 % din efectivele folosite în operație. Dintre diviziile care au acționat sub comandamentul Armatei 1, Divizia 3 munte a pierdut 13 065 de luptători[62] ceea ce reprezintă mai mult decît efectivele medii ale diviziei folosite în război (peste 10 000 de oameni). În aceeași situație putem cita și alte două divizii — 2 munte și 19 infanterie, care la efectivele lor medii de 7 500—8 000 de militari au pierdut 7 513 [63] și respectiv 9 392 de oameni[64] Retrospectînd, fie și printr-o privire de ansamblu, cantitatea și valoarea combativă a diviziilor române care au luptat în primul eșalon al bătăliilor de pe frontul antihitlerist, constatăm că fiecare în parte a pierdut aproximativ *un rînd* din efectivele lor, mobilizabile, ceea ce pentru poporul român nu a fost puțin. Sacrificiile armatei noastre, corelate cu pierderile provocate inamicului cifrate la 136 529 de militari [65], adică echivalentul a 14 divizii de război, îndreptățește plasarea, la locul cuvenit, a României și a armatei sale în rîndurile popoarelor coaliției antifasciste în cea de a doua mare conflagrație a secolului al XX-lea.

Desfășurările militare la care au participat trupele române pentru înfrîngerea fascismului, la început singure, apoi, de la 7 septembrie 1944, în compunerea operativă a Frontului 2 ucrainean, au evidențiat, pe lîngă competența organizatorică a comandamentelor române, îndeosebi a celor aflate în interiorul țării, responsabile cu menținerea potențialului uman, și o deosebită valoare calitativă a cadrelor de comandă. Pe timpul luptelor neîntrerupte purtate de la 23 august 1944 pînă la 12 mai 1945 comandanții de toate gradele și-au condus trupele, în sfera lor de competență cu pricepere și profesionalitate. Numeroasele ordine de zi date de comandamentele militare românești pe întreaga scară ierarhică, de la regiment pînă la Ministerul de Război, au remarcat, la momentul respectiv, calitățile deosebite ale ostașului român, care nu pot fi egalate cînd este vorba de patrie, de apărarea libertății, independenței și suveranității naționale. Competența comandanților și statelor majore, înaltele virtuți ostășești ale militarilor români au fost remarcate de comandamentele sovietice, de comandanți cu funcții și responsabilități deosebite în conducerea operațiilor. Unități și mari unități române au fost citate prin șapte ordine de zi de comandantul

[60] *R.A.H.*, p. 703.
[61] A.M.A.N., fond 948, dosar 131, f. 250.
[62] Ibidem, fond 1, dosar 93, f. 13.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem, fond 524, dosar 27, f. 417.
[65] *R.A.H.*, p. 705—707.

www.dacoromanica.ro

suprem al armatei sovietice, mareşal I.V. Stalin, prin 21 comunicate de război sovietice, două documente operative ale comandamentului Frontului 2 ucrainean şi alte ordine ale comandamentelor unor mari unităţi sovietice cu care au cooperat forţele române [66]. Puterea de luptă a armatei române s-a evidenţiat de la începutul cooperării româno-sovietice cînd Armata 1 română a asigurat cu mult succes, în prima jumătate a lunii septembrie 1944, afluirea şi concentrarea forţelor sovietice în partea de sud-vest a Transilvaniei şi în sudul Crişanei. „Zăgăzuind presiunea trupelor germano-ungare — arăta în ordinul nr. 0346 din 23 septembrie 1944 generalul-locotenent I. M. Managarov, comandantul Armatei 53 sovietice — trupele române care acţionează în compunerea grupului de armate au acoperit ieşirea unităţilor Armatei Roşii în cîmpia ungară şi au luat parte activă la cucerirea oraşului Arad. Aflate în condiţii grele de restructurare, unităţile şi subunităţile române au demonstrat în aceste lupte o bărbăţie şi fermitate exemplară şi au îndeplinit cu cinste misiunea importantă care le-a fost trasată.

Pentru modul excelent în care au acţionat în luptă, exprim mulţumiri generalului de corp de armată Macici şi trupelor de sub comanda sa, care au acoperit ieşirea armatei în cîmpia ungară şi au luat parte activă la eliberarea oraşului Arad (...) [67]. În luptele deosebit de grele din zona Mindszent pentru lărgirea capului de pod de la vest de Tisa trupele Diviziei 19 infanterie au adus un real sprijin Diviziei 243 infanterie sovietică; intrînd în acţiune, la 12 octombrie 1944, după un marş istovitor, regimentele române au trecut Tisa sub puternicul bombardament duşman şi au respins trupele germane şi ungare care presau spre rîu. Comandamentul diviziei sovietice remarca: „În timpul trecerii, care s-a făcut în condiţii foarte grele, toţi ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii au arătat un curaj excepţional. Deşi inamicul avea o apărare foarte bine organizată, efective şi armament numeroase, unităţile Diviziei 19 infanterie au atacat în tot cursul nopţii şi, înfrîngînd dîrza rezistenţă a duşmanului, au curăţit malul de inamic, ocupînd poziţii mai favorabile. (...) Merită atenţie deosebită curajul şi măiestria militară a ofiţerilor din această divizie, care, dispreţuind moartea, prin exemplul lor, au demonstrat soldaţilor cum trebuie înfrînt inamicul" [68]. Comportarea dîrză şi plină de devotament a ostaşilor români s-a remarcat prin continuitate, neconjunctural, şi nu numai în luptele pe teritoriul naţional, ci de-a lungul celor 260 de zile de permanente confruntări cu duşmanul. „Ostaşii români sunt foarte buni şi luptă foarte bine — remarca la 19 aprilie 1945 generalul Managarov. S-au căţărat pe înălţimi de peste 1 300 de metri, cu zăpada pînă la brîu şi au mers totuşi înainte (...) Disciplina este foarte bună, ofiţerii ţinîndu-şi ostaşii bine în mînă (...) În concluzie, Armata 1 română se bate foarte bine şi a executat cu succes operaţiuni dintre cele mai grele" [69]. Acelaşi comandant de grup de armate, referindu-se, în continuare, la comportarea Armatei 1 remarca, la 23 mai 1945: „Armata 1 română a operat foarte bine în tot cursul războiului, îndeplinindu-şi complet misiunile primite (...) În ope-

[66] *R.A.H.*, p. 583.
[67] A.M.A.N., fond 1, dosar 118, f. 606.
[68] Ibidem, dosar 9, f. 75; *R.A.H.*, p. 298.
[69] A.M.A.N., fond 948, dosar 1 404, vol. II, f. 289—290.

www.dacoromanica.ro

rațiunile din Cehoslovacia am rămas uimit de eforturile și performanțele realizate de trupele române, unde ele au învins greutăți foarte mari (teren muntos, zăpezi, inamic dîrz etc.). Armata 1 română a jucat un rol foarte important în reducerea marelui cap de pod inamic de la Zvolen, prin atingerea rîului Hron, operațiune care a permis reluarea marii ofensive sovietice pentru forțarea rîului Nitra și înaintarea spre Brno" [70].

Generalul-locotenent F. F. Jmacenko, comandantul Armatei 40 sovietice remarca, la sfîrșitul războiului (16 mai 1945) : „diviziile române ... au arătat energie, eroism și au dat dovadă de multă rezistență în acțiunea contra dușmanului, au luptat foarte bine spre mîndria țării (...) Am fost foarte mulțumit de modul cum a luptat Corpul 2 armată și Armata 1 română" [71].

Mareșalul R. I. Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, care a cunoscut, îndeaproape, modul de comportare a marilor unități române, a comandanților și statelor majore, aprecia, la 13 aprilie 1945, deci cu o lună înainte de sfîrșitul războiului : „Armatele române luptă foarte bine și sunt foarte mulțumit de comandanți, de statele majore și de trupe, care sunt brave și gata de orice sacrificiu. Armata 4-a luptă foarte bine, este de sine stătătoare, atacă fără să fie ajutată, rupe poziții, urmărește și cucerește singură orașe importante (...) Armata 1-a știe să lupte și a cucerit o serie de orașe foarte puternic apărate, cu mijloace proprii. La fel sunt mulțumit de Corpul aerian român, care dispune de un personal extrem de bine pregătit și de curajos (...)" [72]. Aprecierile prezentate — oprindu-ne doar la acestea — demonstrează, convingător, cum au luptat trupele române împotriva fascismului, dovedind, prin constanță și continuitate, că participarea armatei române la acest război a fost o necesitate vitală a poporului român în lupta sa pentru consolidarea libertății, independenței și suveranității naționale dobîndite prin revoluția de eliberare socială și națională.

Dinamica efectivelor armatei române în războiul antifascist, cu sinuozitățile inerente, nu s-a manifestat doar la nivelul cantității de forțe umane ; ea a relevat, prin transformări cantitative permanente, calitatea forței militare românești în această crîncenă înfruntare. Peste 300 000 de militari români au fost decorați cu ordine și medalii de război românești, sovietice și cehoslvoace [73], pentru faptele de arme săvîrșite în luptele contra dușmanului.

Studiul contribuției României la înfrîngerea fascismului, sub toate aspectele deschise de problematica fundamentală a acestui act istoric constituie un omagiu adus luptătorilor care și-au jertfit viața pentru apărarea acestui străbun pămînt. „Vor rămîne veșnic neșterse în istoria României — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — memoria eroilor căzuți în lupta contra fascismului, nemuritoarele fapte de arme ale ostașilor români și sovietici pe frontul antihitlerist, contribuția tuturor patrioților români care au luptat împotriva fascismului, pentru eliberarea patriei" [74].

---

[70] Ibidem, f. 292.
[71] Ibidem, f. 304.
[72] Ibidem, f. 284.
[73] *R.A.H.*, p. 583.
[74] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 381.

www.dacoromanica.ro

LA PARTICIPATION DE L'ARMÉE ROUMAINE À LA GUERRE ANTIHITLÉRIENNE

RÉSUMÉ

La présente étude se propose de relever quelques aspects importants de la participation de la Roumanie à la guerre antihitlérienne concernant le moment de son entrée en guerre et la dynamique des effectifs qui ont pris part aux opérations, les effectifs supplémentaires et les pertes subies au cours des combats, la concordance entre ces éléments et d'autres aspects étroitement liés aux données analysées.

Les faits historiques concrets aussi bien que les documents de l'époque qui les consignent révèlent clairement que l'état de belligérance avec les forces allemandes est intervenu peu après le déclenchment de l'insurrection nationale, précisément dans la soirée du 23 août 1944, à 19,30 h., lorsque les unités roumaines de Bucarest sont entrées en dispositif de lutte contre les troupes allemandes.

Au cours de l'intervalle 23 août 1944 — 12 mai 1945, l'armée roumaine a fourni au front 538 836 militaires, dépassant de beaucoup, à chaque étape de la guerre, les chiffres fixés par les prévisions de la Convention d'armistice. Tout au long de cette période, l'armée roumaine a perdu 169 822 combattants, morts, blessés ou disparus ; si l'on rapporte ce chiffre un plafond de 185 567 hommes que l'on avait prévu dans le protocole militaire annexe à la convention, le taux des pertes représente 91,4 %, Chaque division a perdu, donc au moins « une série » des effectifs envoyés au front. Notons à cet égard la 9e division d'infanterie (13.838 hommes), la 18e division d'infanterie (12 118 hommes) et la 11e divison d'infanterie (11 496 hommes). A son tour, l'armée roumaine a causé à l'ennemi des pertes se montant à 136 529 militaires, soit l'effectif de 14 divisions de guerre.

Pendant toute la durée de la guerre antihitlérienne, la capacité de lutte de l'armée roumaine fut maintenue à un échelon supérieur comme suite de l'immense effort déployé par le peuple tout entier visant à soutenir le front par des moyens d'ordre matériel, à assurer les cadres de toute degrès nécessaire à compléter les effectifs militaires. Pour couvrir les pertes subies, l'on envoya au front encore 165 735 militaires, chiffre qui s'approche du montant des effectifs roumains qui ont lutté pour la libération de chaque pays pris à part.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MASELE POPULARE ŞI FRONTUL ANTIHITLERIST

DE

OLIMPIU MATICHESCU şi MARIN BADEA

Motto: „România a intrat în războiul antihitlerist cu întregul său potenţial uman, militar şi economic, cu toate forţele, alături de Uniunea Sovietică, de întreaga coaliţie antifascistă"[1].

(NICOLAE CEAUŞESCU)

În zbuciumata istorie a poporului român au existat multe perioade de încordare, de angajament plenar al tuturor forţelor sale în lupta pentru menţinerea sau recîştigarea libertăţii temporar afectate, a independenţei şi suveranităţii depline, pentru realizarea, în ultimă instanţă, a cadrului necesar dezvoltării accelerate a culturii şi civilizaţiei proprii. Iar pe firul istoric al faptelor eroice care s-au înscris sub semnul acestui ideal, revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 a fost, fără îndoială, unul din „momentele" cele mai luminoase, cele mai tulburătoare prin natura ei însăşi, a consecinţelor pe care le-a generat, întrucît a marcat începutul unui drum totalmente nou, singurul în măsură a conduce către împlinirea celor mai frumoase aspiraţii ale poporului nostru. Ea „a dus — aşa cum aprecia secretarul general al partidului, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, vorbind cu prilejul aniversării a 35 de ani de la realizarea actului istoric menţionat — la cucerirea adevăratei independenţe a patriei, la transformarea revoluţionară, socialistă a României. Masele populare şi-au dobîndit, cu arma în mînă, dreptul la libertate şi neatîrnare, dreptul de a fi deplin stăpîne pe bogăţiile naţionale, de a-şi făuri destinele potrivit intereselor şi aspiraţiilor proprii precum şi posibilitatea de a construi pe pămîntul patriei cea mai dreaptă şi mai înaintată orînduire socială — orînduirea socialistă şi comunistă" [2]. Iar exponentul acestor aspiraţii, forţa politică şi organiza-

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 18, Edit. politică, Bucureşti, 1979, p. 578.

[2] *Ibidem.*

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 4, p. 627 — 650, 1980

www.dacoromanica.ro

torică ce se impusese în fața maselor tocmai prin fidelitatea și consecvența revoluționară cu care urmărise calea istorică ce conducea către împlinirea lor se dovedise a fi Partidul Comunist Român. El se ilustrase de-a lungul anilor în lupta pentru apărarea intereselor economice, sociale, politice etc. ale clasei muncitoare, ale maselor largi populare, în anii grei ai confruntării cu pericolul grav al fascismului, se identificase întru totul cu interesele națiunii, cu cauza apărării independenței și suveranității, integrității sale teritoriale. Și ca gînd și ca faptă revoluționară partidul comuniștilor se identificase deja cu „*existența neamului românesc ca națiune*", cu „*existența României ca țară independentă*" și se exprimase hotărît, în numele său, al poporului român, pentru respingerea fascismului intern și extern. În fața politicii promovate de regimurile nazist, musolinian, horthist etc. „poporul român, așa cum se consemnase în coloanele « Scînteii » din decembrie 1935, nu poate da decît un singur răspuns. Cu toată energia, la nevoie cu arma în mînă, poporul român își va apăra existența contra bandiților hitleriști care vor să ne răpească independența națională"[3].

După cum se știe, frontul forțelor antifasciste românești, deși amplu ca dimensiuni, impunător prin suita acțiunilor sale, între acestea înscriindu-se ca un punct culminant evenimentele revoluționare de la 1 Mai 1939, un moment de culme al valului luptei pentru apărarea independenței și suveranității naționale a țării[4], n-a putut obține totuși victoria în limitele deceniului patru. Balanța a fost înclinată în favoarea forțelor de extremă dreaptă, ale Gărzii de Fier, ca urmare a presiunilor și ingerințelor directe ale fascismului extern, în condiții politice și militare defavorabile României, a căror consecință directă fusese însăși ciopîrțirea teritorială a țării, urmată la scurt timp de alte „acte" politico-diplomatice care au afectat treptat independența și suveranitatea națională[5].

Fără acceptul națiunii, în octombrie 1940 au pătruns în țară trupele naziste, iar la 23 noiembrie același an guvernul condus de generalul Ion Antonescu a semnat documentele prin care România devenea aliata puterilor fasciste. Odată subordonată blocului puterilor fasciste, România, poporul român, împotriva voinței proprii, a psihologiei sale de popor pașnic, a tradițiilor istorice care nu consemnaseră decît conflicte militare ce i-au fost impuse și pe care în marea lor majoritate le-a susținut pe teritoriul propriu, s-a văzut angrenat, din iunie 1941, în războiul contra Uniunii Sovietice, iar din septembrie același an în stare de beligerantă cu Anglia și din iunie 1942 cu S.U.A., cu națiunile unite. Iată de ce pentru poporul român, pentru forțele sale patriotice, întreg angrenajul politico-militar în care a fost antrenată țara de către regimul antonescian a fost repede identificat cu pericolul extrem de grav al unei catastrofe naționale. În asemenea împrejurări, pentru conștiințele lucide, animate cu adevărat de fiorul intim al patriotismului, era limpede că orice întîrziere, orice amînare a unei inițiative istorice apte a împiedica săvîrșirea unui asemenea dezastru ar fi echivalat cel puțin cu o complicitate criminală ce n-ar fi

---

[3] „Scînteia" din decembrie 1935.

[4] Cf. Olimpiu Matichescu, *1 Mai 1939 — moment semnificativ în lupta poporului român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale*, Edit. politică, București, 1974.

[5] A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940—ianuarie 1941*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 121—168.

www.dacoromanica.ro

rămas necondamnată de posteritate. S-a profilat astfel o situaţie cu adevărat critică pe fondul căreia conştiinţa politică a celor mai largi forţe sociale a reacţionat ca un adevărat seismograf, resorturile ei naţionale cunoscînd o mişcare vibratorie din ce în ce mai accelerată care a împins, în mod obiectiv, pe făgaşul căutărilor comune, al identificării căii către salvgardarea patriei, a însăşi fiinţei poporului nostru, un evantai foarte larg de forţe social-politice [6].

Sigur că din rîndurile acestora s-au detaşat prin promptitudinea cu care şi-au exprimat punctul de vedere faţă de situaţia creată, prin natura propunerilor formulate şi a mijloacelor de acţiune în vederea salvgardării fiinţei naţionale a poporului, clasa muncitoare şi partidele ei politice, îndeosebi partidul comunist. Ca exponenţi fideli ai intereselor fundamentale ale întregului popor, comuniştii au fost dintru început împotriva dictaturii fasciste. Ei au dezvăluit cu vigoare şi patos revoluţionar adevăratul conţinut al politicii interne şi externe promovate de regimul antonescian subliniind, între altele, prin binecunoscutul document din 10 septembrie 1940 intitulat *Punctul nostru de vedere* că: „s-au schimbat asupritorii, exploatatorii şi jefuitorii... Programul economic al dictaturii militaro-gardiste este un program de intensificare a exploatării muncitorimii, ţărănimii, meşteşugărimii şi a maselor funcţionăreşti, în favoarea capitaliştilor şi moşierilor dinăuntrul ţării şi a imperialismului străin... O nimicitoare catastrofă ameninţă poporul român dacă nu va fi doborît acest regim" [7].

Sesizînd cu exactitate starea de spirit a maselor largi populare, a altor forţe progresiste şi democratice şi îndeosebi lezarea adîncă a sentimentelor lor patriotice atît de grav afectate ca urmare a răşluirii teritoriului patriei şi a angrenării ei la carul politicii puterilor fasciste, partidul comunist, cu experienţa sa de luptă, cu firele multiple care-l legau de popor, a putut să se adreseze eficient prin presă ilegală, manifeste, posturi de radio clandestine etc. chemînd la organizarea unei susţinute rezistenţe antifasciste şi antihitleriste, aceasta fiind singura cale de acţiune eficientă pentru atingerea obiectivelor propuse [8]. Aşa de pildă, la 17 septembrie 1940, prin coloanele „Scînteii", se scria: „Partidul Comunist Român, partidul clasei muncitoare, cheamă poporul muncitor la luptă revoluţionară pentru izgonirea dictaturii militaro-gardiste, căci numai prin lupta revoluţionară vom dobîndi pace, pîine, pămînt şi libertate" [9]. Detaliind aceste obiective, comuniştii au înfăţişat pe larg drept scop al luptei: răsturnarea regimului dictatorial şi instaurarea unui guvern de factură democratică, scoaterea ţării din războiul contra Naţiunilor Unite şi alăturarea ei coaliţiei antifasciste a popoarelor, alungarea din ţară a trupelor naziste, recucerirea independenţei şi suveranităţii naţionale depline şi refacerea integrităţii teritoriale prin reintegrarea nordului Transilvaniei. Fixînd la

---

[6] Idem, *Politica de alianţe a Partidului Comunist Român în pregătirea insurecţiei*, în *Insurecţia din august 1944 şi semnificaţia ei istorică*, Edit. militară, Bucureşti, 1974, p. 142-153.

[7] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (Arh. I.S.I.S.P.) cota Ab XXIV—1.

[8] Gheorghe Zaharia, *Pages d'histoire de la résistance roumaine*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1974.

[9] „Scînteia", din 17 septembrie 1940.

www.dacoromanica.ro

modul foarte riguros acest ansamblu de ţeluri pe care trebuia să le urmărească poporul român în lupta sa contra fascismului şi hitlerismului, P.C.R., printr-o circulară a Comitetului Central din 8 iulie 1941, preciza că: „Sarcina şi răspunderea istorică a Partidului Comunist din România faţă de poporul român constă în organizarea luptei în România alături de marele popor sovietic şi celelalte popoare cotropite, pentru zdrobirea fascismului sîngeros german, a slugilor lui din toate ţările, pentru alungarea ocupanţilor germani din România, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma ţării, în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea ţării de sub jugul sîngeros german (...) pentru România liberă şi independentă" [10].

Mijloacele de luptă la care s-a recurs de către forţele revoluţionare, cele care au fost în realitate suflul viu al rezistenţei antihitleriste, au purtat pecetea timpului, a împrejurărilor concret istorice, unele din ele regăsindu-se în forme mai mult sau mai puţin identice şi în lupta desfăşurată de alte popoare [11], altele fiind produsul nemijlocit al realităţilor româneşti. Cea mai răspîndită formă de rezistenţă a constituit-o, cum bine se ştie deja, sabotarea susţinută a producţiei de război, încetinirea ritmului de muncă, rabatul intenţionat în ceea ce priveşte calitatea produselor, avarierea diverselor obiective economice, de transport, strategice ş.a.m.d. Un ordin circular al Corpului 4 armată din 10 noiembrie 1943 semnala, de exemplu, că: „În ultimul timp incendiile de la depozitele militare şi stabilimentele militarizate au luat proporţii care nu mai pot fi puse în seama întîmplării. Aceste incendii au, fără îndoială, altă cauză, care, în majoritatea cazurilor, trebuie căutată în actele de sabotaj organizate" [12].

Propaganda rezistenţei a cunoscut şi ea o diversificare continuă a mijloacelor şi formelor de acţiune pentru angajarea şi organizarea unor mase cît mai largi de oameni şi care, în ciuda actelor de represiune din partea regimului, au avut un rol foarte important. Prin ele s-a făcut cunoscută dinamica fronturilor, s-a fortificat speranţa în victoria finală a forţelor antihitleriste, fixîndu-se totodată obiectivele luptei imediate şi de perspectivă, pregătindu-se din timp asaltul final care avea să fie revoluţia naţională, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944.

Să menţionăm aici că din arsenalul mijloacelor de luptă folosite n-au lipsit conflictele de muncă, individuale şi colective, inclusiv grevele, protestele care veneau din partea tuturor categoriilor de oameni ai muncii, sustragerea de la rechiziţiile forţate, ajutorarea prizonierilor sovietici ori a deţinuţilor politici din închisori şi lagăre, toate acestea dînd conţinut amplei rezistenţe a poporului român faţă de dictatura antonesciană şi maşina de război nazistă.

Un ecou aparte, în peisajul atît de divers al rezistenţei noastre, l-a avut poziţia intelectualităţii care a înţeles să fie de partea forţelor populare vestejind regimul şi dominaţia nazistă, cerînd, pe un ton imperios, să se acţioneze pentru a se pune capăt unei situaţii tragice mai înainte ca aceasta să devină „un cumplit dezastru" pentru „fiinţa neamului".

---

[10] Arh. I.S.I.S.P., cota XXX—10.

[11] Cf. *Rezistenţa europeană în anii celui de al doilea război mondial*, vol. I—II, Edit. militară, Bucureşti, 1974 şi 1976.

[12] Citat după Maria Covaci, *Lupta Partidului Comunist Român pentru organizarea şi dezvoltarea rezistenţei antifasciste în România*, în *Insurecţia din august 1944 şi semnificaţia ei istorică*, Edit. militară, Bucureşti, 1974, p. 48—49.

www.dacoromanica.ro

Starea de nemulțumire s-a răsfrînt în curînd, mai ales după bătălia de la Stalingrad, și asupra armatei, a cercurilor Palatului regal și chiar a reprezentanților partidelor „istorice" ceea ce a condus treptat către o rezistență colectivă a întregului popor față de regimul antonescian și Germania nazistă. Este meritul istoric al Partidului Comunist Român că în aceste împrejurări și-a putut valorifica adevărata sa capacitate de înțelegere a realității istorice, mai ales după autodizolvarea Cominternului, experiența de luptă deja acumulată, caracterul mobil al gîndirii tactice și strategice ca și hotărîrea-i caracteristică de acțiune rapidă, dar nu precipitată, pentru a conferi un cadru organizat luptei poporului român, înrîurind pe unul și același făgaș istoric întregul potențial al națiunii. Toate acestea și-au găsit expresia concretă în ceea ce s-a numit și se numește în mod curent, inclusiv în limbajul istoric, politica de alianțe a partidului, premergătoare revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. „Conducînd lupta generală antifascistă, acționînd cu fermitate, în condițiile deosebit de grele ale ilegalității — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — pentru unirea tuturor forțelor patriotice naționale împotriva războiului dezlănțuit de Germania hitleristă, pentru ieșirea României din războiul antisovietic în care fusese tîrîtă împotriva voinței poporului, pentru alăturarea la coaliția antifascistă, Partidul Comunist Român a desfășurat o largă activitate și în rîndurile armatei, ale ostașilor, a întărit necontenit legăturile și colaborarea cu forțele militare, inclusiv cu generalii și ofițerii din comandamentele superioare. Viața, evenimentele care au urmat au demonstrat justețea acestei orientări a partidului nostru, a politicii sale de conlucrare cu toate forțele antifasciste și naționale, cu armata, de mobilizare a ei de partea poporului în momente hotărîtoare pentru destinele țării" [13].

Politica de alianțe a P.C.R. s-a concretizat, rînd pe rînd, în crearea Frontului Patriotic Antihitlerist, în toamna anului 1943, a Frontului Unic Muncitoresc, în aprilie 1944, iar apoi, în iunie același an, a Blocului Național Democrat, organism politic național de luptă antifascistă în cadrul căruia un rol conducător deosebit a revenit, de asemenea, partidului comunist. Este aceasta o realitate pe care o puneau în evidență, încă în epocă, și reprezentanții Gestapo-ului în România, așa cum reiese, de o manieră indubitabilă, dintr-o notă informativă transmisă Berlinului la 5 august 1944. „Evoluția politicii interne din ultimele 4 săptămîni arată clar o trecere a tuturor opozițiilor spre stînga, cu preluarea conducerii acestei opoziții de către partidul comunist. Conducerea partidului comunist ilegal din România năzuiește să smulgă pentru sine conducerea în lupta contra guvernului mareșalului. Diferitele convorbiri care au avut loc în ultimul timp între conducerea comunistă ilegală și cercurile burgheze oposiționiste ar fi ajuns la încheiere" [14].

Gestapo-ul, într-adevăr, nu se înșela. Fără să fi putut cunoaște în amănunt ansamblul pregătirilor politice și militare inițiate de larga coaliție a forțelor antifasciste românești sub conducerea P.C.R. reprezentanții săi în România au putut totuși intui că mînia, încă subterană, a poporului

[13] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 899.
[14] Arh. I.S.I.S.P., fond 9, dosar 1 107, f. 10.

www.dacoromanica.ro

român se apropia de momentul izbucnirii. În revărsarea ei tumultuoasă avea să ia forma luptei insurecționale, o luptă sprijinită de întregul popor, ferm hotărît a opera o deschidere cu adevărat istorică pe traiectul devenirii sale.

Am făcut această scurtă retrospectivă a „premiselor" insurecției pentru că ele explică, prin însăși natura și conținutul lor intrinsec, geneza istorică a lozincii lansate de comuniști și acceptate, ca atare, de coaliția forțelor care au înfăptuit insurecția din august 1944 : *Totul pentru front, totul pentru victorie.* Aceasta era, în ordinea priorităților impuse de realitatea istorică însăși, prima și cea mai importantă sarcină a poporului român. Era o sarcină definită riguros de Partidul Comunist Român, ca principală forță politică a coaliției antihitleriste, altfel spus a Blocului Național Democrat, prin Declarația Comitetului său Central din 24 august 1944 : „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste, Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele, împotriva dușmanului de moarte al poporului său" [15]. Iar proclamația regelui către țară, redactată, după cum se știe deja, de Lucrețiu Pătrășcanu și acceptată cu mici modificări de partenerii partidului comunist în Blocul Național Democrat, a consemnat ideea-forță că „alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, *mobilizînd toate forțele națiunii* (subl. a.), vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină" [16]. În sfîrșit, tot în plan programatic, ideea mobilizării întregului potențial de acțiune al poporului român contra Germaniei naziste, pentru eliberarea pămîntului românesc și înfrîngerea nazismului, s-a concretizat și în *Declarația guvernului* de la 23 August 1944 : „Țara întreagă voiește să pună capăt războiului distrugător, unui război de la început pierdut. Țara întreagă dorește pacea. Dar voința de pace a României nu însemnează nici dezarmare, nici teamă. Orice piedică pusă în drumul înfăptuirii năzuințelor spre pace și libertate a poporului român va dezlănțui o luptă fără milă și fără cruțare din partea tuturor forțelor armate și populare împotriva celor care ar încerca să mențină țara noastră în război cu Națiunile Unite, prelungindu-i astfel zadarnic suferințele" [17].

Erau toate aceste acte politico-programatice produsul nemijlocit și întru totul necesar al unei situații istorice deosebite, dar care, prin ele însele, nu puteau însemna prea mult dacă nu urmau a-și găsi pe mai departe concretizarea ; dacă nu s-ar fi acționat cu toată hotărîrea pentru mobilizarea întregului potențial de luptă al națiunii și care, odată alăturat Națiunilor Unite, să-și găsească valorificarea istorică în contribuția la înfrîngerea militară a Germaniei naziste, ca o condiție esențială a refacerii integrității teritoriale iar apoi a consolidării independenței și suveranității naționale, a fortificării locului și rolului României în viața internațională postbelică. De altfel, insurecția însăși prin forța ei de acțiune și consecințele politico-militare pe care le-a generat, mai ales ca urmare a faptului că armata română în ansamblul ei a întors armele contra Wehrmachtului

---

[15] „România liberă" din 24 august 1944.

[16] *Documente privind istoria militară a poporului român. 23—31 august 1944*, vol. 1, Edit. militară, București, 1977, p. 5.

[17] „România liberă" din 24 august 1944.

www.dacoromanica.ro

trecînd alături de armatele sovietice, s-a constituit într-un eveniment cu multiple semnificaţii istorice nu numai pentru poporul român dar şi pentru cursul ulterior al războiului. Şi aceasta pentru simplul fapt că, aşa cum s-a precizat nu odată în studiile de specialitate [18], actul românesc de la 23 August 1944 a provocat importante consecinţe pe plan extern atît în plan militar-strategic cît şi economic, politic sau moral. Este faptul istoric pe care îl recunoştea public, în cadrul Conferinţei de pace de la Paris, reprezentantul U.R.S.S. cînd spunea : „La 23 august, cînd nu erau încă evidente perspectivele desfăşurării viitoare a evenimentelor militare şi cînd soarta Germaniei era departe de a fi clară, politica externă a României a luat o întorsătură hotărîtoare" [19].

România, prin guvernul instaurat la 23 August şi cele care i-au urmat, cu precădere cel condus de dr. Petru Groza, a angrenat ferm întreg potenţialul său de luptă, potenţial militar, potenţial economic şi potenţial moral [20], în lupta contra Germaniei naziste şi Ungariei horthiste, pentru eliberarea întregului său teritoriu, inclusiv a nordului ţării care fusese încorporat de Ungaria horthistă prin odiosul Dictat de la Viena, iar apoi pentru eliberarea, în cooperare cu armatele sovietice, şi a altor ţări aflate sub dominaţie nazistă, pînă la obţinerea victoriei finale asupra fascismului.

Pentru atingerea unor asemenea obiective, în condiţiile în care Germania hitleristă mai dispunea încă de forţe militare şi poziţii strategice importante, partidul comuniştilor, care cunoştea exact adevărata stare de spirit a maselor largi populare, a întregii naţiuni, o stare de spirit vehement antinazistă şi antihorthistă, a acţionat din primele momente ale desfăşurării insurecţiei pentru o superioară valorificare a potenţialului militar de care dispunea România, pentru o angajare fără rezerve a tot ceea ce putea aduce poporul român pe frontul războiului antihitlerist. Comuniştii români, în primul rînd, dar şi alte forţe politice, s-au afirmat viguros pe scena ţării pentru organizarea şi concentrarea tuturor energiilor naţionale care, în acele clipe istorice, trebuiau canalizate în direcţia frontului, pentru susţinerea lui pînă la victoria finală. Şi aceasta cu convingerea fermă, istoriceşte îndreptăţită, că şi atunci, ca dealtfel şi în alte momente de încleştare militară cu forţele cotropitoare externe, soarta independenţei şi suveranităţii poporului român depindea de aportul său nemijlocit, că de măsura în care erau recucerite prin forţe proprii libertatea, independenţa şi suveranitatea naţională, în înţelesul lor plenar, depindea cursul însuşi al transformărilor revoluţionare ulterioare. Iată de ce în politica sa suplă şi realistă, partidul comunist a făcut totul pentru ca potenţialul de luptă al ţării să fie valorificat pe front, alături de armatele sovietice, la parametrii cei mai înalţi posibili, pentru ca aportul României la înfrîngerea fascismului să fie cît mai relevant, pentru ca, în forme de expresie dintre cele mai elocvente, poporul român să-şi exprime adevăratele

---

[18] A se vedea, de exemplu, *August 1944*, culegere de studii, colecţia „Biblioteca de istorie", Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 200—260; Gheorghe Zaharia, *Insurecţia naţională armată, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977.

[19] „Scînteia" din 16 august 1946.

[20] Colonel dr. Florian Tucă, *Aspecte definitorii privind potenţialul de luptă al României în războiul antihitlerist*, în *File de istorie militară a poporului român*, vol. 5—6, Edit. militară, Bucureşti, 1979, p. 310 şi urm.

www.dacoromanica.ro

sale gînduri şi aspiraţii, adevărata sa voinţă — aceea de a contribui la reinstaurarea climatului de pace şi bună înţelegere între popoare.

Prin prisma unei asemenea evaluări atît a situaţiei istorice concrete, cît şi a adevăratelor interese naţionale ale poporului român a acţionat partidul comunist pentru întruchiparea, prin fapte, a pateticei sale chemări *Totul pentru front, totul pentru victorie.* Sub semnul realist şi profund patriotic al acestei istorice lozinci au fost angajate, din august 1944 şi pînă la 9 mai 1945, pe fronturile antihitleriste, efective militare cifrate la aproape 540 000 de oameni. Nu numai atît, dar pe diferite căi şi forme dintre cele mai eficiente partidul comunist a ţinut să acţioneze pentru sporirea neîncetată a combativităţii oştirii, atît în realizarea misiunilor de luptă de pe front, cît şi lupta din interior alături de masele largi de oameni ai muncii pentru rezolvarea sarcinilor revoluţiei, îndeosebi aceea a cuceririi puterii politice. Sub însemnul fundamental al patriotismului fierbinte, corelat organic cu acela al necesităţii transformărilor revoluţionare, armata română a fost angajată să acţioneze atît în perioada pregătirii şi desfăşurării insurecţiei, cît şi după aceea, comuniştii acordîndu-i o atenţie deosebită. Aşa de pildă adresîndu-se oştirii odată mai mult printr-un manifest la începutul lunii septembrie 1944, partidul comunist, după ce sublinia faptul că soldaţii şi ofiţerii români au reuşit a găsi calea luptei adevărate, a luptei drepte hotărîte contra hitleriştilor cotropitori, lucru pentru care întregul popor îi înconjoară cu dragoste, chema în continuare la angajarea plenară a întregului popor întrucît lupta lor era o cauză a întregului popor, era cauza libertăţii şi independenţei. Alături de puternicii aliaţi — se scria în manifestul partidului comunist adresat armatei — lupta „trebuie să fie necruţătoare, pînă la totala nimicire a cotropitorilor unguri şi asasinilor legionari care au adus în ţară pe nemţi" [21].

Cînd a apărut primul număr legal al ziarului „Scînteia", comuniştii au reluat ideea unirii tuturor forţelor naţionale, cerînd organizaţiilor politice sau profesionale, cu care deja se colabora, să acţioneze în totalitatea lor şi, în front naţional, „să sprijine prin toate mijloacele sforţările războiului nostru de eliberare şi consolidare a independenţei ţării" [22].

Potrivit aceluiaşi document, clasa muncitoare era chemată să se situeze în fruntea acţiunii patriotice de sprijinire a frontului, să se angajeze în fluxul viu al producţiei asigurîndu-i o desfăşurare continuă şi cît mai eficientă posibil, fiindcă numai pe această bază frontul putea fi aprovizionat. În ce priveşte ţărănimea, Partidul comunist îi cerea să lucreze ogorul pentru ca produsele lui să ajungă atît pe front cît şi la oraşe. Interesele fundamentale ale naţiunii reclamau o încordare a eforturilor ei de creaţie materială şi de participare activă la lupta de eliberare a pămîntului străbun de sub cizma cotropitoare a nazismului şi horthismului. Era scopul fundamental în numele căruia Partidul Comunist Român aprecia că „se impune mobilizarea tuturor puterilor poporului şi a tuturor resurselor materiale ale ţării, pentru a da tot sprijinul trupelor sovietice şi celor române în lupta lor comună împotriva Germaniei hitleriste" [23].

---

[21] „România liberă" din 20 septembrie 1944.
[22] „Scînteia" din 21 septembrie 1944.
[23] „Scînteia" din 26 septembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

E de remarcat faptul că, în ce-l priveşte, Partidul Comunist a ţinut să fie un model de consecvenţă programatică în ceea ce priveşte acţiunea de mobilizare a poporului pentru susţinerea frontului, pentru angajarea tuturor posibilităţilor sale de luptă contra nazismului şi horthismului. De aceea un moment ca eliberarea Clujului, la 11 octombrie 1944, după încleştări grele între trupele române şi sovietice, pe de o parte, şi cele nazisto-horthiste, pe de altă parte, a fost folosit de comunişti pentru reafirmarea hotărîrii lor de a se angaja ei şi întregul popor, pentru a obţine finalmente victoria. „Lupta nu s-a terminat — declara Lucreţiu Pătrăşcanu în împrejurarea amintită. Trebuie să dezrobim întreg Ardealul. Trebuie să eliberăm pe toţi românii asupriţi de grofii maghiari. Trebuie să înfrîngem hitlerismul în propria lui ţară. Războiul trebuie dus pînă la capăt. Înfrîngerea totală a duşmanului hitlerist este condiţia existenţei noastre ca popor liber" [24]. Şi în pragul anului 1945, Consiliul Naţional al F.N.D. considera că pentru zdrobirea armatelor fasciste şi libertatea popoarelor cotropite de acestea trebuiau „înzecite sforţările războiului", iar îndemnul de a face „totul pentru front, totul pentru sprijinirea armatelor care luptă pentru existenţa noastră naţională" trebuie să fie şi pe mai departe principala lozincă, principala deviză a naţiunii române [25].

Ideea programatică a luptei cu orice preţ pentru eliberarea întregului teritoriu al ţării, refacerea integrităţii teritoriale şi înfrîngerea definitivă a fascismului a întrunit consensul larg al forţelor care au înfăptuit insurecţia, pentru transpunerea ei în fapt s-a acţionat trecîndu-se peste deosebirile de ordin politic şi ideologic astfel că armata română a putut, simţind sprijinul hotărît al întregului popor, să se achite pe deplin de misiunea patriotică ce-i revenea în acea perioadă. Astfel, ea şi-a atras laurii victoriei pe frontul antihitlerist străbătînd 20 de masive muntoase, forţînd 12 cursuri mari de apă, eliberînd peste 3 800 de localităţi şi alte aşezări, dintre care 53 de oraşe, provocînd însemnate pierderi inamicului. Sînt fapte pentru care, aliaţii înşişi, dar îndeosebi comandamentul sovietic din zonele de operaţii ale armatei române, au ţinut, chiar în timpul desfăşurării luptelor, să le aprecieze. 7 ordine de zi, 21 comunicate de război precum şi alte documente emanate de Comandamentul Frontului 2 Ucrainean, de alte mari unităţi ale armatei sovietice cu care forţele armate româneşti acţionau în strînsă cooperare au răsplătit pilduitoarele acte de eroism ale soldaţilor români. Remarcabil e şi faptul că peste 300 000 de soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri români au fost distinşi, pentru actele lor de bravură ostăşească, cu ordine şi medalii sovietice, cehoslovace, ungare şi româneşti. Sînt toate acestea fapte istorice încărcate de profunde semnificaţii pe care a ţinut să le releve şi secretarul general al partidului, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, spunînd că : „Imediat după înfăptuirea actului istoric de la 23 August, armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, a luptat alături de glorioasa armată sovietică pentru eliberarea deplină a ţării, izgonind pe cotropitorii horthişti şi hitlerişti de pe întreg pămîntul patriei, precum şi pentru eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei, pînă la victoria finală din mai 1945 asupra Germaniei fasciste... În toată această perioadă, Partidul Comunist Român a pus pe primul plan

[24] „Universul" din 13 octombrie 1944.
[25] „Scînteia" din 1 ianuarie 1945.

www.dacoromanica.ro

mobilizarea eforturilor poporului pentru susținerea frontului, pentru asigurarea victoriei în lupta împotriva fascismului, a eliberării patriei de sub dominația străină. În același timp, partidul nostru și-a asumat rolul istoric de a conduce masele la lichidarea vechii orînduiri sociale, la democratizarea întregii noastre țări'' [26].

Sub același însemn, menționat mai sus, și care-și găsea un corespondent istoric concret în derularea însăși a evenimentelor au sporit și s-au fortificat necontenit raporturile dintre comuniști și armată, politica justă, principial și practic, promovată de partid a polarizat atenția armatei, inclusiv a corpului ofițeresc, ceea ce a făcut să capete noi dimensiuni însuși cursul general al revoluției declanșate în august 1944. Consemnăm și noi cîteva aprecieri dintr-un document al vremii, datat 8 septembrie 1944, întrucît e deosebit de relevant pentru ceea ce a însemnat valoarea istorică a chemării „Totul pentru front, totul pentru victorie''. „În ceea ce privește atitudinea armatei față de Partidul Comunist și manifestările lui, este de notat ca bază cercurile din București, informate și cu mai multe posibilități de control al știrilor și stărilor de lucruri. Cercurile militare românești au privit... chiar cu mîndrie manifestațiile Partidului Comunist care nu a pierdut un prilej să elogieze Armata Română. De la temerile ce existau în urma propagandei de pînă acum privitoare la Partidul Comunist și pînă la modul legal în care se desfășoară activitatea acestui partid, cu lozinci... patriotice românești..., cercurile militare au constatat că este vorba... de oameni bine intenționați și cu dragoste de țară... Există, chiar, în curs de formare în sînul corpului ofițeresc din București, ca exponent al cadrelor din restul țării, un curent de adeziune la politica socială, în cadrul național, preconizată de Partidul Comunist, aceasta și ca rezultat al apelurilor adresate către armată de conducerea acestui partid. În special în rîndurile elementelor tinere din corpul ofițeresc această stare de spirit este evidentă'' [27].

La cimentarea relației dintre partid și armată, în fond o relație fundamentală pentru concretizarea istorică a chemării „Totul pentru front, totul pentru victorie'' !, iar, în perspectivă, pentru reușita în confruntarea revoluționară, menită a conduce poporul român pe calea către socialism, a contribuit, fără îndoială, efortul stăruitor al comuniștilor de a organiza în spatele armatei „frontul muncii'' și al solidarității întregii națiuni cu cei care făceau să se apropie pas cu pas momentul eliberării patriei și al înfrîngerii definitive a fascismului. Printr-o intensă muncă politică și organizatorică, partidul comunist, sprijinit într-un fel sau altul, într-o măsură sau alta, și de alte forțe social-politice a chemat și a angajat efectiv masele largi populare în efortul greu, adesea deosebit de dur, menit a contribui la susținerea războiului.

Apelînd la abnegația și spiritul de sacrificiu ale clasei muncitoare, ale țărănimii, într-un cuvînt, ale maselor largi populare și care s-au angajat conștient în acțiunea pentru accelerarea procesului de producție astfel încît să poată susține efortul militar al țării, partidul comunist a acordat o atenție importantă problemei antrenării întregului popor în acțiunile

---

[26] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 12, Edit. politică, București, 1976, p. 626 627.

[27] *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944—9 mai 1945*, Edit. militară, București, 1966, p. 160.

www.dacoromanica.ro

patriotice de sprijinire materială şi morală a ostaşilor combatanţi şi a familiilor lor. „Uniunea Patriotică, Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Asociaţiile liber profesioniştilor, meseriaşilor, Madosz-ul, asociaţii feminine, întregul tineret patriotic trebuie să dea concursul cel mai larg armatelor sovietice şi române, să sprijine prin toate mijloacele eforturile războiului nostru de eliberare şi consolidare a independenţei ţării" [28].

Reprodus din apelul C. C. al P.C.R. adresat poporului român în luna septembrie 1944, citatul concretizează concepţia partidului comunist de transpunere în practică a lozincii *Totul pentru front, totul pentru victorie!*, prin organizarea şi conducerea eforturilor întregului popor. Lupta pentru realizarea acestui deziderat major, care, după cum aprecia apelul citat, lega în mod nemijlocit participarea României la războiul antihitlerist de necesitatea consolidării independenţei naţionale a ţării, a avut la bază o amplă muncă de propagandă desfăşurată de partid şi organizaţiile de masă de sub conducerea şi influenţa sa politică în rîndurile tuturor păturilor sociale ale naţiunii. Prin intermediul celor mai diverse mijloace de agitaţie şi propagandă: manifeste, afişe, broşuri, organe de presă, emisiuni de radio, jurnale cinematografice, cît şi printr-o muncă susţinută de lămurire orală (mitinguri şi adunări), Partidul Comunist Român şi Partidul Social-Democrat care acţionau pe bază de front unic muncitoresc, organizaţiile de masă democratice şi progresiste au popularizat caracterul just al războiului dus de ţara noastră alături de coaliţia Naţiunilor Unite împotriva Germaniei naziste, au relevat eroismul ostaşilor, valoarea istorică a jertfelor de sînge pe care poporul român le dădea pentru eliberarea sa şi a ţărilor vecine de barbaria fascistă, au acţionat pentru împletirea cît mai strînsă a luptei revoluţionare cu aceea de susţinere a războiului [29]. *„Pentru lupta eliberatoare a ostaşilor noştri, pentru jertfele lor neprecupeţite, să facem zid în jurul lor! Să simtă grija şi dragostea noastră caldă, să simtă că întreg poporul este alături de ei în încleştarea ultimă care va dezrobi pe vecie lumea de molima hitleristă"* [30], — se arăta, de pildă, într-un material al Apărării Patriotice [31], organizaţie de masă aflată sub conducerea partidului comunist, care a avut un rol important în transpunerea în fapt a chemării *Totul pentru front, totul pentru victorie!*

P.C.R. a reuşit, în acest fel, să întărească solidaritatea şi, de fapt, multitudinea legăturilor existente între oamenii muncii şi luptătorii cu arma în mînă, să realizeze o adevărată sudură între frontul militar antihitlerist şi masele largi populare din spatele frontului. Ca urmare a iniţiativelor sale politice şi organizatorice zeci de mii de activişti ai săi şi ai altor organizaţii de masă au cutreierat oraşele şi satele patriei în cadrul cunoscutelor „săptămîni ale armatei", pentru a face colecte de bani, a strînge alimente, îmbrăcăminte, medicamente şi alte obiecte necesare frontului [32].

---

[28] Gheorghe Zaharia şi alţii, *România în anii revoluţiei democrat-populare. 1944—1947*, Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 44.

[29] Arh. I.S.I.S.P. cota K.XXIX. 14; K. XXIX—12, ş.a.

[30] Arh. I.S.I.S.P. cota K. XXIX—7.

[31] Detalii în legătură cu activitatea de ansamblu şi caracterul larg de masă (muncitori, ţărani, intelectuali, gospodine, liber profesionişti, slujitori ai bisericii etc.) pe care îl avea organizaţia Apărarea Patriotică, O. Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1971.

[32] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 46—51, 56—57, 78—79, 89—91, 108—109, 118—121, 263—268; Arh. I.S.I.S.P., fond 2, dosar 30, f. 30, 54, 112, 150.

www.dacoromanica.ro

Sub același semn și în virtutea aceleiași necesități istorice organizațiile locale de partid în colaborare cu cele ale Apărării Patriotice au dat naștere unor comitete purtînd denumirea *Totul pentru front, totul pentru victorie!*, a căror activitate s-a desfășurat în instituții, uzine, fabrici, la sate ș.a.m.d. Prin intermediul acestor comitete din care făceau parte oameni diferiți ca orientare politică, ideologică dar care acționau direct în mijlocul maselor populare, s-a adus o însemnată contribuție la strîngerea ajutoarelor financiare și materiale atît de necesare pentru front. „Organizația noastră — se arăta de exemplu într-un raport al Județenei Iași a Apărării Patriotice — prin crearea comitetului de acțiune (de sprijinire a frontului — n.a.), a antrenat reprezentanții tuturor instituțiilor, întreprinderilor, clerului și armatei care, prin adunări, în birouri și ateliere, cît și la sate, prin comitetele create în vederea acestor acțiuni, a lămurit masele largi de necesitatea sprijinirii frontului. S-au creat 27 de comitete din diferitele întreprinderi și instituții cu ajutorul cărora s-au colectat bani și obiecte necesare ostașilor de pe front. S-a organizat un concurs pentru primirea celui mai frumos colet destinat ostașilor de pe front, la care au participat toate sindicatele, școlile, spitalele, fabricile, instituțiile arătînd o dorință vie de a participa la ajutorarea acelor ce luptă pentru libertatea și democratizarea țării" [33]. Aria de cuprindere organizatorică și de acțiune sub îndemnul *Totul pentru front, totul pentru victorie* a sporit necontenit așa cum reiese azi dintr-un raport întocmit de organizația județeană Lugoj a Apărării Patriotice, care indica, la un moment dat, un număr de 30 de comune [34], în același sens putînd fi invocate și alte exemple asemănătoare pentru numeroase alte localități din țară [35]. Caracterul profund popular al acțiunii *Totul pentru front, totul pentru victorie*, ecoul deosebit de puternic pe care l-a stîrnit în rîndurile maselor largi de oameni ai muncii, faptul că i-a mobilizat pe „toți cetățenii la opera de solidarizare și susținere a luptătorilor cu arma în mînă împotriva hitlerismului", erau subliniate pe drept cuvînt și în coloanele organului de presă al Apărării Patriotice [36]. Nu numai atît, dar la sediile Apărării Patriotice din întreaga țară: București, Galați, Timișoara, Buzău, Constanța, Arad, Ploiești, Craiova, Iași, Cluj, Oradea etc. mii de oameni ai muncii au luat parte la acțiuni colective, așa numitele clăci, în cadrul cărora se confecționau obiecte de îmbrăcăminte, se pregăteau zeci de mii de pachete pentru a fi trimise apoi pe front [37]. Sute de mii de scrisori transmiteau soldaților și ofițerilor din tranșee fiorul atît de cald al dragostei și recunoștinței întregului nostru popor și care, fără îndoială, că fortificau moralul celor ce alungau, pas cu pas, trupele dușmane pînă la a le obliga să capituleze. „Tu, iubite ostaș, lupți acolo departe de toți cei dragi ai tăi — se arăta într-o asemenea scrisoare trimisă de muncitorii unei întreprinderi din București. Fii însă sigur că sîntem alături de tine, luptînd și noi. Așteptăm momentul fericit cînd vom încinge hora biruinței,

[33] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 196—197.

[34] Ibidem, f. 46—51.

[35] Ibidem, f. 86 88, 89—91, 108—109, 263—268; Arh. Comitetului regional P.C.R. Iași, fond. XVIII, dos 48, f. 2, 35; *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, București, 1945, f. 166 167.

[36] „Buletinul Apărării Patriotice" din 15 aprilie 1945.

[37] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 17—18, 46—51, 78—89, 108 109, 263—268, 119; Arh. I.S.I.S.P., fond 2, fos 30, f. 110.

www.dacoromanica.ro

sărbătorind astfel marea victorie"[38]. „Din micile noastre economii, vă rugăm să primiți puținul nostru, dar care vi-l trimitem cu tot sufletul nostru tînăr — se adresau elevii Liceului Sf. Sava din București ostașilor de pe front. Cînd vom fi mari, ne vom face datoria așa cum v-o faceți voi"[39].

Firul istoric al acțiunilor de masă organizate și conduse de partidul comunist pentru sprijinirea materială și morală a frontului antihitlerist a cunoscut noi și semnificative dimensiuni după 6 martie 1945 cînd a fost instaurat la conducerea țării guvernul condus de dr. Petru Groza, care avea un caracter predominant muncitoresc-țărănesc. Faptul ca atare conferea acțiunii *Totul pentru front, totul pentru victorie*, un plus de dinamism, un plus de voință și de încredere în sfîrșitul victorios al luptei. Și aceasta pentru simplul motiv că în funcționalitatea lui, în înfăptuirea actelor sale politico-administrative, deci și a celor subsumate susținerii frontului, guvernul condus de dr. Petru Groza înțelegea să se sprijine pe forța de acțiune a maselor, să valorifice adevăratele potențe creatoare ale acestora. „Actele guvernului — aprecia în sensul amintit dr. Petru Groza în calitatea-i de prim-ministru, trebuie să se sprijinească pe adeziunea poporului" întrucît „puterea lor se reazemă numai pe adînca și organica participare a maselor"[40]. De aici plusul de entuziasm și de adeziune populară față de cauza luptei pentru înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste. „Odată cu venirea la cîrma țării a unui guvern democratic popular, gîndul nostru se îndreaptă spre scumpii și vitejii noștri ostași de pe front, care, împreună cu viteaza Armată Roșie, luptă pentru stîrpirea ultimelor rămășițe fasciste" — se arăta de pildă în apelul adresat clasei muncitoare de Confederația Generală a Muncii[41]. Dealtfel, sindicatele muncitorești au și organizat în fabrici, în ateliere și întreprinderi, mari întruniri, în cadrul cărora s-a discutat despre importanța acestei mărețe și patriotice inițiative, s-a cerut și s-a hotărît să se facă tot ceea ce era posibil pentru sprijinirea frontului antihitlerist[42]. Întreaga muncitorime s-a angajat ca, pe lîngă eforturile depuse zilnic pentru aprovizionarea frontului cu armament, să contribuie la ajutorarea materială a ostașilor noștri cu alimente, îmbrăcăminte etc. cedînd contravaloarea unei ore de muncă[43].

Mobilizați și conduși de comuniști, cărora li s-au alăturat activiști ai P.S.D., muncitorii au răspuns cu însuflețire acțiunii de sprijinire a frontului antihitlerist, realizînd în această campanie — care s-a desfășurat timp de o săptămînă, în luna martie 1945 — suma de 465 000 000 lei[44].

A fost o campanie căreia i s-a alăturat și intelectualitatea progresistă, patriotică, din România care a făcut corp comun cu întreaga națiune în eforturile sale pentru sprijinirea frontului antihitlerist. Din acest punct de vedere, o serie întreagă de fapte istorice concrete sînt deosebit de grăitoare pentru felul în care au înțeles să răspundă apelurilor lansate de comuniști și social-democrați o serie de actori și artiști de prestigiu din București și diverse alte localități. „Atunci cînd Apărarea Patriotică și-a adresat

[38] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, f. 64.
[39] *Ibidem*.
[40] Dr. Petru Groza, *Reconstrucția României*, București, 1946, p. 61.
[41] „Scînteia" din 18 martie 1945.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 64.

www.dacoromanica.ro

chemarea pentru oblăduirea frontului, pentru grăbirea victoriei, actorii au răspuns în număr impresionant" — sublinia în acest sens organul de presă al C.C. al P.C.R. „Scînteia", în martie 1945 [45]. Dealtfel, şi în acele momente, ca în multe altele cînd a fost nevoie ca interese fundamentale ale naţiunii să fie apărate ori să-şi găsească o împlinire superioară, problema încadrării cît mai eficiente a celor ce activau în domeniul creaţiei spirituale ca atare şi acţiunile de sprijinire a frontului antihitlerist, au fost obiect de preocupare intensă, de meditaţie şi, finalmente, de acţiune concretă. Ca dovadă amintim aici marea întrunire organizată la 25 martie 1945 în Sala Operei Române din Bucureşti. Au luat cuvîntul cu acest prilej, subliniind importanţa patriotică a chemării *Totul pentru front, totul pentru victorie*, P. Constantinescu-Iaşi, ministrul propagandei, Mihai Ralea, artiştii P. Ştefănescu-Goangă, V. Maximilian, C. Sincu ş.a. [46]. „Artiştii salută această operă de trezire a conştiinţei româneşti pentru ca, într-o unanimă unire, să dăm totul, absolut totul pentru front — spunea în alocuţiunea sa V. Valentineanu. În faţa măreţiei acestei chemări a destinului nostru, artiştii nu pot rămîne simpli spectatori, cînd din această uriaşă încleştare dintre două lumi, dintre bine şi rău, dintre tiranie şi libertate, trebuie să răsară şi pentru ţara noastră veac nou, viaţă nouă" [47]. La rîndul său, P. Ştefănescu-Goangă spunea: „Artiştii sînt reprezentanţii spirituali ai poporului, sînt răsfăţaţii inimii lui şi nu este mai potrivită ocazie de a manifesta solidaritatea lor ca în această împrejurare, cînd fiii aleşi ai poporului român se jertfesc pentru victoria totală a umanităţii libere" [48].

Moţiunea votată cu acest prilej, trimisă şi pe front, exprima angajamentul ferm al tuturor artiştilor din România de a contribui în plan material şi moral la susţinerea efortului militar al ţării, la fortificarea necontenită a legăturii dintre armată şi popor ca o garanţie istorică a victoriei contra forţelor negre ale fascismului. „Noi actorii dramatici, lirici de music-hall şi instrumentişti, întruniţi azi în sala Operei Române pentru integrarea masei actoriceşti în campania *Totul pentru front, totul pentru victorie!* aducem salutul nostru glorioasei armate sovietice şi vitezei armate române. Trimitem bravilor noştri ostaşi care luptă pe frontul libertăţii toată dragostea şi admiraţia pentru vitejia de care au dat dovadă în loviturile de nimicire a hitlerismului. Primind cu entuziasm lozinca *Totul pentru front, totul pentru victorie!*, ne legăm ca să dăm tot sprijinul nostru pentru susţinerea bravilor luptători de pe front şi pentru cimentarea legăturilor dintre front şi spatele frontului" [49].

Onorînd asemenea angajamente, slujitorii frontului artistic au creat echipe speciale care au fost trimise pe front, au organizat festivaluri a căror contravaloare să fie cedată în sprijinul frontului, şi-au dat concursul în spitalele şi regimentele din spatele frontului, ori au donat salariul pe cîte o zi pentru aceeaşi cauză. În diverse instituţii teatrale au fost organizate patronaje de susţinere a familiilor celor concentraţi etc. [50].

---

[45] „Scînteia" din 26 martie 1945.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem.
[48] Ibidem.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem din 27 martie.

www.dacoromanica.ro

Semnificativ pentru caracterul organic al legăturii dintre front şi masele largi populare, practic între front şi întregul popor, întreaga naţiune este şi faptul că ostaşii de pe front au ţinut la rîndul lor să-şi exprime prin numeroase scrisori, trimise fie diferitelor colective de oameni ai muncii, fie, îndeosebi, pe adresa C.C. al Apărării Patriotice, bucuria şi recunoştinţa pentru sentimentele de dragoste cu care erau înconjuraţi. „*Ostaşii noştri au văzut în fiecare dintre delegaţii Apărării Patriotice pe părinţii, fraţii, surorile lor, pe muncitorii din uzine şi de pe ogoare, care şi-au unit forţele într-o splendidă solidaritate de muncă cinstită şi dreaptă, pentru asigurarea prosperităţii şi fericirii poporului nostru*" [51] — arăta într-o asemenea scrisoare comandantul Armatei I-a, generalul V. Atanasiu, şi prin care, fără îndoială, că erau redate sentimentele maselor de soldaţi, îndeosebi dorinţa lor legitimă ca, înlăturînd primejdia externă, asigurînd astfel refacerea independenţei şi suveranităţii naţionale, a integrităţii teritoriale, să se reîntoarcă pe frontul muncii, al creaţiei materiale şi spirituale. Adică ceea ce consemna mai departe scrisoarea citată : „Asigurăm organizaţia Apărarea Patriotică că luptătorii din Armata I-a vor deveni vajnici luptători pe ogorul muncii constructive, pentru consolidarea ţării şi a democraţiei româneşti" [52].

Sub însemnul aceloraşi înalte aspiraţii era redactată şi scrisoarea soldaţilor şi ofiţerilor răniţi din Divizia „Tudor Valadimirescu", trimisă pe adresa C.C. al Apărării Patriotice în ianuarie 1945. „Dragi prieteni de la Apărarea Patriotică ! Rîndurile ce urmează nu pot exprima în totul dragostea şi recunoştinţa ce v-o purtăm noi, ofiţerii şi soldaţii Diviziei « Tudor Vladimirescu », răniţi, foşti în spitalul Z.I. 179 Timişoara. Acum, cînd rănile noastre au fost vindecate şi părăsim spitalul, nu putem pleca din Timişoara fără să vă mulţumim pentru tot ce aţi făcut pentru noi şi vă trimitem salutul nostru prietenesc şi patriotic. Nu vom uita niciodată pe acei care întotdeauna au venit la patul de suferinţă cu prăjituri, bomboane, fructe, ţigări, ziare etc. şi mai ales dragostea frăţească pe care am simţit-o din plin la voi (...) Plecăm, prieteni ! Ducem cu noi prietenia voastră, vom spune camarazilor de pe front că aici, la Timişoara, patrioţii luptă ca şi noi pe front, că ei nu vor permite să mai domnească nedreptatea şi tirania" [53].

În cadrul efortului colectiv ce s-a realizat sub semnul îndemnului profund patriotic, naţional *Totul pentru front, totul pentru victorie!*, ca o contribuţie însemnată pe această linie de sprijinire masivă a frontului antihitlerist, mai ales în perioada cînd luptele se dădeau pentru alungarea hitleriştilor de pe teritoriul ţării noastre, s-a înscris activitatea desfăşurată de corpul medical al ţării. În acest sens trebuie să consemnăm că Apărarea Patriotică, încă din anii ilegalităţii se transformase într-o adevărată Cruce Roşie de luptă. Ea ajutase cu precădere pe deţinuţii politici, sarcina ei în acest plan subordonînd-o rapid necesităţii de a susţine frontul antihitlerist cu alimente, medicamente şi echipament sanitar. „Primii răniţi ai războiului antihitlerist de la Otopeni au simţit ajutorul Apărării Patriotice chiar pe linia de luptă", se menţiona în documentele congresului Apărării Patriotice [54]. Sau : „Am luat parte la susţinerea frontului din

[51] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 63.
[52] *Ibidem*.
[53] *Apărarea Patriotică contra teroarei fasciste*, Timişoara, 1945, p. 137.
[54] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

Timişoara — se arăta în acelaşi sens într-un raport al organizaţiei regionale Banat a Apărării Patriotice — distribuind ostaşilor alimente, ţigări, medicamente şi transportînd răniţi" [55]. Nu numai atît dar, aşa cum probează activitatea regionalei Banat a Apărării Patriotice, o serie întreagă de unităţi spitaliceşti au fost luate în administraţie proprie de către Apărarea Patriotică. Regionala amintită dirija, în aprilie 1945, 8 spitale de răniţi, pentru ca, în acelaşi timp, să creeze posibilităţi de acordare a asistenţei medicale şi pentru 20 000 de răniţi sovietici. Tot regionala amintită, în cadrul campaniei din martie-aprilie 1945, de sprijinire a răniţilor, a organizat 5 mitinguri, 3 chete de stradă, o colectă din casă în casă, 22 de baluri cu program cultural, 19 reprezentanţii artistice, realizînd pe această cale suma de 150 000 lei [56]. Şi alte acţiuni cum ar fi vînzările de timbre sanitare, emise special în vederea organizării ajutorului medical pe front [57], au fost subordonate aceluiaşi ţel fundamental : traducerea în realitate a lozincii *Totul pentru front, totul pentru victorie!*. Este, dealtfel, pilduitor faptul că, la apelul lansat de medicii care se încadraseră în Apărarea Patriotică, peste 1 000 de cadre medicale din întreaga ţară s-au adunat în ziua de 9 februarie 1945 în sala de festivităţi a Ministerului Asigurărilor Sociale [58], pentru a da expresie publică voinţei lor de acţiune, de susţinere fără rezerve a cauzei naţionale, patriotice, întruchipate de necesitatea susţinerii pe orice cale a frontului antihitlerist. Cu acel prilej, la discuţiile care s-au purtat şi care vizau necesitatea adoptării unor măsuri cît mai eficiente de organizare a asistenţei medicale pe front, au participat personalităţi bine cunoscute ca prof. dr. C.I. Parhon, Dr. Eduard Mezincescu, prof. dr. Dan Teodorescu, prof. Traian Nasta, dr. docent Şerban Brătianu, prof. dr. Bagdazar, dr. Dumitriu, dr. Lupaşcu, dr. Lăzărescu (Cluj), conf. dr. Babeş, dr. Frunzetti, prof. dr. Ştefan Nicolau şi numeroşi alţii. Vorbitorii au exprimat cum nu se poate mai limpede sentimentele profund patriotice de care era animat corpul medical al ţării. „Noi nu avem dreptul de a trăi dacă nu ne îndeplinim zi de zi măcar o mică parte din datoria noastră către societate — arăta în cuvîntul său Gheorghe Nicolau, Ministrul Asigurărilor Sociale. Nu ne este permis să rămînem indiferenţi, simpli spectatori la suferinţele poporului. Din acest punct de vedere acţiunea Apărării Patriotice este de o înaltă ţinută morală. Ea ne mobilizează în lupta socială pentru a alina suferinţele celor de pe front. Ministerul Asigurărilor Sociale se alătură drapelului ridicat de Apărarea Patriotică pentru a ajuta frontul şi spatele frontului" [59].

Moţiunea adoptată cu acest prilej exprima angajamentul celor prezenţi de a sprijini acţiunile întreprinse pentru organizarea asistenţei medicale a luptătorilor de pe front. „Răspunzînd apelului făcut de colegii noştri din Apărarea Patriotică, ne-am întrunit azi, 9 februarie 1945, la Ministerul Asigurărilor Sociale, pentru a găsi metodele cele mai eficace pentru sprijinirea frontului, în vederea obţinerii cît mai grabnice a vic-

---

[55] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos 105, f. 56—57.

[56] Ibidem.

[57] „Flacăra" — organul Comitetului judeţean Tutova al P.C.R. din 26 noiembrie 1944.

[58] „Scînteia" din 11 februarie 1945.

[59] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

torici asupra fascismului. În urma cuvîntărilor ţinute şi a dezbaterilor care au urmat am hotărît cele de mai jos :

1. Medicii din întreaga ţară pot sprijini în modul cel mai eficace frontul hitlerist şi sînt datori să o facă.

2. Ei au de jucat un rol important atît prin participarea activă pe front, cît şi prin întărirea spatelui frontului şi crearea unei legături indiscutabile între acei de pe front şi cei de la vatră.

3. Ajutorarea răniţilor de pe frontul de eliberare trebuie să fie o preocupare permanentă, atît pentru medicii din spitale cît şi pentru cei din afară..." [60].

Întruniri similare care i-au adunat pe farmacişti, droghişti, proprietari de laboratoare farmaceutice din diferite colţuri de ţară şi în cadrul cărora au fost hotărîte măsuri concrete de sprijinire a efortului militar angajat de poporul român s-au bucurat de o largă audienţă verificînd, în acelaşi timp, valoarea iniţiativelor adoptate de partidul comunist şi organizaţiile de masă democrate şi patriotice de sub conducerea sa. Ele au făcut ca în întreaga perioadă a războiului antihitlerist la răniţii aflaţi în spitalele de campanie sau cele obişnuite, aflate în spatele frontului, să ajungă numeroase daruri materiale, atît pentru răniţii români cît şi pentru cei sovietici. Consemnăm, evident cu titlu probator, că numai prin contribuţia organizaţiilor Apărării Patriotice din Bucureşti valoarea ajutoarelor pentru răniţi s-a ridicat la circa 25 milioane lei pe lîngă numeroase alte bunuri materiale [61].

Remarcabilă, din punctul de vedere al întreţinerii unui moral ridicat în rîndurile ostaşilor aflaţi în proces de recuperare pe paturile diferitelor spitale, ne apare preocuparea diferitelor organizaţii obşteşti dar îndeosebi a Apărării Patriotice din întreaga ţară ca, pe lîngă asigurarea unei bune aprovizionări cu alimente şi medicamente, să se creeze şi un cadru mai plăcut, mai intim, mai adecvat însănătoşirii rapide, refortificării fizice şi psihice, prin crearea de biblioteci în spitale, aprovizionarea cu ziare şi reviste, organizarea de vizite colective etc. „Fete, femei şi bărbaţi de la Apărarea Patriotică care au luptat şi luptă pentru democraţie şi libertate vizitează spitalele de răniţi — scria tovarăşilor săi un ofiţer român rănit în luptele de la Sf. Gheorghe. Pentru fiecare rănit ei găsesc cuvinte de îmbărbătare, arătîndu-ne că noi nu sîntem singuri în lupta pentru eliberare şi alături de noi sînt şi fiii cei mai buni ai poporului care şi ei luptă pentru cauza sfîntă a poporului român, pentru libertatea şi independenţa lui" [62]. Cuvinte asemănătoare, de mulţumire şi caldă prietenie, aveau soldaţii şi ofiţerii sovietici [63].

Între scopurile urmărite prin lozinca *Totul pentru front, totul pentru victorie!* şi campania ca atare care s-a desfăşurat în întreaga ţară cu efortul organizatoric hotărîtor pe care l-a depus partidul comunist în strînsă alianţă cu P.S.D. a figurat şi preocuparea pentru sprijinirea şi ajutorarea victimelor războiului : copii orfani, văduve şi invalizi de război, familiile

---

[60] Ibidem.

[61] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 63.

[62] „Înainte" din 5 octombrie 1944.

[63] V. Anescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, Edit. militară, Bucureşti, 1964, p. 148.

www.dacoromanica.ro

luptătorilor de pe front lipsite de mijloace materiale [64]. Pe lîngă numeroase donaţii în alimente, haine, medicamente etc., comuniştii şi membrii organizaţiilor de masă democratice au colectat, în cadrul acţiunilor amintite, şi importante sume de bani. Pe întreaga ţară, acestea au ajuns să totalizeze 327 milioane de lei [65]. Din aceste ajutoare materiale s-au putut organiza şi amenaja în întreaga ţară numeroase creşe, cămine şcolare, tabere de odihnă, sanatorii, ceainării sau cantine atît la oraşe cît şi la sate, unde luau masa gratuit orfanii, văduvele şi invalizii de război. Pentru aceste categorii de oameni traumatizaţi ca urmare a războiului au fost amenajate dispensare speciale, spitale şi policlinici, s-au constituit ad-hoc echipe sanitare care să acorde consultaţii medicale gratuite [66].

Din iniţiativa partidului comunist, a organizaţiilor de masă care-l urmau, Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, ca şi a social-democraţilor au fost întocmite tabele cu numele familiilor cele mai împovărate ale ostaşilor de pe front în vederea ajutorării lor [67]. „Noi, soţiile luptătorilor pentru eliberarea Ardealului, am fost vizitate de către Comitetul Apărării Patriotice, organizaţia de luptă pentru sprijinirea luptătorilor pentru libertate, care ne-au adus îmbrăcăminte şi sprijin material, se consemna într-o scrisoare de mulţumire a unui grup de femei din satele dobrogene adresată autorităţilor în octombrie 1944. Apărarea Patriotică, care a sprijinit întotdeauna pe toţi patrioţii antifascişti şi victimele terorii hitleriste, a înţeles să vină şi acum în ajutorul nostru încurajîndu-ne în lupta pentru nimicirea fascismului pînă la ultima lui unealtă" [68].

Tot ca fruct al iniţiativei populare au fost făcute intervenţii pe lîngă forurile centrale de stat ca să se procedeze la mărirea ajutorului pentru familiile de ostaşi cu copii, ori împovărate de nevoi, astfel încît condiţia de existenţă a acestora să fie sensibil ameliorată, fapt pentru care şi acest gen de acţiuni pot şi trebuie considerate ca fiind în acelaşi scop — materializarea lozincii — *Totul pentru front, totul pentru victorie!* [69]. Pe aceeaşi linie şi tot ca fruct al iniţiativelor partidului comunist, au fost organizate în această perioadă şcoli de recalificare profesională pentru invalizii de război [70]; cu sprijinul Uniunii Femeilor Antifasciste şi al altor organizaţii democratice au fost create pentru văduvele de război ateliere de croitorie precum şi în alte domenii de activitate [71].

O atenţie mare s-a acordat acţiunii de ajutorare a orfanilor de război [72], o acţiune în cursul căreia mii de copii orfani de pe întreg cuprinsul ţării au primit haine şi alte bunuri de larg consum. Aşa, de pildă, numai în Bucureşti, în cadrul unei singure acţiuni, desfăşurată în preajma sărbătorilor de iarnă ale anului 1944, au fost colectate obiecte de îmbrăcăminte şi alte ajutoare pentru 3 000 de copii orfani [73]. Cu acelaşi prilej, au primit

[64] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos 105, f. 17—19, 56—57, 86—88, 89—91; Arh. I.S.I.S.P., fond 2 dos 36, f. 122; *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 88.
[65] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 65.
[66] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos 105, f. 17—19, 46—51, 55—56.
[67] Arh. Comitetului regional P.C.R. Galaţi, dos 12, fond. 21, f. 152.
[68] „Cuget liber" — organ al P.C.R. Constanţa din 21 octombrie 1944.
[69] „Scînteia" din 15 noiembrie 1944.
[70] Arh. C.C. al R.C.R., fond 1, dos 105, f. 17—19.
[71] Ibidem.
[72] Ibidem, f. 17—19.
[73] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

îmbrăcăminte, încălţăminte şi alte ajutoare, numeroşi copii ai căror părinţi erau invalizi de război [74].

Acţiuni de acest gen au fost organizate şi în primăvara anului 1945. Sub deviza Copilul ostaşului [75], ele au avut un ecou deosebit în rîndurile maselor, colectele publice soldîndu-se cu însemnate ajutoare materiale în obiecte sau în bani, ceea ce a permis înfiinţarea de cantine, cămine de zi sau sezoniere pentru orfanii de război.

În ideea organizării şi bunei desfăşurări a producţiei agrare s-au iniţiat importante acţiuni în vederea creării de fonduri financiare pentru procurarea de unelte agricole, vite şi seminţe o parte din acestea fiind destinate familiilor de ostaşi aflaţi pe front, văduvelor şi invalizilor de război [76]. Documente ale vremii atestă că în cadrul acestor acţiuni au fost cheltuite, pînă la 1 mai 1945, 100 milioane lei în Moldova, 100 milioane în Dobrogea, 28 milioane în zona Galaţi, 50 milioane în Oltenia, 70 milioane în Transilvania, 20 milioane în regiunea Ploieşti, 20 milioane în Valea Jiului, 20 milioane în Banat. În total peste 400 milioane de lei [77]. Nu numai atît, dar, paralel cu aceste ajutoare, au fost organizate numeroase echipe muncitoreşti care s-au deplasat la sate pentru repararea inventarului agricol de care dispuneau gospodăriile ţăranilor concentraţi, ajutînd deseori şi la muncile cîmpului, în special la însămînţările din primăvara anului 1945 [78]. Asemenea echipe au constituit şi medicii pentru a acorda asistenţă medicală gratuită invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război [79]. Au fost toate acestea acţiuni de ajutorare a gospodăriilor ţărăneşti, a invalizilor, văduvelor şi orfanilor sau a combatanţilor de pe front, o expresie a luptei prin care s-a contribuit la întărirea încrederii şi prestigiului clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român în faţa maselor de ţărani muncitori, la consolidarea alianţei dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare.

Sigur că structura problematică a raportului istoric dintre masele populare şi front, altfel spus a legăturii organice dintre front şi spatele lui şi a cărei expresie concentrată s-a tradus prin lozinca *Totul pentru front, totul pentru victorie!* include şi efortul întregului popor în vederea refacerii unor obiective social-economice şi pe această bază ajutorarea populaţiei din regiunile sinistrate, afectate în măsură mai mare de urmările războiului hitlerist, îndeosebi Moldova şi partea de nord a Transilvaniei. Necesitatea refacerii căminelor, instituţiilor şi întreprinderilor economice era legată în permanenţă, în cadrul acţiunilor întreprinse de partid, de organizaţiile de mase şi alte forţe politice de marea datorie patriotică a poporului român de sprijinire a frontului antihitlerist. „Ajutînd populaţia Ardealului şi a Iaşului să scape de dezastru şi să capete posibilităţi de muncă şi existenţă — se arăta într-un apel din noiembrie 1944 — ne împlinim o mare datorie patriotică contribuind la însănătoşirea întregii

[74] Arh. St. Bucureşti, fond „Casa regală", dosar 117/1945, f. 180.

[75] „Dobrogea socialistă", organ al Partidului Social-Democrat, din 21 mai 1945.

[76] Arh. C. C. al P.C.R., fond 10, dosar 105, f. 78—79, 80—83, 86—88, 89—91, 100; Arh. Comitetului Regional P.C.R.—Iaşi, fond XVIII, dosar 48, f. 135; *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 65.

[77] „Buletinul Apărării Patriotice" din 1 mai 1945; *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 88.

[78] *Ibidem*; vezi şi Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 17—19.

[79] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 78—79.

www.dacoromanica.ro

economii a țării, grăbind întărirea acelui spate al frontului care este una din condițiile esențiale ale unei victorii grabnice asupra hitlerismului și a realizării unei Românii libere, democratice și independente" [80].

Lupta pentru refacerea economică a țării și întîi de toate a zonelor mai afectate concomitent cu ajutorarea populației din aceste regiuni au căpătat un caracter tot mai larg și mai organizat în cursul ultimelor luni ale anului 1944 iar apoi în primăvara anului următor. Prima mare acțiune cu caracter general, organizată în acest scop din inițiativa comuniștilor și la nivelul întregii țări, a avut loc în luna noiembrie 1944, ea fiind cunoscută sub denumirea de *Săptămîna Ardealului și a Moldovei* [81]. În apelul amintit, publicat în ziarul „Scînteia", se poate găsi o largă expunere de motive asupra problemelor pe care acțiunea le implica cu relevarea riguroasă a necesității transpunerii lor în fapt prin unirea eforturilor organizațiilor progresiste și democratice și colaborarea întregii națiuni. „Organizînd săptămîna ajutorării Ardealului și a Iașului, nu avem credința că în această săptămînă se va putea umple întregul gol imens ce este de umplut. Sunăm doar alarma și chemăm la mobilizare — sublinia documentul menționat. În această săptămînă să facem pași mari, de la început, luminînd drumul unei solidarizări necesare, urgente, a întregului popor într-o problemă națională ce nu mai rabdă întîrziere în dezlegarea ei" [82].

Văzute în perspectivă istorică, rezultatele materiale ale acțiunii din noiembrie 1944 au fost însemnate, ele punînd în evidență spiritul de solidaritate caracteristic al maselor largi de oameni ai muncii față de victimele războiului hitlerist, adeziunea patriotică la o operă de interes național așa cum era repunerea acestor regiuni în circuitul economic al țării, ca o condiție a însăși participării țării alături de Națiunile Unite la lupta finală împotriva Reichului nazist. Pentru impulsionarea activității de refacere economică au fost create în întreaga țară comitete de acțiune pentru organizarea și desfășurarea efortului de repunere pe picioare a economiei și implicit pentru ajutorarea populației afectate, pentru susținerea eficientă a frontului. Ele aveau o largă componență socială incluzînd muncitori, țărani, intelectuali, gospodine, comercianți, slujitori ai bisericii etc. Nu numai atît, dar, ca să se confere activității acestor comitete un conținut cît mai eficient, a fost creat un organism național de coordonare, format din reprezentanți ai organizațiilor democratice care au aderat la campania de refacere rapidă a economiei și de ajutorare a populației sinistrate din Moldova și nordul Transilvaniei. Un moment însemnat pentru centralizarea tuturor eforturilor ce se desfășurau în acest sens l-a constituit ședința din 17 decembrie 1944 a Comitetului de coordonare [83] la care au participat reprezentanți ai Ministerului Sănătății, Crucii Roșii Române, Apărării Patriotice, Ligii Operelor Sociale, Ministerului de Finanțe și Apărării Naționale [84]. Cu acest prilej au fost adoptate hotărîri concrete privind atît desfășurarea campaniei pentru care menținerea unor contacte permanente între organizațiile aderente era absolut necesară, cît și măsuri

[80] „Scînteia" din 16 noiembrie 1944.
[81] „Clotopul" din 30 noiembrie 1944.
[82] „Scînteia" din 16 noiembrie 1944.
[83] Ibidem, din 18 decembrie 1944.
[84] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

imediate de ajutorare a sinistraţilor din Moldova : 40 vagoane alimente, combustibil, medicamente şi echipamente sanitare, îmbrăcăminte etc. [85].

Dimensiunea ecoului pe care această acţiune l-a avut în mijlocul maselor, a rezultatelor obţinute în cadrul campaniilor de colectări întreprinse în întreaga ţară, a făcut posibilă trimiterea în aceste regiuni a unor importante fonduri de bani şi alte produse (cereale, alimente etc.) [86]. Numai în Moldova, zona istorică cea mai afectată ca urmare a războiului, au fost trimise 1 500 tone de porumb, două tone de orez, 800 tone de petrol, 150 tone de zahăr, 10 tone de săpun, 800 m² de textile, haine şi îmbrăcăminte pentru 5 000 persoane, diverse medicamente împreună cu suma de 531 milioane lei [87]. Urmarea acestor eforturi a fost crearea a 150 de cantine sătești, la care au luat masa gratuit, pe diferite perioade de timp, peste 61 000 de persoane afectate de război, orfani, văduve, invalizi [88]. Să consemnăm faptul că aceeaşi atenţie a fost acordată şi nordului Transilvaniei, acolo unde dominaţia horthistă, iar apoi trecerea frontului au lăsat acelaşi tablou pustiitor : foamete, tifos, sate distruse pînă la temelii, zeci de mii de deportaţi, orfani şi văduve de război. Şi aci au fost trimise importante ajutoare : 150 milioane lei, 50 tone de zahăr, 10 tone de săpun, 50 tone de petrol, 4000 m² de textile, 2 tone de orez, 750 kg miere ş.a. [89], rezultate ca urmare a colectelor publice. Au fost ajutoare ce au făcut ca abnegaţia şi spiritul de sacrificiu ale oamenilor muncii din această regiune să capete dimensiuni revelatorii şi astfel să se poată susţine cu mai multă forţă frontul care se mutase dincolo de hotarele ţării. Este dealtfel semnificativ faptul că, încă din toamna anului 1944, muncitorii din fabrici şi întreprinderi, de pe ogoare, intelectualii şi studenţii din această zonă a ţării s-au angajat să contribuie prin muncă patriotică la refacerea căilor ferate, a gărilor, a podurilor şi şoselelor distruse, contribuind în acest fel la asigurarea transporturilor de materiale şi oameni spre frontul antihitlerist [90]. Muncitorii de la fabrica „Dermata" (Cluj-Napoca) au renunţat la raţia lor de pîine în folosul deportaţilor ce se repatriau [91]. La Cluj-Napoca, Oradea şi alte centre au fost organizate săptămîni speciale de acţiune pentru sprijinirea deportaţilor, în cadrul cărora s-au colectat bani, alimente, îmbrăcăminte. S-a organizat, de asemenea, transportul deportaţilor cu trenuri speciale. Au fost create cantine şi alte forme de ajutorare în gări, la oraşe şi sate, unde luau masa diverse categorii de sinistraţi [92]. Pentru copiii orfani s-au înfiinţat 54 de cămine, cu o capacitate de 5 000 de paturi [93].

---

[85] Ibidem.

[86] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 105, f. 56—57; 116—118, 121; *Primul congres al Apărării Patriotice*, p. 66—67; *Apărarea Patriotică, Trecut şi prezent*, Bucureşti, 1945, p. 18—19; „Buletinul Apărării Patriotice" din 1 mai 1945.

[87] Arh. I.S.I.S.P., cota K. XXIX-8; *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 66—87.

[88] *Apărarea Patriotică. Trecut şi Prezent*, p. 18—19; „Buletinul Apărării Patriotice" din 1 mai 1945.

[89] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 88; „Buletinul Apărării Patriotice", din 1 mai 1945.

[90] *Primul congres liber al Apărării Patriotice*, p. 67.

[91] *Ibidem*.

[92] *Ibidem*.

[93] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Să consemnăm, în încheiere, că începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, marcat în timp de insurecția din august 1944 și încheierea ostilităților militare din Europa la 9 mai 1945, s-a derulat sub semnul unei aparente discordanțe între conținutul și sensul politicii interne pe de o parte și acelea ale politicii externe pe de altă parte. Dacă viața politică internă a cunoscut o perioadă de învolburare revoluționară, de aspre și susținute confruntări de clasă între forțele social-politice care înfăptuiseră actul insurecțional din august 1944, ceea ce s-a reflectat în rapida succesiune a diferitelor guverne pînă la instaurarea celui de la 6 martie 1945 condus de dr. Petru Groza, fiecare din momentele de schimbare aducînd un plus de preponderență forțelor revoluționare în frunte cu comuniștii, în ceea ce privește susținerea frontului și, ca atare, în aplicarea clauzelor înscrise în Convenția de armistițiu a existat un real consens național. Toate forțele politice, dincolo de interesele lor de clasă, au socotit că se impune a afirma, în plan programatic, necesitatea unui efort cît mai substanțial în realizarea cauzei Națiunilor Unite, aceea a înfrîngerii Germaniei naziste. Le-au despărțit în schimb chipul diferit de înțelegere nu numai a raportului dintre situația politică internă și angajarea potențialului de luptă al poporului în confruntarea cu inamicii Națiunilor Unite, dar și modalitățile cu totul diferite de a acționa pentru valorificarea efectivă a potențialului militar de care dispunea poporul român. Blocul forțelor revoluționare în frunte cu partidul comunist înțelegea să acționeze și, în mod efectiv, a acționat pentru înfăptuirea rapidă a unor largi și profunde transformări în structurile social-politice ale țării, ca o condiție a fortificării potențialului de luptă contra Germaniei naziste, mobilizarea în formele cele mai diferite a maselor fiind o condiție principală a victoriei lor pe ambele fronturi. Forțele politice reacționare, fără a nega în principiu interdependența dintre politica internă și cea externă, gîndeau că pentru recîștigarea independenței naționale și a integrității teritoriale a țării ar fi fost necesară amînarea rezolvării problemelor interne reclamate de mase, o poziție ce reflecta grija desebită pentru apărarea intereselor lor de clasă. Era o viziune îngustă ce se reflecta ca atare și asupra modalităților concrete de a acționa pentru atingerea obiectivelor de politică externă, implicit asupra eficienței mijloacelor preconizate pentru aceasta. De aceea orice încercare de punere în evidență a legăturilor permanente și indisolubile dintre front și masele populare, ca trăsătură definitorie pentru participarea României la războiul antihitlerist, fără a pierde din vedere consensul programatic al forțelor politice cu privire la necesitatea acestui efort, trebuie să releve și ceea ce le-a despărțit în planul intereselor de clasă. Este temeiul istoric prin prisma căruia se poate sublinia odată mai mult viabilitatea lozincii partidului comunist *Totul pentru front, totul pentru victorie!* caracterul just al războiului purtat de poporul român contra Germaniei naziste. Aceleași legături, dintre front și mase, explică, pe de altă parte, forța și capacitatea de acțiune a Partidului Comunist Român, a organizațiilor democratice de sub conducerea sa pentru mobilizarea întregului popor român la acțiunile de sprijinire multilaterală a combatanților de pe front și care aveau să-i asigure treptat un rol proeminent de forță politică conducătoare a proceselor revoluționare ce vor urma, iar apoi a întregii națiuni.

www.dacoromanica.ro

Îmbrăţişată de întregul popor, chemarea patriotică a partidului comunist *Totul pentru front, totul pentru victorie* a devenit lozinca ce a mobilizat la acţiune milioane de oameni, creatori cu braţul sau cu mintea, care n-au pregetat să-şi aducă contribuţia, în diverse chipuri, la realizarea acestui obiectiv de însemnătate principială în cadrul primei etape a revoluţiei democrat-populare, pentru a se constitui şi ca o dovadă istorică indubitabilă — aceea că unitatea moral-politică dintre frontul antihitlerist şi întregul popor român a fost o realitate vie, permanentă.

Exprimînd dragostea şi preţuirea întregii naţiuni pentru cei care au dus cu arma în mînă, departe de meleagurile natale, eroismul poporului român, năzuinţa sa spre libertate şi progres, oamenii muncii din întreaga ţară au organizat primirea sărbătorească şi festivă a ostaşilor întorşi de pe front. Pretutindeni au avut loc mitinguri şi adunări populare, prilej de subliniere a contribuţiei însemnate aduse de poporul român la desfăşurarea războiului antihitlerist în ultima sa parte, un însemn concret al vitejiei şi spiritului de sacrificiu de care au dat dovadă ostaşii noştri în luptele crîncene care marcau, acum 35 de ani, zdrobirea definitivă a Reichului nazist. Sînt toate acestea fapte istorice concrete în baza cărora secretarul general al partidului, preşedintele Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia la a 35-a aniversare a insurecţiei naţionale din august 1944, că lupta pentru eliberarea patriei iar apoi a Ungariei şi Cehoslovaciei, a unei părţi din teritoriul Austriei pînă la obţinerea victoriei finale asupra Germaniei hitleriste „a fost susţinută de efortul întregului popor care a răspuns fără preget chemării partidului nostru comunist «Totul pentru front, totul pentru victorie»" [94].

LES MASSES POPULAIRES ET LE FRONT ANTIHITLÉRIEN

RÉSUMÉ

La participation de la Roumanie à la guerre antihitlérienne, aux côtés de la coalition des Nations Unies, a constitué l'un des principaux objectifs de la révolution démocratique-populaire laquelle commença par suite de la victoire de l'insurrection nationale armée antifasciste et anti-impérialiste d'août 1944 et qui fut accomplie sous le mot d'ordre lancé par le Parti Communiste : « Tout pour le front, tout pour la victoire ! »

En utilisant certains résultats déjà obtenus par l'historiographie, l'auteur brosse, dans leurs grandes lignes, les prémisses historiques de l'impératif national sous lequel fut lancé l'appel « Tout pour le front, tout pour la victoire », de même que l'image de l'effort auquel s'était engagé le peuple tout entier, après quoi il présente amplement l'apport des masses à l'appui de la cause mentionnée.

Embrassé par tout le peuple, l'appel patriotique du Parti Communiste Roumain est devenu le mot d'ordre qui a mobilisé à l'action des

[94] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 18, p. 579.

www.dacoromanica.ro

millions d'hommes, ouvriers et intellectuels, qui ont apporté leur contribution, sans réserves, à l'accomplissement de cet objectif à valeur de principe, démontrant que l'unité morale-politique entre le front antihitlérien et le peuple roumain a été une réalité vivante, permanente. Sur l'initiative du Parti Communiste Roumain et avec le large concours des organisations patriotiques, dirigées et orientées par celui-ci, dans tout le pays furent organisées des collectes publiques : des centaines de colis d'aliments, vêtements, livres, médicaments, etc. furent périodiquement envoyés au front accompagnés d'émouvantes lettres de remerciements et d'encouragement adressées à ceux qui faisaient le sacrifice de leur propre vie dans la lutte finale de libération des peuples de la domination nazie.

On organisa également des actions visant à l'appui des veuves, des invalides et des orphelins de guerre, à la reconstruction de certaines unités économiques et établissements socio-culturels des régions gravement affectées par les conséquences de la guerre hitlérienne.

www.dacoromanica.ro

„IMPERATOR BULGARIAE ET VLACHIAE". ÎN JURUL GENEZEI ŞI SEMNIFICAŢIEI TERMENULUI „VLACHIA" DIN TITULATURA LUI IONIŢĂ ASAN

DE

STELIAN BREZEANU

Capitolul relaţiilor dintre românii nord-dunăreni şi statul Asăneştilor a fost deschis cu aproape trei veacuri în urmă de Dimitrie Cantemir, pentru a se constitui apoi într-o tradiţie cărturărească urmărită cu recunoscut-u-i spirit critic de Alexandru Elian, în introducerea din cel de al treilea volum al *Izvoarelor istoriei Românieі*[1]. La Cantemir, inspirat din istoricul bizantin Nicetas Choniates, cel dintîi „domn al tuturor românilor" este Ivanko, ucigaşul lui Asan, căruia îi atribuie toate faptele de arme ale lui Ioniţă (1197—1207), cu care-l confundă. Mai departe, cărturarul moldovean dă friu liber fanteziei sale, pentru a-i aduce pe românii biruiţi de latini şi bulgari la nord de Dunăre în 1236, în frunte cu Ioan vodă sau cu „vre-un fecior sau nepot" al lui care putea fi Dragoş Vodă sau Radu Vodă[2]. Dar la temeiul tradiţiei cărturăreşti din perioada următoare nu au stat speculaţiile lui Cantemir, rămase pînă tîrziu în manuscris, ci o serie de tradiţii locale româneşti din dreapta Oltului, preluate de istoriografia noastră şi interpretate pe temeiul unor texte bizantine greşit înţelese. Ca urmare a unui şir întreg de interpretări eronate ale informaţiilor cuprinse în istoria lui Choniates şi ale altor autori bizantini[3], cronicarii munteni aflaţi în slujba Cantacuzinilor identifică Vlahia Asăneştilor cu Ţara Românească, singura Vlahie cunoscută la vremea lor, iar reşedinţa fondatorilor statului vlaho-bulgar este deplasată din Tîrnovo, spre nord, în Craiova banilor, cetate nord-dunăreană ce avea o biserică cu hramul Sf. Dimitrie[4]. Această interpretare era întărită de tradiţia migraţiei românilor din sudul la nordul Dunării, tradiţie încorporată în *Istoria Ţării Rumâneşti de cînd au deskălecat pravoslavnicii creştini* tot de un cronicar cantacuzinesc[5]. Aşa Ioniţă devine la Dionisie Fotino domnul Olteniei şi ctitorul bisericii

---

[1] *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III: *Scriptores byzantini, saec. XI—XIV*, ed. Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1975, p. XXIV şi urm.

[2] D. Cantemir, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 423, 465. Cf. Al. Elian, *op. cit.*, p. XXV.

[3] Vezi cercetarea lui Al. Elian, *op. cit.*, p. XXV—XXVII.

[4] *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti de la cea mai veche a sa întemeiere pînă la anul 1774*, trad. de G. Sion, Bucureşti, 1863, p. 18.

[5] *Istoria Ţării Româneşti de cînd au deskălecat pravoslavnicii creştini* (= *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc*), ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 1.

www.dacoromanica.ro

Sf. Dimitrie din Craiova, cetate în numele căreia același autor crede că se păstrează amintirea unui crai Iovan, identificat cu suveranul vlaho-bulgar[6]. Aceste speculații au fost transmise de la un autor la altul în cursul secolului trecut în istoriografia noastră [7].

Dar tema legăturilor românilor de la nordul Dunării cu Asăneștii a fost preluată și dezvoltată de pana prestigioasă a lui Dimitrie Onciul, care a introdus-o în literatura istorică modernă din țara noastră. La Onciul, Asăneștii sînt „regi ai Bulgariei și ai Vlahiei", în care Vlahia este identificată, pe linia vechii tradiții cărturărești, cu Țara Românească; astfel, Asăneștii „au pus temelia statului român la stînga Oltului și lor li s-au închinat banii din Oltenia"[8]. Intrat în acest chip în cuprinsul țaratului vlaho-bulgar, principatul muntean s-a desprins de sub stăpînirea Asăneștilor în cursul invaziei tătare din 1241[9], urmîndu-și apoi propriile destine. Pe parcursul a patru decenii de activitate neobosită, de la lucrarea sa de doctorat — susținută la Viena în 1884 — și pînă în ultimii ani ai vieții, Dimitrie Onciul nu a încetat să adune argumente, de cea mai diversă proveniență, în apărarea teoriei sale[10]. Tradiția populară a lui Negru Vodă, ca expresie mitică a stăpînirii nord-dunărene a suveranilor din Tirnovo, și raporturile conducătorilor vlaho-bulgari cu teritoriile de la nord de Dunăre în cursul luptelor cu bizantinii și cu latinii, titulatura lui Ioniță și a regilor maghiari și particula Io din titlul domnilor români, organizarea religioasă a teritoriilor carpato-dunărene și relațiunea lui Paisie din Hilandar despre cucerirea de către Asan a „celor două Vlahii" au constituit cele mai importante temeiuri ale construcției sale [10bis]. Teza lui Onciul a fost reluată în ultimele decenii de mai mulți istorici români și străini. Într-un studiu consacrat conflictului dintre Ioniță și regele maghiar Emeric, Aloisio Tăutu identifică teritoriile aflate în litigiu cu dota Margaretei de Ungaria[11], fiica lui Bela al III-lea, căsătorită cu împăratul Isaac al II-lea Angelos, dotă ce cuprindea regiunile Sirmium, Banatul și Transilvania meridională. La capătul unei analize foarte strînse, Tăutu conchide că aceste teritorii formau „Vlahia" din titulatura lui Ioniță și — aici se desparte de concluziile lui Onciul — pierderea lor prin crearea Banatului de Severin, care le încorpora, explică absența termenului de „Vlahia"

---

[6] D. Fotino, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Viena, 1818, I, p. 282—283.

[7] M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, I, Berlin, 1837, p. 36; D. Papazoglu, *Călăuză de rîul Dunării, din Porta de Fier în Marea Neagră sau Guide de voyageur. De Séverin à la Mer Noire*, București, 1863, p. 29; Dim. Frunzescu, *Dicționaru topograficu și statisticu alu Romaniei*, București, 1872, p. 143; C. Bolliac, *Topographie de la Roumanie*, Paris, 1856, p. 23. Critica acestor speculații la B. P. Hasdeu, *Originile Craiovei. 1230—1400*, București, 1878, p. 1 și urm.

[8] D. Onciul, *Scrieri istorice*, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, I, p. 411.

[9] *Ibidem*, p. 22, 423—425.

[10] Aurelian Sacerdoțeanu, *Viața și opera lui Dimitrie Onciul*, în: D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 21—22, 33 și urm.

[10 bis] Ideea stăpînirii Asăneștilor asupra unui teritoriu nord-dunărean, identic cu Vlahia din titlul lor, se află și la unii istorici străini, între care R. Roesler *(Die Anfänge des walachischen Fürstenthums*, Viena, 1867, p. 12, 13, 26) și „roeslerianul" J. L. Pič *(Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880, p. 85 și urm.; idem, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 61 și urm.). Pentru alte detalii, vezi D. Onciul, *op. cit.*, p. 615, n. 58.

[11] Asupra Margaretei de Ungaria, vezi L. Tăutu, *Margherita di Ungheria imperatrice di Bisanzio*, în: „Antemurale", III (1956), p. 51—79.

www.dacoromanica.ro

din titlul lui Ion Asan al II-lea[12]. Ștefan Ștefănescu admite o stăpînire a Asăneștilor la nord de Dunăre în prima jumătate a veacului al XIII-lea și identifică „cele două Vlahii" din relația lui Paisie din Hilandar cu teritoriile din stînga și din dreapta Oltului[13], concluzii însușite și de Eugen Stănescu, care ia în considerație pentru „cele două Vlahii" și teritoriul dintre Carpați și Dunăre și, respectiv, dintre Dunăre și Balcani[14]. Concluziile lui Onciul, Ștefan Ștefănescu și Eugen Stănescu au fost recent îmbrățișate și de Borislav Primov, într-un studiu consacrat rolului vlahilor balcanici în crearea celui de al doilea țarat bulgar. Pentru distinsul istoric din Sofia, „nu este probabil ca însuși Caloian să fi întrebuințat denumirile „Bulgaria" și „Vlahia", referindu-se la una și aceeași țară", fapt pentru care conchide că mențiunea Bulgariei și Vlahiei în titlul lui Ioniță „trebuie interpretată ca referindu-se la două țări deosebite, dintre care una era Bulgaria, iar cealaltă denumea teritoriile românești de la nord de Dunăre"[15]. O poziție oarecum distinctă, nu diferită însă în esență de teza lui Onciul, se întîlnește la Aurelian Sacerdoțeanu, care acceptă o stăpînire efectivă a Asăneștilor la nord de Dunăre, fără a stabili o relație între aceste teritorii și „Vlahia" din titlul lui Ioniță[16].

Cea dintîi luare de poziție față de teoria lui Onciul se înregistrează la A.D. Xenopol, care dă și cea mai cuprinzătoare critică a ei[17]. Pentru acesta, Vlahia Asăneștilor nu poate fi decît la sud de Dunăre, dar nu în vechea Moesie ci pe versanții meridionali ai Balcanilor, acolo unde o așează izvoarele contemporane[18]. Partizanul întemeierii Țării Românești în urma „descălecatului" unui voievod român de peste munți respinge ideea că la temelia principatului muntean stă închinarea Basarabilor olteni față de Asănești, stăpîni peste teritoriul din stînga Oltului, idee ce vine în contradicție cu realitatea istorică în care Basarabii sînt adevărații întemeietori ai statului român dintre Dunăre și Carpați[19]. Tot Xenopol este primul care remarcă șubrezenia argumentului terminologic invocat de Onciul în sprijinul tezei sale[20]. În aceeași vreme, teoria lui Onciul este respinsă

[12] Idem, *Le conflit entre Johanitsa Asen et Emeric, roi de Hongrie (1202—1204)*, în : „Studi e Testi", 233, Mélanges Eugène Tisserant, vol. III, partea a 2-a, Vatican, 1964, p. 392 393.

[13] Șt. Ștefănescu, *Legături româno-bulgare în prima jumătate a secolului al XIII-lea*, în : *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 226—227.

[14] E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe—XVe siècles*, în „Actes du XIVe Congrès international des études byzantines, Bucarest, 6—12 septembre, 1971", vol. I, București, 1974, p. 409.

[15] B. Primov, *Crearea celui de-al doilea țarat bulgar și participarea vlahilor*, în : *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor, sec. XII—XIX*, București, 1971, p. 51. Teza stăpînirii bulgare dincoace de Dunăre este apărată și în *Istorija na Bălgarija*, Sofia, 1954, I, p. 182, iar teritoriul viitorului principat muntean este cuprins în hărțile celui de al doilea țarat bulgar, către 1230 (D. Angelov, *Le bogomilisme, résurgence de la pensée rationaliste*, în vol. : *Apport des Bulgares aux richesses culturelles des peuples*, Sofia, 1968, p. 72—73).

[16] A. Sacerdoțeanu, *Cu privire la problema continuității poporului român*, „Studii", XXIII (1970), nr. 1, p. 10—11 ; idem, în D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 376. Același autor respinge ideea unei stăpîniri a Asăneștilor la nord de Dunăre în *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, Paris, 1930, p. 100.

[17] A. D. Xenopol, *L'Empire valacho-bulgare*, „Revue historique", 47 (1891), p. 277, n. 1 ; idem, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, București, 1926, vol. III, p. 223 și urm.

[18] *Ibidem*, vol. II, p. 243 ; vol. III, p. 225.

[19] *Ibidem*, p. 229—230.

[20] *Ibidem*, p. 226—227.

www.dacoromanica.ro

de B.P. Hasdeu, pentru care „o stăpînire bulgărească în regiunea Carpaților, nici după Asan, nici înainte de Asan, nu înfățișează nici o umbră de probă[21]. Deși păstrează un caracter sud-dunărean, Vlahia Asăneștilor are la N. Iorga o imagine total diferită de aceea a lui Xenopol. În deplină contrazicere cu afirmațiile izvoarelor contemporane, marele nostru istoric susține că mișcarea condusă de Petru și Asan a izbucnit în Thessalia, regiune de mare concentrare a vlahilor balcanici în tot cursul evului mediu, de unde în marșul lui biruitor noul stat avea să-și deplaseze centrul de greutate spre est, în cîmpia dintre Balcani și Dunăre[22]. C.C. Giurescu și Gh. I. Brătianu revin, în urma unei anchete atente întreprinse asupra surselor bizantine și latine, la teza așezării Vlahiei Asăneștilor în Munții Balcani. Pentru cel dintîi, Vlahia este „o realitate etnică și geografică" ce se întindea „de-a lungul Balcanului... de la Marea Neagră pînă în Serbia de azi... ocupînd ambele versanturi ale lui"[23], în timp ce la al doilea aceasta are o arie mai restrînsă, limitată la muntele Haemus[24], concluzie la care ajunge și N. Bănescu[25]. Mulți alți istorici, români și străini, între care Mihail Kogălniceanu[26], Konstantin R. von Höfler[27], R.L. Wolff[28], G.G. Litavrin[29], P.P. Panaitescu[30], Al. Elian[31] și alții afirmă caracterul sud-dunărean al Vlahiei Asăneștilor, de unde a pornit impulsul mișcării eliberatoare.

Au fost formulate, în esență, două teorii, din care nu lipsesc nuanțele de la un autor la altul. Prima, așează „Vlahia" din titlul lui Ioniță la nordul Dunării, în teritoriile stăpînite de suveranii din Tîrnovo în această regiune, cealaltă, cu un evantai mai larg de soluții, situează Vlahia la sud de Dunăre, de pe țărmul Pontului și versanții orientali ai Haemusului pînă în Thessalia. Atît într-un caz cît și în celălalt, de la Cantemir încoace ches-

---

[21] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. IV, *Introducerea*, București, 1898, p. XLV—L.

[22] N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, I, p. 96; idem, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*, București, 1919, p. 20 și în versiunea franceză a lucrării *Histoire des Roumains de la Peninsule des Balcans*, Bucarest, 1919, p. 13—14; idem, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, Bucarest, 1937, III, p. 106 și urm.

[23] C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, Cluj, 1931, p. 120. Ideea este reluată în idem, *Istoria românilor*, ed a II-a, București, 1935, vol. I, p. 296 și urm. și în C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1975, I, p. 190 și urm.

[24] Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 66.

[25] N. Bănescu, *L'ancien État bulgare et les Pays roumains*, Bucarest, 1947, p. 60.

[26] M. Kogălniceanu (*op. cit.*, p. 29 și urm.) acceptă o stăpînire a Asăneștilor la nord de Dunăre, în Banat, dar vlahii care au pus bazele țaratului din Tîrnovo ca și conducătorii lor, Petru și Asan, sînt din vechea Moesie, cu nucleul ei muntele Haemus.

[27] Konstantin R. von Höfler, *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Assenidem, 1186—1257*, în „Sitzungsberichte der philos.-historischen Classe der K. Akad. de Wissenschaften", Bd. 95, 1979, p. 229—245.

[28] R. L. Wolff, *The „Second Bulgarian Empire". Its Origin and History*, „Speculum", XXIV (1949), nr. 2, p. 167—206.

[29] G. G. Litavrin, *Bolgarija i Vizantija v XI—XII vv.*, Moscova, 1960, p. 430 și urm.; idem, *Vlahi vizantijskih istocinikov X—XII* vv., în vol. *Iugo-vostocinaija Evropa v srednie veka*, Chișinău, 1972, p. 97, 118.

[30] P. P. Panaitescu, *Einführung in die Geschichte der rumänischen Kultur*, București, 1977, p. 187 și urm.

[31] Al. Elian, *op. cit.*, p. XXIV și urm.

www.dacoromanica.ro

tiunea identificării Vlahiei Asăneştilor a venit în atingere — la unii autori a fost chiar subsumată uneia dintre temele capitale ale literaturii noastre istorice din toate timpurile, şi anume problemei continuităţii [31bis]. Nu ne-am propus în rîndurile de faţă să aşezăm chestiunea noastră în cadrul larg al începuturilor noastre statale. Ţelul anchetei este mult mai modest şi este legat de descifrarea sensului termenului de „Vlahia" din izvoarele din primii ani ai veacului al XIII-lea. În această perspectivă, ancheta are un întreit obiectiv, şi anume : geneza noţiunii de „Vlahia" în titulatura lui Ioniţă, aşezarea Vlahiei Asăneştilor în lumina surselor contemporane, bizantine şi latine, şi, în sfîrşit, relaţia dintre Vlahia Asăneştilor şi teritoriul românesc nord-dunărean.

Studiul titulaturii lui Ioniţă (1197—1207) are la bază corespondenţa sa cu papa Innocenţiu al III-lea (1198—1216)[32], legată de recunoaşterea titlului de rege şi încoronarea suveranului vlaho-bulgar de către un legat pontifical şi de trecerea bisericii din Tîrnovo sub autoritatea Romei[33]. Corespondenţa, ce se întinde pe parcursul a cinci ani (1199/1200—1205), consemnează existenţa în titulatura lui Ioniţă a mai multor variante — *imperator Bulgarorum et Blachorum*[34], *imperator Bulgarorum*[35], *dominus et imperator totius Bulgarie et Vlachie*[36], *rex totius Bulgarie et Vlachie*[37] şi *imperator Bulgarie*[38] — , reductibile totuşi la două forme de bază — *imperator Bulgarorum et Blachorum* şi *imperator/rex Bulgarie et Vlachie*. Merită a fi relevată în acest context şi titulatura dată de cancelaria ponti-

[1 bis] De remarcat, că toţi „roesslerienii" apără, din motive lesne de înţeles, teza aşezării Vlahiei Asăneştilor la sud de Dunăre. Vezi, mai sus, nota 10 bis.

[32] Corespondenţa suveranului balcanic cu Innocenţiu al III-lea a cunoscut de-a lungul timpului mai multe ediţii. Amintim, între acestea, Migne, *Patrologia Latina, (=P.L.)*, vol. CCXV ; Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 1 şi urm. ; *Prepiskata na papa Inokentija III kă Bălgarite*, ed. Ivan Duicev, în : „Godišnik na Universit. Kliment Ochridski", istor.-filol. fak., XXXVIII, 3, Sofia, 1942 ; *Acta Innocentii III (1198—1216)*, ed. P. T. Haluščynskyj (=Pontifica commissio... juris canonici orient., Fontes 3 ser. II), Vatican, 1944 ; *Latinski izvori za bălgarskata istorija (Fontes Latini Historiae Bulgaricae)*, vol. III [=*Izvori za bălgarskata istorija*, vol. XII], red. M. Voinov, I. Duicev, S. Lişev şi B. Primov, Sofia, 1965. În cele ce urmează vom folosi ediţia lui I. Duicev *(=Prepiskata)*.

[3] Asupra acestor tratative, V. N. Zlatarski, *Istorija na bălgarskata dăržava prez srědnite věkove*, vol. III : *Bălgarija pri Asěnevci (1187—1280)*, Sofia, 1940, p. 149 şi urm.

[4] *Prepiskata*, doc. 2, p. 22 ; doc. 18, p. 47.

[35] *Ibidem*, doc. 9, p. 31. Acelaşi titlu îl găsim şi într-un sigiliu de plumb publicat de N. A. Mušmov *(Un sceau en plomb du Tsar Kaloyan (1196—1207)*, „Byzantinoslavica", IV (1932), p. 136—138, în care apare formula „Caloian, ţar al bulgarilor".

[6] *Ibidem*, doc. 15, p. 43.

[37] *Ibidem*, doc. 30, p. 65. Considerat de I. Duicev *(ibidem*, p. 102—103) o traducere greşită a titlului de ţar = *basileus* = *imperator* de către curia papală, titlul de *rex* din scrisoarea de faţă rămîne ecoul diferenţei de concepţie dintre Roma şi Tîrnovo asupra titlului lui Ioniţă (Zlatarski, *op. cit.*, p. 207—210 ; R. L. Wolff, *op. cit.*, p. 196—198 ; G. Prinzing, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, München, 1972, p. 148—150). În acest caz, suveranul balcanic a trebuit să facă concesii punctului de vedere occidental, reprezentat de cancelaria papală, potrivit căruia nu mai poate exista decît un singur împărat,, şi acela roman. Asupra disputelor ideologice în jurul titlului imperial din anii de după 1204, vezi S. Brezeanu, *Das Zweikaiserproblem in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, 1204—1261*, „Revue roumaine d'histoire", XVII (1978), nr. 2, p. 249—267.

[38] *Prepiskata*, doc. 18, p. 48.

www.dacoromanica.ro

ficală ţarului vlaho-bulgar — *dominus Bulgarorum et Blachorum*[39] sau, după recunoaşterea titlului regal, *rex Bulgarorum et Blachorum*[40] — , ca şi numele statului lui Ioniţă — *regnum Bulgarorum et Blachorum*[41] şi *Bulgaria et Vlachia*[42].

O primă chestiune ridicată de titulatura lui Ioniţă este legată de progresul ce se opera, în împrejurări ce urmează a fi lămurite, în concepţia politică a suveranului din Tîrnovo prin trecerea de la titlul *imperator Bulgarorum et Blachorum*, în care regatul este conceput ca o comunitate de persoane (*Personenverbandstaat*) asupra căreia se exercită autoritatea monarhică, la cel de *imperator/rex Bulgarie et Vlachie*, ce trădează o nouă viziune, în care statul apare ca o realitate teritorială *(institutionellen Flächenstaat)*[43]. Chestiunea, de netăgăduită însemnătate pentru lămurirea sensului titulaturii ţarului vlaho-bulgar, ne impune o scurtă privire asupra evoluţiei ideii de stat pe plan european pînă în pragul veacului al XIII-lea.

În Occident, titulatura celor dintîi regi „barbari" traduce concepţia vremii despre putere; ei erau *reges gentium*[44], regii comunităţilor tribale în fruntea cărora pătrunseseră pe teritoriile imperiului — *rex Gothorum*, *rex Francorum*, *rex Langobardorum*—, şi, cu investitura formală a împăraţilor romani, generalii sau guvernatorii populaţiilor romane aflate sub stăpînirea lor[45]. Mutaţiile din structura etnică a regatelor occidentale din secolele VII—VIII, legate de asimilarea păturii conducătoare minoritare de masa populaţiei romane, nu aduc modificări în concepţia statală. Monarhii occidentali rămîn în continuare regii unor comunităţi umane[46], concepţie străină de orice principiu teritorial de putere şi păstrată în vigoare pînă în secolul al XII-lea, cînd o nouă concepţie statală apare sub influenţa transformărilor din structura însăşi a regatelor europene. Renaşterea economică din secolele XI—XII aduce pe primul plan al vieţii politice occidentale monarhiile „naţionale", dotate cu o administraţie publică, aptă să restituie autorităţii regale toate atributele puterii sale; în Sicilia şi Anglia, mai întîi, în Franţa, mai apoi, unde procesul reconstituirii puterii publice rămîne clasic prin caracterul său foarte elaborat, regalitatea îşi constituie treptat o seamă de instituţii care transformă regatul într-o realitate teritorială, iar locuitorii săi într-o comunitate politică, dar şi

---

[39] *Ibidem*, doc. 3, p. 23; doc. 11, p. 34.

[40] *Ibidem*, doc. 12, p. 34; doc. 20, p. 50; doc. 24, p. 54; doc. 33, p. 69; doc. 37, p. 75.

[41] *Ibidem*, doc. 13, p. 38.

[42] *Ibidem*, p. 37, 38, 39, 51, 57, 58. De remarcat că în gestele papale Ioniţă apare şi *rex totius Bulgariae et Blaciae* (P.L., 214, col. 129). Totodată, cronicarii occidentali ai celei de a IV-a cruciade văd în ţarul vlaho-bulgar fie *li rois de Blakie et de Bougrie* (Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ed. E. Faral, Paris, 1939, t. I, p. 206; t. II, p. 194, 202, 273, 276, 333), fie *li rois de Blakie* (Villehardouin, *op. cit.*, p. 311, 335, 345 etc.; Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Ph. Lauer, Paris, 1924, p. 108), ecou al aceleiaşi diferenţe de concepţie între Occident şi curtea din Tîrnovo, semnalate mai sus.

[43] Asupra acestui proces în evul de mijloc, P. E. Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik*, Stuttgart, 1956, III, p. 1079.

[44] Concepţia apare limpede la papa Grigore cel Mare (Jaffé-Wattenbach, *Regesta pontificum Romanorum*, I, ed. II-a, p. 212.)

[45] Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*, Paris, 1968, p. 259 şi urm.; Schramm, *op. cit.*, III, p. 1079.

[46] *Ibidem*, p. 1079 şi urm.

www.dacoromanica.ro

religioasă, etnică și istorică[47]. Fapt de care contemporanii nu întîrzie să ia cunoștință, mai devreme în Anglia, unde încă din secolul al XII-lea sub imboldul progreselor centralizării politice dar și al insularității regatului — suveranii își iau titlul de *rex Angliae*, mai tîrziu în Franța, unde abia la începutul secolului următor se vorbește de *tota terra regis Franciae* și de *tota Francia*, pentru ca în iunie 1204 Philip al II-lea August să-și asume titlul oficial de *rex Franciae* iar un an mai tîrziu să apară în cancelaria capețiană și formula *regnum Franciae*[48-49]. Evenimente și situații noi au precipitat progresele redescoperirii noțiunii de stat ca realitate teritorială, fenomen la care, pe lîngă mobilitatea crescîndă a anumitor categorii socio-profesionale — negustori, cavaleri și călugări — prilejuită de reanimarea marelui comerț și de mișcarea cruciată, au concurat marile conflicte militare din secolele XII—XIII ori tendința curiei pontificale de a stabili o concordanță între limitele diocezelor eclesiastice și granițele politice statale în plin proces de cristalizare în Occidentul secolelor XIII—XIV[50]. Luarea titlului de *rex Franciae* de către Philip al II-lea August avea loc astfel în cursul conflictului suveranului capețian cu Ioan fără de Țară, așa cum apariția formei *rex Franciae*, *rex Ungariae*, *rex Angliaae*, *rex Portugaliae* ori *regnum Franciae*, *regnum Ungariae*, *regnum Daciae* etc. în cancelaria papală[51] anticipează pătrunderea ei în titulatura oficială a suveranilor occidentali.

Bizanțul moștenește pe planul ideologiei politice tradițiile greco-romane. Potrivit doctrinei politice bizantine, imperiul este emanația divinității însăși și are pe pămînt o misiune providențială, care constă în a supune toate popoarele universului și a le impune credința lui Cristos[52]. *Pax christiana*, care în ordinea bizantină se substituie vechii *pax romana*, devine principala idee—forță a expansiunii sale politice și culturale. Replică terestră a împărăției cerești, imperiul nu poate fi decît universal și unic; de aici și numele său, „împărăție" — *imperium*, ἡ βασιλεία, ἡ ἀρχή — , și al conducătorului său, „împăratul"—*imperator*, ὁ βασιλεύς, ὁ αὐτοκράτωρ—, fără o determinare politico-etnică. Chiar și atunci cînd prin încoronarea lui Carol cel Mare, ce dădea naștere în Occident unui imperiu

---

[47] B. Guenée, *État et nation en France au Moyen Âge*, „Revue historique", 267 (1967), p. 23; idem, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États*, Paris, 1971, p. 119—120; J. Szücs, *„Nationalität" und „Nationalbewusstsein" im Mittelalter. Versuch einer einheitlichen Begriffssprache*, „Acta Historica", XVIII (1972), nr. 3—4, p. 251.

[48-49] B. Guenée, *État et nation*, p. 24; idem, *Les États*, p. 115; J. Szücs, *op. cit.*, p. 251.

[50] B. Guenée, *État et nation*, p. 25 și urm.; idem, *Les États*, p. 120 și urm.

[51] Remarcabilă este frecvența acestor forme în cancelaria lui Innocențiu al III-lea. Cu titlu de exemplu, semnalăm *rex Franciae* (P.L., 214, col. 117, 118, 196, 197, 199, 290...), *rex Hungariae (ibidem*, col. 5, 6, 7, 8, 227, 461, 473, 502...), *rex Angliae (ibidem*, col. 179, 196, 206...), *rex Siciliae (ibidem*, col. 198, 387, 388, 389, 390, 391...) ori *regnum Franciae (ibidem*, col. 3, 149, 150, 319...), *regnum Ungariae (ibidem*, col. 227), *regnum Daciae (ibidem*, col. 398...), *regnum Siciliae (ibidem*, col. 391) etc.

[52] Din bogata literatură asupra concepției de stat bizantine citățm, G. Ostrogorsky, *Die byzantinische Staatenhierarchie*, "Seminarium Kondakovianum", VIII (1936), p. 41—61; Fr. Dolger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Ettal, 1953; O. Treitinger, *Die oströmische Kaiser-und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischem Zeremoniell*[3], Darmstadt, 1969; A. Grabar, *God and the „Familly of Princes" presided over by the Byzantine Emperor*, „Harvard Slavic Studies", II (1954), p. 117—123; D. Obolensky, *The principles and methods of Byzantine diplomacy*, în: „Rapports du XIIe Congrès international des études byzantines, Ochrida, 1961", I, Belgrad, 1963, p. 45—61; H. Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire byzantin*, Paris, 1975.

www.dacoromanica.ro

de rivalitate, împăraţii bizantini au trebuit să precizeze caracterul politic al formaţiunii lor statale — ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων — , potrivit doctrinei oficiale *orbis*-ul lor nu cunoştea limite, în timp ce celelalte neamuri „nu formează state, ele s-au stabilit în pământ de drept roman, imuabil, orice concesie făcută în favoarea lor putînd fi modificată sau pur şi simplu retrasă"[53]. Formulele ce definesc împărăţia bizantină — ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἀρχή τῶν Ῥωμαίων, τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων, etc. — sînt suficient de vagi şi abstracte pentru a nu exprima noţiunea de stat[54], dar apte să redea admirabil aspiraţia spre universalitate a imperiului. Această aspiraţie explică absenţa oricărei determinări teritoriale[55] din titulatura oficială a împăraţilor bizantini ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων , conducătorii unui imperiu care pe parcursul a peste un mileniu de existenţă ne oferă în istoria europeană medievală exemplul unic al unui stat cu structuri administrative riguros centralizate. Călăuziţi de aceeaşi doctrină politică, împăraţii latini şi-au menţinut în titulatură formula *imperator Romanorum* şi, în denumirea statului lor, *imperium Romanum* în primii ani de existenţă a Imperiului latin din Constantinopol[56]. Către 1209[57], Henric I (1206—1216) renunţă, constrîns de papa Inocenţiu al III-lea şi de împăratul occidental, la această titulatură în schimbul celei de *imperator Romaniae*, formulă în care P.E. Schramm vedea rezultatul pătrunderii principiului teritorial de stat din Occident în Orientul bizantin[58]. Dar prin această modificare de titulatură se opera o profundă schimbare de perspectivă în concepţia politică a împăraţilor latini din Constantinopol, al căror stat — *imperium Romaniae* — , cu un caracter regional, nu mai face în planul doctrinei concurenţă imperiului roman din Occident[59].

Nu lipsită de însemnătate pentru chestiunea de faţă este titulatura conducătorilor politici ai primului ţarat bulgar, ale cărui tradiţii aveau să fie treptat preluate de Asăneşti. Titlul hanilor bulgari, pe care-l regăsim după creştinare la Boris şi la Simeon, este ἄρχων τῶν Βουλγάρων[60], formulă similară celei folosite de regii occidentali în primele veacuri medievale, care urmează însă titlul împăraţilor bizantini, dar în care genitivul

---

[53] N. Iorga, *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le monde oriental*, Bucarest, 1934, p. 31.

[54] B. Sinogowitz *(Die Begriffe Reich, Macht und Herrschaft im byzantinischen Kulturbereich*, „Saeculum", IV, 1953, p. 450 şi urm.) susţine că la bizantini lipsesc termenii care să exprime noţiunea de stat, cei existenţi referindu-se la „monarhie", „împărăţie", „stăpînire" şi „putere". Cu toate corectivele aduse acestei teze de H.-G. Beck *(Res Publica Romana. Vom Staatsdenken der Byzantiner*, „Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wiss." Philosof.-hist. Kl., 1970, Hft. 2, p. 13 şi urm.), nu este mai puţin semnificativă sărăcia terminologiei de stat în Noua Romă.

[55] Există însă la bizantini un termen care să exprime în limbajul de fiecare zi realitatea teritorială a imperiului. Asupra acestui termen, *Romania*, de origine populară, născut în sec. III—IV, vezi R. L. Wolff, *Romania: The Latin Empire of Constantinople*, „Speculum", XXIII (1948), p. 2 şi urm.

[56] S. Brezeanu, *Zweikaiserproblem*, p. 256—257.

[57] *Ibidem*, 257—258.

[58] P. E. Schramm, *op. cit.*, p. 846; G. Prinzing, *Der Brief Kaiser Heinrichs von Konstantinopel vom 13. Januar 1212*, „Byzantion", 43, 1973, p. 403 404; R.-L. Wolff, *Romania*, p. 34.

[59] S. Brezeanu, *Zweikaiserproblem*, p. 257—258.

[60] V. Beševliev, *Die protobulgarischen Inschriften*, Berlin, 1963, p. 72 71; idem, *Die Kaiseridee bei den Protobulgaren*, „Byzantina", III (1971), p. 83 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Βουλγάρων are o semnificație etnică, nu una politică ca în cazul bizantin[61]. Ca și la regii „barbari", titulatura conducătorilor bulgari traducea la origine poziția lor de șefi politici ai comunității tribale a protobulgarilor ; pe măsură ce antagonismul bizantino-bulgar se adîncește, ea reprezintă tot mai mult o reacție față de încercarea administrației din Constantinopol de a-i asimila — ca odinioară pe un Odoacru sau un Theoderic — unor guvernatori de provincii imperiale, dîndu-le titlul de ἄρχων τῆς Βουλγαρίας[62], în care Bulgaria apare ca teritoriu de drept bizantin[63]. Un pas mai departe face Simeon la începutul secolului al X-lea, cînd în înfruntarea cu Bizanțul își ia titlul de βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων și încearcă să se substituie pe tronul din Constantinopol împăraților cu pretenții la dominație universală[64], asemeni regilor normanzi din Sicilia și țarilor sîrbi în veacurile următoare[65]. Succesorul său, Petru, abandonează acest program politic, luîndu-și însă titlul de împărat (βασιλεύς) în urma căsătoriei sale cu o principesă bizantină, titlu care intră, cu sau fără determinare etnică, în tradiția politică a statului bulgar[66]. Pe linia acestei tradiții se înscrie și luarea titlului imperial de către Petru și Asan, întemeietorii statului vlaho-bulgar, fără a putea preciza forma exactă a titlului[67].

Așadar, în pragul secolului al XIII-lea principiul teritorial era deja statornicit în titulatura politică a suveranilor occidentali, reflex al progreselor înregistrate de procesul centralizării politice și de ideea de stat, de unde avea să pătrundă și în titulatura împăraților latini din Constantinopol. Dimpotrivă, în Europa sud-estică titulatura împăraților bizantini rămîne pînă la căderea Constantinopolului fidelă doctrinei imperiului universal și, în consecință, refractară oricărei determinări teritoriale, așa cum tradiția politică bulgară, anterioară guvernării lui Ioniță, nu cunoaște decît principiul etnic în titulatura conducătorilor politici dintre Dunăre și Balcani.

Revenind la prima chestiune ridicată de titulatura lui Ioniță, descifrarea circumstanțelor în care apare termenul „Vlachia", cu alte cuvinte în care are loc trecerea de la principiul etnic la cel teritorial în titlul oficial al suveranului de Tîrnovo, să încercăm a stabili momentul acestei schimbări. Primul titlu pe care-l găsim atestat în corespondența sa cu Roma este cel de *imperator Bulgarorum et Blachorum* în scrisoarea din

---

[61] V. Tăpkova-Zaimova, *L'idée impériale à Byzance et la tradition étatique bulgare*, „Byzantina", III (1971), p. 294.

[62] V. Beševliev, *Protobulgarische Inschriften*, p. 77—78 ; idem, *Kaiseridee*, p. 90—91.

[63] Idem, *Protobulgarische Inschriften*, p. 78 ; V. Tăpkova-Zaimova, *L'idée impériale*, p. 289—290.

[64] G. Ostrogorsky, *Die Krönung Symeons von Bulgarien durch den Patriarchen Nikolaos Mystikos*, „Izvestija na bălgarskija arheologičeski institut", XI (1935), p. 278—286 ; Fr. Dölger, *Bulgarisches Zartum und byzantinisches Kaisertum*, în vol. : Idem, *Byzanz und europäische Staatenwelt*, p. 152 și urm. ; idem, *Die mittelalteriliche „Familie der Fürsten und Völker" und der Bulgarenherrscher*, în : *ibidem*, p. 173 și urm.

[65] N. Iorga, *Influences Latines en Orient. Poussée normande, royauté serbe et Empire „vlaque"*, p. 117 și urm. ; idem, *Formes byzantines et réalités balcaniques*, Bucarest—Paris, 1922, p. 126 și urm. ; A. P. Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, Cambridge, 1970, p. 283—284.

[66] Fr. Dölger, *Der Bulgarenherrscher als geistlicher Sohn des byzantinischen Kaisers*, în vol. : Idem, *Byzanz und europäische Staatenwelt*, p. 183—196 ; V. Beševliev, *Protobulgarische Inschriften*, p. 79—80.

[67] V. Tăpkova-Zaimova, *L'idée impériale*, p. 294.

www.dacoromanica.ro

1202[68], reluat apoi şi în alte scrisori ale ţarului[69], titlu prin care Caloian se înscria pe linia tradiţiei politice bulgare. De cealaltă parte, curia papală îl numeşte pe suveranul vlaho-bulgar *dominus Bulgarorum et Blachorum*[70]. Principiul teritorial apare în titulatura lui Ioniţă într-o scrisoare către papă de la sfîrşitul anului 1203, în care acesta semnează *imperator Bulgarie*[71]. În cuprinsul aceluiaşi document şeful bisericii bulgare apare „primat şi arhiepiscop al întregii Bulgarii şi Vlahii"[72], titlu pe care-l regăsim în scrisoarea arhiepiscopului Vasile către Roma, datată tot la sfîrşitul anului 1203[73]. Cîteva luni mai tîrziu, în mai multe scrisori pontificale din 25 februarie 1204, prin care Innocenţiu al III-lea anunţa hotărîrea sa de a-l încorona pe Ioniţă ca rege şi de a-l unge solemn pe arhiepiscopul Vasile primat al Bulgariei şi Vlahiei, găsim expresiile „metropolitani tam in Bulgarie quam in Blachie provinciis", „ecclesia Bulgarie et Blachie", „per totam Bulgariam et Blachiam", „archiepiscopo Trinovitano totius Bulgarie et Blachie"[74] etc. În răspunsul lui Caloian, la vestea hotărîrii papale, apare titlul *dominus et imperator totius Bulgarie et Vlachie*[75], reluat în noiembrie 1204, după încoronare, sub forma *rex totius Bulgarie et Vlachie*[76]. Deci, trecerea — deşi lipsită de consecvenţă[77] — de la principiul etnic la cel teritorial are loc în răstimpul sept. 1203— nov. 1204, perioadă de intensă corespondenţă între Roma şi Tîrnovo şi în care un legat papal, capelanul Ioan[78], s-a aflat permanent la curtea ţarului. Iniţiativa acestei schimbări din titulatură aparţine, negreşit, lui Ioniţă, dar formula *tota Bulgaria et Vlachia* sau *universa Bulgaria atque Blachia* se găseşte în documentele ieşite din ambele cancelarii[79]. De aceea, practica din cancelaria papală de a denumi eparhiile urmînd un criteriu teritorial va fi avut greutatea ei în schimbarea titulaturii ţarului, mai ales dacă avem în vedere prezenţa legatului roman la curtea din Tîrnovo. Să reamintim că sub aceeaşi influenţă a avut loc — din alte raţiuni, desigur — şi schimbarea titulaturii împăratului latin din Constantinopol cîţiva ani mai tîrziu.

Dar fapte de altă natură au jucat un rol însemnat în modificările intervenite în titlul suveranului vlaho-bulgar. În anii 1202—1205, ţaratul se află confruntat cu contestaţii teritoriale venite din partea regatului arpadian şi ale imperiului latin din Constantinopol. Încă din scrisoarea de la sfîrşitul anului 1203, în care Ioniţă semnează *imperator Bulgarie* iar arhiepiscopul Vasile se intitulează „primat al întregii Bulgarii şi Vla-

---

[68] *Prepiskala*, doc. 2, p. 22.

[69] *Ibidem*, doc. 9, p. 31 ; doc. 18, p. 47.

[70] *Ibidem*, doc. 3, p. 23 ; doc. 6, p. 28 ; doc. 10, p. 32 ; doc. 11, p. 34.

[71] *Ibidem*, doc. 18, p. 48.

[72] *Ibidem*, p. 47, 48.

[73] *Ibidem*, doc. 16, p. 45.

[74] *Ibidem*, doc. 13, p. 38 ; doc. 20, p. 50—51.

[75] *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, III, p. 335 ; *Prepiskala*, doc. 15, p. 43. Pentru datarea documentului după 25 febr. 1204, vezi *Fontes Latini*, III, p. 335.

[76] *Prepiskala*, doc. 30, p. 65.

[77] Titlul *imperator Bulgarorum et Blachorum* se întîlneşte într-o scrisoare din aceeaşi perioadă *(ibidem*, doc. 18, p. 47).

[78] *Ibidem*, doc. 10, p. 32—33 ; doc. 16, p. 45 ; doc. 18, p. 47—48 ; doc. 20, p. 50—51 ; doc. 27, p. 57.

[79] Titlul lui Ioniţă *rex totius Bulgariae et Blachiae* se află înscris şi în gestele papei Inocenţiu al III-lea *(P.L.*, vol. 214, col. 129), alături de celelalte, *rex Blacorum et Bulgarorum şi dominus Bulgarorum et Blacorum (ibidem*, col. 125, 126, 147).

www.dacoromanica.ro

hii"[80], aflăm de litigiul de graniță dintre țarat și Ungaria, asupra căruia suveranul din Tîrnovo revine în scrisoarea următoare către Roma, unde își ia titlul de *rex totius Bulgarie et Vlachie*[81]. Nu este locul să stăruim asupra conflictului dintre Emeric și Ioniță, a cărui desfășurare a fost urmărită de A. Tăutu. Conflictul continuă și după încoronarea lui Ioniță de către cardinalul Leon (nov. 1204) și avea să domine raporturile dintre cele două state în cursul veacului al XIII-lea[82]. Scrisoarea lui Ioniță din nov. 1204 se referă și la celălalt factor politic cu care este confruntat țarul vlaho-bulgar[83]. Informații ample ne sînt oferite de o altă scrisoare a țarului, dispărută azi, rezumată însă de gestele pontificale, cu care prilej aflăm că latinii din Constantinopol, substituiți împăraților bizantini, contestă lui Ioniță dreptul de stăpînire asupra tuturor teritoriilor sale, care aparțin de drept imperiului lor[84]. În fața acestei duble amenințări, reacția de apărare a suveranului din Tîrnovo transpare încă din primul moment în modificările din titulatură, dar și dintr-un detaliu ce însoțește denumirea ansamblului teritoriilor sale. Termenii Bulgaria și Vlahia sînt însoțiți obsedant în scrisorile din perioada sept. 1203—nov. 1204 de epitetele *tota* și *universa*, fie că este vorba de titulatura țarului și a arhiepiscopului[85], fie numai de teritoriul regatului ori al eparhiei[86]. Similitudinea cu situații din Franța capețiană este izbitoare. Luarea titlului de *rex Franciae* de către Philip al II-lea August avea loc în iunie 1204 în plin conflict cu rivalul lui englez. Mai mult, formula *tota Francia* ori *tota terra regis Franciae* apare în aceeași vreme în împrejurările amenințării engleze, după ce Capețienii își extinseseră pretențiile de stăpînire efectivă de la *Francia* în sens restrîns — vechiul principat al conților de Paris — la *Francia* în sens larg, ce cuprindea, alături de Ile de France, ducatul Normandiei, comitatele Anjou, Maine și Poitou și alte teritorii sustrase dominației lui Ioan fără de Țară și a altor mari feudali. Cu alte rosturi politice decît în statul vlaho-bulgar, formula apare în regatul capețian sub imboldul aceleiași reacții de apărare, în fața încercării regilor englezi de a recuceri teritoriile pierdute. Sub presiunea constrîngerilor externe, pentru a reveni la cazul nostru, Ioniță, care se considera — ca și întemeietorii statului vlaho-bulgar — „împărat al bulgarilor și vlahilor", transpune în termeni teritoriali titulatura sa oficială, care face astfel trecerea de la imaginea vagă a unei stăpîniri peste neamuri, la o realitate teritorială concretă, cu granițe, provincii și regiuni, toate cuprinse în noțiunile de *Bulgaria et Vlachia*[87]. Dar contestația teritorială ce pornea din regatul maghiar și din Constantinopolul

---

[80] *Prepiskata*, doc. 18, p. 48.

[81] *Ibidem*, doc. 30, p. 66.

[82] Unele aspecte ale acestui conflict vezi în E. Darkó, *Byzantinisch-ungarische Beziehungen in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts*, Weimar, 1933.

[83] *Prepiskata*, doc. 30, p. 66.

[84] *P.L.*, vol. 214, col. 147—148. Asupra conflictului ideologic și teritorial dintre Ioniță și latinii din Constantinopol, vezi pe larg la G. Prinzing, *Bedeutung Bulgariens und Serbiens*, p. 25 și urm.

[85] *Prepiskata*, p. 43, 45, 47, 53, 65, 66.

[86] *Ibidem*, p. 48, 66, 67.

[87] „de confinio Hungariae, Bulgariae et Blachie" (*ibidem*, p. 48), „in Bulgarie quam Blachie provinciis" (p. 37), „universa Bulgaria atque Blachia et omnis imperii mei pertinentia" (p. 66) etc.

www.dacoromanica.ro

latin a fost însoțită și de una politică. Dacă Emeric vede în Ioniță un intrus „fără istorie" în lumea politică europeană, lipsit de dreptul de a ocupa un loc în fictiva „familie de regi" a vremii[88], împăratul Balduin, călăuzit de politica restaurativă a înaintașilor săi bizantini, contestă titlul imperial al suveranului vlaho-bulgar[89]. Răspunsul lui Ioniță în fața acestei noi amenințări, important pentru înțelegerea evoluției titulaturii Asăneștilor și chiar a naturii statului fondat de ei, este refugiul hotărît în tradiția politică a primului țarat, care conferea o bază juridică și istorică fundației lor statale[90].

Expresie a nevoilor unui anumit moment din evoluția țaratului vlaho-bulgar, legat de contactele cu Roma și de conflictul teritorial și ideologic cu vecinii, titulatura lui Ioniță ce urmează un criteriu teritorial avea să fie abandonată în anii următori, pe măsură ce Asăneștii regăsesc treptat tradiția politică a primului stat bulgar. În absența oricăror informații în chestiunea ce ne preocupă, nu putem urmări evoluția conceptiei de stat, în special a titulaturii conducătorilor din Tîrnovo, în ultimii ani ai domniei lui Ioniță, cînd are loc răcirea raporturilor cu Roma, și nici sub guvernarea lui Borilă. În orice caz, sub Ioan Asan al II-lea (1218—1241) erau întrunite toate condițiile abandonării liniei politice a lui Ioniță Caloian: ascuțirea conflictului cu regii arpadieni, cucerirea celei mai mari părți a Peninsulei Balcanice și deplasarea centrului de greutate a statului spre interiorul peninsulei, în regiunile centrale ale Macedoniei, față de care „nucleul vlah" de unde pornise mișcarea eliberatoare rămîne periferic, renașterea ambițiilor de cucerire a Constantinopolului și de anexare a întregii moșteniri imperiale bizantine, program care-și afla temeiuri adînci în politica suveranilor primului țarat, creșterea influenței bisericii și culturii slave în viața politică, purtătoare ale vechii tradiții bulgare de stat, și, nu în ultimul rînd, ruperea legăturilor politice și religioase cu Roma[91]. Inscripțiile lui Ioan Asan al II-lea din 1230, în care suve-

[88] Asupra noțiunii, G. Ostrogorsky, *Die byzantinische Staatenhierarchie*, „Seminarium Kondakovianum", VIII (1936), p. 41—61; Fr. Dölger, *Die „Familie der Könige" im Mittelalter*, „Historische Jahrbücher", 60 (1940), p. 397—420; A. Grabar, *God and the „Familly of Princes" presided over by the 'Byzantine Emperor*, „Harvard Slavic Studies", II (1954), p. 117—123.

[89] „...sed ipsi ⟨Latini⟩ ei ⟨Ioannitio⟩ superbissime responderunt, dicentes, quod pacem non haberent cum illo, nisi redderet terram ad Constantinopolitanum imperium pertinentem quam ipse violenter" (*P.L.*, vol. 214, col. 147). Dimensiunile conflictului ideologic dintre Constantinopolul latin și Asănești sînt puse în lumină nu numai de amintita scrisoare a lui Ioniță către papă, păstrată în gestele pontificale, ci de întreaga literatură latină din prima jumătate a veacului al XIII-lea, relativă la realitățile politice din Europa sud-estică. Henri de Valenciennes (*Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, ed. Longnon, Paris, 1948, p. 10) vede în Borilă „le trahitour, qui empereuour se faisoit contre Diu et contre raison" în timp ce Albericus Triumfontanensis observa că titlul imperial al lui Henric I de Constantinopol era disputat de Theodor Lascaris, împăratul grec din Niceea, și de Borilă (Albericus Triumfontanensis, *Chronica*, M.G.H., S.S., vol. 23, p. 886). Conflictul ideologic dintre Ioniță și latini apare și la N. Choniates, *Istoria*, ed. Van Dieten, p. 612—613; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, p. 312. Cf. S. Brezeanu, *Zweikaiserproblem*, p. 262—263. N. Iorga (*Influences latines en Orient. Poussée normande, royauté serbe et empire „vlaque"*, în vol.: idem, *Études byzantines*, București, 1939, I, p. 131—133) propune o interpretare inacceptabilă a titlului imperial al Asăneștilor. Marele nostru istoric consideră că statul lui Ioniță era un imperiu „roman", caracter ce-l întrezărește în titlul acestuia — *imperator Bulgarorum et Blachorum* —, în care sub termenul de *Blachi* se ascunde *Romani*, în timp ce celălalt termen al titulaturii, *Bulgari*, indică numai caracterul exterior, formal al dinastiei.

[90] K. von R. Höfler, *op. cit.*, p. 242; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică*, p. 78—81.

[91] G Brătianu, *Tradiția istorică*, p. 79—80.

www.dacoromanica.ro

ranul din Tîrnovo se intitulează „țar al bulgarilor" sau „țar al bulgarilor și al grecilor"[92], consacrau revenirea și în planul titulaturii la tradițiile politice ale primului țarat.

*

Semnificația teritorială a termenului de Vlahia rămîne cea mai controversată chestiune ridicată de titulatura lui Ioniță, în pofida faptului că sursele contemporane nu lasă o prea mare libertate de interpretare.

Principalul izvor al evenimentelor din Balcani de la cumpăna secolelor XII—XIII este cunoscuta istorie a lui Nicetas Choniates, participant în calitate de secretar imperial la campaniile bizantine împotriva răsculaților vlaho-bulgari și apoi, pînă la retragerea sa în 1206 la curtea din Niceea a lui Theodor I Lascaris, permanent prezent pe scena politică balcanică[93]. Pentru istoricul bizantin, vlahii lui Petru și Asan sînt locuitori ai muntelui Haemus. „Barbarii din muntele Haemus, scrie el, care mai înainte se numeau misieni iar acum se cheamă vlahi", locuiesc în ținuturi inaccesibile, „bizuindu-se pe fortărețele lor, care sînt foarte numeroase și ridicate pe stînci abrupte"[94] „și pe culmi învăluite în nori"[95]. Instaurată mai întîi în Haemus, stăpînirea lui Petru și Asan se lățește „spre tîrgurile și așezările mai depărtate de Haemus" cuprinzînd întreaga „toparhie a Moesiei"[96], înțeleasă aici ca teritoriul dintre Dunăre și Balcani. Din cetățile lor din Haemus, în alianță cu bulgarii și cumanii, vlahii coboară după pradă în cîmpiile Traciei, ajungînd pînă la zidul lui Anastasios[97]. Informația asupra așezării vlahilor în Haemus este întărită de Geoffroi de Villehardouin, cronicarul cruciadei a patra și bun cunoscător al situației politice din Balcani, care știe că la cinci zile de drum de Adrianopol se întinde „la montaigne de Blaquie"[98], care nu poate fi decît muntele Haemus. La celălalt cronicar francez al cruciadei, Robert de Clari, „Blaquie" este „une molt fort terre qui toute est enclose d'unes montaignes si que on n'i peut entrer ne issir fors par un destroit"[99]. Aceste dovezi de primă mînă nu lasă nici o îndoială asupra existenței unei populații latine, ce descinde din vechii traci romanizați, pe versanții răsăriteni ai Balcanilor, pînă la Marea Neagră, realitate admisă azi de majoritatea istoricilor[100].

Cu totul alta este poziția față de teza menținerii unei populații vlahe în teritoriul dintre Balcani și Dunăre ori în regiunile occidentale ale

---

[92] Safarik, *Pamatky, Okazky občanskeho pisemnictvi*, Praga, 1870, p. 94; M. Lascaris, *La diplôme du tsar Ivan Asen II*, Sofia, 1930, p. 5; Hurmuzaki, *Documente* I, 2, p. 781. Pentru alte detalii, D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 52, n. 88; A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck*, p. 67, n. 2.

[93] Asupra vieții lui N. Choniates, vezi prezentarea cuprinzătoare a lui I. A. van Dieten (*Niketas Choniates. Erläuterungen zu Reden und Briefen nebst einer Biographie*, Walter de Gruyter, Berlin—New York, 1971, p. 22 și urm.), comentariu publicat separat de *Historia* și de *Orationes et epistulae* ale autorului bizantin.

[94] Choniates, *Historia*, ed. van Dieten, p. 368; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, p. 254.

[95] Choniates, *Historia*, p. 373; *Fontes*, III, p. 258.

[96] *Ibidem*.

[97] Choniates, *Historia*, p. 436—437; *Fontes*, III, p. 274, 291—292.

[98] Ge. Villehardouin, *op. cit.*, II, p. 306.

[99] Robert de Clari, *op. cit.*, p. 63.

[100] Realitate admisă azi chiar și de unii istorici bulgari (B. Primov, *op. cit.*, p. 9 și urm.).

www.dacoromanica.ro

Bulgariei medievale pînă în secolele XII—XIII. Respinsă sau trecută sub tăcere de istoricii bulgari[101], contestată chiar de unii istorici români[102], admisă însă de alţii[103], ea nu este lipsită de o bază documentară. Să reţinem mai întîi informaţia lui Robert de Clari că Vlahia este o ţară „înconjurată de un munte, în care nu se poate intra şi nici ieşi decît printr-o strîmtoare". Privită din Constantinopolul latin, Vlahia cronicarului cruciat nu putea fi decît teritoriul de la nord de Haemus. Avem apoi acea relaţiune atît de importantă pentru istoria vlahilor din Balcani, scrisă de Ansbertus, care însoţeşte expediţia cruciată din 1189 a lui Frederic I Barbarossa prin Balcani, în drum spre Orient. Cronicarul relatează că „în cea mai mare parte a Bulgariei şi către Dunăre, pînă unde curge în mare, domnea un oarecare Calopetru şi fratele său Asan împreună cu supuşii lor vlahi"[104]. Referindu-se la o expediţie de pradă a unor participanţi la cruciadă, acelaşi cronicar scrie că dincolo de două cetăţi cucerite de aceştia, între care era şi oraşul Vidin, se întinde „ţara vlahilor"[105]. Aici, ca şi în pasajul precedent, „Vlahia" nu poate fi decît teritoriul dintre Dunăre şi Balcani. Mult mai desluşită însă este mărturia lui Gervasius de Tillbury, care în ale sale *Ottia imperialia* (c. 1214) descrie şi drumul din Europa centrală spre Constantinopol, ce trecea prin Niş, Serdica (Sofia), Philippolis, Adrianopol şi Constantinopol. „De la despărţirea de Dunăre, scrie autorul englez, spre Constantinopol sînt 24 de zile de mers. Mai întîi, acolo se întinde pustiul Bulgariei, care este ţara vlahilor (*terra Blacti*). La capătul pustiului se află oraşul Stralis, principalul oraş al Romaniei"[106]. Numele oraşului Stralis este o formă coruptă pentru Serdica (Sredeţ, Triadiţa)[107]. Pasajul semnalat de Borislav Primov constituie pentru istoricul bulgar un argument în sprijinul tezei sale asupra confuziei întîlnite adesea în izvoarele medievale între vlahi şi bulgari — în cazul nostru fiind vorba despre ţara „bulgarilor" şi nu a vlahilor[108] — , pornind de la o comparaţie între informaţia autorului englez şi ştirea transmisă de abatele Arnold de Lübeck, care descrie în cronica sa, redactată la răscrucea secolelor XII—XIII, drumul armatei lui Frederic Barbarossa spre Orient. Referindu-se la acelaşi oraş Serdica, care la Gervasius de Tillbury se afla între Romania şi „ţara vlahilor", călugărul german arată că el „se află la hotarul dintre Bulgaria şi Grecia"[109]. Nu este locul să intrăm aici într-o discuţie mai amplă asupra tezei lui B. Primov, dar în cazul de faţă n-a fost luat în consideraţie faptul că abatele german se înscrie în curentul larg al autorilor latini ai veacului al XII-lea, familiarizaţi cu

---

[101] *Ibidem*, p. 42—43. Pentru atitudinea generaţiilor mai vechi de istorici bulgari, vezi N. Bănescu, *Un problème d'histoire médiévale : création et caractère du second Empire bulgare (1185)*, Bucureşti, 1943.

[102] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, p. 224.

[103] G. Murnu, *Les Roumains de la Bulgarie médiévale*, „Balcania", I (1938), p. 15.

[104] *Istoria de expeditione Friderici Imperatoris edita a quondam Austriensi clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansbertus*, în : *Fontes rerum austriacarum*, Scriptores, t. V, p. 20, 24, 26 ; *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, III, p. 257.

[105] „de Widin et de Spanhaim (?), versus terram Blacorum duas civitates..." (*Ibidem*, p. 284).

[106] Gervasius de Tillbury, *Ottiis imperialibus*, MGH, SS, vol. 27, p. 371.

[107] B. Primov, *op. cit.*, p. 26.

[108] *Ibidem*.

[109] Arnold von Lübeck, *Chronica*, M.G.H., SS, vol. 21, p. 172.

www.dacoromanica.ro

imaginea tradițională a Europei sud-estice, dominată de *imperium Graecorum* (*Graecia*) și, la nord de Balcani, de Bulgaria[110], aceasta din urmă amintire a primului țarat, curent care, în consecință, ignoră noile realități politice și etnice aduse pe scena istoriei europene de evenimentele din primii ani ai veacului al XIII-lea. De remarcat, că Arnold de Lübeck, care duce narațiunea istorică pînă la 1209, nu știe nimic de crearea unui imperiu latin la Constantinopol. Dimpotrivă, Gervasius de Tillbury, partizan a împăratului Otto al IV-lea de Braunschweig și adversar al lui Innocențiu al III-lea, este la curent cu toate aceste schimbări politice din Europa sud-estică, fapt ce explică înlocuirea în opera lui a vechilor termeni *imperium Graecorum* (*Graecia*) și Bulgaria cu *imperium Romaniae* (*Romania*), înțeles aici ca imperiul latin din Constantinopol[111], și respectiv, „țara vlahilor", ce desemnează statul Asăneștilor, după ce formarea țaratului vlaho-bulgar și, mai ales, faptele domniei lui Ioniță, au adus populația vlahă locală pe primul plan al vieții politice din Balcani, de unde a pătruns și în conștiința contemporanilor. Am stăruit asupra mărturiei celor doi autori atît de apropiați în timp deoarece cazul lor pune în lumină dificultățile pe care le ridică terminologia medievală în descifrarea realităților etnice și politice din această parte a continentului european. Revenind la știrea lui Gervasius de Tillbury, nu avem nici un temei s-o excludem dintre dovezile prezenței unei populații vlahe în teritoriile occidentale ale Bulgariei la începutul secolului al XIII-lea. De altminteri, existența acestei populații în regiunea Sofiei în evul de mijloc își află confirmare în menținerea aici, pînă azi, a numeroase toponime de origine latină[112].

Nucleul principal al populației vlahe se afla, așadar, în părțile răsăritene ale țaratului, în Haemus și pe coasta pontică, de unde a pornit mișcarea lui Petru și Asan. Dar ea era răspîndită și în celelalte regiuni ale statului Asăneștilor, inclusiv în teritoriul dintre Dunăre și Balcani, așa cum alte comunități trăiau în Rhodopi, unde vlahul Dobromir Chrysos, la început tovarăș de acțiune al Asăneștilor, pune bazele unei „Vlahii" proprii[113], incluse mai tîrziu în țarat, în Thessalia, Epir și Serbia, regiuni în

---

[110] Aproape toate sursele relative la expediția lui Barbarossa în Orient vorbesc despre Bulgaria și de Grecia în spațiul balcanic. Citām dintre numeroasele exemple : „Bulgariam silvam in Greciam tendunt" (*Annales Pegavienses*, M.G.H., SS, vol. 16, p. 266), „per terram Bulgarorum et Hungarorum cum exercitu transit" (*Lamberti Parvi Annales*, *Ibidem*, p. 649), „ubi Ungarorum et Grecorum regnum dividitur... Deinde Bulgariam... Greciam intravit"... „Bulgarorum silva" (*Chronicon Montis Serenis*, M.G.H., SS, t. 23, p. 161), „per Ungariam et Bulgariam transiens" (*Burchardi et Cuonradi Urspergensium Chronicon*, M.G.H., SS, 23, p. 360). Tot despre Bulgaria și Grecia vorbesc și sursele latine ale celei de a doua cruciade (Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, M.G.H., SS, vol. 26, p. 61 : „in desertis Bogarie" ; *Casus Monasterii Petrishusensis*, M.G.H., SS, vol. 20, p. 674 : „per Pananoniam et Bulgariam silvam" ; Fulcher Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*, în : „Recueil des historiens des Croisades. Historieus occidentaux, III, p. 329 : „Bulgarorum regiones").

[111] Că Gervasius de Tillbury este la curent cu schimbările politice de pe scena europeană a începutului de secol XIII ne-o dovedește și soluția originală pe care o dă problemei celor doi împărați sub impresia formării unui imperiu latin la Constantinopol" (Gervasius de Tillbury, *op. cit.*, p. 378. Cf. S. Brezeanu, „*Translatio imperii*" *und das lateinische Kaiserreich von Konstantinopel*, R.R.H., XIV (1975), nr. 2, p. 612 ; idem, *Zweikaiserproblem*, p. 253).

[112] S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, București, 1959, p. 12—15.

[113] N. Choniates, *Historia*, p. 487, 502 și urm. ; *Fontes*, III, p. 288, 292 și urm.

www.dacoromanica.ro

care în secolele XII—XIV se constituie formaţiuni politice vlahe — „Vlahii" sau, ca să folosim expresia scumpă lui N. Iorga, „Romanii populare"[114] —, cu un grad mai mare sau mai mic de autonomie faţă de împăraţii bizantini sau ţarii bulgari şi sîrbi[115]. Desigur, nu este vorba de o populaţie vlahă compactă, ci de insule menţinute în masa populaţiei slave majoritare în care aveau să se cufunde în secolele următoare[116]. În lumina acestor realităţi etnice din ţarat, deslușite în izvoarele contemporane, este greu de precizat care parte din teritoriul lui este desemnat sub termenul de „Vlahia" din titulatura lui Ioniţă. Mai prudentă este formula lui Xenopol, care susţine că „termenii de Bulgaria şi Valahia se aplică totdeauna la totalitatea imperiului lui Ioniţă fără nici o deosebire teritorială"[117], reluată de Bănescu, la care cei doi termeni ai titulaturii „merg împreună, sînt inseparabili"[118]. Cu toate acestea, din izvoarele de bază nu lipsesc, aşa cum am putut stabili, unele indicii clare asupra localizării Vlahiei Asăneştilor. Deşi informaţiile lui Choniates au în vedere aspectul etnic şi nu teritorial, el referindu-se la „vlahi" şi nu la „Vlahia", mărturia lui e supra habitatului vlahilor lui Ioniţă în Haemus şi în restul Moesiei nu lasă nici o îndoială. Ştirile sînt confirmate de contemporanii lui latini, care aşează Vlahia fie în Haemus (Villeharduin), fie în Haemus şi în cîmpia dintre Dunăre şi Balcani (Ansbertus, Robert de Clari şi Gervasius de Tillbury). Desigur, în acest ultim caz, termenul de Vlahia cuprinde întregul stat al Asăneştilor, ce se confundă în mare cu provincia Moesia, aşa cum apare el înainte de expansiunea lui Ioniţă, continuată trei decenii mai tîrziu de Ioan Asan al II-lea, în teritoriile bizantine din Tracia şi Macedonia. Dealtfel .Robert de Clari nu ştie nimic în cronica sa de existenţa „bulgarilor" şi a „Bulgariei". Această identificare a Vlahiei cu vechea Moesie este reluată la mijlocul veacului al XIII-lea de Guillaume de Rubrouck, şi el cunoscător direct al configuraţiei politice din Europa sud-estică şi răsăriteană, care aşează „Blakia", „ţara lui Asan", la sud de Dunăre, spre Constantinopol, în timp ce Bulgaria este situată în părţile central-vestice ale peninsulei, spre Serbia (*Sclavonia*)[119].

★

[114] N. Iorga, *La „Romania" danubienne et les barbares au XIIe siècle*, „Revue belge de philologie et d'histoire", III (1924), nr. 1, p. 46 şi urm. ; idem, *Les „Roumaniae" autonomes de l'Occident*, în vol. : idem, *Etudes byzantines*, Bucureşti, 1939, I, p. 220—221 ; idem, *Les „Romaniae" des cités libres et les formes d'Empire*, în : *ibidem*, p. 277 şi urm.

[115] P. P. Panaitescu, *Einführung*, p. 181 şi urm. ; E. Stănescu, *La population vlaque de l'Empire byzantin aux XIe—XIIIe siècles. Structures et mouvement*, „XVe Congrès international d'études byzantines", Rapport, Athènes, 1976, p. 4 şi urm.

[116] P. P. Panaitescu, *(Einführung*, p. 111—112) prinde în imaginea plastică a „pînzelor de populaţie" această simbioză româno-slavă de pe un spaţiu imens din Europa sud-estică şi orientală ; în spaţiul carpato-dunărean românii au ieşit biruitori, în timp ce la sud de Dunăre au fost biruiţi de populaţia slavă majoritară. Dar insule ale populaţiei romanizate de la sud de Dunăre au rezistat, în cadrul unor „Vlahii autonome", pînă în epoca modernă (*ibidem*, p. 193—196).

[117] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, III, p. 226.

[118] N. Bănescu, *L'ancien État bulgare*, p. 60.

[119] „etiam ultra Danubium, versus Constantinopoli, Blakia, que est terra Assani, et minor Bulgaria usque in Sclavoniam..." (Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 266 ; A. Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck*, p. 158).

www.dacoromanica.ro

Să trecem acum la raporturile dintre statul Asăneștilor și teritoriul românesc nord-dunărean pentru a vedea pe ce argumente se sprijină ipotetica stăpînire a suveranilor din Tîrnovo la nord de fluviu, identică cu „Vlahia" din titlul lor. Nu vom stărui asupra contrazicerii flagrante, semnalate la vremea lui de A.D. Xenopol[120], între ideea întemeierii Țării Românești ca rezultat al unui descălecat sud-dunărean în Oltenia și al închinării Basarabilor olteni către Asănești, stăpîni în stînga Oltului, idee propusă de Onciul, și desfășurarea reală a procesului de cristalizare politică în teritoriul de la sud de Carpați, în care Basarabii au fost adevărații întemeietori ai principatului muntean. Recent, regretatul Aurel Decei a eliminat definitiv din istoriografia noastră episodul „Bezerenbam" al izvoarelor orientale relative la marea invazie mongolă[121], pe care se rezemase teza lui Onciul a supra unui descălecat balcanic[122].

În schimb, prezența „Vlahiei" ori a „vlahilor" în titulatura Asăneștilor rămîne pînă azi un argument invocat adesea în sprijinul unei pretinse stăpîniri a suveranilor din Tîrnovo dincoace de Dunăre pînă la invazia mongolă. De la întemeierea statului vlaho-bulgar și pînă la 1241, după Onciul anul separației Vlahiei nord-dunărene de Bulgaria sud-dunăreană, este atestată titulatura oficială a lui Ioniță, asupra căreia este de prisos să mai revenim, și, un sfert de veac mai tîrziu, a lui Ioan Asan al II-lea, în două variante — „țar al bulgarilor" și „țar al bulgarilor și al grecilor și al celorlalte părți"[123]. Ultima apare după victoria țarului bulgar asupra lui Theodor Ducas Angelos, împăratul grec din Thessalonic, la Clocotnița (1230), în urma căreia țaratul cuprinde cea mai mare parte a peninsulei între granițele sale. Absența „Vlahiei" din titulatura suveranului balcanic este motivată de Onciul prin cuprinderea ei în formula „al celorlalte părți" din ultima variantă, concluzie lipsită de orice temei[124]. De altminteri, Tăutu a sesizat șubrezenia acestui argument, fapt pentru care stabilește desprinderea de țarat a Vlahiei, identificată cu teritoriile intrate în Banatul Severinului, în jurul anului 1230, corectiv la fel de puțin convingător[125]. Un argument nu mai puțin fragil îl constituie invocarea de către Onciul a titlului pe care cancelaria pontificală i-l dă lui Ioan Asan al II-lea în 1238 — *rex Bulgarorum et Blachorum*[126] — și a numelui dat țaratului său — *Bulgaria et Blachia*[127] — de aceeași cancelarie. Să subli-

[120] Xenopol, *Istoria românilor*, III, p. 228—230.

[121] A. Decei, *Invazia tătarilor din 1241/42 în ținuturile noastre după Djami'or Tevārikh a lui Făzl ol-lāk Rāšid ad-Din*, în vol.: idem, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 199—200. (Studiul a apărut anterior în versiune franceză în „Revue roumaine d'histoire", XII, 1973, nr. 1, p. 101—121.)

[122] D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 570—571, 612 și urm.

[123] Vezi mai sus nota 93. Cf. D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 603, n. 40.

[124] *Ibidem*, p. 626, n. 69.

[125] A. Tăutu, *Le conflit entre Johanitsa Asen et Emeric*, p. 392—393.

[126] Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 159, 164, 165.

[127] *Ibidem*, p. 164.

www.dacoromanica.ro

niem mai întîi că titlul ţarului bulgar şi numele statului său, date de curia papală, ce reproduc întocmai pe cele din timpul lui Ioniţă, sînt simple formule de rutină, aşa cum mai întîlnim şi în alte cazuri în aceeaşi vreme[128]. Să semnalăm aici şi faptul că unii cronicari latini de la mijlocul secolului al XIII-lea continuă să-l numească pe Ioan Asan al II-lea „vlahul", iar pe supuşii lui „vlahi"[129], într-un moment cînd suveranii din Tîrnovo abandonaseră din titulatura lor oficială, prin revenirea la tradiţia politică a primului ţarat, termenii de „Vlahia" şi de „vlahi". Dealtfel, ca şi în cazul titulaturii lui Ioniţă, nu avem nici un motiv să credem că „vlahii" din titlul dat de cancelaria lui Grigore al IX-lea, ori „Vlahia" din numele ţării ar avea în vedere pe românii nord-dunăreni ori teritoriul de dincoace de Dunăre. Această concluzie este confirmată de un alt document ieşit din aceeaşi cancelarie papală cîţiva ani mai devreme, în care Grigore al IX-lea vorbeşte de prezenţa la nord de Dunăre, între hotarele curînd înfiinţatei episcopii a cumanilor, a unei populaţii schismatice, numită *walati*[130]. Reţinem din acest document, ale cărui sensuri au fost mult comentate în istoriografia noastră mai veche şi mai nouă[131], că este vorba de o populaţie românească dintr-un teritoriu de la confluenţa viitoarelor principate româneşti extracarpatice. Dacă acceptăm ideea unei Vlahii a Asăneştilor între Dunăre şi Carpaţi, a cărei existenţă nu putea fi ignorată de curia papală deoarece potrivit tezei lui Onciul numele de vlah este legat de dominaţia ţaratului dincoace de fluviu, atunci în una şi aceeaşi cancelarie am avea, pe parcursul a numai patru ani — situaţie bizară ! — două denumiri aplicate aceleiaşi populaţii. De aceea, trebuie să admitem că vlahii din titlul lui Asan nu pot fi decît populaţia vlahă sud-dunăreană, aceeaşi la care se referă toate izvoarele bizantine şi latine ale primilor Asăneşti, în timp ce *walatii* din actul pontifical reprezintă prima populaţie românească extracarpatică menţionată de sursele latine. În sprijinul acestei interpretări vin şi informaţiile izvoarelor orientale relative la invazia mongolă în Europa răsăriteană, care disting, potrivit criteriilor lor de terminologie etnică, o populaţie românească nord-dunăreană, denumită „vlahii cei negri (Karā Ulāgh), adică „românii cei supuşi", aluzie la raporturile for-

[128] Cu titlu de exemplu, titulatura primilor Paleologi în Bizanţ. Din nevoia legitimării puterii sale, fondatorul dinastiei, Mihail al VIII-lea, îşi ia calificativele Comnenos Dukas Angelos Paleologos. Din motive necunoscute, succesorul lui, Andronic al II-lea abandonează către 1315 primele trei calificative, păstrînd numai pe cel de Paleologos (Fr. Dölger, „Byz. Zeischrift", 1934, p. 120 ; L. P. Raybaud, *Le gouvernement et l'administration centrale de l'Empire byzantin sous les premièrs Paléologues (1258—1354)*, Paris, 1968, p. 62, n. 94). Un sfert de veac mai tîrziu, Naşir Muhammed, sultanul Egiptului (1293—1340), îi dă lui Andronic al III-lea într-o scrisoare vechile epitete — Comnenos, Dukas, Angelos—(W. Regel, *Analecta Byzantino—Russica*, Petersburg, 1891, p. 58 ; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, p. 532), iar urmaşul său îl numeşte pe Ioan al VI-lea Cantacuzino „Angelos, Comnenos Paleologos, Cantacuzinos" (Ioan Cantacuzino, *Istorii*, ed. Bonn, vol. III, p. 94 ; *Fontes*, III, p. 494). Evident, apariţia calificativelor Comnenos, Angelos şi Dukas în titulatura dată de cei doi sultani lui Andronic al III-lea ori Ioan al VI-lea Cantacuzino este o formulă de rutină, păstrată în cancelaria egipteană de pe vremea cînd cele trei epitete figurau realmente în titlul oficial al împăraţilor din Constantinopol.

[129] Ph. Mousket, *Cronica rimată*, MGH. SS., vol. 26, v. 30.959.

[130] Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 132.

[131] În ultimul timp, o amplă analiză a episodului cu toată literatura problemei, vezi la R. Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Bucureşti, 1974, p. 163 şi urm.

www.dacoromanica.ro

mațiunilor politice românești față de coroana maghiară, și o populație românească sud-dunăreană, denumită „vlahii" (Ūlākut), fără calificativul „negri", dovadă că ei formau în momentul invaziei un stat independent[132]. Nu trebuie să surprindă absența bulgarilor din izvoarele orientale referitoare la statul Asăneștilor. Pentru autorii orientali[133], ca și pentru unii cronicari occidentali (Robert de Clari, Philip Mousket și alții), vlahii singuri sînt fondatorii țaratului de Tîrnovo și tot ei dau caracterul lui politic. Prin urmare, nici titlul oficial al lui Ioniță și Ioan Asan al II-lea, nici titlul Asăneștilor și numele statului lor date de cancelaria romană nu constituie o probă în favoarea unei dominații nord-dunărene a suveranilor din Tîrnovo.

Dar în aceeași ordine terminologică merită a fi relevat și un alt aspect. Admițînd că ținutul dintre Dunăre și Carpați a fost denumit „Vlahia" înainte de secolul al XIV-lea, fie și numai pentru o scurtă perioadă de timp, în momentul în care în același spațiu își făcea apariția, cîteva decenii mai tîrziu, principatul lui Basarab, contemporanii nu puteau să nu stabilească o relație în planul terminologic între cele două realități politice românești. Cu alte cuvinte, este firesc ca titulatura oficială a celor dintîi domni munteni sau titlul dat lor de către străini să indice o cît de vagă amintire a „Vlahiei" Asăneștilor.

Pentru deceniile care au precedat întemeierea Țării Românești avem puține știri asupra teritoriului dintre Carpați și Dunăre. În documentele cancelariei maghiare teritoriul apare *terra ultra montes nivium*[134] ori *pars regni* [*Hungariae*] *ultra alpes*[135], formule ce exprimă pretențiile regalității arpadiene asupra teritoriului viitorului principat muntean. Privit din Constantinopolul Paleologilor, același teritoriu este „pămîntul nesfîrșit al dacilor", termen pe care-l întîlnim într-un discurs panegiric al lui Manuel Holobolos, dedicat lui Mihail al VIII-lea[136], și în care retorul bizantin surprinde ceva din mutațiile politico-etnice ce anunțau nașterea întîiului stat românesc la nord de Dunăre.

Care sînt termenii prin care izvoarele desemnează Țara Românească în timpul domniei lui Basarab? Pentru cancelaria maghiară, ea este în tot cursul secolului al XIV-lea *terra Transalpina*[137], asimilată unei pro-

---

[132] A. Decei, *Invazia tătarilor*, p. 206—207.

[133] *Ibidem*, 207—208.

[134] Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 82 și urm. (a. 1223—1226).

[135] *Ibidem*, p. 454, 457 (a. 1285).

[136] Luigi Previale, *Un Panegirico inedito per Michele* VIII Palaeologo, „Byzantinische Zeitschrift", 42, 1942, p. 38 : „Δακῶν ἄσπετος αἶα ...", L. Previale (op. cit., p. 98) crede că dacii ar fi vlahi sud-dunăreni; V. Laurent *(La domination byzantine aux bouches du Danube*, „Revue historique du sud-est européen", 22, 1945, p. 189) îi identifică cu românii nord-dunăreni, opinie împărtășită și de alți specialiști (Gh. I. Brătianu, *Les Roumains aux bouches du Danube à l'époque des premiers Paléologues*, „Revue historique du sud-est européen", 22, 1945, p. 199—203; E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 411—412).

[137] Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 623, 625 etc.

www.dacoromanica.ro

vincii regale, iar conducătorul ei este „voievodul nostru transalpin"[138], ale cărui tendinţe de emancipare sînt calificate drept acte de rebeliune. În cancelaria lui Ştefan Duşan Ţara Românească este „ţara Basarabească" (*Basarabinu zemliju*)[139], termen care-şi are în latină corespondentul *terra Bazarabi*, pe care-l întîlnim în documentele maghiare[140] şi care explică denumirea Basarabia pe care principatul muntean o cunoaşte în primele sale decenii de existenţă atît în actele propriei cancelarii cît şi în cele străine[141]. Numele de *Ungrovlahia*, cu care tînărul stat român avea să intre în istorie, apare la o jumătate de secol de la întemeierea sa, în 1359, în cancelaria patriarhiei constantinopolitane, pentru a denumi la început eparhia, cu grad mitropolitan[142], ce cuprindea întregul teritoriu al principatului. De la eparhie, numele a trecut asupra statului însuşi şi el este de origine bizantină, fără vreo relaţie cu Vlahia Asăneştilor. Un deceniu mai tîrziu, în actele cancelariei pontificale apare şi varianta latină a numelui Ţării Româneşti — *Walahia* sau *Wlachia*[143] —, care nu trădează nici cea mai vagă amintire a Vlahiei lui Ioniţă Asan.

Să ne oprim, în sfîrşit, asupra titulaturii oficiale a primilor domni munteni. Titlul lui Basarab nu-l cunoaştem. În schimb, s-a păstrat cel al lui Nicolae Alexandru pe piatra sa de mormînt sub forma „mare şi singur stăpînitorul domn Io Nicolae Alexandru voievod, fiul marelui Basarab voievod"[144]. Absenţa termenului „Vlahia" din titlul acestuia din urmă ne îndreptăţeşte să credem că nici titlul părintelui său nu-l cuprindea. O noţiune care să definească teritorial Ţara Românească apare abia în titlul lui Vlaicu — „domn al întregii Ungrovlahii"[145] — şi aceasta în ultima parte a domniei nepotului lui Basarab. Sub Radu I şi Mircea Ungrovlahia şi, mai cu seamă, *Zemlja Ungrovlahiiska*, forma slavonă pentru Ţara Românească, devin curente în cancelaria Basarabilor pentru numele ţării lor[146], ambele formule împrumutate din grecescul Ungrovlahia.

Putem conchide că nici în tradiţia internă românească, nici în cea externă nu s-a păstrat nici cea mai vagă indicaţie asupra existenţei unei

---

[138] *Ibidem*, I, 2, p. 37.

[139] Menţiunea apare într-un act din 1349, prin care Ştefan Duşan acorda importante privilegii unor negustori raguzani, cu condiţia ca aceştia să nu transporte arme „nici în Bulgaria, nici în ţara Basarabească *(ni u Basarabinu zemliju)*, nici în Ugria (Ungaria), nici în Bosnia, nici în Grecia" (A. V. Soloviev, *Odabrani spomenili srpskog prava, od XII do kraja XV veka*, Beograd, 1926, p. 145).

[140] Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 243.

[141] D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 24, p. 13.

[142] Pentru interpretările propuse termenului, vezi B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, I, p. 43 şi urm.; D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 24 şi urm.; E. Stănescu, *L'unité du territoire roumain à la lumière des mentions extérieurs. Le nom de „Vlachie" et ses sens*, „Revue roumaine d'histoire", VII (1968), nr. 6, p. 881—882.

[143] Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 194, 207, 330, 341, 342. Cf. E. Stănescu, *L'unité du territoire roumain*, p. 878.

[144] D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 640, n. 89; II, p. 22, n. 10.

[145] *Documenta Historica Romaniae*, seria B, I, p. 17. Pentru succesorii lui Vlaicu vezi *ibidem*, p. 19, 22, 28, 33, 39, 42 etc.

[146] D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 24 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Vlahii nord-dunărene înainte de întemeierea Țării Românești[147]. Dimpotrivă, în perioada luată mai sus în considerație, amintirea Vlahiei Asăneștilor la sud de Dunăre rămîne vie în tradiția externă. Ea apare la Rubrouck la mijlocul secolului al XIII-lea, care o așează, așa cum am văzut, în părțile răsăritene ale țaratului[148]. În veacul următor, ea este prezentă în izvoarele orientale, care numesc întregul stat al Asăneștilor „țara vlahilor"[149]. Se regăsește, în sfîrșit, în primii ani ai secolului al XV-lea la arhiepiscopul Ioan de Sultanyeh, în speculațiile sale asupra latinității limbii bulgare ori a delimitării geografice a „Volaquiei"[150].

În sprijinul tezei localizării Vlahiei Asăneștilor la nord de Dunăre a fost invocat un alt argument — ultimul la care ne referim în rîndurile de față — , luat dintr-un izvor bulgar tîrziu. Este vorba de *Istoria slavo-bulgară*, scrisă de Paisie, egumenul mănăstirii athonite Hilandar, în 1762, lucrare ce conține ideea unei dominații a Asăneștilor dincoace de Dunăre. Cunoscută și sub numele de *Țarstvenic*, lucrarea este o compilație ce are la bază izvoare bizantine, latine și slave[151], interpretate într-o manieră personală de autor, fapt ce explică existența în narațiune, pe lîngă numeroase evenimente istorice reale, a unor grave erori sau a unor personaje anevoie — adesea chiar imposibil — de identificat[152]. Este și cazul pasajului din lucrarea lui Paisie ce a reținut atenția cercetării istorice relative la Vlahia Asăneștilor și invocat în favoarea unei stăpîniri bulgare la nord de Dunăre[153]. „Să găsește în cărțile manuscrise cele vechi, scrie părintele athonit, povestea despre țarul Asan cel Bătrîn, cum, după moartea sf. patriarh Ioan, a chemat de la Ochrida pe sfîntul părinte Theophilact și l-au înscăunat patriarh la Tîrnovo. Acesta era un dascăl prea înțelept și prea luminat

[147] D. Onciul *(op. cit.*, I, p. 631—632), urmat de A. Tăutu *(Basarab il grande fondatore del primo stato romano indipendente, 1310—1352*, „Antemurale", I, 1954, p. 54—55) și de Șt. Ștefănescu *(Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 29) identifică pe *arhontele Vlahiei*, pe a cărui fiică a ținut-o într-o primă căsătorie regele sîrb Ștefan Uroš al II-lea Milutin (1282—1321) după informația lui N. Gregoras *(Istoria română*, ed. Bonn, I, p. 203; *Fontes*, III, p. 506), cu Litovoi, *Vlahia* fiind astfel volevodatul acestuia. În realitate, această „Vlahie", cunoscută în sursele bizantine din secolele XIII—XIV, este „Vlahia Mare" din Thessalia iar „arhontele" ei, sebastocratorul Ioan I Angelos (1271—1296). Cf. Ge. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates* [3], München, 1963, p. 378 și urm.; *Fontes*, III, p. 507, n. 35 (Ioan Angelos nu era însă despot, ci sebastocrator). Asupra alianței politice dintre Ioan Angelos și Ștefan Milutin, vezi Ostrogorski, *op. cit.*, p. 383—384.

[148] Vezi, mai sus, nota 119.

[149] A. Decei, *Invazia tătarilor*, p. 206—207.

[150] Anton Kern, *Der Libellus de Notitia Orbis Iohannes III. (de Galonifontibus?), O. P. Erzbischofs von Sultanyeh*, „Archivum Fr. Praedicatorum", VIII, 1938, p. 101—102. Importanța izvorului pentru istoria românească a fost convingător pusă în lumină de Ș. Papacostea *(Les Roumains et la concience de leur romanité au moyen âge*, „Revue roumaine d'histoire', IV, 1965, nr. 1, p. 15—24). Vezi și A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 43—45.

[151] Asupra surselor și naturii lucrării, vezi A. N. Robinson, *Istoriografia slavjanskogo vozraždenija : Paisij Hilendarskij*, Moscova, 1963, p. 59 și urm.

[152] Cu titlu de exemplu, Asan și Petru luptă cu împăratul grec Ioan Cantacuzino, care este urmat la tron de Alexios (Paisij Hilandarski, *Istorija Slavenobolgarskaja*, ed. B. St. Angelov, Sofia, 1961, p. 92—93). La rîndu-i, Căliman Ioan are de înfruntat pe venețienii, conduși de Baldovin, și pe împăratul grec din Salonic, Theodor Lascaris, dar, în schimb, întreține bune raporturi cu celălalt împărat grec din Niceea, Ioan cel Frumos *(ibidem*, p. 96—97). Dificil de stabilit identitatea personajelor ce populează narațiunea lui Paisie!

[153] D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 621—622; Șt. Ștefănescu, *Legături româno-bulgare*, p. 226—277; E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains*, p. 409; B. Primov, *Crearea celui de-al doilea țarat bulgar*, p. 44 și urm.

www.dacoromanica.ro

în acele vremuri şi a luminat şi a curăţit Bulgaria de felurite erezii. La fel şi în Vlahia. Luaseră vlahii erezia romană ; la început, citeau vlahii latineşte, pentru că aceia sînt cu latinii de un neam şi de-o limbă. Sfîntul Theophilact l-a îndemnat pe ţarul Asan şi a venit în Vlahia şi a cucerit ambele Vlahii sub puterea sa. Şi a interzis vlahilor, care citeau latineşte şi împărtăşeau legea romană, că li se va tăia limba. Şi le-a poruncit să citească slavoneşte şi să păstreze credinţa pravoslavnică. Şi aşa vlahii s-au întors iarăşi la credinţa pravoslavnică şi citesc slavoneşte pînă acum..."[154]. Nu este locul să stăruim asupra identificării patriarhilor Ioan şi Theophilact din relatarea lui Paisie, necunoscuţi de istoria bisericii bulgare[155]. În schimb, Asan cel Bătrîn este probabil fondatorul statului, dar în seama lui sînt puse fapte ale domniei lui Ioniţă, absent cu desăvîrşire din naraţiune, ori, cum este cazul pasajului de faţă, ale guvernării lui Ioan Asan al II-lea. „Cele două Vlahii" din naraţiunea de mai sus au fost identificate fie cu ţinuturile din stînga şi dreapta Oltului (D. Onciul, Şt. Stefănescu), fie cu Ţara Românească şi Vlahia din Haemus (E. Stănescu). La o atentă lectură a pasajului putem însă observa că accentul naraţiunii este deplasat de Paisie pe explicaţia originii slavonei în liturghia românilor, popor de obîrşie şi limbă latină. În acest caz, autorul, care lămureşte o situaţie contemporană lui, nu avea în vedere o anumită parte a poporului român, ci totalitatea lui şi a cadrelor politice proprii în care acesta îşi ducea existenţa. Prin urmare, „cele două Vlahii", despre care *Ţarstvenicul* vorbeşte şi cu alt prilej[156], nu puteau fi decît Ţara Românească şi Moldova, identificare confirmată de alte referiri ale naraţiunii părintelui athonit. În *Ţarstvenic* Asan şi Petru au venit la Tîrnovo de peste Dunăre, din „Vlahia" — de astă dată la singular — , chemaţi de patriarhul Ioan, pentru a se aşeza în fruntea mişcării de eliberare de sub dominaţia bizantină[157]. Cei doi conducători erau, în viziunea lui Paisie, descendenţi ai vechilor ţari, care şi-au căutat refugiu la nord de Dunăre în perioade în care peste Balcani s-a aşternut stăpînirea grecească. Tot în „Vlahia" au loc, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, campaniile lui Murad, la care participă şi Marco Kralevici, eroul eposului balcanic, care avea să-şi afle moartea în lupta cu românii[158]. În lumina acestor deslușiri ale *Ţarstvenicului*, „Vlahia" lui Paisie nu poate fi decît Ţara Românească, fapt pentru care identificarea „celor două Vlahii" cu teritoriile de pe cele două maluri ale Oltului rămîne fără sens. Cealaltă Vlahie, care nu poate fi cea sud-dunăreană deoarece amintirea ei fusese demult ştearsă, este Moldova, ce apare la Paisie sub numele de „Moldovlahia", unde îşi caută scăpare Straţimir din faţa pîrjolului otoman[159]. Expresia „cele două Vlahii", folosită pentru cele două principate române, este des întîlnită la străini în secolele XV—XVIII şi fenomenul a fost pus deja în lumină în cercetarea istorică din ţara noastră în ultimii ani[160]. Lipsită de orice dovadă documen-

[154] Paisie de Hilandar, *op. cit.*, p. 91. Ediţia lui B. St. Angelov urmează manuscrisul lui Nikephor, din 1772.

[155] Vezi încercarea de identificare la D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 621, n. 61.

[156] Paisie de Hilandar, *op. cit.*, p. 94, 130.

[157] *Ibidem*, p. 90.

[158] *Ibidem*, p. 109, 115—116.

[159] *Ibidem*, p. 118.

[160] E. Stănescu, *L'unité du territoire roumain*, p. 890.

www.dacoromanica.ro

țară pentru teritoriile din stînga și dreapta Oltului, o stăpînire a Asăneștilor asupra tuturor regiunilor românești extracarpatice este cu atît mai mult inacceptabilă.

Care este explicația erorilor lui Paisie? Din sursele grecești și latine relative la istoria Asăneștilor a aflat despre originea vlahă a fondatorilor țaratului din Tîrnovo. Asemeni cronicarilor cantacuzini de dincoace de Dunăre, contemporanii lui, părintele athonit confundă Vlahia lui Asan și Petru cu Țara Românească, singurul stat din vremea lui cunoscut sub acest nume. În aceleași izvoare el putea citi despre contactele Asăneștilor cu papalitatea, pe care le pune în legătură cu originea și limba latină a românilor, ca și despre ruperea raporturilor dintre Roma și Tîrnovo sub Ioan Asan al II-lea, confundat de autorul nostru cu Asan cel Bătrîn, eveniment care i-a furnizat explicația prezenței slavonei în liturghia românilor. În sfîrșit, știrea că Moldova, ca a doua Vlahie, a făcut parte din ansamblul stăpînirii Asăneștilor, a găsit-o într-un document — cunoscut de Paisie la vremea sa și care face, probabil, parte dintre „cărțile manuscrise cele vechi" la care se referă în pasajul nostru — , din care reiese că Ioan Căliman (1241—1245) a fost „țarul grecilor, bulgarilor și al Moldovlahiei"[161]. Documentul, invocat adesea de Onciul în favoarea unei stăpîniri bulgare în Moldova, este însă un fals din secolele XVI—XVII, după cum a demonstrat convingător Ioan Bogdan[162]. Speculațiile lui Paisie de Hilandar în chestiunea noastră au la bază, așadar, o serie de interpretări greșite a știrilor din izvoarele bizantine și latine, la care se adaugă și falsul la care ne-am referit. De aceea, relatarea călugărului athonit trebuie definitiv eliminată dintre argumentele unei stăpîniri nord-dunărene a Asăneștilor, identică cu „Vlahia" din titlul lui Ioniță.

*

În concluzie:

a. Titulatura lui Ioniță, *imperator Bulgariae et Vlachiae*, ce traduce caracterul dualist al țaratului din Tîrnovo, introduce în lumea sud-est europeană un principiu teritorial, pătruns sub influența occidentală, reflex, deopotrivă, al dublei presiuni externe ce se exercită în anii 1203—1205 asupra statului vlaho-bulgar din partea regatului maghiar și a Imperiului latin de Constantinopol. Noua titulatură avea să fie abandonată sub urmașii lui Ioniță, sub care procesul preluării tradițiilor politice ale primului țarat de către statul din Tîrnovo se precipită, transformîndu-se sub Ioan Asan al II-lea în „cel de al doilea țarat bulgar".

b. Sub noțiunea de „Vlahia" din titulatura lui Ioniță, apărută prin transpunerea în termeni teritoriali a vechiului titlu ce urma criteriul etnic — *imperator Bulgarorum et Blachorum* — , trebuie să înțelegem regiunile sud-dunărene din cuprinsul țaratului. Fără a delimita limpede aceste regiuni, sursele vremii desemnează sub acest termen fie întregul stat al Asăneștilor, desprins din imperiul bizantin, fie anumite părți ale acestuia, cel mai adesea ținuturile sale răsăritene, cu nucleul lor, munții Haemus.

---

[161] D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 101, cu întreaga literatură.

[162] „Convorbiri literare", XXIII, nr. 6, XXIV, nr. 2, apud D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 414 n. 213.

www.dacoromanica.ro

c. „Vlahia" din titulatura lui Ioniță nu are nimic a face cu teritoriile românești nord-dunărene. Termenul „Vlahia", pentru ținutul dintre Dunăre și Carpați, avea să-și facă apariția abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și să desemneze principatul muntean al Basarabilor.

«IMPERATOR BULGARIAE ET VLACHIAE». AUTOUR DE LA GENÈSE ET DE LA SIGNIFICATION DU TERME «VLACHIA» FIGURANT DANS LE TITRE DE JOHANITSA ASEN

RÉSUMÉ

Le titre de Johanitsa Asen (1197—1207), *imperator Bulgariae et Vlachiae*, qui traduit le caractère dualiste du royaume de Tirnovo, introduit dans le monde sud-est européen un principe teritorial qui pénètre sous l'influence occidentale, reflet, également, de la double menace extérieure exercée en 1203—1205 sur l'Etat vlacho-bulgare par le royaume hongrois et l'Empire latin de Constantinopole. Le nouveau titre sera abandonné sous le règne des successeurs de Johanitsa Asen, lorsque le processus de la continuation des traditions politiques du premier Empire bulgare par l'Etat de Tirnovo se précipitera, se transformant sous le règne de Jean Asen II (1218—1241) en «second Empire bulgare».

Sous la notion de «Vlachie» du titre de Johanitsa Asen, apparue par la transposition en termes territoriaux de l'ancien titre qui suivait un critère ethnique — *imperator Bulgarorum et Blachorum* —, il nous faut comprendre les régions sud-danubiennes de l'empire. Sans délimiter clairement ces régions, les sources de l'époque désignent sous ce terme soit l'entier Etat des Asénides, détaché de l'Empire byzantin, soit certaines parties de celui-ci, le plus souvent ses contrées orientales avec leur noyau, les monts de Haemus.

La «Vlachia» du titre de Johanitsa Asen n'a rien de commun avec les territoires roumains nord-danubiens. Le terme «Vlachia» pour la région comprise entre le Danube et les Carpates apparaîtra seulement pendant la seconde moitié du XIVe siècle, désignant la principauté des Basarabes.

www.dacoromanica.ro

GÎNDIREA ŞI PRACTICA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SLUJBA REALIZĂRII IDEALULUI DE UNITATE ŞI INDEPENDENŢĂ NAŢIONALĂ (1821—1877)

DE

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU

Lupta multiseculară a poporului român pentru apărarea, iar mai tîrziu pentru recîştigarea, neatîrnării şi înfăptuirea unităţii sale naţionale a generat — încă din secolele XIV—XV — un mod propriu de organizare militară şi de purtare a războiului, caracterizat între altele prin mobilizarea la efortul militar a tuturor celor apţi a purta arme, în cuprinsul unei instituţii militare specifice — „oastea cea mare" [1]. Era vorba deci de un adevărat război popular, care presupune pe de o parte participarea, directă sau indirectă, la luptă a întregului potenţial uman al ţării, în special a ţărănimii, iar pe de alta crearea pe itinerarul armatei inamice a unui adevărat vid demo-economic, care se va dovedi deseori fatal forţei de şoc a invadatorului. Această formă de rezistenţă, care reclama din partea populaţiei observarea unei discipline riguroase, ca şi calităţi morale întemeiate pe conştiinţa politică a rolului participării lor la război, avea să-şi demonstreze superioritatea sa strategică şi tactică faţă de arta militară a epocii feudale. Ea a constrîns Imperiul otoman să recunoască, cînd şi-a instaurat, în cele din urmă, către sfîrşitul primei jumătăţi a secolului al XVI-lea, dominaţia asupra ţărilor române, statutul lor de autonomie faţă de Sublima Poartă. Războiul popular s-a dovedit astfel a fi în istoria românească unica ripostă armată eficace împotriva unor agresori ce deţineau o zdrobitoare superioritate de forţe umane şi materiale.

Această experienţă, fecundă prin rezultatele ei, va fi continuată şi, mai tîrziu, ea va constitui una din componentele esenţiale ale organizării armatei române moderne din secolul al XIX-lea, care prin atitudinea ei va contribui la înfăptuirea Unirii Ţării Româneşti cu Moldova în 1859 şi care, mai apoi, prin participarea la războiul din 1877—78, va pecetlui actul neatîrnării depline a României (9 mai 1877) [2]. Gîndirea militară românească

[1] Din bogata literatură apărută, vezi Ştefan Ştefănescu, *„Oastea ţării" şi epopeea românească a secolelor XIV—XVI*, în *România şi tradiţiile luptei armate a întregului popor*, Edit. militară, Bucureşti, 1972, p. 25—32; Nicolae Stoicescu, *„Oastea cea mare" în Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV—XVI)*, în *Oastea cea mare*, Edit. militară, Bucureşti, 1972, p. 27—51; Ştefan Pascu, *„Oastea de ţară", oastea populară în ţările române în secolele XIV—XVI*, în *Armata Republicii Socialiste România. Tradiţii şi contemporaneitate*, Edit. militară, Bucureşti, 1975, p. 21—32.

[2] Vezi *România în războiul de independenţă 1877—1878*, Edit. militară, Bucureşti, 1977, p. 53—74.

www.dacoromanica.ro

a asimilat un șir de elemente generate de evoluția mijloacelor tehnice de luptă și, pe baza ei, de dezvoltarea diverselor doctrine militare. Era vorba, evident, de împrumuturi, adaptate însă realităților și posibilităților naționale. Temeiul gîndirii militare românești în acești ani l-a reprezentat însă fondul original, născut dintr-o experiență de mai multe secole. Acest fond autohton cu noile sale forme, ivite din condițiile societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, face obiectul analizei de față.

Specificul structurilor militare moderne din România avea să se cristalizeze și să se dezvolte în condițiile maturizării luptei națiunii române pentru unitate, pentru dobîndirea independenței și suveranității de stat, pentru conservarea entității sale naționale, amenințate de politica de dominație sau expansiune a marilor imperii limitrofe — otoman, austriac și rus. Confruntat din nou cu adversari care, prin superioritatea mijloacelor militare aflate la dispoziția lor, aminteau pe invadatorii din evul mediu, poporul român — în primul rînd reprezentanții cercurilor progresiste și revoluționare — a găsit în tradiția războiului popular medieval soluții de apărare adecvate noilor condiții, atît în privința organizării militare, cît și a modalităților de respingere a agresorului. Aceasta însemna în fapt reeditarea — pentru a ne exprima în termeni figurați — într-o ediție revăzută și sporită a vechii formule medievale de război popular. În noua ipostază, ea devine tema „națiunii armate", care implică un diptic : structuri organizatorice care să asocieze acțiunile organismului militar specializat — armata — cu participarea în diverse forme a întregii populații la efortul de respingere al agresorului și — al doilea element fundamental — elaborarea unei doctrine militare bazată pe formula de organizare enunțată mai sus.

Condițiile specifice de dezvoltare a societății românești, care de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se angajează tot mai ferm pe calea capitalistă, au făcut ca armata să devină un corp socio-profesional care a polarizat elemente liberale din rîndurile boierimii ca și elemente burgheze, interesate să urce pe scara ierarhiei sociale. Prin componența corpului de ofițeri, armata a devenit un mediu favorabil difuzării ideilor novatoare, modificîndu-și astfel funcțiile : fără a înceta de a fi un instrument al aparatului de stat, ea a devenit unul din factorii de impuls al curentelor de gîndire social-politică înaintată. De n-ar fi să amintim decît pe marele democrat-revoluționar Nicolae Bălcescu și pe energicul reformator politic Mihail Kogălniceanu, amîndoi militari la începuturile activității lor, și încă s-ar releva astfel funcția progresistă îndeplinită de armata națională.

Revoluționarii generației pașoptiste au fost aceia care au elaborat în scrierile lor ca și în activitatea — de scurtă durată — a guvernului revoluționar, cadrul organizatoric și doctrinar, ca și misiunile viitoarei armate naționale [3]. La baza concepției lor stătea principiul pregătirii militare a tuturor cetățenilor capabili de luptă, prin înființarea,pe lîngă armata permanentă și extinderea celei teritoriale (echivalentul românesc al Landwehr-ului), și a altor formațiuni în genere cvasimilitare, destinate să

[3] Constantin Căzănișteanu, *Probleme militare în revoluția română de la 1848*, în *Revoluția de la 1848 în țările române*, culegere de studii, Edit. Academiei, București, 1974, p. 131—142.

www.dacoromanica.ro

instruiască restul efectivelor, neincluse în cele două forme de organizare citate mai sus, ca şi pe cei ieşiţi din cadrele active ale trupelor permanente şi teritoriale ; astfel întregul potenţial de luptă al ţării avea să fie în măsură să răspundă chemării la luptă într-o situaţie conflictuală. Încă din 1838, Partida naţională din Ţara Românească, condusă de colonelul Ion Cîmpineanu, ceruse ca „deosebit de armia cea statornică" să se constituie o „gardă naţională" şi preconizase ca „tot românul în stare d-a purta arma" să fie „ostaş"[4]. Nicolae Bălcescu ajunsese la concluzia că pentru cucerirea libertăţii şi independenţei naţionale, poporul român trebuia „a dobîndi toate condiţiile de putere" împotriva asupritorilor străini şi sublinia în acest sens necesitatea creării unei armate naţionale corespunzătoare. Puterea militară a unui stat, forţa lui combativă, stătea — după opinia lui Bălcescu — nu atît în armata activă, cît mai cu seamă în „rezervele naţionale", adică în trupele teritoriale, garda civică, miliţia, „gloate" etc., în înarmarea întregului popor[5].

Revoluţia română de la 1848—1849 pe de o parte a statuat în documentele ei înfiinţarea, alături de armata permanentă, a unor asemenea formaţiuni de caracter semimilitar, a căror misiune era apărarea regimului revoluţionar, atît împotriva adversarilor din interior cît şi de armatele străine contrarevoluţionare, iar pe de alta a oferit cadrul organizatoric favorabil — în proporţii diferite — instruirii şi funcţionării lor. Totodată, cerinţele obiective ale dezvoltării societăţii româneşti aflate la începuturile fazei capitaliste, ca şi colaborarea strînsă dintre fruntaşii revoluţiei din cele trei ţări româneşti în timpul revoluţiei s-au aflat la baza cristalizării unei adevărate doctrine militare româneşti, care a sintetizat revendicările specifice ale programului revoluţiei burghezo-democratice cu elemente ale organizării ostăşeşti tradiţionale ale românilor.

Această doctrină prevedea păstrarea elementelor valabile ale sistemului de organizare a armatei zise regulamentare *. În al doilea rînd, ea sublinia necesitatea imperioasă a înfiinţării unor formaţiuni populare înarmate, de felul gărzii naţionale sau a unităţilor de dorobanţi şi panduri voluntari, care trebuiau să se constituie într-o mare rezervă de efective. În al treilea rînd se impunea mobilizarea, la nevoie, a tuturor mijloacelor materiale şi umane pentru susţinerea efortului de respingere a agresorului. În concluzie, doctrina militară paşoptistă îşi avea ca fundament concepţia înarmării întregului popor şi a războiului popular, care, verificată de-a lungul luptei multiseculare împotriva agresiunilor străine, putea să servească, adaptată noilor condiţii, luptei de emancipare naţională şi socială a poporului român[6].

Înăbuşirea revoluţiei nu a adus cu sine şi dispariţia doctrinei militare a paşoptiştilor. Dezvoltarea ulterioară a armatei române, în genere

* Armata creată de Regulamentul organic, lege fundamentală, redactată în timpul ocupaţiei ruse de după războiul din 1828—1829, pe baza programelor boierilor autohtoni, aprobate de cabinetul imperial rus, şi promulgată în Ţara Românească în iulie 1831 iar în Moldova în ianuarie 1832.

[4] Vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1967, p. 219.

[5] N. Bălcescu, *Scrieri militare alese*, Edit. militară, Bucureşti, 1957, p. 11.

[6] Locotenent-colonel Constantin Căzănişteanu, *Ideea înarmării poporului şi a războiului popular în gîndirea românească de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în *Oastea cea mare*, Edit. militară, Bucureşti, 1972, p. 99—133.

www.dacoromanica.ro

structura sistemului de apărare națională, mai ales după Unirea din 1859, a stat efectiv sub înrîurirea ideilor revoluției pașoptiste românești privitoare la principiile și căile organizării militare ale țării. Înfăptuirile din anii 1859—1877 pe tărîm militar, cu toate amendamentele impuse de evoluția mijloacelor tehnice de luptă și a artei războiului, ca și de limitele determinate de desfășurările socio-politice, poartă pecetea gîndirii și experienței revoluționare pașoptiste.

Principiile fundamentale ale politicii statului român nou creat au prezidat, după cum era și firesc, la organizarea armatei în spiritul unei întregi tradiții politice, armata fiind chemată să apere unitatea și neatîrnarea în fapt a țării.

Încă din anul 1857, prin ziarul „Secolul", era reactualizată concepția lui Nicolae Bălcescu nu numai în esența, dar chiar în formularea ei. Gazeta considera astfel că în timp ce „o armată stătătoare prea numeroasă" se dovedea împovărătoare pentru bugetul țării, imobilizînd „multe brațe" necesare muncii cîmpului, instituirea unui sistem de organizare a puterii armate în care „tot românul să fie dator a servi în armată (afară de cler)" [7], se arăta și mai puțin constisitor pentru economia națională și mult mai eficient pe planul întăririi capacității de luptă și de apărare a țării. Același punct de vedere îl regăsim la I. Missail, în anul 1861, care de asemenea propunea „generalizarea supunerii la serviciul militar a tuturor cetățenilor (...) exercițiul armelor și rădicarea gloatelor la caz de nevoie" [8]. Cezar Bolliac considera și el că singura modalitate de alcătuire a oștirii, compatibilă nivelului atins de dezvoltarea societății românești și obiectivelor politice pe care aceasta și le propusese, era tot „armarea generală a țării prin armie regulată și permanentă, prin miliție și prin armarea satelor". [9]

Dealtminteri perspectiva obținerii neatîrnării prin arme nu face decît să potențeze și să generalizeze convingerea în justețea conceptului „națiunii armate", concept ce cucerește numeroși susținători și în rîndul cadrelor, inclusiv a celor de comandă, ale armatei române. Și nu întîmplător printre cei dintîi care au încercat să-l vitalizeze, introducîndu-l într-o propunere de organizare a armatei române, a fost maiorul George Adrian, generalul de mai tîrziu, fostul luptător din oastea lui Avram Iancu. El susținea ca pe lîngă armata permanentă să se apeleze la miliții și la „ridicarea maselor" [10]. La fel în prima revistă teoretică a armatei moderne, apărută în anul 1864, „România militară", configurația ce urma să o capete sistemul militar al țării a cunoscut ample dezbateri. „Națiunea armată" era soluția care întrunea o largă adeziune; aceasta se arată a fi mai potrivită condițiilor specifice românești, singura care putea contribui cu succes la apărarea autonomiei țării, și, în perspectivă, la realizarea deziderațului independenței naționale. „O națiune spre a fi curat independentă în exercitarea drepturilor ei are dreptul de o putere publică (armată — n.a.) capabilă a-i face să i se respecte naționalitatea în afară..." — scria căpitanul George Anghelescu. Dar pentru aceasta, continua același, războiul

[7] *O idee despre armarea țării*, în „Secolul", an I, nr. 35 din 9 mai 1857.
[8] I. Missail, *Întărirea națională*, în „Revista Carpaților", an II, din 15 martie 1861.
[9] Cezar Bolliac, *Armarea*, în „Românul", an IV, nr. 280, din 6 octombrie 1861.
[10] G. Adrian, *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumains*, Bucarest, 1858, p. 9.

www.dacoromanica.ro

trebuie să fie „opera unui întreg popor", animat de un ideal superior, „acela de a-şi păstra independenţa cugetării şi a instituţiilor sale". De aceea cînd ţara este în pericol, cînd neatîrnarea ei este pierdută sau ameninţată „atunci tot cetăţeanul în stare de a purta arma e dator a o apăra şi numai acest sprijin al populaţiunei poate da unei armate toată tăria şi toată puterea morală cuvenită" [11]. Revista releva totodată rolul decisiv ce revenea armatei în cadrul efortului general de emancipare naţională întreprins de poporul român. „Prin armată numai dobîndim dreptul de a ne prenumăra printre celelalte naţiuni libere, independente", scria un alt gînditor militar, subliniind că „oamenii care au în mînă destinele naţiunii nu vor bine merita de la dînsa" decît dacă „nu au neglijat nimic pentru a ne reda un bun sistem de organizare militară, care să ne asigure (...) în afară independenţa" [12]. Iar acest sistem militar capabil să ne înlesnească recucerirea independenţei trebuia să-şi aibă de temei concepţia „înarmării poporului" şi corolarul ei firesc, războiul popular. De aceea cerea ca „tot românul în stare de a purta armele, să jertfească la caz de trebuinţă partea sa de datorie pe altarul patriei", apărarea patriei să fie considerată „de toţi ca datoria fiecăruia", datorie pe care s-o primească „tot românul odată cu naşterea sa" [13].

În acest scop au fost luate în considerare : actualizarea unor soluţii ce ţineau de experienţa trecută a luptei de apărare — de felul mobilizării maselor ; valorificarea experienţei unor modalităţi de organizare practicate de alte armate (miliţiile) ; însuşirea unor creaţii ale revoluţiei burgheze (garda civică sau naţională). Patru legi succesive privitoare la organizarea puterii armate din 1864, 1868, 1872 şi 1874, din care primele două fundamentale, aveau să dea organismului militar o structură pe măsura posibilităţilor şi corespunzătoare particularităţilor noastre. Se creau mai multe categorii de pregătire militară a populaţiei, categorii ce-şi vor dovedi funcţionalitatea lor deosebită în războiul din 1877—1878. Conform stipulaţiilor legislative, puterea armată a ţării cuprindea patru elemente distincte : *armata permanentă*, cu rezerva ei ; *armata teritorială* (trupele de dorobanţi şi călăraşi), cu rezerva ei ; *miliţiile* ; *garda orăşenească* în oraşe şi „*gloatele*" la sate [14].

Armata permanentă, cu rezerva ei, adică primele patru contingente eliberate după cei patru ani de stagiu obligator, forma aşa-numita armată de campanie, căreia aveau să i se alăture succesiv, în funcţie de gravitatea primejdiei, armata teritorială, miliţiile, garda orăşenească şi „gloatele". În timp de război sau la manevre, trupele teritoriale şi de miliţii puteau fi încorporate în unităţile armatei active, gărzile orăşeneşti şi „gloatele" fiind chemate să execute în genere serviciul de garnizoană şi să asigure paza şi apărarea localităţilor de unde se recrutau. Se realizau astfel condiţiile propice unei largi concentrări de forţe instruite, singura soluţie viabilă de rezistenţă în faţa unui agresor mult mai puternic. Prin crearea

---

[11] Căpitan George Anghelescu, *Organizarea sistemului militar al României*, în „România militară", an I, vol. I din ianuarie-februarie 1864, p. 54, 57, 58.

[12] *Pagini din gîndirea militară românească 1821—1916*, Edit. militară, Bucureşti, 1969, p. 51—52.

[13] *Ibidem*, p. 52.

[14] Lt.-colonel V. Nădejde, *Centenarul renaşterei armatei române 1830—1930*, Iaşi, p. 155—165.

www.dacoromanica.ro

și dezvoltarea acestor elemente de felul trupelor teritoriale, miliției, gărzilor — inclusiv introducerea pregătirii militare în învățămîntul primar începînd din 1874 [15], trecută încă în legile din 1864 și 1868 și parțial realizată—se transpunea în practică principiul *„națiunii armate", inaugurat de politica militară a domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859—1866) și în bună măsură atins în preajma războiului de independență.*

Un asemenea sistem de organizare a puterii armate, sintetizat în formula „națiunii armate", se baza pe acordul total între structurile sociale și economice ale țării și obiectivul politico-militar urmărit — apărarea unității și autonomiei iar, la momentul potrivit, cucerirea deplinei neatîrnări .

Dar lupta pentru eliberarea națională a poporului român a reclamat folosirea unor metode și mijloace nu numai variate dar și particulare. Între acestea un loc important l-a ocupat partizanatul.

Ideea războiului de partizani și concepția diriguitoare despre această formă specifică de luptă a popoarelor mici în genere, dar nu numai, dornice să-și cîștige neatîrnarea sau căzute victime ale agresiunii vreunui inamic superior, aparține la noi gînditorilor pașoptiști.

Încă din timpul pregătirilor pentru declanșarea revoluției de la 1848, comitetul revoluționar, în frunte cu Nicolae Bălcescu, luînd în dezbatere și alternativa unei intervenții străine pentru răsturnarea puterii revoluționare instaurate, a adoptat soluția rezistenței armate „pentru a ne apăra țara cu armele în mînă de orice năvălire" [16], cum spunea C.A. Rosetti. De pe acum se făcuseră unele demersuri pe lîngă cabinetul de la Paris, prin doctorul Louis Mandl, pentru a se aduce în Țara Românească ofițeri capabili și cu experiență care să concure la organizarea apărării [17]. Dacă țara ar fi fost totuși ocupată se preconiza „să ne tragem în munți, 300 măcar de vom fi, și să ținem lupta pînă ce națiunile străine ne vor ajuta; de nu, să pierim cu armele în mînă" [18].

Imediat după abdicarea domnitorului Gheorghe Bibescu, fruntașii mișcării de la 1848 din Țara Românească au fost alarmați de știrile anunțînd iminența pătrunderii trupelor străine în vederea răsturnării puterii revoluționare; de aceea, ei și-au intensificat preocupările în direcția organizării rezistenței, Nicolae Bălcescu, într-o scrisoare trimisă la 25 iunie din Focșani lui A.C. Golescu [19], pornind de la disproporția forțelor ce eventual s-ar fi putut înfrunta în cazul că fruntariile Țării Românești ar fi fost trecute, schița un fel de plan de măsuri și de luptă adecvat acelor împrejurări dramatice. În primul rînd el sugera să se dea ordin ispravnicilor „ca să tragă lumea la munte :"; cerealele din portul Brăila, reținute în contul statului, urmau să fie transportate spre munți, „ca să avem cu ce ne hrăni acolo". Totodată, Bălcescu recomanda guvernului de la București un ofițer prusac de artilerie venit din Moldova și care i se păruse priceput în meseria

---

[15] Corneliu Băjenaru, *Tradiția în pregătirea tinerelului studios în vederea apărării patriei*, Edit. militară, București, 1972.

[16] *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 17.

[17] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. II, București, 1902, p. 321. Scrisoarea doctorului Louis Mandl către Nicolae Bălcescu.

[18] I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1889, p. 20.

[19] N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, vol. IV (Corespondența), București, 1964, p. 93.

www.dacoromanica.ro

lui şi în „războiul de partizani" [20]. În esenţă, deci, ctitorul istoriografiei militare româneşti, mintea cea mai pătrunzătoare a revoluţiei române de la 1848—1849, susţinea deschiderea unui adevărat război de partizani, care să antreneze deopotrivă masele populare şi trupele regulate. Această concepţie dovedea temeinicia cu care Nicolae Bălcescu se documentase pentru pregătirea militară a insurecţiei de la 1848. El se arăta a fi fost la curent cu tot ceea ce era nou în privinţa mijloacelor de rezistenţă preconizate de cei mai autorizaţi teoreticieni militari şi revoluţionari contemporani lui.

Puterea revoluţionară din Ţara Românească pare să-şi fi însuşit acest punct de vedere pentru că, atunci cînd a avut loc al doilea complot contrarevoluţionar de la Bucureşti la 19 iunie 1848, membrii guvernului provizoriu s-au gîndit iniţial la organizarea unei rezistenţe armate undeva lîngă capitală; şi-au dat însă seama curînd că forţele de care dispuneau — puţine şi destul de slab înzestrate — nu le permiteau să rişte angajarea unei lupte în cîmp deschis. Soluţia adoptată în cele din urmă a fost cea sugerată de Nicolae Bălcescu : replierea din calea invadatorului şi organizarea apărării în zona accidentată a Carpaţilor. În consecinţă, s-a hotărît ca oştirea regulată să se deplaseze în regiunea Cîmpulungului, regiune unde se mai refugiau guvernul şi toţi ceilalţi rezistenţi. De aici se puteau întreţine oricum mai lesne, şi „relaţii cu Transilvania", care făgăduise „ajutor de regimente grăniţare " [21].

Intenţia guvernului — după cum se ştie — nu s-a putut realiza. Din unele mărturii reiese însă că militarii companiilor 5 şi 6 din Regimentul 1 infanterie, care însoţiseră retragerea membrilor guvernului provizoriu în drumul spre Transilvania, fuseseră sfătuiţi de aceştia să se reîntoarcă în satele din Oltenia şi să pregătească sătenii pentru o ridicare la luptă, atunci cînd revoluţionarii vor reveni în ţară [22]. Iată dar încercări de organizare a unei rezistenţe armate a cărei principală formă de exprimare o reprezenta partizanatul. Dealtfel, în acelaşi spirit, într-o chemare lansată la 18 iulie 1848 din Cernăuţi, revoluţionarii moldoveni declarau că nu vor renunţa la ideea de a pregăti retragerea în munţi a forţelor insurgente şi la crearea unui centru care, „întemeindu-se atît pe puterea adunată în ţară, cît şi mai vîrtos pe puterile din Transilvania şi Banat, ar fi în stare să facă manifestaţii multe, mai serioase şi mai mîntuitoare în înţelegere cu Valahia" [23].

După înăbuşirea revoluţiei de la 1848—1849 şi mai cu seamă în anii 1853—1854, cînd Principatele Române au fost din nou ocupate,revoluţionarii români şi-au intensificat lupta, „principiul insurecţiei" — cum îl numea încă din 1851 „Junimea română", gazeta emigraţiei române de la Paris, „care este cel dintîi drept al unei naţii împilate" — fiind considerat drept cel mai potrivit în acţiunea de răsturnare a regimului reacţionar şi de cucerire a independenţei „căci (...) o naţie poate întrebuinţa toate mijloacele energice spre a-şi scutura jugul" [24]. Conceput ca unul

[20] *Ibidem.*
[21] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, vol. II, p. 546.
[22] Arhivele statului Craiova, fond Prefectura judeţului Dolj, dosar 1/1848, f. 484—485.
[23] Citat după Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 142.
[24] „Junimea română", an I, nr. 1 din mai 1851.

www.dacoromanica.ro

din aceste mijloace, războiul de partizani revine și el în actualitate. Într-o scrisoare datînd probabil din vara anului 1853, Al. C. Golescu-Albu împărtășea lui Ștefan C. Golescu opiniile sale în legătură cu organizarea luptei emigrației române în eventualitatea unui război ruso-turc, care ar fi putut crea o situație favorabilă unei încercări eliberatoare. Regruparea revoluționarilor de-a lungul Dunării, ridicarea poporului, înarmarea și rezistența în munți — prin acțiuni de partizani — constituiau cele patru principale linii de forță ale proiectului său. De aceea, el cerea insistent — întocmai ca Bălcescu în 1848 — să fie angajați cîțiva ofițeri specializați în războiul de partizani, care să inițieze trupele, pe care sperau să le adune, în tainele purtării acestui mod de luptă specific. „Dacă puteți să adunați cu voi cinci sau șase militari buni, simpli ofițeri, nu mai mult de atît, dar să se descurce bine în războiul de guerilă — scria Al. C. Golescu-Albu — aceasta ar fi o treabă foarte bună" [25]. Războiul de partizani pare să fi fost considerat de fruntașii emigrației ca unul din mijloacele de luptă cele mai potrivite cadrului geografic românesc, dominat de brîul muntos al Carpaților, realităților social-politice din țările noastre și tradițiilor militare seculare de ducere a războiului în condiții de superioritate zdrobitoare a inamicului, cînd — așa cum spunea același Nicolae Bălcescu — „armata țării sta ascunsă în păduri, ferindu-se de a se măsura în bătălie generală cu gloatele vrăjmașilor, mulțumindu-se a-i hărțui, a-i tăia liniile de comunicație, a-i cuprinde proviziile, a-i aduce prin urmare foamete și a-l sili să părăsească țara fără de ispravă sau a-l atrage în locuri grele și necunoscute de dînșii, unde plăteau scump îndrăzneala ce a avut de a călca pămîntul românesc" [26]. Este una din explicațiile — și probabil nu ultima — a insistențelor depuse de revoluționarii pașoptiști pentru cunoașterea și asimilarea acestui mod de înfruntare armată pe care o remarcăm în acești ani.

De fapt, cam în aceeași vreme cînd coresponda cu Alexandru C. Golescu-Albu, Ștefan C. Golescu primea îndemnurile unui alt emigrant, susținător al drepturilor românești tocmai la Londra, Dimitrie Brătianu. Acesta îl povățuia — și sfatul, evident, nu era adresat numai lui — ca să se formeze o comisie dintre revoluționarii aflați la Paris care să se ocupe cu citirea lucrărilor „în limba franceză despre rezbelul de partizani" [27]. Apoi s-o aleagă pe cea mai bună pe care să o traducă sau să alcătuiască din toate cele văzute și studiate o „culegere inteligentă cu punctele cele mai lesne de aplicat la noi". Cartea tradusă sau culegerea trebuia să fie „scurtă, lesne de înțeles și gata de tipărit" [28]. Aceste îndemnuri concentrice și repetate nu au rămas fără ecou. Emigrația română scotea chiar în cursul anului 1853, la Bruxelles, culegerea *Idee răpede despre rezbelul de partizani*, urmată de *Instrucțiuni asupra serviciului de campanie* și de un *Manual de fortificațiune pasageră*, tradusă din limba franceză cu oarecare modificațiuni de G. Adrian, ex militar din Principatul României. Era vorba de trei regulamente de luptă, nici unul din ele cunoscut pînă atunci, după

[25] George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Goleștí*, vol. IV, București, 1939, p. 44.

[26] Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă*, E.P.L., București, 1968, p. 286.

[27] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu*, București, 1933, p. 341.

[28] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

ştiinţa noastră, în armata regulată a ţărilor române şi nici folosit ulterior. Primele regulamente de luptă difuzate în ţările române se datoresc aşadar iniţiativei emigraţiei paşoptiste. Cartea va ajunge ceva mai tîrziu în posesia celor interesaţi. Acelaşi Al. C. G. Golescu-Albu cerea insistent, în aprilie 1854, lui Al. G. Golescu-Arăpilă şi Ştefan C. Golescu să-l roage pe George Adrian, dacă „n-a plecat încă, să ia cu el cea mai bună lucrare după ştiinţa sa, referitoare la războiul de partizani" [29]. Cartea nu-i sosise deci pînă la această dată.

George Adrian, ofiţer de profesie, participant la luptele moţilor din Apuseni în vremea revoluţiei paşoptiste transilvane, punea astfel în 1853—1854 la dispoziţia revoluţionarilor patrioţi exilaţi, ce-şi făcuseră un ideal de viaţă din eliberarea ţărilor române, indiferent de sacrificii şi prin orice mijloace — inclusiv cele armate — şi care-i împărtăşeau pe de-a-ntregul convingerea că „naţiunea noastră nu-şi va putea dobîndi niciodată libertatea decît prin puterea armelor" [30], un fel de manual militar al cunoştinţelor minime pe care trebuia să le posede oricine ar fi participat şi ar fi avut un oarecare rol conducător într-o asemenea operaţie militară de proporţii. Dacă fiecare s-ar fi străduit „de a se pătrunde măcar de puţinele reguli prescrise în această carte" — spunea George Adrian — să fie „încredinţat că va putea face patriei sale serviciile cele mai nepreţuite într-un timp de rezbel" [31].

Pentru modul de acţiune al trupelor regulate, atrase şi ele la efortul general de emancipare a poporului român, G. Adrian a tradus *Instrucţiuni asupra serviciului de campanie*. Cum însă lupta ar fi căpătat de la început un caracter popular şi subteran, desfăşurîndu-se ca atare în regiuni în care relieful ar fi constituit un auxiliar dintre cele mai preţioase, George Adrian a introdus în manual două lucrări care să răspundă acestor nevoi: *Idee răpede despre rezbelul de partizani* şi *Manualul de fortificaţiune pasageră*.

La elaborarea lucrării: *Idee răpede despre rezbelul de partizani*. prima prin care se populariza la noi această formă revoluţionară de apărare naţională, aşa cum a fost dovedit recent [32], George Adrian s-a folosit de capitolul V, intitulat „Despre războiul de partizani" a traducerii franceze din 1845 a cărţii lui Karl von Decker *Despre micul război în spiritul strategiei moderne*. Nu era însă vorba de o traducere mecanică, ci de o prelucrare constructivă a capitolului lui Karl von Decker [33]. George Adrian i-a adus corecturi sau completări valoroase, l-a îmbogăţit cu opinii proprii şi cu localizări la realităţile româneşti, a apelat la tradiţia şi experienţa rezultată din lupta poporului nostru.

---

[29] George Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 97.

[30] G. Adrian, *Idee răpede despre rezbelul de partizani, urmată de Instrucţiuni asupra serviciului de campanie şi de un Manual de fortificaţiune pasageră*, Bruxelles, 1853, p. 3.

[31] *Ibidem*, p. 8.

[32] General maior Constantin Antip, *Ideea războiului de partizani într-o lucrare românească de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în *România şi tradiţiile luptei armate a întregului popor*, Edit. militară, Bucureşti, 1972, p. 109—118; general-maior Constantin Antip, *Idee răpede despre rezbelul de partizani*, în „Magazin istoric", nr. 6 (70), iunie 1970, p. 20—24; G. Adrian, *Idee răpede despre rezbelul de partizani*, Edit. militară, Bucureşti, 1973, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de general-maior Constantin Antip, p. 5—26.

[33] Asupra cărţii lui George Adrian o pertinentă şi competentă analiză — întîia dealtminteri — se găseşte în studiile generalului-maior Constantin Antip citate de noi.

www.dacoromanica.ro

George Adrian, ca și Karl von Decker sau ceilalți gînditori din epocă, concepea unitățile de partizani ca pe niște formațiuni militare, provenite din oștirea permanentă sau din trupele teritoriale și de rezervă, cu misiuni speciale de îndeplinit în sprijinul armatei de pe teatrul principal de operații și care din această cauză nu acționau după niște scheme tactice prestabilite, ci, de fiecare dată aproape, în funcție de împrejurări, căutînd să se adapteze factorilor neprevăzuți ai momentului respectiv. De aici inițiativa și independența de manevră care li se acordau ; de aici extinderea misiunilor lor dincolo de limitele propriei țări. Privit din acest unghi, războiul de partizani apare mai puțin ca un război popular, ca o luptă de eliberare la care participă întreaga națiune. Și, totuși, ținînd seama de particularitățile țărilor române, de faptul că ele nu-și puteau dobîndi — conform credinței revoluționarilor pașoptiști — unitatea și independența decît printr-o ridicare generală a poporului și, ca atare, nu puteau duce decît un război de eliberare națională pe teritoriul lor național, George Adrian a întrevăzut și a subliniat și posibilitatea transformării războiului de partizani într-un război popular de eliberare. Și nu-i era greu lui George Adrian să înțeleagă aceasta, ca unul ce luptase alături de soldații țărani din Apuseni, unde văzuse și cunoscuse ce înseamnă un război popular și ale cărui învățăminte au dat acele elemente de originalitate ale cărții lui, care, așa cum remarca generalul Radu Rosetti, erau și „fructul experienței dobîndite (de George Adrian — n.a.) pe lîngă Avram Iancu" [34]. El sublinia că în eventualitatea unei mobilizări a armatelor țărilor române, „ori pe unde vor călca aceste oștiri liberatoare, națiunea întreagă va fi în picioare pentru a le ajuta din toate puterile ei" [35].

Dar „trupa de partizani români, luptîndu-se cu străinul în mijlocul compatrioților săi, va mai avea încă drept misiune de a înconjura și de a înlesni, prin toate mijloacele ei, adunările cetățenilor pe care patriotismul i-ar îndemna de a se scula pentru apărarea patriei lor" [36], cu alte cuvinte un război de partizani generalizat, o fuziune a energiilor patriotice ale populației civile cu cele ale armatei, pentru realizarea idealului comun al poporului român. De aici rolul pe care-l atribuia gărzilor naționale destinate să sprijine efortul celorlalte forțe militare în cadrul unei ridicări a întregii națiuni. George Adrian considera dealtfel că românii „prin tradițiunile lor militare", legate de o mulțime de bătălii „îndrăznețe", și mai „vîrtos", credea el, prin „pozițiunile lor topografice", erau una din națiunile cele mai „îndemînatice pentru rezbelul de partizani" [37]. Pornind de la o asemenea convingere a tradus George Adrian și acel *Manual de fortificațiune pasageră*, menit să slujească la o eventuală fortificare a Carpaților, într-o vreme cînd terenul muntos reprezenta condiția sine qua non a declanșării unui război de partizani generalizat și cînd un asemenea război era de neconceput fără existența unei ambianțe geografice corespunzătoare. „Există o formă de război defensiv în munți care a devenit foarte vestită în timpurile noastre — scria Fr. Engels în articolul *Războiul în munți*

[34] General R. Rosetti, *Relations entre l'armée française et l'armée roumaine*, în *L'homage à M. De Saint Aulaire*, București, 1930, p. 93.
[35] G. Adrian, *op. cit.*, p. 15.
[36] *Ibidem*, p. 15—16.
[37] *Ibidem*, p. 3.

www.dacoromanica.ro

odinioară şi acum — şi anume răscoala naţională şi războiul de guerilă, pentru care un ţinut muntos constituia o necesitate absolută cel puţin în Europa" [38].

În prelucrarea sa după Karl von Decker, George Adrian pleda — aşa cum am văzut — pentru constituirea unor trupe de partizani avînd ca principală forţă de şoc unităţile regulate, fără a exclude însă — în anumite situaţii — participarea unor elemente din armata teritorială, garda naţională şi miliţii sau intervenţia alături de acestea chiar a populaţiei civile. Propunerea lui apare de aceea ca avînd un caracter limitativ, care acorda oricum un rol prioritar formaţiunilor militare organizate în cadrul războiului de partizani.

Din aceeaşi perioadă însă se mai păstrează un fel de proiect de organizare a rezistenţei şi a luptei de eliberare a poporului român, elaborat într-o viziune mai largă, în care poporului — ţărănimii în principal — i se acorda poziţia precumpănitoare. Acest proiect îl datorăm unuia din fruntaşii revoluţiei române de la 1848 din Ţara Românească — Cezar Bolliac. Într-o broşură ceva mai dezvoltată — *Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine, 1852—1856*, Paris, Cezar Bolliac, adept entuziast al înarmării maselor şi războiului popular, expunînd cerinţele poporului român, considera că din punct de vedere militar cea mai potrivită formă de apărare şi acţiune pentru sprijinirea împlinirii deziderateului naţional — unitatea şi independenţa — era crearea unor formaţiuni de guerilă capabile să poarte la nevoie un război al întregii naţiuni. Pornind de la condiţiile geografice ale României pe care şi el le considera ca oferind un cadru dintre cele mai propice pentru organizarea unor rezistenţe puternice şi de durată, Cezar Bolliac arăta că la adăpostul lanţului Carpaţilor, aceste „paveze naturale" capabile că constituie oricînd „un centru de operaţiune şi o excelentă linie de apărare pornind de la Bucovina şi pînă la Porţile de Fier", se putea constitui ceea ce el numea nişte „companii de rezistenţă" [39]. Organizarea lor se putea face în Oltenia „de la Olt şi pînă la Carpaţi", zonă unde probabil avea în vedere şi existenţa unei vechi tradiţii a luptelor antiotomane şi revoluţionare, dar şi în Moldova, în judeţele Roman, Bacău, Suceava şi Putna.

Pentru a realiza ceea ce se considera a fi „un mare act patriotic" — eliberarea ţării — trebuia ridicat poporul, spunea Cezar Bolliac. Lupta pentru atingerea idealului naţional — primul pas, considerat de el obligatoriu, spre înfăptuirea programului social paşoptist — ar fi adus sub flamura rezistenţei toată naţiunea, ar fi determinat adeziunea unanimă a ţărănimii, un ajutor „dîrz şi energic" din partea micilor proprietari, a tuturor păturilor interesate în alungarea stăpînirii străine, a „tuturor membrilor partidului naţional". Mobilizarea forţelor populare ar fi putut face ca, într-o perioadă relativ scurtă, să se „reunească imediat sub drapel vreo treizeci de mii de oameni" [40], o bună parte gata instruiţi, „proveniţi din cadrul armatei". Sconta totodată într-un ajutor substanţial din partea românilor aflaţi în celelalte provincii de sub dominaţie străină, mai ales

---

[38] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 12, Edit. politică, Bucureşti, 1962, p. 116—117.
[39] Cesar Bolliac, *Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine, 1852—1856*, Paris, 1856, p. 27.
[40] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

dacă măcar una din marile puteri europene ar fi manifestat un mai pronunțat interes față de români și ar fi privit cu simpatie activă lupta lor. Existau șanse, după opinia lui Cezar Bolliac, ca mulți țărani să-și părăsească căminele pentru a se „încorpora în armata din munți, sporind-o în același timp" [41].

Ca puncte întărite și de refugiu totodată se recomandau mănăstirile, sugestie dată și de către George Adrian în cartea sa. Extrem de multe în regiunea muntoasă, situate de obicei în locuri socotite, în special pentru acele vremuri, inaccesibile, mănăstirile puteau servi „drept fortăreață și de adăpost pe vreamea rea pentru trupe și în caz de atac" [42]. Bine organizat și condus, războiul de partizani dus de poporul român pe Carpați ar fi putut deveni la fel de crîncen și de persistent ca și alte războaie populare de guerilă din Europa sau Asia.

În esență, soluția propusă de Cezar Bolliac nu prezenta deosebiri fundamentale de varianta lui George Adrian, a cărui lucrare este greu de crezut că nu o cunoștea. El totuși, analizînd ceva mai concret posibilitățile țării noastre și specificul ei, acorda un loc mai important maselor populare, țărănimii în primul rînd, care, și ca număr și ca forță, trebuia să constituie reazemul de nădejde și permanență al rezistenței. De asemenea, localiza desfășurarea războiului de partizani doar la zona muntoasă, unde inamicul mult mai greu ar fi putut pătrunde sau și-ar fi putut desfășura forțele, iar insurgenții locali ar fi găsit în Carpați o fortăreață naturală cu multiple posibilități de organizare a apărării. Cezar Bolliac vedea războiul de partizani ca o luptă la care să participe toți românii din toate provinciile pe care le locuiau, ca o manifestare a spiritului de unitate românească pentru dobîndirea unirii și neatîrnării naționale.

Cele două lucrări referitoare la războiul de partizani, la războiul popular ca atare, dovedesc preocupările revoluționarilor patrioți de la 1848 de a găsi formele de luptă cele mai corespunzătoare, capabile să asigure deplina emancipare a românilor. Și este marele lor merit de a fi preconizat adoptarea unor soluții concordante acelora exprimate de ideologia revoluționară a proletariatului internațional pentru orice popor asuprit care vroia să-și dobîndească independența națională.

Poate și de aceea, odată cu resurecția spiritului revoluționar, în deceniile următoare nu se mai vorbește despre războiul de partizani în această accepție, nici în proiectele de reorganizare a structurilor socio-politice elaborate, nici în regulamentele militare. Deși apar două lucrări militare, este adevărat ambele prelucrări ale unor regulamente străine, una a căpitanului I. Carally în 1868 [43] și alta a maiorului Alexandru Schina în 1872 [44], care au capitole sau tratează despre micul război și unde și-ar fi putut găsi loc și partizanatul, nici una și nici cealaltă nu-l amintesc măcar. În 1873 însă apărea la Craiova traducerea versiunii franțuzești

---

[41] *Ibidem,*

[42] *Ibidem,* p. 27.

[43] Căpitan I. Carally, *Manualul recunoașterilor militare în ceea ce privește pe ofițerii și subofițerii de infanterie și cavalerie,* București, 1868; capitolul V cuprinde: *Date asupra micului rezbel sau rezbelul posturilor.*

[44] Alex. Schina, *Elemente teoretice asupra serviciului în campanie pentru a servi la instrucțiunea tinerilor ofițeri și subofițeri de cavalerie,* București, 1872.

www.dacoromanica.ro

din 1845 a cărţii lui Karl von Decker : Despre micul război în spiritul strategiei moderne[45]. Traducerea românească aparţine locotenentului M. I. Eustaţiu din Regimentul 4 infanterie.

Un an după aceea întîlnim, pentru prima dată, într-un curs de şcoală militară de ofiţeri — din cîte ni s-au păstrat pînă astăzi — un mic capitol despre războiul de partizani. Colonelul George Slăniceanu, în al său *Curs de studii. Tactica şi strategia*, ţinut în anul 1874 la Şcoala de infanterie şi cavalerie din Bucureşti, expunea succint, în cîteva pagini numai, principiile de organizare şi de luptă ale acestor formaţiuni, locul lor în ansamblul operaţiilor militare dintr-un război.

Partizanii — după George Slăniceanu — reprezentau corpuri independente, fără o legătură directă cu armata de operaţii, care acţionau de regulă în spatele inamicului, sub comanda şi responsabilitatea „şefului lor". Obiectivele urmărite erau : de a „face primejdios tărîmul situat între armata inamică şi baza sa de operaţii, a intercepta orice ajutor pentru adversar, a-i lua transporturile de tot felul, arme, muniţii, hrană, a-i sfărîma magazinele (depozitele — n.a.), a da drumul prizonierilor ce a făcut, a-i prinde depeşele, a-i strica drumurile, telegrafele, a-i sili a face detaşamente etc." [46].

Recrutarea partizanilor trebuie să se facă pe bază de voluntariat cu oameni din „armată sau din ţară", cu experienţă militară sau de război. Comandanţii lor, de asemenea, erau voluntari luaţi dintre ofiţerii cu experienţă şi dotaţi cu îndrăzneală, inteligenţă, prezenţă de spirit. Acţionînd mai mult independent, trebuia să dea dovadă de mai multă iniţiativă şi suplete în conducerea trupelor ce le erau subordonate, să folosească toate momentele de slăbiciune ale adversarului, căci numai aşa puteau repurta succese în condiţiile de inferioritate numerică în care se găseau mai totdeauna. Fără a executa operaţii decisive pentru deznodămîntul războiului, corpurile de partizani aveau totuşi misiunea, datorită caracterului activ al acţiunilor lor, să disloce importante forţe ale inamicului, diminuînd simţitor forţa combativă a grupării acestuia de pe direcţia principală de atac.

Cu toate că formaţiunile de partizani, de cîteva mii de oameni, puteau înfrînge rezistenţe puternice, i se părea mai corespunzătoare îndeplinirii izbutite a misiunilor lor specifice, corpurile de cîte 200—300 de oameni, compuse din infanterişti şi cavalerişti. Acestea erau mai uşor de întreţinut, se repliau şi se camuflau mai operativ, aveau mai multă independenţă de acţiune. La compunerea formaţiunii — de infanterie sau cavalerie — trebuia să se ţină seama de natura „tărîmului" unde urma să opereze. Atacurile şi deplasările lor vor fi rapide ; vor marşa în secret, de obicei noaptea, iar bivuacările se vor face în păduri şi localităţi îndepărtate. După orice atac se cerea să părăsească zona unde acţionaseră.

Raporturile partizanilor cu locuitorii trebuiau să fie dintre cele mai amicale, menajîndu-li-se avutul, respectîndu-li-se obiceiurile etc.

---

[45] General-maior Karl von Decker, *Micul rezbel despre spiritul strategiei moderne*, Craiova, 1873.

[46] Colonel Slăniceanu, *Curs de studii. Tactica şi strategia*, Şcoala de infanterie şi cavalerie, Bucureşti, 1874, p. 333.

www.dacoromanica.ro

Luptele de partizani nu constituiau un scop în sine; ele erau însă „întreprinderi ce fac un rău simțitor inamicului sau care aduc un avantaj considerabil armatei" [47].

Era un punct de vedere foarte apropiat de cel exprimat de Karl von Decker. Influența lucrării sale la noi, cunoscută prin prelucrarea lui George Adrian din 1853 și traducerea apărută cu numai un an mai înaintea cursului colonelului Slăniceanu, apare — prin comparație — evidentă. Pentru colonelul George Slăniceanu, ca și pentru Decker, războiul de partizani era o operație secundară de luptă, exclusiv militară, care putea influența, dar nu decide, deznodămîntul unui conflict armat. Recrutarea dintre voluntari a partizanilor îi conferea, într-un anume fel, caracterul unei baze de masă mai largi, fără a-l așeza în rîndul războaielor populare așa cum îl înțelegeau în fond fruntașii pașoptiști români de la jumătatea veacului al XIX-lea.

Războiul de partizani a fost receptat în țările române de la jumătatea veacului al XIX-lea. Pentru teoreticienii militari el trecea drept o operație secundară, alături de altele, componentă a micului război, purtat numai de unități armate specializate, recrutate din rîndul trupelor regulate, teritoriale sau din rezerve, concurentă la reușita finală a războiului general; pentru fruntașii mișcării pașoptiste din țările române a fost înțeles ca un adevărat război popular de apărare și emancipare națională, polarizator al tuturor energiilor umane și al tuturor mijloacelor materiale ale țării, în care fiecare cetățean — militar sau civil — devenea un rezistent. Asimilarea și încercarea de introducere a acestui tip de război în practica militară românească sînt legate de numele lui Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Cezar Bolliac, George Adrian.

Conceptul războiului de partizani a fost apoi preluat de teoreticieni militari din armata română pe cele două canale posibile: unul literatura militară străină; celălalt — ceea ce le lăsase ca moștenire gîndirea militară progresistă revoluționară din România. Opțiunea teoreticienilor militari a înclinat către formula războiului de partizani — operație a micului război. Se cuvine subliniat faptul că, astfel înțeles, începînd din deceniul al VIII-lea, războiul de partizani este prezent în multe din cursurile de tactică și strategie ținute la școlile militare de ofițeri și subofițeri din țara noastră.

Războiul de partizani a fost, așadar, prezent în gîndirea românească din veacul trecut în ambele sale ipostaze. Formula revoluționară, mai ales — mijloc de angajare specific popoarelor care luptă pentru eliberarea lor națională sau împotriva unei agresiuni străine — își păstrează pînă astăzi actualitatea în multe din laturile sale conceptuale și practice.

În noua fază a crizei orientale (1875—1878) decisivă pentru cîștigarea independenței României, corelația principală război— societate, îmbracă în cîmpul realităților românești aspectul unei armate întemeiată pe tradiția războiului popular, înzestrată cu o doctrină care îmbina parti-

[47] *Ibidem*, p. 334—335.

www.dacoromanica.ro

cularităţile naţionale cu principiile războiului modern şi destinată să slujească ca instrument de unitate şi independenţă.

În războiul de independenţă din 1877—1878 societatea românească, prin armata pe care a produs-o, a făcut dovada că structurile militare pe care ea şi le dăduse corespundeau evoluţiei istorice, stadiului de dezvoltare şi obiectivelor ei fundamentale. În perspectiva analizei încercate mai sus apare limpede că actuala doctrină militară românească, întemeiată pe conceptul războiului popular, este continuatoarea unei tradiţii autohtone ale cărei rădăcini istorice coboară adînc în trecutul de luptă al acestui popor.

LA PENSÉE ET LA PRATIQUE MILITAIRE ROUMAINES AU SERVICE DE L'ACCOMPLISSEMENT DE L'IDÉAL DE L'UNITÉ ET DE L'INDÉPENDANCE NATIONALE (1821—1877)

RÉSUMÉ

L'auteur analyse les étapes du processus de transformation de l'organisme militaire roumain moderne depuis sa forme « classique » à celle de la « nation armée », la formule la plus adéquate aux structures socio-économiques autochtones, à la tradition de la lutte pour la liberté du peuple roumain et à la possibilité de l'accomplissement de l'objectif national de l'unité et de l'indépendance.

Les promoteurs et supporters les plus fervents de ce type d'organisation militaire ont été les leaders de la révolution roumaine de 1848. Depuis eux et par eux, les lois de 1864, 1868, 1872 et 1874 l'ont statué aussi bien au point de vue de la conception qu'au point de vue pratique, par la création, aux côtés de l'armée permanente et territoriale, des milices, des gardes nationales, des gardes des villes et de l'armement des masses. Les succès remportés par l'armée roumaine au cours de la guerre d'indépendance de 1877—1878 ont démontré que les structures militaires que s'était créée la Roumanie correspondaient à son évolution historique et à ses aspirations fondamentales. L'actuelle doctrine de défense de la Roumanie socialiste, fondée sur le même concept de la guerre populaire, apparaît donc, dans la perspective historique, comme la continuatrice d'une tradition dont les racines sont profondément ancrées dans le passé militaire du peuple roumain.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

LUPTA COMUNĂ A ȚĂRĂNIMII ROMÂNE, MAGHIARE ȘI GERMANE DIN COMITATUL MUREȘ-TURDA ÎN TOAMNA ANULUI 1918 PENTRU LIBERTATE ȘI PĂMÎNT

DE

TRAIAN RUS

În decursul dezvoltării istorice, între oamenii muncii români și cei de alte naționalități, stabiliți pe teritoriul patriei noastre, s-au statornicit relații de strînsă frăție și colaborare, destinele lor s-au împletit insolubil, ceea ce a avut drept rezultat, pe plan economic, dezvoltarea forțelor de producție, progresul general al teritoriilor locuite în comun, iar pe plan social unirea forțelor în lupta împotriva asupririi, pentru dreptate socială și națională.

Istoria a dovedit că oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, au avut aceleași mari idealuri, aceleași obiective de luptă, ca dealtfel și dușmani comuni. În procesul făuririi de bunuri materiale și spirituale, a asprelor lupte de clasă, muncind și luptînd în comun, au învățat să se cunoască, să se respecte și prețuiască reciproc. Deosebirile de limbă și de obiceiuri nu au constituit niciodată o barieră între ei. Numai exploatatorii, indiferent de naționalitate, precum și cotropitorii străini au dus o politică de învrăjbire națională pentru a-și asigura dominația de clasă și politica lor de asuprire. Fără îndoială, o asemenea politică a lăsat urme, dar ea n-a putut stăvili mersul istoriei, lupta comună a oamenilor muncii români și de alte naționalități pentru eliberare națională și socială, pentru independență și înflorirea patriei lor comune, pentru progres social.

O vie ilustrare a relațiilor de solidaritate, colaborare și prietenie ce s-au stabilit între oamenii muncii români, maghiari și germani o constituie lupta țărănimii din comitatul Mureș-Turda* din toamna furtunoasă a anului 1918, purtată în numele acelorași idealuri sociale și naționale.

*

La cumpăna veacurilor XIX și XX, exista în comitatul Mureș-Turda, ca de fapt în întreaga Transilvanie, pe de o parte marea proprietate cu întinse suprafețe de pămînt aflată în mîna unui mic număr de moșieri, în

* Comitatul Mureș-Turda, situat în Podișul Transilvaniei, s-a constituit în 1876 din vechiul scaun al Mureșului, 4 plăși din comitatul Turda, 2 din Năsăud și 5 comune din comitatul Cluj. În 1918 avea o suprafață de 4 203 km² și o populație de circa 219 000 locuitori, care trăiau în 204 așezări rurale și 2 orășenești (Tîrgu Mureș și Reghin). Se învecinează: la nord, cu comitatul Bistrița-Năsăud și regatul România, la est cu Ciuc și Odorhei, iar la vest cu Turda-Arieș și Cluj.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 33, nr. 4, p. 691 — 706, 1980

www.dacoromanica.ro

marea lor majoritate de origine neromână, iar pe de altă parte, proprietatea țărănească care nu putea să asigure minimum de trai miilor de locuitori ai așezărilor rurale din acest străvechi colț de țară românesc [1]. Repartizarea vicioasă a fondului funciar între locuitorii așezărilor de pe Mureș, Tîrnava Mică și Niraj, politica dusă de statul burghezo-moșieresc dualist, au avut urmări chinuitoare asupra truditorilor ogoarelor indiferent de naționalitate. Cu toate că țărănimea maghiară și germană din comitat nu era apăsată și de asuprirea națională, ea a resimțit din plin exploatarea moșierilor și politica promovată de autoritățile statului austro-ungar. „Dar nu numai țăranul român a suferit această subjugare economică — se subliniază într-un document oficial — ci și țăranul ungur care a ajuns și el rob marilor proprietari. Căci trebuie să se știe că, în afara comunelor grănicerești ale secuilor, care se bucurau de unele privilegii, fiind înzestrate cu moșii (...) toți ceilalți țărani unguri din satele Transilvaniei nu posedă pămînt suficient, încît trăiesc din mila marilor proprietari" [2].

Situația țărănimii din comitatul Mureș-Turda se înrăutățește tot mai mult odată cu izbucnirea primului război mondial. În baza decretului de mobilizare generală și a manifestului împăratului Francisc Iosif „Către popoarele mele", din 28 iulie 1914, mii de țărani ridicați cu forța de la vetrele lor sărăcăcioase au fost înrolați în regimentele 51 și 62 infanterie, 22 honvezi, 9 cavalerie și 5 artilerie din Tîrgu Mureș și trimiși să lupte pentru o cauză nedreaptă în Serbia și Galiția, în Italia și pe frontul românesc.

Recrutările și mobilizările masive au făcut ca și în agricultura comitatului să apară semnele unei accentuate crize de brațe de muncă. O bună parte din suprafețele cultivabile au rămas nelucrate, deoarece în armata austro-ungară, în perioada 1914—1918, au fost mobilizați 36 690 locuitori, în majoritatea lor țărani, adică 17 % din totalul populației comitatului [3]. „În războiul lung — sublinia un ofițer din armata austro-ungară — pier mereu rudele celor rămași acasă, piere totul, moare fiul, acum luptă pe front copilul de 19 ani. Gospodăria este încredințată unei mîini slabe de femeie, s-au risipit bunurile cîștigate cu atîta greutate, se distruge casa, pămîntul rămîne nelucrat, vitele sînt neîngrijite, conacul e fără stăpîn... Războiul de 4 ani a distrus pe micii gospodari, pătura cea mai capabilă de muncă, cea mai valoroasă" [4].

---

[1] Conform datelor statistice maghiare, fondul funciar al comitatului era împărțit, între diferitele categorii de proprietate, astfel: 202 242 jugăre proprietate moșierească individuală; 202 242 jugăre proprietăți cu circulație închisă (ale statului, bisericii, băncilor, composesoratelor etc.) care, cu excepția terenurilor composesorale și urbariale, făceau parte din marea proprietate; 272 523 jugăre proprietate țărănească (*Mezögazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, p. 84). Un număr de 33 353 gospodării țărănești deținea deci doar 37 la sută din suprafața comitatului, în timp ce 366 de moșieri și diferitele instituții proprietare aveau în posesie 63 % din fondul funciar. Un număr de 7 434 gospodării țărănești nu posedau nici un lot de pămînt, membrii acestora fiind nevoiți, alături de alți țărani săraci, să-și vîndă forța de muncă moșierilor (*A magtár mezögazdasági statisztika fejlödése*, VIII, 1895, Budapest, 1897, p. 620).

[2] Arh. St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Studii și documentare, dosar 189, f. 15.

[3] „Buletinul statistic al României", vol. XVI, nr. 6—7, 1921, p. 160.

[4] I. Kovacs, *Cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", 1958—1959, p. 320.

www.dacoromanica.ro

În perioada 1914—1918, și în special după ce România a intrat în război, autoritățile burghezo-moșierești au intensificat politica de oprimare națională *. În conformitate cu dispozițiile draconice ale ordinului ministrului de interne nr. 10 962/1915 privind punerea sub supraveghere polițienească și internarea celor suspecți, în comitatul Mureș-Turda mulți țărani au fost „purtați pe străzile satelor și orașelor ca cei mai mari răufăcători și pe urmă întemnițați și internați chiar și atunci cînd fiii, frații și cei mai apropiați, rudenii, își făceau pe front amara datorie pentru monarhie" [5]. Din declarația unui martor ocular rezultă că în această perioadă mulți țărani din comitat „au fost ridicați fără nici un motiv, duși de jandarmi în temnița murdară de la Casa orașului din Tîrgu Mureș, apoi internați la Sopron" fără a fi „ascultați undeva" [6].

Familiile celor deportați au fost persecutate de către autorități și puse sub supraveghere, iar averile unora confiscate. Alte familii, ca urmare a persecuțiilor la care au fost supuse, au fost nevoite să-și vîndă bucățica de pămînt sau animalele de jug, nemaiputînd astfel să-și întrețină gospodăriile sărăcăcioase. Iată ce declara, în acest sens, un țăran din Deda: „În decursul internării am avut mult de suferit, îndurînd foame, frig și alte neajunsuri, neîngrijindu-se nimeni de soarta mea. Fiind silit a duce un trai cît se poate de greu și prost și locuind într-o cameră scundă, umedă și întunecoasă mi-am zdruncinat sănătatea. Familia, în lipsa mea, în decurs de doi ani, a fost silită să-și vîndă aproape toate vitele ca să se poată susține pe sine și să-mi poată trimite și mie pentru a nu mă lăsa să mor, iar locurile în lipsa cea mare a brațelor muncitoare din acel timp a trebuit să rămînă nelucrate și neîngrijite, avînd a suferi mari pagube materiale, neaducîndu-mi în decursul internării nici un folos" [7].

Autoritățile burghezo-moșierești au luat măsuri drastice și împotriva țăranilor care în momentul pătrunderii trupelor române în Transilvania s-au oferit drept călăuză, ori s-au înrolat în armata română eliberatoare. „În anul 1916 — arată un țăran din Orșova — cînd a intrat armata română în Ardeal, eu am plecat înaintea ei pînă la Remetea Ciucului, unde m-am prezentat la prima trupă română și am oferit serviciile mele ca călăuză, cunoscînd eu toate drumurile pe aici. Am călăuzit trupa pînă la retragere. Cînd s-au retras trupele române eu n-am mai avut timp a mă refugia și așa am rămas acasă. Acasă m-au luat.. și m-au dus legat la plutonierul de jandarmi din Gurghiu, care m-a maltratat și chinuit în cel mai îngrozitor mod, strîngîndu-mi mîinile cu lanțuri și bătîndu-mă pînă ce am rămas aproape mort. M-a împuns cu baioneta în coasta dreaptă și s-a culcat pe mine ca să-mi stoarcă sîngele. După aceea m-au dus la Tg. Mureș, după aceea la Cluj, unde m-au condamnat la 10 ani închisoare grea. Din Cluj am fost transportat la Vácz în temniță, unde au tratat cu mine tot în modul cel îngrozitor ca în Gurghiu" [8].

---

* În perioada 29—31 august 1916, de pildă, 8 500—10 000 persoane din Transilvania de naționalitate română au fost deportate în regiunea Szolnok. Alte 400—500 de persoane au fost internate în lagărele din Tapiósüy și Ostffyaszonyfaja. În septembrie 1916 au fost intentate procese de trădare unui număr de 257 români.

[5] Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția arhiva istorică, fond Colecția de documente a Bibliotecii Centrale din Blaj, anul 1918, doc. 726, p. 7.

[6] Arh. St. Tîrgu Mureș, fond Prefectura jud. Mureș, arhiva prefectului, doc. 335/1920.

[7] Ibidem, doc. 992/1920.

[8] Ibidem, doc. 730/1920.

www.dacoromanica.ro

Pagubele suferite de internaţii şi întemniţaţii din comitatul Mureş-Turda, în timpul războiului, se ridică la 200 000 coroane, iar pagubele provocate de armatele austro-ungare la circa 30 000 000 coroane. Repartizate pe oraşe şi plăşi aceste pagube se prezintă astfel: oraş Tîrgu Mureş — 259 772 coroane; oraş Reghin — 232 051 coroane; plasa Mureşul de Jos — 210 134 coroane; plasa Mureşul de Sus — 396 606 coroane; plasa Miercurea Niraj — 1 241 747 coroane; plasa Bandul de Cîmpie — 15 703 coroane; plasa Reghinul de Jos — 9 166 788 coroane; plasa Reghinul de Sus — 16 951 187 coroane [9].

În condiţiile creşterii dezgustului faţă de acest măcel care a pus vălul de doliu aproape la fiecare casă şi pentru a potoli spiritele, guvernul maghiar promite înfăptuirea reformei agrare, care să satisfacă setea de pămînt a ţărănimii. În circulara ministrului agriculturii, trimisă comitatelor în toamna anului 1918, privind înfăptuirea viitoare a reformei agrare [10] se dă exemplu moşierului Dominic Teleki din Gorneşti, comitatul Mureş-Turda, care şi-a „sacrificat" 50 jugăre pămînt cultivabil pe care l-a oferit pe gratis locuitorilor comunei. În donaţia făcută la 28 octombrie se arată: „Domnule prefect, prin hotărîrea cea mai înaltă a maiestăţii sale se realizează dorinţa naţiunii maghiare, dobîndirea autonomiei complete a Ungariei. Pacea mult dorită la fel se apropie. În amintirea acestor zile mari în teritoriile acelor comune unde se găsesc averile mele, cedez 50, adică cincizeci, jud. cad. pămînt arător fără plată oficiului I.O.V. pentru ca acestea să fie date soldaţilor care au suferit pentru iubita noastră patrie şi în primul rînd invalizilor de război" [11]. Ceea ce a donat groful Teleki reprezenta un procent minim, avînd în vedere că în comitatul Mureş-Turda poseda moşii în întindere de peste 2 000 jugăre. Scopul donaţiei era de a demonstra „grija" moşierilor pentru soarta robilor pămîntului, de a potoli nemulţumirile ţăranilor şi acţiunile lor revoluţionare.

Exploatarea la care era supusă ţărănimea, adîncirea contradicţiilor dintre moşieri şi ţărani, dintre proprietatea moşierească şi necesităţile forţelor de producţie în agricultura comitatului, au impus, ca o cerinţă de prim ordin, rezolvarea problemei agrare şi în această zonă a Transilvaniei. În acest sens s-au evidenţiat două linii principale: una de lichidare a proprietăţii moşiereşti, iar alta de menţinere şi adaptare a acesteia la necesităţile dezvoltării capitaliste. Factorul principal care a acţionat în direcţia transpunerii în viaţă a primei căi l-a constituit ţărănimea. Anul 1918, anul

---

[9] Ibidem, doc. 466 şi 4835/1920. În timpul războiului peste 30 000 de voluntari români din Transilvania au luptat pe front în rîndul armatei române, fiind animaţi de dorinţa eliberării acestei vechi provincii româneşti şi unirea ei cu patria mamă, România; Ibidem, doc. 466 şi 4835 1920.

[10] „Ţara — se arată în această circulară — le datorează o recunoştinţă perpetuă acelor fii ai săi care au apărat cu demnitate şi onoare patria în acest grozav măcel şi în zilele viforoase nu subminează ordinea publică de care ţara noastră are atîta nevoie pentru a-şi realiza neconturbat de nimeni schimbările sale. Guvernul la fel este pătruns în această măsură de ideile asigurării unui viitor mai bun şi prin compunerea sa se bizue întrebuinţînd toate mijloacele legale pentru ca poporul să fie răsplătit proporţional cu sacrificiile grandioase aduse pe altarul patriei. Din aceste motive guvernul doreşte, în cadrul posibilităţilor, ca să se îngrijească de pe acum pentru acei fii ai ţării care s-au luptat pentru patrie să fie răsplătiţi împroprietărindu-i cu pămînt, plătibil în rate, termen lung, şi în primul rînd, pe invalizii săi". (Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond citat, doc. 726, p. II şi 12).

[11] Ibidem, p. 13.

www.dacoromanica.ro

furtunilor revoluţionare, a scos în evidenţă lupta ţărănimii pentru a transforma visul de veacuri în realitate concretă.

În focul luptelor duse împotriva autorităţilor dualiste şi a moşierilor, pentru dreptate şi pămînt ţăranii români, maghiari şi germani au acţionat umăr la umăr, într-o deplină înţelegere, frăţie şi solidaritate de clasă. Acţiunile lor, desfăşurate pe fundalul avîntului revoluţionar din România, impulsionat de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, au fost îndreptate, în primul rînd, împotriva notarilor care reprezentau în ochii lor vechiul regim de opresiune şi inechitate socială, apărători ai intereselor politice şi economice ale moşierilor [12]. În ultimele zile ale lunii octombrie, de pildă, sub presiunea ţăranilor români, maghiari şi germani notarul din Petelea, care în timpul războiului a comis o seamă de abuzuri referitoare la „dispenzarile militare şi ajutorarea văduvelor", a fost nevoit să-şi părăsească postul. Ceilalţi membri ai primăriei au fost „huiduiţi în repetate rînduri", sătenii silindu-i a da „abzicerile din funcţiune". În acelaşi fel au procedat şi ţăranii din comuna Băla, care, la 7 noiembrie, au alungat din localitate pe notar. Evenimentul a fost sărbătorit de întreaga comună; tinerii care umblau în grup pe străzi au cîntat victoria alături de taraful de muzicanţi. Asupra notarului din Gurghiu, locuitorii din Caşva, români şi maghiari, au tras focuri de armă, fiind salvat de la moarte de întunericul nopţii care i-a permis să se refugieze în casă [13]. Notarul din Jabeniţa, din cauza ameninţărilor sătenilor, a fost silit să părăsească comuna dar în hotarul localităţii Solovăstru a fost ajuns de unii ţărani care i-au confiscat căruţa şi bagajele[14]. Aceeaşi soartă a avut-o şi notarul din comuna Ercea [15].

În timpul acţiunilor de alungare a autorităţilor austro-ungare, ţăranii au ocupat cu forţa primăriile, „au rupt dulapurile, au împrăştiat şi distrus documentele" care consemnau în filele lor obligaţiile faţă de cei bogaţi şi stat [16]. În acest fel au procedat, de pildă, la începutul lunii noiembrie, ţăranii din comunele Rîpa de Sus, Rîpa deJos şi Şincai. Cu această ocazie notarul din Rîpa de Sus a fost omorît „pe motiv că ar fi furat din ajutoarele ce le dă statul mobilizaţilor şi văduvelor de război" [17]. Ţăranii din Apalina şi împrejurimi au maltratat pe notarul cercual, prefectura fiind nevoită să-l transfere în altă localitate [18].

În unele cazuri, ţăranii în furia lor, au omorît pe cei ce li s-au împotrivit şi i-au ameninţat cu forţa armată. Astfel, la 6 noiembrie, ţăranii maghiari din Troiţa au participat alături de fraţii lor români la alungarea notarului şi la condamnarea la moarte a primarului din cauza abuzurilor

---

[12] „Sistemul de guvernare de pînă acum — declara un notar în toamna anului 1918 — ne-a rezervat rolul de călăi. Am fost obligaţi să jefuim pielea de pe locuitorii comunei. Cu ocazia rechiziţiilor am fost nevoiţi să le scoatem pîinea de la gură". („Ujsag", din 10 noiembrie 1918).

[13] Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 368, 395 şi 660; Liviu Botezan, Adrian Stoica, *Situaţia ţărănimii din comitatul Mureş-Turda şi lupta ei pentru eliberarea socială şi naţională*, în „Marisia", V, 1975, p. 235.

[14] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., arhiva prefectului, doc. 6043/1918.

[15] Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 359 şi 660.

[16] Arh. St. Buc., colecţia microfilme R. P. Ungară, rola 77, cadrul 635.

[17] I. Ranca, I. Chioreanu, *Activitatea consiliilor naţionale române din fostul jud. Mureş-Turda*, în „Apulum", 1969, p. 414.

[18] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., doc. 6054/1918;

www.dacoromanica.ro

şi fărădelegilor comise împotriva celor săraci[19]. Trebuie subliniat, de asemenea, că atît ţăranii români, cît şi cei maghiari şi germani erau conştienţi de necesitatea înlăturării concomitent cu vechile autorităţi şi a legilor statului austro-ungar şi a formei de guvernămînt, care nu mai corespundeau aspiraţiilor maselor populare şi vremurilor înnoitoare. Ţăranii români şi maghiari din Band, de pildă, într-o adunare populară au declarat că nu vor să se mai supună legilor statului maghiar, deoarece şi în această parte a ţării se va constitui o republică română[20]. Sub influenţa mişcării muncitoreşti, a suflului nou, revoluţionar, ce a cuprins popoarele subjugate, în condiţiile prăbuşirii imperiilor austro-ungar şi ţarist, mulţi ţărani din comitatul Mureş-Turda erau conştienţi că eliberarea lor socială şi naţională se va putea realiza numai într-un cadru democratic prin înlăturarea vechilor metode şi instrumente de oprimare a celor obidiţi.

Pînă la data de 20 noiembrie 1918, după cum rezultă din telegrama subprefectului, peste două treimi din notari au fost alungaţi, acţiunea continuînd şi în zilele următoare[21].

În unele cazuri, acţiunile ţăranilor s-au îndreptat şi împotriva organelor administrative de grad mai înalt, funcţionarii acestora fiind destituiţi şi alungaţi. Amintim, în acest sens, acţiunea de alungare a prim-pretorului plăşii Band şi a funcţionarilor din subordinea acestuia, cu toate că împotriva mulţimii a fost adusă armata care a tras, ucigînd sau rănind o serie de ţărani. Iată ce declara, la 12 noiembrie 1918, un funcţionar al plăşii în memoriul adresat subprefectului : „Cu ocazia răscoalei care a avut loc la Band, mulţimea asociată pentru omoruri şi incendii m-a condamnat la moarte şi din faţa furiei poporului am fugit în timpul nopţii. În fiecare zi îmi trimit vorbă că, faţă de orice precauţie, tot mă vor omorî în bătaie. Binevoitorii m-au avertizat să nu mă întorc înapoi la Band, fiindcă mulţimea agitată vrea să mă omoare. În sînul mulţimii asociate pentru distrugerea ordinii sociale s-a răspîndit ştirea greşită că armata, sosită acolo pentru apărarea dreptului de proprietate la intervenţia mea s-ar fi dus la Band ; de asemenea, şi cazurile mortale cu ocazia restabilirii ordinei, le aduc în legătură cu persoana mea. După ce am plecat mi-au incendiat şi locuinţa" [22].

Prim-pretorul plăşii Band, de asemenea, a fost silit sub presiunea ţăranilor să-şi părăsească funcţia deţinută şi pe care a folosit-o de obicei împotriva maselor populare. În primele zile ale lunii noiembrie, de teama mulţimii dezlănţuite, care înlătura totul ce-i ieşea în cale ce era legat de odiosul regim, şi a „lipsei complete de jandarmerie şi forţă" a fost nevoit, pentru a-şi salva viaţa să strige că „nu este lege, a voastră este puterea şi acum voi dispuneţi" [23].

Autorităţile centrale şi locale au încercat să stăvilească acţiunile revoluţionare ale ţărănimii, recurgînd atît la forţa militară cît şi la unele măsuri care să contribuie la îmbunătăţirea momentană a situaţiei materiale a maselor populare. Interesant ni se pare din acest punct de vedere, propunerea prim-pretorului plăşii Mureşu de Jos de a se trimite de urgenţă

[19] Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 888.
[20] Ibidem, doc. 373;
[21] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., arhiva subprefectului, doc. 13184/1918.
[22] Ibidem, doc. 13 084/1918.
[23] Ibidem, doc. 14 484/1918.

www.dacoromanica.ro

în toate comunele „o forță publică de 20—30 persoane" în vederea arestării celor ce s-au ridicat la lupta împotriva autorităților, cu care ocazie să se introducă „și urmărirea" acestora, iar „judecătoriile să înceapă procedura". Pentru a preîntîmpina ridicarea de noi sate la lupta împotriva autorităților și a celor bogați și pentru a pedepsi pe cei ce au acționat contra exploatatorilor propune înființarea unui detașament de urmărire format din jandarmi și gardieni, care să fie „prevăzut cu cai pentru a se putea mișca mai repede" [24]. La rîndul lor, organele comitatense au trecut la dezarmarea soldaților întorși de pe front, iar forța publică din așezările comitatului a fost sporită [25]. De asemenea, pentru preîntîmpinarea unor noi acțiuni țărănești, comisarul general cu aprovizionarea publică a ordonat subprefectului, la 8 noiembrie 1918, să împartă celor nevoiași și în special celor „care se întorc acasă de pe front și familiilor lor lipsite" alimente din stocurile de produse agricole existente pe teritoriul comitatului Mureș-Turda. Trecîndu-se la executarea acestui ordin, s-a constatat că rezervele alimentare ale comitatului s-au epuizat datorită cerințelor frontului, ori a însușirii lor de către populația flămîndă care s-a ridicat la luptă împotriva autorităților și celor bogați în perioada octombrie-noiembrie. Prim-pretorul plășii Mureșu de Jos, de pildă, raporta la 13 noiembrie subprefectului că n-are „la dispoziție nici un stoc" deoarece „soldații care s-au întors acasă, în comune, au spart pretutindeni vagoanele de cereale și au răpit cerealele" [26].

Lupta maselor împotriva autorităților puterii de stat burghezo-moșierești s-a desfășurat în strînsă legătură și paralel cu acțiunile contra moșierilor, pentru pămînt. În general formele acestei lupte constau în: atacarea conacelor, confiscarea și împărțirea cerealelor, a vitelor, uneltelor și a altor bunuri moșierești, ocuparea cu forța a moșiilor celor bogați.

Acțiunile împotriva moșierilor care au cuprins toate localitățile comitatului au fost deosebit de puternice. Dintr-un raport al autorităților rezultă că „spiritul bolșevic a luat în dominație și adună aderenți mai în toate comunele", sărăcimea îndreptîndu-și lupta împotriva moșierilor" maghiari și români [27]. În același timp, țăranii „sub îndrumători bolșevici declarați" au refuzat să lucreze pe moșiile celor bogați, așteptînd ca acestea să intre din nou în proprietatea lor. „Sărăcimea — se arată într-un document — e multă. Nu voiesc ca să lucreze, ci așteaptă împărțirea pămînturilor cînd vor lucra pentru ei, zic, nu pentru alții. Scălcinate idei și principii cînd se apropie de comunismul periculos. Vroiesc de pe acum să împăr-

[24] Ibidem, doc. 14 586/1918.

[25] Ibidem, doc. 12 810 și 12 713/1918.

[26] Ibidem, doc. 12 895/1918.

[27] „Este fără îndoială — scria ziarul „Aradi Hirlap" — că tulburările nu au un caracter național. În comunele curat românești devastarea magaziilor, devastarea moșierilor și alungarea notarilor și a altora se desfășoară la fel și cu același program. Printre mulțimea împotriva cărora manifestă tulburenții, sînt și proprietari români" (Hajdu Tibor, A tanácsok szerepe a magyar oktoberi polgári demokratikus forradalamban, în Századok, Budapesta, 1954, nr. 3—4, p. 250). La rîndul lui, ziarul „Ujsàg" din Cluj scria la 6 noiembrie 1918: „Mulțimea adunată a pornit să jefuiască deopotrivă în comunele maghiare și române, punînd stăpînire pe întreaga recoltă a mai multor mari moșieri. Bucatele au fost pe urmă împărțite prietenește între ei".

Desigur că cele mai multe moșii devastate de țărani erau proprietatea moșierilor maghiari. Aceasta deoarece în Transilvania marea majoritate a fondului funciar era în mîna acestora și a instituțiilor de stat și comunale. În comitatul Mureș-Turda, de pildă, conform datelor statistice de la începutul secolului al XX-lea, 90,17 la sută din totalul proprietarilor moșierești erau în posesia moșierilor maghiari, iar 9,83 la sută în proprietatea românilor.

www.dacoromanica.ro

țească pămînturile și pădurile" [28]. Cele de mai sus sînt confirmate, de pildă, de acțiunea țăranilor — români și maghiari — din comuna Band de la începutul lunii noiembrie. La 3 noiembrie 1918, într-o zi de tîrg, a început acțiunea de „devastare din partea revoluționarilor", a averilor celor bogați și de alungare a autorităților plășilor, a căror reprezentanți în frunte cu prim-pretorul" s-au refugiat fiind amenințați de cei peste „1 000 de revoluționari" adunați la Band din așezările învecinate. Forța publică, destul de numeroasă, n-a reușit să potolească furia țăranilor, ceea ce a determinat pe moșierii din Band să se refugieze în alte localități și în special la Tîrgu Mureș. La cererea autorităților, prefectura a trimis la Band un detașament compus din 20 ofițeri sub comanda lui Tovasi Geza, fire impulsivă, și de o deosebită cruzime, unealtă a celor bogați, el însuși fiind mare proprietar. În lupta care s-a purtat în piața comunei învingători au ieșit autoritățile și detașamentul de ofițeri. Au căzut cu această ocazie sub gloanțele uneltelor exploatatoare „3 revoluționari, iar circa 20 au fost răniți mai ușor, circa 20 au fost făcuți prizonieri și dați parchetului". La 8 noiembrie, conducătorii țăranilor au fost împușcați : Ardelean Iosif, zilier în etate de 31 ani, Majlat Iosif, zilier, de 27 ani ; Majlat Geró, zilier, de 23 ani și Kucsvan, țăran sărac, de 23 ani. Pentru aceste crime, cei vinovați „au fost dați în judecată, însă Tribunalul Tg. Mureș, aflîndu-i nevinovați i-a achitat", ceea ce nu a surprins pe nimeni, deoarece justiția era pusă tot în slujba apărării intereselor celor bogați.

Acțiuni împotriva moșierilor au avut loc, la începutul lunii noiembrie, și în alte localități din comitat. Țăranii români și maghiari din Roteni au atacat moșia și locuința lui Rosenfeld Iosif, cei din Șincai au distrus conacele contelui Bethlen și a altor moșieri [29]. Locuitorii comunelor Monor și Săcalu de Pădure au declarat drept proprietatea lor pădurile și pășunile din împrejurimi, pe care le-au apărat cu armele [30].

Semnificativ ni se pare și faptul că țăranii erau conștienți nu numai de importanța luptei duse pentru a intra în posesia pămîntului, dar și de dreptul ce-l au asupra acestei bogății. La 6 noiembrie 1918, de exemplu, cu ocazia alegerii Consiliului național din Hodac, cei 400 de țărani care s-au „declarat suverani" și au hotărît să conducă singuri treburile obștei, au cerut punerea lor în drepturile strămoșești prin „recuperarea munților și pădurilor folosite de erariu de la anul 1848 și care au fost din timpurile străvechi bunurile comunei". Obștea a cerut conducerii comunei ca aceste doleanțe să fie susținute în fața Consiliului Național Român. „Pe dreptul avut a părinților noștrii nu abzice poporul și cere și pretinde de la Consiliul național ca atunci cînd se vor perfecta la Sfatul cel Mare repunerea în drepturile avute neamurile și comunele asuprite, dorința justă a comunei Hodac să formeze bază și obiect de petractare". În baza aceluiași drept strămoșesc de proprietate, țăranii români din Ibănești și comunele învecinate au „devastat fără cruțare" pădurile celor bogați și ale statului [31] iar locuitorii maghiari din Petrilaca și-au însușit și împărțit între ei 50 de cai, proprietatea moșierului Köröși [32].

---

[28] Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 392.
[29] Ibidem, doc. 490.
[30] I. Kovacs, *op. cit.*, p. 300.
[31] Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 524 și 563.
[32] Arh. St. Tîrgu Mureș, fond cit., dosar 13 022/1918.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi timp, ţăranii români, maghiari şi germani din diferite comune, cot la cot, au atacat depozitele de cereale şi hambarele moşierilor, împărţind între ei produsele respective, tocmai pentru că în anii războiului — aşa cum am arătat — satele comitatului au trecut printr-o acută criză de produse agricole ca urmare a rechiziţiilor forţate, în timp ce moşierii aveau hambarele pline de cereale. În acest fel au procedat ţăranii din Pietriş care au atacat hambarele moşierului Galaction Sagon, luîndu-i în afară de cereale şi „tot mişcătorul" [33].

Acţiunile ţăranilor s-au îndreptat şi împotriva depozitelor diferitelor întreprinderi şi instituţii, a căror reprezentanţi erau consideraţi, pe bună dreptate, ei înşişi exploatatori. Aşa de exemplu, în comuna Răstoliţa aproximativ 300 de ţărani români, maghiari şi germani au atacat depozitele din gară şi cele ale fabricii de cherestea, proprietatea unui moşier, însuşindu-şi bunurile respective. Detaşamentele de cale ferată trimise din Tîrgu Mureş au atacat cu brutalitate pe ţărani care, după o rezistenţă îndîrjită, s-au refugiat în pădurea din apropiere, de unde s-au reîntors apoi cu „forţe noi şi cu o mitralieră". În faţa acestei situaţii, „puterea militară a plecat spre înăbuşirea răsculaţilor", care însă nu au putut fi prinşi şi dezarmaţi aşa cum se intenţiona [34]. Atacarea unor depozite de alimente a luat o deosebită amploare în teritoriul de sub administraţia Comandamentului detaşamentului militar de procurări de lemne din Sovata. Dintr-un raport al acestui comandament înaintat comitatului la 21 noiembrie 1918, rezultă că la 5 noiembrie locuitorii comunei Sovata, în marea lor majoritate maghiari, au devastat şi însuşit bunurile comandamentului în valoare de 2 000 000 coroane, precum şi efectivul de animale ale acestuia estimat la 1 500 000 coroane. O parte din răsculaţi au fost arestaţi de către jandarmi şi depuşi la închisoarea Procuraturii din Tîrgu Mureş, deschizîndu-se „acţiune penală" împotriva lor [35].

Această stare de lucru, caracteristică tuturor aşezărilor comitatului, l-a determinat pe prefect să telegrafieze Ministerului de Interne maghiar că în comitatul Mureş-Turda „numărul atentatelor în contra liniştii publice şi a securităţii vieţii şi averii" s-a înmulţit deoarece „soldaţii întorşi acasă, unindu-se cu populaţia, în trei sferturi din comitat", continuă lupta împotriva autorităţilor şi celor bogaţi şi „agită în contra claselor", acţiunile împotriva notarilor cercuali devenind „o deviză la modă". Astfel de acţiuni au avut loc în comunele Sovata, Chibed, Ghindari, Mădăraş. Deda, Răstoliţa, Băla, Voivodeni, Mureşeni, Păsăreni şi Crăciuneşti. De asemenea, raporta că grupul militar de grădinărie a fost atacat de către revoluţionari, iar „articolele de îmbrăcăminte care se găseau în depozit, produsele alimentare, efectivul de animale, obiectivele de înzestrarea întreprinderii şi a trenului, în total în valoare de două milioane coroane" au fost confiscate şi împărţite între ţărani. Sub presiunea luptelor ţărăneşti „20 de notari cercuali şi-au părăsit reşedinţa" [36].

---

[33] Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., fond cit., doc. 464; Liviu Botezan Adrian Stoica, *op. cit.*, p. 238.

[34] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., doc. 12984/1918.

[35] Ibidem, arhiva subprefectului, doc. 6 023/1918.

[36] Ibidem, arhiva prefectului, doc. 5 928/1918.

www.dacoromanica.ro

Amploarea acestor acţiuni, în timpul cărora s-a întărit solidaritatea şi frăţia dintre ţăranii români, maghiari şi germani, a determinat pe comisarul guvernamental din comitat să emită, către toţi funcţionarii subordonaţi lui, o ordonanţă în care le cerea neîntîrziat „să se ducă personal în rîndul poporului şi acolo unde s-ar ivi o orientare bolşevică, sau acolo unde ar fi necesară apărarea securităţii avuturilor şi a securităţii personale, să intervină, în modul cel mai energic" [37]. Această măsură n-a putut fi aplicată în practică, deoarece funcţionarii respectivi se temeau de a lua contact cu ţăranii, pe de o parte, iar sătenii au continuat lupta cu şi mai mare îndîrjire, pe de altă parte, aşa după cum atestă documentele vremii. La 10 noiembrie 1918, prim-pretorul plăşii Reghinu de Jos raporta cu nelinişte prefectului că ţăranii români şi maghiari din Băla şi Ercea „au spart depozitul de cereale al domeniului din Toldal al contelui Teleki Adam". Deoarece „forţă jandarmerească nu există", din care cauză „apărarea proprietăţii este imposibilă", solicită „urgent trimiterea forţei militare [38]. Ţăranilor din cele două comune li s-au alăturat, la 11 noiembrie, şi cei din Păingieni, ceea ce a determinat pe prim-pretor să ceară din nou ajutor prefecturii.

În lupta împotriva moşierilor şi a celor bogaţi, sărăcimii satelor i s-a alăturat „gazde mici" şi chiar unii primari. „Populaţia din comunele plăşii mele — raporta prim-pretorul plăşii Mureş — nu vrea să lucreze. O parte foarte mare a comunelor apropiate de oraş deja de mai multe săptămîni prădează magazinele publice care se găsesc în oraş. În toată noaptea, cei care au căruţe, cu căruţa, care n-au căruţă pe jos, transportă acasă mărfurile din magazinele publice ale oraşului... Chiar şi gazde mici şi unii primari sătenşti s-au pus în fruntea lor. Pînă cînd nu vor goli magazinele publice nu se vor atinge de proprietatea particulară, dar cînd se vor termina magazinele publice, vor începe să prădeze pe proprietarii particulari. Forţă publică n-am la dispoziţie, ci trebuie să văd fără putere cum se scufundă şi se distruge populaţia. Dacă nu se va proceda energic şi repede, va urma în scurt timp bolşevismul" [39].

Se decelează din acest document imaginea atmosferei ce domnea la sfîrşitul toamnei furtunoase a anului 1918 în aşezările comitatului Mureş-Turda, în condiţiile crizei acute a regimului burghezo-moşieresc maghiar, voinţa ţărănimii de a intra în posesia pămîntului pentru care a luptat veacuri de-a rîndul şi de a instaura o nouă administraţie în care îşi punea speranţa în vederea rezolvării problemei agrare. Ocuparea cu forţa a moşiilor marii proprietăţi — particulară şi cu circulaţie închisă — a constituit un indiciu al hotărîrii de luptă a ţărănimii, indiferent de naţionalitate, pentru satisfacerea principalelor revendicări: intrarea în stăpînirea pămîntului, care în decursul veacurilor i-a fost răpit cu forţa de către exploatatori. Acţiunile împotriva celor bogaţi demonstrează, în acelaşi timp, creşterea combativităţii ţăranilor în lupta dusă pentru pămînt. Teza socialismului ştiinţific potrivit căreia acolo unde distrugerea latifundiilor semifeudale a devenit o necesitate economică, acolo unde revoluţia burghezo-democratică trebuie, prin conţinutul ei, să schimbe fundamental relaţiile feudale, să ridice masele ţărăneşti la luptă ca o forţă

[37] I. Ranca, I. Chioreanu, *op. cit.*, p. 414.
[38] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., arhiva subprefectului, doc. 12 984/1918.
[39] Ibidem, doc. 14 586/1918.

www.dacoromanica.ro

socială, activă, şi-a găsit în lumea satelor comitatului Mureş-Turda, în toamna anului 1918, o confirmare incontestabilă.

Un rol important în organizarea, conducerea şi desfăşurarea acţiunilor ţărăneşti îndreptate împotriva exploatatorilor l-au avut soldaţii întorşi de pe front şi foştii prizonieri, care ani de-a rîndul, în decursul războiului, au aşteptat clipa terminării acestui măcel şi traducerea în viaţă a promisiunilor de a primi pămînt. Reîntorşi acasă, ţăranii îmbrăcaţi în haine ostăşeşti „s-au aruncat asupra primăriilor şi percepţiilor şi negăsind cele de nevoie au atacat pe proprietari fără deosebire de neam, unguri, saşi ori români" [40]. La începutul lunii noiembrie, de pildă, ţăranii români şi maghiari din Şincai şi comunele învecinate, în fruntea cărora se aflau soldaţi întorşi de pe front, au atacat proprietăţile celor bogaţi şi au alungat notarii fiind „potoliţi numai după ce capii revoltelor au fost arestaţi de jandarmii veniţi din Tg. Mureş" [41]. În comuna Voivodeni, la 7 noiembrie, ţăranii au făcut „mişcări revoluţionare" în fruntea cărora se aflau „prizonierii din Rusia care s-au prezentat la vatră". Răscoala a fost înăbuşită de către un detaşament de soldaţi din Tîrgu Mureş, trimis de prefectură iar capii revoluţiei au fost arestaţi [42].

Astfel de acţiuni, în care rolul principal l-au avut soldaţii, s-au constatat şi în alte localităţi locuite de români, maghiari şi germani ca: Deda, Reghin, Sovata, Topliţa, Fîntînele, Sîngiorgiu de Pădure, Miercurea Niraj, Band, Tîrgu Mureş, Periş precum „într-o măsură mai mică sau mai mare şi în alte comune din comitat", unde „ordinea publică, viaţa şi securitatea averii, a fost destrămată cu desăvîrşire" [43].

În vederea dezarmării soldaţilor, autorităţile au întreprins măsuri, începînd cu înăbuşirea în sînge a răscoalelor ţărăneşti şi arestarea conducătorilor şi continuînd cu o serie de promisiuni. Edificator din acest punct de vedere este telegrama prefectului, adresată la 27 noiembrie 1918 Ministerului de Război maghiar, în care se subliniază necesitatea dezarmării soldaţilor „din punct de vedere al securităţii publice". Dispoziţiile telegrafice pe care prefectul le aştepta cu nerăbdare nu au mai ajuns din cauza evenimentelor care se precipitau şi care au dus la preluarea puterii şi în comitatul Mureş-Turda de către consiliile naţionale româneşti. Au ajuns în schimb, fiind înregistrate la prefectură în a doua jumătate a lunii decembrie cînd preluarea „imperiului" s-a terminat, instrucţiunile Ministerului Maghiar de Agricultură nr. 192 800.X—1918, completare la ordinul din 7 noiembrie privitor la acordarea în viitor de pămînt soldaţilor reîntorşi de pe front, adresat tuturor subprefecţilor şi oraşelor cu drept de municipalitate, excepţie făcînd Budapesta [44]. De asemenea, prefectul n-a putut pune în aplicare ordinul Consiliului militar Sibiu din 3 noiembrie, privitor la dezarmarea soldaţilor întorşi de pe front sau a celor care au părăsit garnizoana Tîrgu Mureş, nemaivoind să slujească sub pajura bicefală [45].

---

[40] A. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, 1927, p. 303.

[41] Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., fond cit., doc. 888 şi doc. 975.

[42] I. Ranca, I. Chioreanu, *op. cit.*, p. 418.

[43] Biblioteca filialei din Cluj a Academiei R.S. România, fond cit., doc. 926 şi 464.

[44] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond cit., arhiva prefectului, doc. 117 şi 5934/1918;

[45] Iată ce se arată în acest ordin: „Rog procedura cea mai urgentă ca cei ce se întorc acasă înarmaţi prin personalul militar al căilor ferate, jandamerie şi organele administrative să fie dezarmaţi iar armele şi cartuşele preluate să fie predate autorităţilor militare cele mai apropiate" (Idem, arhiva subprefectului, doc. 12 810/1918).

www.dacoromanica.ro

Un amănunt, nu lipsit de importanță, care merită a fi relevat se referă la teama autorităților, în contextul revoltelor țărănești și a situației revoluționare create, de influența pe care ar putea-o exercita asupra maselor populare prizionierii ruși aflați pe teritoriul comitatului. Redăm în acest sens ordinul prefectului nr. 20/1918 adresat subprefectului: „Pe cale confidențială am fost informat că între prizionierii ruși s-au înființat grupe de răspîndire a ideilor socialiste, pentru ajungerea căror scopuri se străduiesc a-și procura produsele literaturii agitatorice din interior și din străinătate. Nu este exclus că prizionierii ruși să se străduiască numai pentru ca în cazul dat să facă o propagandă de asemenea natură, care și-a fixat ca țel crearea unei situații politice, asemănătoare cu evenimentele din Rusia. Rog pe domnia voastră, ca, în cadrul dv. de activitate — mai ales ca președinte al comitetului agricol — să dispuneți ca să fie supravegheate fără vîlvă raporturile prizionierilor ruși cu locuitorii. Dacă în această privință veți observa vreun fenomen bătător la ochi ne veți raporta" [46].

Moșierii au căutat să intimideze pe țărani prin forța armelor, prin teroare, ceea ce însă nu le-a reușit. Avem în vedere, de pildă, acțiunea întreprinsă împotriva țăranilor români și maghiari din Ercea. Revolta sărăcimii, în fruntea căreia se aflau foștii soldați, a izbucnit la 6 noiembrie, cînd țăranii au atacat curțile celor bogați, confiscîndu-le cerealele și alte bunuri pe care le-au împărțit între ei. Acțiunea a continuat pînă la 12 noiembrie, cînd cei doi conducători au fost împușcați. Țăranii din Ercea au acționat în comun cu cei din Poarta împotriva celor bogați cărora le-au fost confiscate „vestminte, mobile, galițe, animale și tot ce au aflat". Mulțimea care umplea ulița principală a satului striga înfuriată că prînzul îl va „mînca la preotul comunei, cina la Vasile Máriaṅe bogătaș, iar în ziua următoare la alți fruntași din jur". Pentru a potoli revolta țăranilor, care amenința să se unească cu alte revolte locale, prim-pretorul plășii a cerut la 8 noiembrie 1918 autorităților comitatense „un detașament de 20 de persoane pentru restabilirea ordinei". Din ordinul prefectului, în comună sosesc 30 honvezi conduși de cpt. Dérgán Béla, ginerele notarului din localitate. Pentru a învinge rezistența țăranilor, au fost trimiși, de asemenea, soldați din Covasna și Gheorghieni, precum și gardieni unguri din Voivodeni și Breaza, care împreună cu detașamentul de honvezi, au început acțiunea de arestare a unor săteni pe care „apoi i-au maltratat cum au știut mai rău, i-au bătut, i-au legat la stîlp". În urma acestor maltratări barbare, țăranca Lucreția Maier a murit în timp ce era legată de stîlp. Soldații care „pușcau prin sat de se răsuna, și fără nici un motiv" au interzis părăsirea satului de către locuitorii acestuia. În seara zilei de 15 noiembrie au fost adunați cu forța 13 copii „vinovați" în vîrstă de 14—16 ani, pe care i-au „dezbrăcat și bătut pînă la sînge", apoi i-au dus cu forța pe jos pînă la Odorhei [47].

[46] Ibidem, doc. 10/1918.

[47] Biblioteca filialei Cluj a Academiei R.S. România, fond cit., doc. 475, 476 și 661; Liviu Botezan, Adrian Stoica, *op. cit.*, p. 242; V. Liveanu „Din istoria luptelor revoluționare din România, 1918" București, 1960, p. 502. Astfel de acțiuni teroriste îndreptate împotriva țăranilor s-au organizat de către moșieri și elemente reacționare șovine și în alte comitate ale Transilvaniei. Așa de exemplu, la 8 noiembrie 1918, latifundiarul Urmànczyi Nador, angajînd o bandă formată din 4 ofițeri și circa 60 subofițeri înarmați cu mitraliere, a masacrat zeci de țărani din Bells și din alte comune învecinate din Munții Apuseni. Cadavrele acestora au fost arse pe rug („Ujsag" din 15 noiembrie 1918).

www.dacoromanica.ro

Intervenţia brutală împotriva locuitorilor aşezărilor comitatului, indiferent de naţionalitate, n-a putut înfrînge voinţa de luptă a ţăranilor, în comune semnalîndu-se în continuu mişcări „bolşevichiste" [48].

În cadrul procesului revoluţionar care a cuprins aşezările comitatului, pentru ţărănimea română s-a ivit prilejul realizării năzuinţelor pentru care luptase neîncetat: alungarea stăpînirii străine şi unirea cu patria mamă. De aceea, lupta împotriva autorităţilor locale şi a moşierilor, pentru pămînt, era strîns îmbinată cu lupta pentru unire. Aşa se explică faptul că pe măsură ce autorităţile locale au fost alungate, iar aparatul de stat austro-ungar se destrăma, puterea efectivă în multe comune a fost preluată de consiliile naţionale (senate) care acţionau conform instrucţiunilor Consiliului Naţional Român din comitatul Mureş-Turda cu sediul în Reghin. Aceste organe ale noii puteri de stat considerau că una din sarcinile lor de bază este apărarea cuceririlor obţinute de ţărani în timpul luptelor duse împotriva exploatatorilor şi gospodărirea comunelor în folosul maselor populare: „...în slujba încredinţată mie din partea naţiunii, voi fi credincios, nu voi asupri pe nimeni şi voi împiedica pe alţii de a asupri pe fraţii ceilalţi, voi griji după putinţă de siguranţa bunului şi liniştei fraţilor şi mai presus de toate însă mă voi sili a apăra cinstea şi siguranţa vieţilor satului" — se arată în jurămîntul membrilor Consiliului naţional din Hodac făcut în faţa sătenilor care scandau „Trăiască libertatea poporului român", „Trăiască România" [49].

În localităţile unde s-au constituit concomitent consilii naţionale româneşti, ungureşti şi germane a existat, în general, înţelegere şi conlucrare între ele, mai ales în ceea ce priveşte rezolvarea problemelor gospodăreşti. Între Consiliul Naţional Român comitatens şi Consiliul Naţional Maghiar din Tîrgu Mureş, condus de profesorul Antalffy Endre, care a cerut „dreptul de autodeterminare şi pentru popoarele nemaghiare", precum şi „recunoaşterea statelor naţionale formate sau în curs de formare" au existat relaţii de colaborare [50]. În o seamă de comune, la alegerea consiliilor naţionale româneşti au participat şi saşii care au privit „cu nespusă bucurie cum poporul român şi săsesc îşi întind mîna frăţească şi se înţeleg" [51].

Consiliile naţionale româneşti au avut o atitudine justă, de prietenie faţă de ţărănimea maghiară şi germană „înţelegînd că culorile naţionale reprezintă libertatea, frăţia, respectul" [52]. În comuna Căcuciu, cu ocazia alegerii consiliului naţional român, sătenii au fost îndemnaţi la „iubire şi dragoste împrumutată unul faţă de altul şi mai vîrtos faţă de alte naţionalităţi". Membrii Consiliului naţional din Gurghiu în jurămîntul depus în faţa sătenilor care scandau „Să trăiască Consiliul Naţional Român din Ungaria şi Transilvania", au subliniat, pe de o parte, că vor fi credincioşi „naţiunii unitare române", iar pe de altă parte, că nu vor ridica mîna asupra „fraţilor ce locuiesc pe orice fel de teritoriu politic" [53]. De fapt, consiliile naţionale române aveau datoria, aşa cum se sublinia într-un document, să

[48] Biblioteca filialei Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 469.
[49] Ibidem, doc. 522.
[50] L. Bányai, *Din istoricul evenimentelor de după unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii", revistă de istorie, 17,3, 1964, p. 464.
[51] Arh. St. Bucureşti, fond Consiliul Dirigent, dos. 96/1918, f. 19—20.
[52] Ibidem, colecţia de microfilme din R. P. Ungară, rola 77, c. 634.
[53] Biblioteca filialei Cluj a Academiei R. S. România, fond cit., doc. 402 şi 502.

www.dacoromanica.ro

„respecte averea, cinstea şi viaţa altora, fie român, fie de alt neam, ferindu-se de volnicii, de jaf şi furt... să ţie cu tărie la neamul său, să nu se lase jignite în sentimentele sale naţionale, dar în acelaşi timp să nu jignească sentimentele naţionale ale altora" [54]. Acest adevăr este recunoscut şi de o serie de personalităţi străine: „La ţăranii români — declara un politician din Budapesta — nu s-au produs sentimente antimaghiare" [55].

Crearea consiliilor şi a gărzilor naţionale, prezenţa masivă în cadrul lor a ţăranilor săraci, au imprimat pregătirii actului unirii orientarea profund democratică vizînd odată cu înfăptuirea unităţii de stat şi îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă a maselor ţărăneşti. În întregul comitat, într-un cadru festiv, au loc adunări populare de alegerea deputaţilor pentru Adunarea Naţională de la Alba Iulia, adunări care au constituit un prilej de afirmare a patriotismului şi voinţei nestrămutate de unire. În afară de delegaţi la Alba Iulia au participat şi alţi ţărani din comitat care, însufleţiţi de entuziasmul împlinirii visului secular de năzuinţa unirii cu România, sperau în înfăptuirea unor reforme democratice şi în special a celei agrare. Semnificativ din acest punct de vedere este următorul episod relatat de reprezentantul guvernului maghiar pentru Transilvania: „Într-un tren cu soldaţi ce mergea spre Cluj, undeva pe linie s-a urcat un lucrător de la căile ferate. „D-ta eşti maghiar?" l-a întrebat un soldat român". „Da" a răspuns ceferistul. „Şi dumneata eşti român?". „Da" a fost răspunsul. După aceea din nou ungurul întreabă: „Dar la Alba Iulia ce s-a hotărît?". „Ce să se hotărască? Numai atît că de acuma încolo nu o să mai fie domni la putere ci numai oameni săraci, şi între acestea va fi egalitate". „Şi asta zău că este bine" răspunde pe chestia aceasta ungurul" [56].

★

Solidaritatea naţionalităţilor conlocuitoare cu lupta poporului român pentru pămînt şi libertate, pentru unitate naţională şi-a găsit o vie expresie în acceptarea clară a istoricului act de la Alba Iulia de către cercurile democratice ale populaţiei maghiare, germane şi de alte naţionalităţi. Lupta ţăranilor din comitatul Mureş-Turda în toamna anului 1918 — români, maghiari şi germani — pentru libertate şi pămînt, pentru lichi-

---

[54] Arh. St. Bucureşti, fond Consiliul Dirigent, Cabinetul preşedintelui, dos. 39/1918, f. 2.

[55] Ibidem, colecţie de microfilme din R. P. Ungară, rola 77, c. 639. În întreaga Transilvanie, consiliile naţionale române, luptînd pentru unirea cu România, au manifestat o atitudine demnă, de prietenie faţă de celelalte naţionalităţi. „Fiţi buni şi miloşi cu aproapele vostru, fie el român, fie de altă naţie — se arată într-un manifest din noiembrie 1918. Dumnezeu a făcut lumea pentru toate popoarele, soarele străluceşte la fel peste toţi fiii naţiunilor, iar grîul ce creşte din pămînt nu întreabă pentru cine creşte. El nutreşte la fel pe toţi copiii pămîntului, fără deosebire. Fiţi şi voi ca soarele şi grîul, aceste daruri ale celui de sus. Iubiţi-vă fără deosebire de naţionalitate sau limbă" (ibidem, fond C.N.R. Arad, dos. 23/1918). „Poporul român — sublinia la 26 noiembrie 1918 ziarul „Ujsag" — este ferm hotărît să proclame unirea şi să decreteze principiile noii organizări a ţării, respectînd dreptul egalităţii naţionalităţilor cu poporul român". „Cu ungurii din comună — se arată într-un ordin al C.N.R. din comitatul Tîrnava Mare adresat consiliilor comunale — trebuie să trăiţi ca fraţii, căci ei sînt oameni ca şi voi. Noi chiar prin aceia vrem să dovedim că sîntem un popor cult şi de ordine căci cinstim în fiecare om neamul omenesc" (ibidem, fond C.N.R. Cluj, dos. 2, f. 10).

[56] Ibidem, colecţia de microfilme din R. P. Ungară, rola 77, c. 637.

www.dacoromanica.ro

darea marii proprietăţi funciare, se încadrează organic în lupta dusă de masele populare din ţara noastră împotriva moşierilor şi a autorităţilor austro-ungare, pentru înfăptuirea unei reforme agrare democratice. Ea n-a fost zadarnică. Peste puţin timp s-a votat legea pentru reforma agrară şi s-a trecut la aplicarea prevederilor ei şi în judeţul Mureş-Turda.

Pregătită prin revărsările durerii celor mulţi din anii dinainte de război, reforma agrară a venit să pună capăt stării nefaste de lucruri determinate de împărţirea nedreaptă a pămîntului. Legea de reformă agrară din Transilvania, avînd la bază principiul statuat la Alba Iulia la 1 decembrie 1918, prin caracterul ei democratic [57] s-a aplicat deopotrivă tuturor cetăţenilor patriei noastre, fără nici o consideraţie de origine etnică, confesiune ori limbă maternă a expropriaţilor şi împroprietăriţilor. Pe moşiile expropriate au fost împroprietăriţi ţărani fără deosebire de naţionalitate, întrucît ca şi românii, aceştia au avut de suferit din partea moşierilor. „Poporul maghiar de jos — se arată într-un document din 1924 — e mulţumit cu actuala stare de lucruri, care le-a dat o situaţie materială mai bună decît cea pe care o avea sub era maghiară, prin exproprierea foştilor proprietari unguri care, deşi de o lege cu ei, îi considera ca pe iobagi. Am auzit ţărani maghiari slăvind România Mare care le-a dat pămînt" [58].

Nu s-a văzut în reforma agrară o etalare a sentimentului naţional, n-a fost ca o cucerire din punct de vedere naţional, nici ca o răzbunare a nedreptăţilor trecute îndurate de români. Faptul că ideea călăuzitoare a acesteia a fost tocmai de a lua pămîntul de la cei interesaţi indirect în producţia agricolă şi a-l da celor care, indiferent de naţionalitate, muncindu-l trebuiau să se bucure de roadele lui, infirmă teza vehiculată de reprezentanţii unor cercuri naţionalist-şovine, conform căreia reforma agrară din 1921 a fost îndreptată „contra minorităţilor", că „exproprierile s-au mărginit doar la proprietăţile ungureşti", iar de pe urma împroprietăririi „n-au beneficiat decît românii" [59].

Relaţiile de frăţie şi colaborare statornicite în decursul veacurilor între oamenii muncii români şi cei de alte naţionalităţi au căpătat noi valenţe astăzi în condiţiile făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a înaintării spre comunism. Problema naţională şi-a găsit soluţionarea justă, pe baza politicii principiale a partidului, corespunzătoare concepţiei materialist dialectice şi istorice a partidului comunist, desfiinţîndu-se orice fel de discriminare de ordin naţional, asigurîndu-se deplina egalitate în drepturi şi posibilitatea afirmării plenare în viaţa socială a tuturor cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate.

---

[57] Luis Singer în articolul „Reforma agrară din România", publicat la 15 februarie 1927 în cotidianul „La Nacion" din Santiago de Chile, sublinia că reforma agrară română „una dintre cele mai mari reforme înfăptuită de către actuala ocîrmuire cu aprobarea generală a tuturor cetăţenilor" a „introdus în România o nouă împărţire a proprietăţii agricole". Ajunge la concluzia că „printr-o transformare radicală şi profundă, România a trecut repede şi fără greutate, de la un regim învechit, să-i zicem feudal, la unul modern, de la acapararea întinderilor mari de pămînt, la introducerea micii proprietăţi". În încheiere conchide că „acest fapt unic în istoria popoarelor, pe care-l numim revoluţionar în cadrele pacifismului, deschide ţăranilor o eră de prosperitate necunoscută pînă acum".

[58] Arh. St. Bucureşti, fond Ministerul de Interne, dos. 375/1924, f. 6.

[59] „Az Ellenzek", din 2 martie 1927; „Bukarești Lapok", din 18 ianuarie 1931; „Magyaroszog" din 19 decembrie 1940; „Pesti Hirlap", din septembrie 1940.

www.dacoromanica.ro

LA LUTTE COMMUNE DE LA PAYSANNERIE ROUMAINE, HONGROISE ET ALLEMANDE DU COMTÉ DE MUREŞ-TURDA À L'AUTOMNE 1918 POUR LA LIBERTÉ ET LA TERRE

RÉSUMÉ

Prenant pour point de départ la situation précaire des masses populaires, l'auteur examine, sur la base d'un ample matériel documentaire, pour la plupart inédit, la lutte menée à l'automne 1918 par la paysannerie de Mureş-Turda pour la liberté et la terre. Les révoltes paysanes déclenchées dans toutes les localités des vallées du Mureş, de Tîrnava Mare et de Niraja ont été orientées contre les autorités d'Etat locales, contre les grands propriétaires fonciers et d'autres exploiteurs, s'intégrant organiquement à la révolution bourgeoise-démocratique de Transylvanie.

Au feu de ces mouvements révolutionnaires, qui se sont déroulés au nom des mêmes idéaux et sociaux nationaux, l'on vit se renforcer la coopération et la fraternité entre les paysans roumains, hongrois et allemands. Les différences de langue et de coutumes n'ont pas constitué une barrière dans la lutte commune menée par les travailleurs des champs, indifféremment de leur nationalité, pour la liberté, la terre et le progrès social.

En sapant le pouvoir des grands propriétaires fonciers et en écartant les autorités administratives, instruments dociles de la politique d'oppression sociale et nationale promue par la bourgeoisie et les grands propriétaires fonciers de l'Empire dualiste, les masses paysannes ont pu affirmer puissamment le crédo de leur union à la patrie mère, la Roumanie, dans un Etat national unitaire.

www.dacoromanica.ro

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

DEMOGRAFIE ȘI ECOLOGIE

DE

ȘTEFAN PASCU

Celor ce — eventual — s-ar putea întreba despre însemnătatea demografiei istorice, ar fi suficientă rememorarea opiniei filozofului grec Protagoras, care afirma că „omul este măsura tuturor lucrurilor" și aceea a umanistului francez Jean Bodin, care proclama că populația unei țări a fost și rămîne locul numărul unu din bugetul unui stat. Opinii completate cu argumentul convingător că din antichitatea îndepărtată și pînă astăzi factorul populației a fost mereu în atenția celor învestiți cu răspunderi obștești, care au organizat numărători de populație cu scop ul cunoașterii potențialului uman, fiscal și militar; că problema populației a constituit obiect de cercetare și reflexie din partea celor mai mari gînditori, iarăși din antichitate și pînă astăzi : de la Platon și Aristotel la Campanella, Morus și Hobbes, de la Süssmilch, Montesquieu, Voltaire și Rousseau la Adam Smidt, Sismondi și Proudhon, de la Marx pînă la marii învățați ai vremurilor noastre. Fiecare dintre ei preocupați de soluțiile socotite cele mai potrivite pentru înțelegerea justă a unei probleme primordiale, cea demografică.

*

S-a demonstrat în chip convingător, tot mai mult în ultima vreme mai ales, adevărul că demografia a constituit, constituie și va constitui o problemă fundamentală a tuturor societăților omenești, de cînd acestea au urcat treapta civilizației. Cele mai de seamă manifestări și realizări în toate domeniile de activitate umană au fost, sînt și vor fi determinate de factorul populație. De capitalul uman depinde în ultima instanță bogăția națiunii, puterea ei, realizările social-economice, social-culturale, politice și instituționale, civilizația popoarelor și națiunilor. Vitalitatea, dinamismul, puterea economică și politică, sistemele de guvernămînt ale unei societăți, au fost, sînt și vor fi raportate la factorul populație. Demografia face, astfel, mai inteligibilă istoria omenirii în desfășurarea ei generală.

Demografia istorică, la rîndul său, depășind aspectul cantitativ, adică statistica demografică, a devenit o știință umană și totodată o știință aplicată, necesară deopotrivă celor ce se străduiesc să reconstituie, în mod veridic, complexul tablou al societății omenești dintr-o epocă sau perioadă

„REVISTA DE ISTORIE". Tom 33, nr. 4, p. 707 — 723, 1980

www.dacoromanica.ro

istorică oarecare, dintr-o ţară sau zonă geografico-istorică, dintr-un continent sau din lumea întreagă; celor ce sînt învestiţi cu răspunderi politice, economice, sociale şi culturale. Demografia este — potrivit expresiei profesorului Pierre George — asemenea meteorologiei care trebuieşte consultată în fiecare zi pentru a lua o hotărîre realistă. Mai ales că demografia are incidenţe atît de numeroase şi atît de importante cu o mulţime de alte ştiinţe, discipline, teoretice şi practice: istorie, economie, sociologie, politologie, psihologie socială, genetică, medicină etc.

METODĂ ŞI IZVOARE

De acum un veac şi două decenii, de cînd Achille Guillard a publicat *Elements de statistique humaine, ou de démographie comparée*, învăţaţii sînt mereu în căutarea fundamentelor noii discipline sau ştiinţe, perfecţionării metodelor şi tehnicilor, îmbogăţindu-şi izvoarele. De la Georg von Mayr şi pînă astăzi, oamenii de ştiinţă netezesc drumul dintre demografie şi statistică pentru a ajunge la statistica demografică *(Bevölkerungsstatistik* sau *Vital statistik)* şi de aici la demografie *(Bevölkerungswissenschaft, Demographie, Demografia, Demography)*.

Metodele folosite în cercetarea demografică au fost şi mai ales sînt complexe, deoarece demografia este în acelaşi timp ştiinţă pozitivă şi deductivă, de analiză şi de sinteză. Cu ajutorul metodelor proprii, ştiinţa demografiei cercetează populaţia din trecut şi de azi sub feluritele sale aspecte, folosind statistica pentru culegerea şi înfăţişarea datelor, pentru legăturile dintre serii de fapte, pentru coeficientul de corelare. Întemeindu-se în mare măsură pe numere şi cifre, demografia foloseşte de asemenea instrumentele matematicii — *demografia cantitativă*.

Demografiei îi sînt necesare deopotrivă şi metodele istorice: cunoaşterea trecutului social-economic, cultural şi politic al populaţiei; cauzele stării populaţiei într-un anumit moment şi evoluţia într-un anumit sens; structura populaţiei într-o anumită etapă şi modificarea structurală. Şi în raport de toate acestea, previziunea şi perspectiva demografică — *demografia calitativă*.

Demografia istorică este o parte a ştiinţei istorice şi a problemei generale a populaţiei — istoria populaţiei; este o componentă a ştiinţei economice — structura economică şi profesională a populaţiei —; o parte a geografiei — geografia umană şi geografia istorică —; o componentă a politologiei — politica demografică; a istoriei culturii — starea culturală a populaţiei etc. Şi poate mai mult chiar, fiind implicată în fiecare din aceste domenii, deoarece ponderea factorului populaţiei, creşterea sau scăderea — mai lentă sau mai rapidă, continuă sau discontinuă — este în concordanţă cu starea de civilizaţie a societăţii într-o perioadă istorică oarecare, într-o zonă geografico-politică oarecare. Demografia — prin aspectele sale dinamice — mobilitatea populaţiei, mişcarea internă şi mai cu seamă migraţiunea externă — este ea însăşi un factor de civilizaţie, înlesnind şi impulsionînd circulaţia ideilor, experienţelor, valorilor materiale şi spirituale create de oameni, cu un cuvînt a componentelor civilizaţiei.

www.dacoromanica.ro

Pentru cunoaşterea prezentului şi viitorului demografic două metode mai ales se folosesc : *metoda statică*, adică studierea stării populaţiei la un moment dat : pe structuri sociale, pe grupe de vîrstă, pe sexe, pe profesiuni şi *metoda dinamică* sau *cinematică*, studierea separat a mişcării populaţiei şi a cauzelor ei : naştere, decese, migraţie etc. Iar metodele folosite sînt fundamentale, matematice, care determină numai numărul total al populaţiei ; economice, care se întemeiază pe ponderea factorilor economici în evoluţia numerică şi pe structuri ale populaţiei în raport de fertilitate, mortalitate şi mobilitate a populaţiei ; metoda componentelor, apreciată astăzi ca una din cele mai importante, întemeiată pe proiectarea subpopulaţiilor : efectivul de ani sau grupe de ani, vîrsta, sexul, raportate la regimul sau legea de mortalitate, la indicii acestor fenomene demografice, care vor acţiona în perspectivă. Cu cît prognozele — socotite unul din scopurile principale ale ştiinţei demografice — vor fi mai exacte, cu atît demografia va deveni o ştiinţă mai exactă [1].

*

Demografia ca orice ştiinţă socială se întemeiază pe izvoare. Pe cît mai multe şi cît mai variate izvoare. Ca şi în cazul altor ştiinţe şi cele demografice sînt de însemnătate diferită, unele de mai mică importanţă : lista de comuniune a copiilor, genealogiile, corespondenţa administrativă şi chiar literatura, listele de cetăţenie, listele profesionale, listele oficiilor de angajare a oamenilor, rapoartele administrative, inscripţiile cimitirelor, listele de decese ale spitalelor etc. Statistice sau nestatistice, aceste izvoare nu constituie decît ajutoare auxiliare pentru istoricul demograf sau statisticianul demograf. De importanţă primordială sînt izvoarele demografice propriu-zise : registrele de impunere, registrele militare (lustrele), conscripţiile de diferite categorii (generale, fiscale, confesionale), registrele parohiale, registrele de stare civilă laice, numărătoarele de populaţie, recensămintele, publicaţiile statistice etc. [2].

Asemenea izvoare sînt, însă, mai ales pentru primele secole ale evului mediu, sporadice, limitate din punct de vedere al ariei de cuprindere şi totuşi istoricul demograf este dator să încerce reconstituirea tabloului demografic şi pentru perioadele şi teritoriile pentru care asemenea izvoare lipsesc. În acest caz, metoda şi izvorul se împletesc : geografia istorică. Cunoscînd numărul aproximativ al aşezărilor (sate, tîrguri, oraşe) şi cunoscînd, iarăşi aproximativ, populaţia medie a unei categorii de aşezări se poate deduce, cu probabilitate, totalul populaţiei unei ţări sau a mai multor regiuni ale unor ţări. Prudenţa e necesară deoarece nu toate aşezările existente la un moment dat sînt pomenite în documente ; altele dintre cele pomenite au „dispărut" între timp ; nici media populaţiei aşezărilor nu este uşor de stabilit, nici chiar atunci cînd se cunoaşte numărul familiilor sau gospodăriilor, deoarece într-o gospodărie pot trăi mai multe

[1] P.R. Cox, *Demography*, Cambridge, 1970; R. Pressat, *Spécificité de la démographie*, în *Committee on Teaching of Demography and Training in Population*, Liège, 1973; P.C.M. Matthiessen, *The Content of a Cove Course in Formal Demography*, în *op. cit.*; D. Kirk, *The Field of Demography*, în *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 12, London, 1968; H. S. Shryock, J. S. Siegel a.o., *The Metods and Materials of Demography*, în *Bureau of the Census*, Washington, 1971; Vl. Trebici, *Mică enciclopedie de demografie*, Bucureşti, 1975.

[2] Ne vom ocupa numai de izvoarele principale referitoare la evul mediu şi epoca modernă.

www.dacoromanica.ro

familii, după cum numărul membrilor unei familii, la rîndul său, variază în raport de numeroase cauze : familii „mari", familii „clasice" obişnuite etc. Totuşi metoda şi izvorul nu pot fi ignorate, ci utilizate, deoarece s-au dovedit utile, necesare chiar.

Dintre izvoarele demografice propriu-zise, actele de stare civilă sînt socotite printre cele mai importante.

Multă vreme, acte de înregistrare numai a evenimentelor demografice pentru nevoi personale, actele de stare civilă au devenit şi sînt tot mai mult izvoare de primă însemnătate pentru demografie şi statistică demografică, constituind temeiul cunoaşterii mişcării naturale a populaţiei : născuţi, decedaţi, căsătoriţi, divorţaţi. Actele de stare civilă sînt înregistrări cu caracter continuu şi obligatoriu pe măsura producerii evenimentelor demografice. Se referă în special la naşteri, căsătorii, decese, uneori şi la divorţuri, înfieri şi adopţiuni. Pentru toate aceste evenimente demografice există un super registru, dar pot exista şi există de multe ori, mai ales în epoca contemporană, registre pentru fiecare eveniment demografic în parte.

La început, actele de stare civilă erau în competenţa autorităţilor bisericeşti. Erau registrele parohiale, în lipsa unor autorităţi administrative care să facă oficiul de stare civilă. Iniţial a lipsit organizarea sistematică a oficiilor de înregistrare din partea parohiilor. Ele au fost însă tot mai bine organizate pe măsura înaintării în timp.

Cele mai vechi înregistrări a naşterilor, căsătoriilor şi deceselor, cu oarecare organizare, se pare că s-au realizat în Japonia încă în prima jumătate a sec. al VIII-lea. Acestea nu erau, însă, registre de stare civilă propriu-zisă.

Registrele parohiale pot fi considerate cele mai vechi acte de stare civilă. Generalizate prin hotărîrile conciliului de la Trento din 1563 pentru biserica catolică, în diferite locuri asemenea documente demografice sînt mai vechi [3].

Conciliul de la Trento extinde obligaţia pentru întreaga biserică catolică, iar la începutul sec. al XVII-lea, papa Paul al V-lea prin enciclică papală *Apostolicae Sedis* transmite instrucţiuni amănunţite cu privire la datele ce trebuiau înregistrate : naşteri pe lîngă botezuri, căsătorii şi decese. Enciclica respectivă mai prevedea şi organizarea altor registre, care conţineau şi ele date demografice : logodne, numărul credincioşilor *(status animarum)*, confirmări. Cu timpul registrele de stare civilă organizate de paroh au cuprins şi alte date : martorii şi naşii.

Potrivit acestor dispoziţii şi hotărîri repetate, se introduc registrele parohiale în toate ţările sau bisericile catolice : Italia, Spania, Franţa, Ţările de Jos, Austria, ţările germane, Polonia, Ungaria, America Latină etc. La început preoţii, în general, nu au respectat întru totul instrucţiunile, ci au cuprins în aceleaşi registre toate fenomenele demografice, pe file separate sau continuativ. Prin intervenţia papalităţii, mai ales prin

[3] Este cazul, de exemplu al registrelor de la Givry (Franţa), dintre anii 1334—1357 sau a măsurilor unor episcopi francezi din sec. al XVI-lea de a introduce registre în diecezele lor, ca cel din Lorrain din 1555. Sporadic au fost introduse anterior registre parohiale şi în Belgia, Italia şi Spania (sfîrşitul sec. al XVI-lea). În Anglia şi Ţara Galilor, din dispoziţiile regelui Henric al VIII-lea se introduc registre „de stare civilă" în prima jumătate a sec. al XVI-lea, iar pe la mijlocul secolului şi în unele ţări din America Latină (de exemplu Mexic).

www.dacoromanica.ro

enciclilic *Rituale Romanum* din 1614 registrele parohiale de stare civilă s-au îmbunătăţit, devenind, astfel, izvoare demografice de însemnătate primordială.

Registrele parohiale de stare civilă se introduc, după exemplul bisericilor catolice şi în bisericile reformate şi protestante: anglicană, luterană, calvină, unitariană şi de asemenea şi în biserica ortodoxă [4].

Interesele mereu sporite faţă de problema demografică — motive fiscale, militare, sociale — determină oficialitatea laică să se preocupe, alături de biserică, sau fără colaborarea acesteia, de cunoaşterea populaţiei atît sub aspect cantitativ, cît şi calitativ. Începutul se pare că aparţine statului Massachusetts din America de Nord, unde la 1639 se încredinţează autorităţilor administrative conducerea registrelor de stare civilă. Rînd pe rînd, alte state din acelaşi continent îi urmează exemplul. Şi exemplul este urmat şi de ţările europene. În ţările scandinave după o „numărătoare" a populaţiei bărbăteşti din 1663, la sfîrşitul sec. al XVII-lea (1680), oficialitatea stabileşte norme mai riguroase pentru întocmirea registrelor de stare civilă. Ceea ce se întîmplă şi în ducatul Lorenei aproape în acelaşi timp, iar la puţină vreme după aceea, împăratul Leopold I se preocupă de realizarea unei „statistici generale" cu privire la „numerus animarum" din Imperiul habsburgic. Faza mixtă, eclesiastică-laică, în Brazilia se înscrie în deceniul al VII-lea al sec. al XVIII-lea.

În realizarea pasului spre laicizarea şi perfecţionarea registrelor de stare civilă şi, deci, a instrumentelor de cunoaştere a populaţiei „cameraliştii" şi-au avut rolul lor însemnat. Ei au elaborat teoria şi au pus temeiurile concepţiei potrivit căreia o politică justă şi îmbunătăţirea bunei stări publice, pretinde statului cunoaşterea numărului populaţiei şi a structurii acesteia. Oficialitatea în general fiind receptivă, deoarece era interesată, iniţiativa „cameraliştilor" găseşte înţelegerea necesară. Necesităţile economice şi politice — dări, soldaţi — într-o vreme bîntuită de războaie, au fost hotărîtoare. Politica populaţionistă *(impopulatio)* era o necesitate. Şi necesitatea a determinat acţiunea: conscripţii cu caracter bisericesc şi laic, „civile" se realizează în a doua jumăate a sec. al XVIII-lea. Codul civil napoleonean, cu influenţele cunoscute asupra legiuirilor altor ţări europene, a însemnat generalizarea laicizării evidenţelor demografice.

Este, în acelaşi timp, această măsură şi pasul hotărîtor spre „epoca statistică", după încercările, meritorii fără îndoială, din sec. al XVIII-lea, precursoare îndrăzneţe ale statisticilor demografice sau recensămintelor. Trecerea se face treptat, uneori pe nisimţite, îndreptăţindu-l pe A. Carr-

[4] În a doua jumătate a sec. al XVI-lea registrele parohiale sînt încă sporadice. În sec. al XVII-lea acestea se generalizează, atît pentru confesiunea catolică, precum şi pentru confesiunile reformate-protestante: Italia, Spania, Franţa, Ţările de Jos, Polonia, Ungaria, Transilvania, ţările nordice (Danemarca, Suedia, Norvegia, Finlanda), ţările germane, America Latină, Quebec etc.: în Ţara Românească şi Moldova, pravilele domneşti din prima şi a doua jumătate a sec. al XVII-lea cuprind dispoziţii cu privire la obligaţia ierarhilor bisericeşti de a ţine evidenţa hotărîrilor de divorţ, a înmormîntărilor şi testamentelor. Dintre cei îndreptăţiţi a-şi înscrie merite în studierea, sub raport demografic, a acestor registre se numără Roger Mols *(Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe—XVIIIe siècle*, vol. I, p. 76—102, 261—290); Heinrich Bercting *(Geschichte der Matrikeln von der Frühkirche bis zur Gegenwart*, Friburg, 1959, 134 p.). În acelaşi timp Consiliul internaţional al arhivelor a organizat o anchetă cu privire la registrele parohiale şi de stare civilă în unele ţări europene şi latino-americane („Archivum", VIII (1958), IX (1959). Prima secţie a Colocviului de demografie istorică organizat la Cluj-Napoca (septembrie 1977) de asemenea a dezbătut problema registrelor parohiale ca izvor important pentru demografia istorică.

www.dacoromanica.ro

Saunders să constate că apariţia primului recensămînt nu desparte două perioade istorice ca umbra şi lumina, ci mai degrabă ca un răsărit de soare precedat de o lungă aurora şi urmat de un urcuş treptat înainte de a atinge zenitul. Forme evoluate şi perfecţionate ale diferitelor sisteme de înregistrare a populaţiei, recensămintele conţin date cu privire la starea populaţiei : numărul, repartizarea geografică, distribuţia populaţiei după diferite caracteristici socio-economice, domiciliul, vîrsta, starea civilă, cetăţenia, nivelul de instruire, locul de muncă, categoria socială, ocupaţia, naţionalitatea etc.

Începuturile de numărătoare a populaţiei, care conţin unele date proprii recensămintelor, mai puţine, incomplete, însă, sînt socotite cele din Islanda din 1701, şi din unele regiuni ale Franţei din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Specialiştii socotesc mai aproape de ceea ce se înţelege prin recensămîntul modern, numărătoarea populaţiei din ţările scandinave dintre 1640—1769, urmate de unele ţări germane între 1769—1773, de Spania în 1787, de Brazilia etc.

Sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi veacul următor este perioada organizării recensămintelor în toate ţările europene şi în unele din afara Europei : Imperiul habsburgic în 1785—1787, Statele Unite ale Americii în 1790, urmate de Franţa în 1801, apoi de Belgia, Prusia, Statul papal, regatul Piemont, Rusia etc. [5].

Pentru mai multe ţări din Imperiul habsburgic, printre care şi Ungaria şi Transilvania, cel dintîi recensămînt modern poate fi socotit cel din 1785—1787, organizat de împăratul Iosif al II-lea. Se urmăreşte prin acest recensămînt cunoaşterea populaţiei Imperiului habsburgic, în scopuri fiscale şi militare. Caracterul de recensămînt a „numărătoarei" populaţiei este dovedit de modul de organizare, metodologia efectuării lui şi mai ales aspectele demografice înregistrate. Efectuarea recensămîntului a fost încredinţată unor organisme constituite şi instruite în acest scop. Caracterul de recensămînt al numărătoarei din 1785—87 este demonstrat de universalitatea înregistrărilor. A fost recenzată întreaga populaţie, după metoda interogării, din partea recenzenţilor, a capului familiei, pe gospodării. Modernitatea recensămîntului mai este dovedită şi de faptul că au fost aplicate, adevărat parţial numai, metodele statistice cunoscute la acea vreme : „populaţie de drept" şi „populaţie de fapt"; locuitori „plecaţi" (emigraţi) şi „străini" (imigraţi); este înregistrată populaţia pe sexe după starea civilă a bărbaţilor şi parţial pe vîrste, pe stări sociale : nobili, preoţi, funcţionari, orăşeni şi meşteşugari, ţărani, jeleri, militari etc.

Pentru celelalte două ţări române, Moldova şi Ţara Românească, trecerea spre recensămintele moderne se petrece tot în sec. al XVIII-lea, odată cu măsurile domnitorului Constantin Mavrocordat din 1741, cu privire la înregistrarea populaţiei. Un pas înainte spre recensămintele propriu-zise se realizează prin catagrafiile din deceniile 3—4 ale sec. al XIX-lea, un fel de recensăminte mai mult cu caracter fiscal.

[5] Forrest E. Linder, *World demographie data*, în *The Study of Population*, 1959; R. Mols, *op. cit.*, vol. I, p 99; H. S. Shryock, I. S. Liegel, *op. cit.*, l.c.; G. Retegen, *De la census-ul roman la recensămintele moderne ale populaţiei*, în „Viaţa economică", 2, 4, 6/1966; Dányi D., David Z., *Az elsö magyarországi népszámlalás*, Budapest, 1960 Vl. Trebici, *op. cit.*, p. 72—74, 96—97; *Manuel de statistique de l'état civil*, New York, 1955 (sub egida O.N.U.); P. Flaskämper, *Bevölkerungsstatistik*, Hamburg, 1962; L. Henry, *Démographie. Analyse et modèles*, Paris, 1972.

www.dacoromanica.ro

Catagrafia Moldovei din anul 1820 poate fi socotită, cu rezerve, firește, din cauza limitelor sale, recensămîntul general al populației din această țară. Instrucțiunile oficiale cuprindeau metodele și tehnicile de înregistrare a populației mai ales din punct de vedere fiscal. Iar cel dintîi recensămînt modern al populației din Țara Românească este din 1838 care a înregistrat întreaga populație, pe liste nominale, cuprinzînd datele despre gospodării și persoane, pe sexe, vîrstă, stare civilă, stare familială, naționalitate, grupă socială, profesie principală, stare fizică, repartizare pe medii (rurală și urbană) etc. [6].

În afara izvoarelor generale, proprii întregului continent european și unor țări extraeuropene, magistral analizate de Roger Mols, cele trei țări românești (Transilvania, Moldova și Țara Românească) au beneficiat de unele izvoare specifice pentru sec. XVI—XVIII : urbariile și catastifele. Cele dintîi, proprii Transilvaniei, sînt socotite — și sînt în realitate — izvoare demografice de valoare incontestabilă, chiar dacă, din cauza limitării datelor cuprinse, nu pot fi socotite de valoarea recensămintelor. Urbariile cuprind categoriile țărănimii dependente de pe un domeniu oarecare, de cetate sau feudal. Ele, urbariile înregistrează de asemenea bunurile mișcătoare și nemișcătoare ale familiilor înregistrate, ceea ce oferă posibilitatea cunoașterii structurii social-economice și social-juridice a țărănimii dependente. Unele dintre urbarii mai conțin date cu privire la mișcarea naturală și migratorie a țărănimii : natalitate, mortalitate, plecări, sosiri etc. Urbariile din Transilvania mai oferă posibilitatea cunoașterii structurii etnice a Transilvaniei.

Cu toate calitățile lor incontestabile, urbariile nu sînt lipsite nici ele de unele carențe sub aspect demografic. Cea dintîi decurge din faptul că urbăriile nu cuprind întreaga populație, ci numai cea dependentă, aservită. În al doilea rînd, urbariile nu sînt nici ele cu totul exacte, din cauza necunoașterii realității din partea conscriptorilor, care, de aceea, puteau fi — și erau — induși în eroare în chip voit din partea celor ce declarau, pentru a se sustrage obligațiilor fiscale sau feudale. În al treilea rînd urbarii nu s-au întocmit pentru toate domeniile, astfel că pe baza lor se poate cunoaște situația demografică doar parțial raportată la țara întreagă.

Cu aceste calități și carențe, urbariile sînt, fără îndoială izvoare demografice — parțiale, este adevărat — de însemnătate incontestabilă pentru cunoașterea populației aservite începînd cu deceniul 2 al sec. XVI-lea (de cînd se păstrează asemenea izvoare), pînă la începutul sec. al XIX-lea, cînd se realizează o conscripție generală a populației rurale în Transilvania.

Secolul al XVIII-lea se îmbogățește în izvoare demografice, adăugîndu-se celor dinainte altele, noi : conscripțiile fiscale și confesionale.

[6] L. Moldovan, *Instrucțiunile în limba română date în anul 1785 pentru înregistrarea (conscripția) populației din Transilvania*, în „Revista de statistică", 9—10/1965; idem, *Conscripții și recensăminte în Transilvania (sec. XVII—XIX). Metodologie și valoare documentară*, în „Revista de statistică", 8/1970; G. Retegan, *Tehnica de înregistrare a populației Principatelor Române la mijlocul sec. al XVIII-lea. Actul lui Constantin Mavrocordat din 1741*, în „Revista de statistică", 11/1964; Gh. Ungureanu, *Catagrafia locuitorilor Moldovei din anul 1820*, în „Revista de statistică", 7/1959; G. Retegan, *Primul recensămînt modern al populației și agriculturii Țării Românești*, 1839 în „Revista de statistică", 4—5/1964.

www.dacoromanica.ro

Cele dintîi conscripţii fiscale pentru Transilvania sînt realizate în anul 1720—1721. Ele oferă date cu privire la structura social-economică şi social-juridică, precum şi la mişcarea naturală şi la structura familială a populaţiei.

Conscripţiile confesionale din răstimpul cuprins între anii 1733—1762 sînt importante pentru cunoaşterea dinamicii şi a ritmului de creştere a populaţiei, pe localităţi şi pe întreg teritoriul cuprins în conscripţiile respective, densitatea populaţiei, cu deosebirile determinate de relief şi alte cauze, social-politice.

Pentru Moldova şi Ţara Românească importante sînt, din punct de vedere demografic catastihele, conscripţii cu caracter fiscal, şi care cuprind întreaga populaţie contribuabilă din unităţile administrative (ţinuturi, judeţe) conscrise. Catastihele oferă posibilitatea cunoaşterii structurii social-economice şi social-juridice a populaţiei contribuabile. Şi de asemenea aceste catastihe permit comparaţia densităţii populaţiei între diferitele unităţi administrative, în raport cu condiţiile de relief, dar şi condiţiile geografico-politice (zone în mai mare măsură „în calea răutăţilor" şi zone mai ferite de primejdia invaziilor).

Nu înseamnă, însă, că această categorie de izvoare e lipsită de lacune. Ele există şi nu neînsemnate : nu este cuprins întreg teritoriul ţării ; lipsesc locuitorii necontribuabili ; nu este cuprinsă nici totalitatea locuitorilor contribuabili, unii reuşind să se sustragă înregistrării datorită necunoaşterii realităţii din partea conscriptorilor.

Catagrafiile Moldovei şi Ţării Româneşti din sec. al XVIII-lea şi primele două decenii ale celui următor permit cunoaşterea ritmului de creştere a populaţiei din cele două principate române, a structurii social-economice şi social-juridice a populaţiei acestora (contribuabilă, necontribuabilă, liberă şi dependentă), structura profesională (agricultori, meşteşugari, negustori), densitatea populaţiei pe zone şi pe întreaga ţară, mişcarea migratorie a acesteia etc. [7].

Pentru perfecţionarea recensămintelor populaţiei un rol însemnat l-a avut Congresul internaţional de statistică de la St. Petersburg din 1872, care a adoptat „norme internaţionale minime" cu privire la recensăminte. Iar sesiunea din 1897 a Institutului internaţional de statistică a hotărît organizarea, în 1900, a unui „recensămînt mondial al secolului".

Era semnul preocupării oamenilor faţă de ritmul de creştere al populaţiei. Nu ofereau argumente liniştitoare nici „mediana" lui Quetelet şi nici „curba logistică" Verkulst-Pearl-Reed, în sensul că obstacolele în calea sporului demografic cresc în proporţie egală cu raportul dintre populaţia suplimentară şi populaţia totală.

*

Între „obstacolele" creşterii populaţiei erau atunci şi epidemiile. Iar de atunci şi pînă acum s-a adăugat şi factorul ecologic [8]. De aceea dintr-o ştiinţă particulară şi secundară, disciplina ce-şi derivă numele de

[7] *Din istoria statisticii româneşti*, Bucureşti, 1960, Şt. Pascu, *Les sources et les recherches démographiques en Roumanie*, în *Problèmes des mortalité. Méthodes, sources et bibliographie en démographie historique*, Liège, 1965; idem, *Cercetările de demografie istorică din România în ultimii 15 ani*, în *Populaţie şi societate*, vol. II, Cluj-Napoca, 1977.

[8] Factorul epidemiei ocupînd un loc central în raportul general al prof. Flinn, eu mă voi ocupa mai mult de factorul ecologic.

www.dacoromanica.ro

la grecescul *oikos* (casă, ca şi economia), ecologia a devenit o ştiinţă primordială şi universală, deoarece relaţia dintre vieţuitoare, dintre om şi mediu este una din problemele cardinale ale omenirii contemporane şi mai mult încă va fi a celei de mîine. Este explicaţia înfiinţării unei organizaţii internaţionale care să se ocupe de problema mediului ambiant, socotită de egală însemnătate cu problema păcii, securităţii, alimentaţiei, energiei, mărilor şi oceanelor, zborului cosmic etc. Însemnătatea problemei mai poate fi apreciată şi prin faptul că din ce în ce mai numeroase manifestaţii ştiinţifice internaţionale au drept preocupare această problemă: congrese, conferinţe, expoziţii etc. Cea de la Chicago din 1933 avea drept motto: „Ştiinţa investighează, industria aplică, omul se adaptează". Pe drept cuvînt afirma Guy Bolat că istoria omului a fost o căutare permanentă de armonizare a raporturilor sale cu natura [9]. Însemnătatea ecologiei mai rezultă şi din faptul că se fac eforturi pentru formarea unei conştiinţe ecologice, în sensul educării societăţii în respectul naturii, în responsabilitatea faţă de mediu, combaterea acţiunilor dăunătoare mediului, penalizarea daunelor cauzate naturii, încurajarea acţiunilor sociale în îmbunătăţirea mediului. Şi mai rezultă însemnătatea ecologiei din numărul mare de cercetări ce i-au fost consacrate în secolul nostru, mai ales în ultimii 50—60 de ani. Bibliografia lui J. A. Quinn, publicată în 1940 cuprinde 347 studii apărute pînă atunci, scrise numai de autori americani [10]. Această preocupare atentă pentru problemele ecologice justifică judecata lui René Duchac, anume că ecologia a reprezentat în prima jumătate a secolului nostru o tentaţie metodologică comparabilă mecanismului cartesian sau newtonian din sec. al XVII-lea [11]. Faptul ştiinţific major al secolului nostru e socotită ecologia şi de Ch. C. Adams, care o integrează ştiinţelor sociale şi ştiinţelor biologice [12].

Dacă cvasiunanimitatea cercetătorilor sînt de acord cu privire la domeniul ecologiei, adică raportul dintre oameni şi mediul natural înconjurător, divergenţe de opinii îi separă cînd se apropie mai mult de problemele ecologice concrete. Astfel, ecologia umană, potrivit opiniei lui R. E. Park, este interpreta dictonului latin *homo additus naturae*, în sensul că poziţia societăţii umane faţă de comunităţile biotice nu are caracter antimonic, ci de înnobilare, de sublimare. De aceea se constată o independenţă relativă a omului faţă de mediul înconjurător, structuri sociale generate de cutume şi întărite prin consens, mijloace de comunicaţie, reglementări instituţionale, „ordine morală" etc. Aceste probleme se combină într-un fel de ierarhie, în care ordinea ecologică constituie baza, şi cea morală vîrful [13].

[9] Guy Bolat, *Marxisme et environnement*, Paris, 1973, p. 12—22.

[10] *Topical summary of current literature on human ecology*, în „American Journal of Sociology", XLV, septembrie 1940, p. 191—226. Istoriografia americană a problemei pînă prin 1960 e analizată de René Duchac, *La sociologie des migrations aux États Unis*. Mouton-Paris-La Haye, 1974, p. 123—186. Regretăm imposibilitatea de a cunoaşte cercetările problemei la zi din alte ţări.

[11] R. Duchac, *op. cit.* l. c.

[12] *The relation of general ecology to human ecology*, în „Ecology", XVI, iulie 1935, p. 316—335, ap. R. Duchac, *op. cit.*, p. 131—132.

[13] R. E. Park, *Human ecology*, în „American Journal of Sociology", XLII/1 iulie 1936, p. 1—15; idem, *Succession, an ecological concept*, în „American sociology Rewiew", aprilie 1936, p. 171—179, ap. R. Duchac, *La sociologie des migrations aux États Unis*, Mouton, Paris, La Haye, 1974, p. 132—138.

www.dacoromanica.ro

Ordinea morală a lui Park e suplinită, în concepția lui Quinn, cu fenomenul cultural, în care include fenomenul ecologic și social, în sensul că mediul înconjurător are totdeauna și semnificații culturale. Cultura ar fi implicată, astfel, întotdeauna în interacțiunile ecologice, cel puțin în trei modalități: precizează și explicitează dorințele specifice pe care omul încearcă să și le satisfacă; face perceptibile și semnificative resursele mediului ambiant folosit de oameni; furnizează tehnici și echipamente folosite de oameni pentru a-și procura resurse culturale necesare satisfacerii nevoilor spirituale. Interacțiunea ecologică nu poate fi înțeleasă independent de cultură, chiar dacă această acțiune în sine nu este culturală. De aceea, cultura afirmă Quinn „mult mai mult decît natura, constituie punctul de plecare imediat pentru studiile concrete de ecologie umană" [14].

Mobilitatea spațială și mobilitatea socială a oamenilor sînt socotite de K. Mukerjee obiectul studiului ecologic. Corelarea dintre cele două forme de mobilitate se realizează în sensul că schimbarea locului de viețuire înseamnă și schimbarea statutului oamenilor respectivi. De aceea, cele două aspecte ale mobilității pot fi încadrate în noțiunea mai generală de „mobilitate ecologică", definită ca mișcare spațială, prin care oamenii intră în competiție sau cooperează în vederea obținerii unei poziții sau a unui statut, dezvoltînd un anumit tip de relații umane. Care sînt diferite în raport de medii: societatea urbană industrială, impersonală, funcțională, centralizată; societatea rurală tradițională, intimă, obștească, de vecinătate, de consens etc. [15].

Puncte de vedere divergente au fost formulate și cu privire la raportul dintre ecologie și alte științe, sociale și ale naturii. A. H. Hawley subliniază, de pildă, strînsa asociere între biologie și ecologie, în sensul că viața este o luptă continuă în vederea adaptării unui organism la mediul ambiant. Fiind vorba despre oameni, i se recunoaște ecologiei caracterul fundamental de știință socială. Recunoscîndu-i înrudirea cu demografia, Hawley mai accentuează și faptul că problemele ecologiei umane sînt esențialmente probleme de populație. De aceea, ecologia ca morfologie a vieții colective este în același timp și statică și dinamică [16].

Un alt punct de vedere susține Ph. Hauser care încearcă, într-o formulă nuanțată, să disocieze într-un fel demografia de socio-ecologie, iar literatura demografică constituie într-o oarecare măsură un corp de cunoștințe separat, care în general nu se înscriu într-un cadru ecologic. Este în fond, încercarea mărturisită indirect de a asigura autonomie demografiei și a nu o subordona ecologiei, ca simplă tehnică de colectare a datelor [17].

Mai aproape de concepția justă cu privire la raportul dintre ecologie și demografie se situează Otis Duncan, cu a sa teorie socio-demografică.

[14] I. A. Quinn, *Culture and ecological phenomena*, în „Sociology and social Rewiew", XXV, martie 1941, p. 313—320, ap. R. Duchac, *op. cit.*, 139—145.

[15] R. Mukerjee, *Mobility, ecological and social*, în „Social Forces", XXI, decembrie 1942, p. 154—159, și *Ecological and cultural patterns of social organization*, în „American Sociology Rewiew", VIII, decembrie 1943, 643—649, ap. R. Duchac, *op. cit.*, p. 146—149.

[16] A. H. Hawley, *Ecology and human ecology*, în „Social Forces", XXII, 1944, p. 398—405, ap. Duchac, *op. cit.*, p. 150—160, 175—177.

[17] Ph. Hauser, *Ecological aspects of urban research*, în L. D. White, *The State of the Social Sciences*, Chicago, 1956, p. 229—254, ap. R. Duchac, *op. cit.*, p. 164—173.

www.dacoromanica.ro

În sensul că ecologia furnizează demografului o perspectivă generală, de principii euristice şi de concepte, precum şi de ipoteze specifice de certă însemnătate. Pe de altă parte, la rîndul lor, multe probleme de ecologie umană — afirmă Duncan — sînt abordate într-o manieră mai eficace de cercetătorii ce folosesc tehnicile moderne de analiză demografică. Din aceste motive legătura dintre cele două discipline este atît de strînsă, încît e greu să deosebeşti un ecolog de un demograf. Un număr mare de probleme referitoare la populaţie intră în cîmpul cercetătorilor de ecologie umană şi reciproc, datele demografice sînt utilizate de ecolog cu titlul de variabile independente, de variabile dependente sau de indicatori ai unui aspect al organizării ecologice. Patru categorii de probleme demografice de mare interes şi pentru ecolog se pot defini: distribuţia populaţiei, compoziţia populaţiei, creşterea populaţiei şi mişcarea populaţiei [18].

Cu un asemenea cîmp de cuprindere, pasul se face mai uşor spre ecologie, ştiinţa supradimensionată care stăpîneşte numeroase aspecte aparţinînd altor ştiinţe, biologice şi sociale, astfel încît ecologia să-şi justifice caracterul de ştiinţă pluridisciplinară, de cuprinzătoare sinteză. Ceea ce la o examinare mai atentă nu pare prea exagerat. R. D. McKenzie încerca asemenea performanţă încă în 1925. În analiza în paralel a fenomenului ecologic şi creşterea urbană, de exemplu, care înseamnă distribuirea spaţială a locuitorilor (construcţii publice, locuinţe, străzi etc.) este şi geografie şi ecologie, cu deosebirile dintre ele: geografia se ocupă cu situaţia spaţială, pe cînd ecologia se ocupă cu procesul de schimbare a situaţiei în raport cu creşterea populaţiei; în cazul geografiei, sîntem în prezenţa unei situaţii statice, pe cînd în cazul ecologiei, a situaţiei dinamice. Interferenţa dintre ecologie şi economie, dar şi deosebirile dintre ele se exprimă în faptul că economia se ocupă cu implantaţiile echipamentelor economice, (industrie, comerţ, construcţii, transporturi etc.) şi cu grupurile de oameni legaţi de funcţionalitatea acestora; ecologia face un pas mai departe, preocupîndu-se de procesul distribuirii grupurilor de oameni în mediul urban; ceea ce înseamnă că ecologia se ocupă de două serii de fenomene: distribuirea populaţiei în spaţiu şi succesiunea în timp a grupurilor umane, adică corelarea fenomenului spaţial şi temporal, ceea ce înseamnă mobilitate şi fluiditate; mobilitate în ce priveşte compoziţia unei populaţii, fluiditate în ce priveşte mişcarea în interiorul unui organism ecologic. Ceea ce este foarte important pentru planificarea urbană în perspectivă pe baza cunoaşterii evoluţiei grupurilor umane [19]. Dar aceasta înseamnă şi sociologie şi înseamnă mai ales demografie şi de asemenea şi fenomen cultural, de civilizaţie, întrucît omul este capabil să se adapteze, să transforme mediul natural ambiant şi să-l adapteze nevoilor sale.

Peste aceste divergenţe de păreri, mai degrabă de definire a domeniului propriu ştiinţei ecologice şi al interferenţelor cu alte ştiinţe, unanimitatea opiniilor întruneşte definiţia generală a noii ştiinţe: raporturile dintre

[18] Otis Duncan, *Human ecology and population studies*, în Hauser şi Duncan, *The Study of Population*, 1959, p. 678—716, ap. R. Duchac, *op. cit.*, p. 173—177.

[19] R. D. McKenzie, *The scope of human ecology*, în „American Sociology", Soc. Publies, XX/14, 1925; idem, *The ecological approach to the study of the human community*, în R. E. Park, E. W. Burgess şi R. D. McKenzie, *„The City"*, 1925, p 63—79, ap. R. Duchac, *op. cit.*, p. 139—141.

www.dacoromanica.ro

omul-colectivitate şi omul individ şi mediul înconjurător, natural şi modificat tot de om, în interesul lui, care uneori se răzbună asupra celor ce l-au modificat.

Problema protecţiei mediului nu e o creaţie a zilelor noastre. Ea a apărut odată cu factorii nocivi dăunători omului. Pe măsura sporirii acestora, problema mediului înconjurător a preocupat tot mai mult pe oameni. De prin anii'60 această problemă a devenit o problemă socială aproape în toate ţările industrializate ale lumii. Din sondajele de opinie publică realizată în Suedia în 1969 rezultă că 84% din cei chestionaţi cereau să se pună taxe pentru industriile poluante; 54 % declarau că preferă o rată de creştere mai mică a produsului naţional brut, dacă în felul acesta mediul înconjurător ar fi salvat de la distrugere. Iar din sondajele efectuate în Statele Unite cu regularitate după 1966 rezultă că poluarea mediului înconjurător era considerată de majoritatea celor anchetaţi una din problemele sociale majore, cerînd majorarea bugetului pentru protecţia mediului. Această preocupare a determinat organizarea, la Stockholm, în 1972, a Conferinţei Naţiunilor Unite asupra mediului înconjurător uman [20].

Importanţa ecologiei mai rezultă şi din faptul că ea a stîrnit şi interesul scriitorilor: Walt Whitman în poemele sale subliniază influenţa mediului ambiant asupra omului, asupra psihicului şi fizicului acestuia; Mark Twain este o sursă de înţelepciune cu privire la natura mediului ambiant din regiunea fluviului Mississippi şi totodată un critic necruţător cu privire la neaplicabilitatea ştiinţei la protejarea mediului. Criticul Leo Marx subliniind asemenea preocupări (completînd lista cu Cooper, Emerson, Thoreau şi Melville) le consideră izvoare de învăţătură pentru ecologie.

Complexitatea problemei rezultă şi din faptul că ecologia are influenţe asupra a numeroase domenii ştiinţifice: ştiinţelor naturii, tehnologiei, ştiinţelor sociale, gîndirii şi metodologiei ştiinţifice şi cooperării internaţionale. Influenţa ecologiei asupra ştiinţelor naturii, afirmă Mircea Maliţa, conduce la crearea de energii bazate pe resurse regenerabile: solară, eoliană, mareeană; contribuie la sporirea randamentului agriculturii prin activitatea fotosintezei; la conservarea solurilor prin combaterea desertificării, eroziunii, salinizării; la identificarea de noi resurse prin „revoluţia" geologiei, prin explorarea oceanelor şi prin conservarea resurselor genetice; ecologia contribuie la progresele medicinii prin combaterea maladiilor de mediu (emphysema în ţările dezvoltate, schistosomiasis în ţările în curs de dezvoltare). Influenţa ecologiei asupra tehnologiei contribuie la cercetarea şi utilizarea tehnologiilor nepoluante prin studiul ecotehnicilor, la epurarea apei, la nepoluarea aerului, la reciclarea, depozitarea şi eliminarea deşeurilor rezultate de la construcţii. Asupra ştiinţelor sociale, ecologia exercită influenţe în multiple compartimente: nevoile umane, distribuţii echitabile, evoluţia demografică, sistematizare teritorială, urbanistică, calitatea vieţii etc. Influenţei ecologiei nu se pot sustrage nici gîndirea şi metodologia ştiinţifică, obligîndu-i pe oameni la o gîndire pe termen lung pe baza unor planuri şi prospecţiuni, la studiul sistemelor complexe, inter şi pluri disciplinaritate (adică ştiinţe cu pereţii mobili). În sfîrşit ecologia influenţează cooperarea internaţională în aflarea unor sisteme de supraveghere a climei prin convenţii internaţionale, în prevenirea catastrofelor, în defi-

[20] Lennart J. Lundqvist, *Environmental quality and politics*, în *Social Science Information*, 2/1973, p. 43—61.

www.dacoromanica.ro

nirea şi apărarea patrimoniului comun al omenirii prin întărirea sistemului O.N.U., prin stabilirea unor zone ecologice cheie etc [21].

Ecologia se conturează ca disciplină ştiinţifică la sfîrşitul secolului trecut prin preocupările naturalistului german Ernst Heinrich Haeckel, care o defineşte drept studiul relaţiilor între fiinţele vii şi mediul înconjurător. Dar domeniul şi tehnicile de cercetare rămîn multă vreme sărace. Ştiinţa ecologică face un pas înainte atunci cînd se constată că relaţia dintre fiinţele vii şi mediul înconjurător nu se limitează la extragerea alimentaţiei din mediul natural, iar acesta, la rîndul său, nu se limitează la selecţia fiinţelor vii, ci că relaţia ecosistemică este o „relaţie integrativă între două sisteme deschise în care fiecare este parte a celuilalt, ambele constituind un întreg" [22].

Se ajunge, astfel, ca ecologia să fie o ştiinţă, aceea care studiază raporturile şi procesele dintre vietăţi şi mediul înconjurător, fizic şi chimic. Cu alte cuvinte ştiinţa gospodăririi planetei, deoarece mediul ambiant este „casa creată pe pămînt de vietăţi pentru vietăţi".

Cu toate că este o ştiinţă tînără, s-au conturat cîteva „legi ale ecologiei" astfel formulate de Barry Commoner : Prima lege : *orice lucru este legat cu alt lucru*, înţelegîndu-se reţeaua amplă şi complexă de interconexiuni în ecosferă, între diferitele organisme vii pe de o parte şi pe de alta între populaţii, specii, organisme individuale şi mediul ambiant ;
A doua lege : *orice lucru trebuie să meargă undeva*, adică suferă prefaceri cu efecte de un fel sau alt fel asupra mediului ambiant ;
A treia lege : *natura ştie cel mai bine*, cu corectivul că omul poate influenţa, într-un sens sau în alt sens natura ; modificările din natură provocate de om în general sînt dăunătoare, după părerea autorului ;
A patra lege : *nu există nimic în felul unui prînz gratuit*, în sensul că orice cîştig e obţinut cu un anumit preţ [23].

Scopul primordial în problema ecologică, în relaţia om-natură-societate a fost şi este dominarea şi umanizarea naturii, crearea unui nou mediu ambiant, cu ajutorul ştiinţei şi tehnologiei, profund sănătos, pe deplin favorabil dezvoltării potenţelor biologice şi psihologice ale omului [24].

Este, astfel, explicabilă preocuparea tot mai alarmantă în lumea întreagă pentru asanarea mediului ambiant, descoperind cauzele deteriorării acestuia şi găsind remediile diminuării efectelor lor. Între fenomenele dăunătoare mediului ambiant cele mai frecvente şi mai generale sînt socotite : poluarea apei, aerului şi a solului, creşterea cantităţilor de deşeuri, zgomotul, vibraţiile, radiaţiile, creşterea numărului accidentelor, accentuarea stress-urilor psihice, degradarea unor valori de utilitate socială (soluri fertile, peisaje naturale şi urbane, despăduriri şi degradări ale perdelelor de protecţie etc.).

Potrivit legii interdependenţei dintre mediul ambiant şi nevoile sociale, se pot găsi soluţii în rezolvarea sau diminuarea degradării mediului

---

[21] Mircea Malița, *Gîndirea și metodologia științifică în abordarea problemelor ecologice*, în „Revista economică", 2/1976, p. 19.

[22] Edgar Marin, *Le paradigme perdu. La nature humain*, Paris, 1973, p. 31.

[23] Barry Commoner, *The Closing Circle. Nature, Man and Technology*, New York, 1971.

[24] I. R. Maccarini, Fr. R. Gianas, *La battaglia contro l'inquinamento ambientale come nuova dimensione di lotta politica della classe operaia*, în *Uomo, natura, società. Ecologia e rapporti sociali*, Roma, 1972, p. 305—321.

www.dacoromanica.ro

ambiant : bunurile naturale ce nu pot fi folosite în mod direct (minereurile, unele plante etc.) pot fi transformate prin munca umană (socială) în produse utile omului (mijloace de producţie, alimente, îmbrăcăminte, locuinţă etc.). În acest proces o parte a bunurilor naturale (plante, animale) poate fi sporită prin reproducere, în timp ce o altă parte a acestor bunuri (materiile prime minerale) se consumă treptat [25].

Problemele ce se bucură de mai mare atenţie în legătură cu protejarea mediului natural sînt cele provocate de poluarea mediului înconjurător şi modalităţile de prevenire prin îmbunătăţirea purificării reziduurilor, studierea influenţei poluanţilor asupra organismelor vii şi sistemelor ecologice ; modelarea poluării şi dirijarea mediului ambiant al bazinului de aer, al sistemelor de rîuri, ameliorarea mediului urban ; elaborarea standardelor şi normelor de reziduuri şi impurităţi ; protecţia rezervaţiilor naturale, conservarea fondului genetic de plante şi animale rare şi pe cale de dispariţie, crearea de noi rezervaţii naturale ; reducerea influenţei acţiunilor dăunătoare asupra climei Pămîntului şi prognozarea cutremurelor de pămînt [26].

Deoarece raportul dintre om şi natură nu este niciodată o relaţie individuală, ci este totdeauna un raport mijlocit de munca socială, mijlocit de producţia socială, totdeauna nucleul nocivităţii constă în organizarea muncii, potrivit opiniilor lui K. Marx. Exemplele sînt numeroase, din toate epocile şi din toate zonele geografico-istorice. Ecosistemele din natură au fost şi sînt într-o relaţie strînsă cu ecosistemele sociale sau sistemele ecosociale. După unii specialişti sistemul ecosocial compus include drept componente atît sisteme naturale cît şi umane ; componentele umane pot crea şi susţine funcţia de atingere a scopului, pot influenţa în bine sau în rău funcţiile de menţinere a formei, de adaptare şi de integrare în cadrul sistemului compus [27].

Ecosistemul natural, la rîndul său, are efecte directe asupra societăţii omeneşti. Efecte diferite, după cum sînt diferite şi modificările ecosistemului. De pildă, inundaţiile din Valea Nilului au avut efecte diferite asupra vieţii omului înainte şi după construirea digurilor şi a sistemului de drenaj şi irigaţii. Ecologia văilor alpine elveţiene a fost modificată mult ca urmare a creşterii traficului prin treçători şi prin dezvoltarea economiei pastorale. Politica de putere maritimă a Feniciei şi mai tîrziu a Veneţiei au contribuit la despădurirea împrejurimilor, şi, ca urmare, la eroziunea solului etc.

Iar în epoca noastră tehnologiile dezvoltate, performanţele acestora sînt socotite generatoare de poluare şi, deci, de degradarea sistemului ecologic. Pericolul nu se mărgineşte doar la mediul natural terestru, ci afectează în aceeaşi măsură şi mediul natural acvatic. Cunoscutul specialist în oceanografie, Cousteau, afirma, la Consiliul Europei din septembrie 1970, că flora şi fauna apelor sînt în primejdie de moarte ; totul merge în mare : plumbul din gazele de eşapament ale autovehiculelor, petrolul, pesticidele, mercurul ; urmarea : hecatombe de peşti şi de păsări [28]. Nu

[25] Gerle György, *Környezetvédelem, és T.T.F.*, în „Társadalmi Szemle", 1/1973, p. 78—84.

[26] I. Izrael, B. Kuvşinnikov, *SSSR — SSA: satrudnicestvo v oblasti ohrani pritrodnoi sredi*, în „Mejdunoradnaia jizn", 2/1975, p. 32—39.

[27] Karl W. Deutsch, *On the interaction of ecological and political systems*, în *Social Science Information*, 6/1974, p. 5—16.

[28] Guy Biolat, *Marxisme et environnement*, Paris, 1973, p. 12—22.

www.dacoromanica.ro

e vorba, însă, atît de greşeli tehnologice propriu-zise, ci de un eşec ce rezultă din succesul tehnologiei în producţia industrială şi agricolă. „Dacă eşecul ecologic al tehnologiei moderne se datorează succesului ei, în realizarea obiectivelor stabilite, atunci greşeala este localizată în aceste obiective", afirmă Barry Commoner. De aceea supravieţuirea ecologică nu înseamnă abandonarea tehnologiei. Ea pretinde ca tehnologia să rezulte dintr-o analiză ştiinţifică şi să fie în concordanţă cu lumea naturală în care intervine tehnologia [29].

*

Deoarece criza mediului înconjurător este rezultatul administrării sociale greşite a resurselor lumii, ea poate fi rezolvată şi omul poate supravieţui într-o condiţie umană, dacă organizarea socială a omului este adusă în armonie cu ecosfera.

Pentru rezolvarea problemei ecologice se pretind unele reforme ce se pot realiza fără a reduce în mod serios nivelul bunurilor utile, ci prin renunţarea la unele *luxuri* între care Commoner nominalizează luxul ca bogăţia naţiunii să servească preferenţial interesele unui mic număr de oameni; luxul de a îngropa faptele revelate de logică într-o propagandă cu folos individual; luxul de a tolera sărăcia, discriminarea rasială şi războiul.

Rezolvarea problemei ecologice este aşteptată de la cei ce au creat o atare problemă, adică mobilizînd energia aceluiaşi rezervor de genii inventive, adică oamenii de ştiinţă şi autorii exploziei tehnice. Să fie oare adevărate consideraţiile lui Archibald Mac Leich : „După Hiroşima a fost evident că loialitatea ştiinţei a fost nu faţă de umanitate, ci faţă de adevăr, de propriul ei adevăr şi că legea ştiinţei a fost nu legea binelui, a ceea ce umanitatea consideră ca bun, adică moral, decent, uman, ci legea posibilului". Este în afară de orice îndoială afirmaţia aceluiaşi, că ceea ce este posibil ştiinţei să cunoască, ştiinţa trebuie să cunoască. Ceea ce este posibil pentru tehnologie să facă, tehnologia va face, şi că frustrarea în care sîntem înglobaţi astăzi, nu ne va părăsi pînă cînd nu vom crede din nou în noi, pînă cînd nu ne vom asuma din nou conducerea vieţilor noastre, a mijloacelor noastre [30].

De aceea opiniile lui P. A. Ehrlich sînt prea sumbre cu privire la viitorul Terrei şi a locuitorilor ei. Cauza principală : supra-populaţia Terrei. Înarmată cu arme diverse, între care bombele termonucleare sau D.D.T-ul, această masă de oameni ameninţă acum să distrugă cea mai mare parte a vieţii pe această planetă. Timp de un miliard de ani nici un eveniment geologic — nici apariţia unor lanţuri masive de munţi, nici scufundarea unor întregi subcontinente, nici glaciaţiunile periodice — nu au reprezentat o ameninţare pentru viaţa terestră, comparabilă cu cea a suprapopulaţiei umane [31]. Neomalthusianism sau semnal de alarmă? Şi într-un caz şi în altul concluziile de mai sus nu sînt justificate, deoarece omenirea conştientă şi preocupată de viitorul ei caută mereu soluţiile salvatoare.

---

[29] Barry Commoner, *op. cit.*, l.c.
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

„Apelul de la Menton" din mai 1971, iscălit de 2 200 oameni de ştiinţă, care nu ignorează deteriorarea mediului înconjurător prin : invadarea ciclului alimentar de substanţe nocive ; foamea (2/3 din populaţia globului suferă de subnutriţie) ; pericolele de război şi armele noi, în stare să distrugă omenirea, este, totuşi optimist, în concluziile sale : soluţii există şi ele pot fi rezolvate dacă vor fi lăsate la o parte interesele meschine şi egoiste şi în locul lor aşezate năzuinţele satisfacerii nevoilor tuturor oamenilor [32].

Iar raportul consiliului de administraţie al programului O.N.U. pentru mediul înconjurător prezentat la cea de a treia sesiune întrunită la Nairobi între 17 aprilie — 2 mai 1975, indică şi căile ducătoare la scop : regîndirea dezvoltării şi conceperea în alt mod a procesului ecologic în scopul redefinirii obiectivelor într-o manieră care să permită să se ţină seama de nevoile fundamentale ale omului, fără să fie atinse „limitele extreme" ale biosferei şi resursele naturale de bază de care depinde supravieţuirea şi bunăstarea umanităţii ; necesitatea abordării într-o manieră mai globală şi mai bine integrată a problemelor economice, sociale şi politice care afectează sistemul fizic al planetei şi sînt afectate de el [33].

Controlul asupra biosferei este un imperativ internaţional al contemporaneităţii. Pentru multe daune provocate mediului înconjurător nu există graniţe naţionale. De aceea este imperativ necesar a se lua măsuri adecvate pe plan internaţional, deoarece poluarea atmosferei, a mediului ambiant poate provoca conflicte internaţionale. Exemplul „războiului codului" dintre Islanda şi Anglia e ilustrativ. Metodele industriale folosite de sistemul de pescuit englez au fost considerate de Islanda drept „intervenţie ecologică", un pericol pentru resursele de peşte ale apelor ei teritoriale [34].

În România politica protejării mediului ambiant, aşa cum prevede Legea pentru protecţia mediului înconjurător din 1978 şi alte hotăriri de stat — urmăreşte trei direcţii fundamentale : tehnologii nepoluante şi echiparea proceselor de producţie generatoare de poluanţi cu instalaţii antipoluante ; valorificarea substanţelor utile existente în deşeuri şi neutralizarea efectelor negative ale reziduurilor nerecuperabile ; folosirea unor mijloace de transport nepoluante, precum şi a unor substanţe chimice cu nocivitate şi remanenţă cît mai reduse.

Concluziile ce întrunesc unanimitatea opiniilor responsabile sînt că noul factor fundamental al vremurilor noastre este ştiinţa ecologiei, care va trebui mai des întrebată şi mai mult ascultată în luarea deciziilor, deoarece ea singură oferă o abordare cuprinzătoare a problemei mediului înconjurător şi poate oferi soluţii practice. Dacă pînă acum ecologii nu au avut vreun rol important în luarea deciziilor cu privire la mediul ambiant, în viitor vor trebui să se bucure de mai mare ascultare, deoarece : 1. majoritatea problemelor devin din ce în ce mai complicate, încît numai cunoştinţele şi experienţele ecologice pot oferi soluţii potrivite ; 2. gravitatea situaţiei va sili guvernele să ţină seama de considerente ecologice. *Natura*

[32] Guy Biolat, *op. cit.*, l.c.

[33] *Ecologie şi politică*, caiet documentar, 1/1976, publicat de Academia „Ştefan Gheorghiu", în coordonarea prof. Sergiu Tamaş, p. 367—379.

[34] B. Maclearski, *Borb azagreazneniem biosfert: ekonomiceskii i sotialnti; aspekt* în *Mirovaia ekonomika i mejdunarodnie otnoşeniia*, 5/1974, p. 63—75.

www.dacoromanica.ro

politicii impune o *politică a naturii*, a mediului ambiant. În această situaţie „poziţia filozofică cea mai corespunzătoare timpurilor noastre este un pesimism plin de speranţă" [35].

DÉMOGRAPHIE ET ÉCOLOGIE

RÉSUMÉ

Nul homme de science — qu'il s'agisse de spécialistes des domaines des sciences humaines, socio-politiques ou des sciences de la nature — ne saurait douter de l'importance de la démographie et de l'écologie.

C'est pourquoi, les deux disciplines qui s'interfèrent étroitement de par leur ample sphère, font l'objet d'une attention toute spéciale autant de la part des spécialistes en la matière que des facteurs responsables du présent et de l'avenir de la société.

L'importance du facteur démographique a été depuis longtemps reconnue ce qui explique la préoccupation pour son aspect quantitatif et qualitatif ; le nombre de la population, le déplacement naturel et migrateur, les structures de toute sorte, les mentalités, la situation culturelle, etc. —et non seulement son importance en soi, mais surtout celle qu'il présente pour l'évolution de la société, voir pour l'histoire.

En échange, l'écologie, soit l'ensemble des facteurs de l'environnement, est entrée dans la sphère de préoccupation des scientifiques et des facteurs de responsabilité dans la vie des pays et peuples depuis peu de temps, soit depuis la période où leur équilibre écologique commença à se détériorer substantiellement par suite des pollutions de tout genre, résultat de la « civilisation » contemporaine.

La préoccupation et, partout, l'investigation interdisciplinaire —démographie, écologie — est plus récente encore, soit l'interconditionnement de la population et de l'environnement, avec l'influence réciproque de l'environnement sur l'homme — individu et surtout collectivité et de l'homme-collectivité sur l'environnement.

L'importance du rapport population ou société — environnement est, de nos jours incontestable. On débat et analyse les modalités d'établissement de l'équilibre écologique pour qu'il soit aussi profitable que possible au développement de la société et de la civilisation humaine. C'est ce que s'est proposé l'auteur de la présente étude.

[35] Lynton Caldwel, apud Lennart Lundqvist, *op. cit.*, l.c.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

EGIPTUL OTOMAN ÎN SECOLELE XVI—XVII ÎN LUMINA UNOR NOI IZVOARE ŞI CERCETĂRI

DE

MIHAI MAXIM

Pînă la al doilea război mondial, viaţa Egiptului sub dominaţie otomană n-a constituit obiectul unor cercetări sistematice, în adîncime, care să aibă în vedere nu numai aspectele politice sau exotice, precumpănitoare în lucrările antebelice [1], dar şi structuri social-economice, demografice şi instituţionale. Ca o excepţie, merită a fi semnalată remarcabila monografie în 2 volume, pe care Marcel Clerget a dedicat-o oraşului Cairo, înfăţişat din unghiul de vedere al geografiei urbane şi al istoriei economice [2]. Se cuvine totodată a semnala efortul unor orientalişti (turcologi şi arabişti) de a investiga bogatele arhive din Cairo şi Istanbul şi de a publica sumare sau culegeri de documente [3].

După război, cercetările au căpătat un nou impuls prin deschiderea arhivelor otomane, ca şi prin cercetări sistematice întreprinse în arhivele din Cairo. O mare importanţă ştiinţifică a avut-o publicarea în 1943 de către Ömer Lütfi Barkan a *Codicelui Egiptului* (*Kanunnâme-i Mısır*) din 1525, care fixa statutul beilerbeilicului Egiptului în cadrul Imperiului otoman şi normele de bază ale administraţiei otomane din această provincie, inclusiv în domeniul financiar, vamal şi agrar [4]. Pentru prima oară se păşea pe un teren ferm, al unor izvoare oficiale, de primă mînă, esenţiale pentru cunoaşterea unor realităţi fundamentale ale Egiptului otoman. Regimul fellahului egiptean, de pildă, reieşea cu claritate din aceste dispoziţii legale O dată remarcabilă în cercetarea istoriei Egiptului sub dominaţie otomană a marcat-o monografia consacrată de orientalistul american Stanford

---

[1] Vezi, de pildă, E. Combe, *L'Egypte ottoman de la conquête par Selim I (1517) à l'arrivée de Bonaparte*, tome III, Caire, MCMXXXIII; H. Dehérain, *L'Egypte turque*, Paris, 1934; A. Ş. Ilter, *Şimali Afrikada Türkler* (Turcii în Africa de nord), Istanbul, vol. I—II, 1936.

[2] Marcel Clerget, *Le Caire. Étude de géographie urbaine et d'histoire économique*, vol. I—II, Caire, 1934.

[3] Jean Deny, *Sommaire des Archives turques du Caire*, Caire, 1930; A. Rahmeti, *Recueil des firmans impériaux ottomans, adressés aux Valis et aux Khédives d'Égypte. 1597—1904*, Caire, 1934.

[4] Ö. L. Barkan, *XV ve XVI asırlarda Osmanlı Imparatorluğunda zirai ekonominin hukukî ve malî esasları* (Bazele juridice şi financiare ale economiei agrare din Imperiul otoman în sec. XV—XVI), vol. I, *Kanunlar* (Legi), Istanbul, 1943, p. 354—387. De fapt, *Kanunâme-i Mısr* fusese publicată încă de J. von Hammer (*Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Wien, 1815, Bd. I, S. 101—143), dar în condiţii care nu mai corespund exigenţelor ştiinţifice moderne.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 33, nr. 4, p. 725 — 741, 1980

www.dacoromanica.ro

J. Shaw organizării financiare și administrative a provinciei egiptene [5]. Bazat în primul rînd pe izvoare arabe și otomane de cancelarie, extrase din arhivele din Cairo și Istanbul, autorul a reușit pentru prima oară să stabilească anumite date sigure în privința finanțelor și administrației Egiptului otoman, domenii în care izvoarele narative sînt extrem de contradictorii. Mai recent, istoricul turc Cengiz Orhonlu a publicat o serie de documente noi privind raporturile dintre Poartă și pașa din Cairo, dintre provincia egipteană în ansamblul său și posesiunile otomane din Etiopia și Peninsula Arabică [6]. Ceea ce frapează la lectura acestor documente este importantul rol de rezervor militar, economic și financiar jucat de Egipt în impunerea și susținerea dominației otomane din teritoriile limitrofe și din Marea Roșie.

În ultimii ani, Institutul francez de arheologie orientală din Cairo a început să publice într-o concepție unitară, modernă, o monumentală colecție de relatări ale călătorilor occidentali, care au trecut prin Egipt în intervalul 1400—1700. Este vorba de peste 250 de călători apuseni, care au publicat cîte o relatare a trecerii sau ședерii lor în Egipt. Pînă acum s-au publicat aproape 30 de volume (Cairo, 1970—1977) numai pentru secolele XVI—XVII [7]. Referindu-se la aceste relații ca izvor pentru studiul istoriei Orientului Apropiat, cunoscutul turcolog francez Robert Mantran arăta : „Il est regrettable que l'on n'ait pas attaché une importance méritée à ces relations de voyageurs qui vraiment sont une mine pour quiconque veut s'intéresser à l'histoire du Proche Orient" [8]. În adevăr, relațiile de călători n-au fost încă valorificate în măsura cuvenită de către istoricii Egiptului otoman, deși asemenea izvoare completează în chip fericit datele izvoarelor de cancelarie, „dînd scheletului rigid al documentului învelișul viu și concret al unei viziuni imediate" [9].

Dar nu numai atît. Pe lîngă această „viziune imediată", importantă ea însăși pentru pătrunderea mai directă în intimitatea unei epoci și pentru imaginea pe care un popor și-o face despre alt popor într-o anumită perioadă istorică sau chiar o întreagă zonă de civilizație despre altă zonă (în cazul nostru imaginea arabilor despre turci și invers sau imaginea

---

[5] S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt. 1517—1798*, Princeton University Press, 1962.

[6] C. Orhonlu, *Telhisler* (*Telhis*-uri), Istanbul, 1970; idem, *Osmanlı Imparatorluğunun Güney Siyaseti. Habeş Eyaleti* (Politica sudică a Imperiului otoman. Ialetul Etiopiei), Istanbul, 1974; recenzie Mihai Maxim, în „Revista de istorie", 3/1978, p. 536—540.

[7] *Voyageurs occidentaux en Egypte*, Collection publiée par l'Institut Français d'Archéologie Orientale (IFAO) du Caire, Caire, 1970—1977 (în curs de publicare în continuare). Pentru veacurile XVI—XVII, menționăm volumele, apărute sub titlul *Voyage en Égypte*, ale călătorilor: Pierre Belon du Mans (1970), Jacques Albert (1974), Henri Blunt (1974), Gabriel Brémond (1974), Edward Brown (1974), Henri Castella (1974), Jean Coppin (1971), Georg-Christian Fernberger (1972), Bruno Gallipoli (1974), Antonio Gonzales (1977), Christophe Harant (1974), Samuel Kiechel (1972), Heinrich-Ludwig von Lichtenstein (1972), William Lithgow (1973), Rudolf Lubenau (1972), Jean Miloiti (1973), Balthasar de Monconys (1973), Georg Christian von Neitschitz (1974), Jean Palerne (1970), Andrea Rochetta (1974), George Sandys (1973), Santo Seguezzi (1974), Jan Sommer (1971), Vincent Stochove (1975), Hans-Christian Teufel (1972), Le Vénitien Anonyme (1971), Seigneur de Villamont (1971), Johann Wild (1973).

[8] R. Mantran, *La navigation vénitienne et ses concurrents en Méditerranée orientale aux XVIIe et XVIIIe siècles*, în vol. *Mediterraneo e Oceano Indiano. Atti del VI Colloquio di Storia Marittima*, Firenze, MCMLXX, p. 390.

[9] Maria Holban, în *Introducere generală* la *Călători străini despre țările române* (colecție asemănătoare cu *Voyageurs occidentaux en Égypte*), vol. I, București, 1968, p. XII.

www.dacoromanica.ro

Occidentului în ansamblu despre Orient) [10], de mare valoare pentru noi sînt mai ales acele aspecte ale vieții de toate zilele, atît de actuale în istoriografia contemporană, cum ar fi: venituri, cheltuieli, aprovizionare, alimentație, prețuri, circulație monetară etc. La acestea se adaugă știri interesante despre tradiții, obiceiuri, mentalități, condiția femeii, condiția prizonierilor de război, climat, fenomene naturale și alte lucruri, față de care istoricul complet nu poate rămîne indiferent. Nu lipsesc în aceste relații nici prezentările comparative Orient-Occident privind tehnica agricolă, viața urbană, educația și altele.

Iată de ce, în studiul de față ne propunem să încercăm o valorificare a acestor izvoare, coroborate, se înțelege, cu noi surse documentare (în special *Condicele afacerilor importante* din arhivele turcești), juridice și numismatice. În creionarea tabloului de ansamblu al Egiptului sub dominație otomană în secolele XVI—XVII, vom avea totodată în vedere concluziile și interpretările mai noi, aduse de ultimele cercetări [11].

★

După campania lui Selim I din 1517, stăpînirea mamelucă din Egipt a fost înlocuită cu cea otomană [12]. S-a format beylerbeylikul Egiptului, cu centrul la Cairo, în frunte cu un beilerbei, numit mai tîrziu și valiu, avînd titlul de pașă și rang de vizir (posesor al unui steag cu trei tuiuri), dovadă a însemnătății deosebite a provinciei egiptene în ansamblul posesiunilor otomane.

În adevăr, izvoarele epocii scot în evidență importanța excepțională a Egiptului în aprovizionarea Istanbulului, în special cu grîu, orez,

[10] Vezi, mai recent, J. Solé, *L'Égyptomanie du XVIe au XVIIIe siècle*, „Annales. É.S.C.", 27 annee, nr. 2 1972, p. 473—483.

[11] Bunăoară, pentru interpretări de ansamblu, A. M. Goldobin, *Arabskii Vostok v XVI—XVIII vv.*, în vol. *Istoria stran Zarubejnoi Azii v srednie veka*, Moscova, 1970, p. 604—618 și Halil Inalcik *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300—1600*, New York — Washington, 1973; pentru orașul egiptean, André Raymond, *Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle*, vol. I—II, Damasc, 1973—1974 (cu numeroase referiri și la perioada anterioară; vezi și considerațiile făcute, pe marginea cărții, de Lucette Valensi, în „Annales. É.S.C." 30e année, 4 1975, p. 925 929); pentru comerțul de tranzit și influența exercitată asupra sa de descoperirea drumului pe la Capul Bunei Speranțe, interesantele comunicări făcute la Colocviul de istorie maritimă de la Florența din 1970 pe tema *Mediterana și Oceanul Atlantic* (vezi, mai sus, nota 8) etc.

[12] La această victorie otomană a contribuit nu numai superioritatea în arme de foc, în special artilerie, a armatei otomane, ci și concursul acordat lui Selim I de către druzi și triburi beduine, apăsate de povara impozitelor și recrutărilor instituite de mameluci în Siria și Palestina. Această ostilitate a populației locale s-a concretizat în dezertări ale recruților beduini, în atacul și controlul drumurilor ce legau Siria și Palestina de Egipt, precum și în înțelegerea directă dintre conducătorii druzi și șeicii beduini, pe de o parte, și Selim I, pe de altă parte, după înfrîngerea oastei mameluce de la Mardj Dabik (aug. 1516). Drept urmare, beduinii din familia Turâbây au slujit drept ghizi oastei otomane în drumul său spre Egipt, în timp ce alte triburi beduine hărțuiau armata mamelucă în retragere, tăindu-i liniile de comunicație și aprovizionare. Cf. *Le Voyage en Égypte de Joos van Ghistele, 1482—1483*, IFAO, Caire, 1976, p. 9—10, 110 ș.a.; *Le Voyage en Égypte de Félix Fabri*, 1483, IFAO, Caire, 1975, p. 89, 316, 366 etc.; Moshe Sharon, *The Political Role of the Bedouins in Palestine in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, în vol. *Studies on Palestine during the Ottoman Period*, ed. by Moshe Ma'oz, Jerusalem, The Magnes Press, The Hebrew University, 1975, p. 13—17; pentru implicațiile internaționale ale campaniei otomane în Egipt, vezi, mai recent, Andrew C. Hess, *The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of Sixteenth-Century World War*, în „International Journal of Middle East Studies" (Cambridge University Press), vol. 4/1973, p. 55—76.

www.dacoromanica.ro

zahăr şi mirodenii [13], în alimentarea crescîndă cu aur sudanez a vistieriei personale a sultanului, căreia îi era destinat şi haraciul românesc : 400 000 de galbeni pînă la 1596, 500 000 între 1596—1601 şi între 500 000 şi 700 000 galbeni în cursul secolelor XVII—XVIII [13bis]. Totodată, sursele relevă rolul esenţial al Egiptului în susţinerea militară, economică şi financiară a dominaţiei otomane în bazinul Mării Roşii : în Etiopia, în Hedjaz, în Yemen şi Aden, în protejarea drumurilor musulmane de pelerinaj şi în aprovizionarea „cetăţilor sfinte" Mecca şi Medina [14].

O particularitate a dominaţiei otomane în Egipt a fost aceea că în această ţară sistemul otoman timariot, constînd în esenţă în redistribuirea pămînturilor cucerite şi a veniturilor în schimbul prestării unei slujbe, de regulă militare, către stat, n-a fost introdus decît în zona porturilor Alexandria, Damietta, Rosetta şi Suez, sub forma concedării taxelor vamale de aici comandanţilor portuari *(kapudani)*, care erau obligaţi pentru aceasta să întreţină din veniturile locale flota din aceste locuri, fără a recurge la subvenţii de la Istanbul. În ansamblu, Egiptul a fost inclus în Imperiul otoman în formula de *saliyane*, ca şi Yemenul, Etiopia, Basra, Lahsa, Tripolitania (Libia) Tunisia şi Algeria, formulă care însemna întreţinerea administraţiei şi garnizoanelor otomane din veniturile beilebeilicului, fără a primi nimic de la centru, dar şi fără a trimite acolo altceva decît darea anuală a vistieriei *(irsâliye-i hazine)*, în mod centralizat, precum şi — în acelaşi mod — produse solicitate de cămara împărătească.

---

[13] În prima jumătate a secolului al XVI-lea, Egiptul dădea ca „taxă anuală", calculată în măsuri actuale, cca 107 112 t grîu, 64 266 t brînză, 42 844 t orz (G.W.F. Stripling, *The Ottoman Turks and the Arabs, 1511—1574*, Urbana, 1942, p. 76); la 1593 numai „cămara" sultanului *(kiler-i 'âmire)* cerea din Egipt cca 79 t zahăr, 450 t orez, cîte 78,5 t de linte şi de năut *(nohud)* şi cîte 1,41 t de imbir, de scorţişoară şi de cuişoare (Başbakanlik Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri*, vol. 70, p. 40, ord. 82 din 8 cemaziulahîr 1001 12 martie 1593 către beilerbeiul Egiptului). Se trimiteau, de asemenea, diverse fructe *(meyva)* la Istanbul (*Mühimme Defteri*, vol. 70, p. 47, ord. 102 din selh-i cemaziülevvel 1001 4 martie 1593 către beilerbeiul Egiptului). Mirodeniile aduse la Istanbul de corăbiile yemenite erau scutite de vamă la trecerea prin porturile egiptene (*Mühimme Defteri*, vol. 40, p. 195, ord. 437 din 20 şaban 987 12 octombrie 1579 către beilerbeiul Egiptului).

[13 bis] Başbakanlik Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri* (Condică a afacerilor importante), vol. 24, p. 91, ord. 245 din 14 zilhicce 981/6 aprilie 1574 către beilerbeiul Egiptului; pentru perioada următoare vezi Stanford J. Shaw, *Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusets, 1964, p. 152—153.

[14] Başbakanlik Arşivi, *Mühimme Defteri*, vol. 14, p. 473, ord. 668 din 2 rebiulâhîr 978/3 septembrie 1570 către beilerbeiul Egiptului, cerîndu-i să trimită în fiecare an la Mecca o cantitate de 3 000 *erdeb* (450 t.) de grîu; *Mühimme Defteri*, vol. 24, p. 119, ord. 327 din 20 zilhicce 981/2 aprilie 1574 către beilerbeiul de Egipt, poruncindu-i să procure pentru „emirul pelerinajului" *(emir-i hac)* 139 000 *erdeb* (20850 t) de grîu, în loc de 120 000 *erdeb*, cît i se poruncise anterior; *Mühimme Defteri*, vol. 26, p. 570 din 22 cemaziülevvel 982 5 septembrie 1574 către beilerbeiul Egiptului, cerîndu-i să trimită 30 000 de galbeni *(filori)* la Mecca *(Harem-i Şerif)* pentru o construcţie. Padişahul otoman dăruia anual 1 000 de galbeni pentru 100 de pelerini săraci (cîte 10 galbeni de persoană) din... vistieria Egiptului *(Mühimme Defteri*, vol. 47, p. 190, ord. 444 din 17 cemaziulâhîr 990/9 iulie 1582 către beilerbeiul Egiptului). Interesant de notat că în calitatea sa de „păzitor al cetăţilor sfinte" ale Islamului *(Hadim ül-Haremeyin üş-Şerifeyin)*, sultanul otoman cerea beilerbeiului Egiptului să vegheze prin oamenii săi ca pelerinii să-şi facă fără grabă cele 5 rugăciuni zilnice şi celelalte îndatoriri religioase, cerute de *hac* (*Mühimme Defteri*, vol. 30, p. 28, ord. 68 din 25 muharrem 985/15 aprilie 1577). Pentru rolul Egiptului în susţinerea dominaţiei otomane în bazinul Mării Roşii, vezi importantele documente publicate de regretatul profesor Cengiz Orhonlu (în *Telhisler*, doc. 18, 21, 82 ş.a.; *Habeş vilâyeti*, doc. 2, 40, 51, 63, 72).

www.dacoromanica.ro

Însemnătatea economică şi strategică a Egiptului, lipsa sistemului timariot, precum şi larga autonomie locală i-au făcut pe călătorii occidentali din secolele XVI—XVII să vorbească de Egiptul otoman ca de un „vice-regat" sau chiar „regat", iar de paşa de la Cairo ca de un „vicerege", „prinţ" sau chiar „rege"[14bis], şi aceasta încă înainte ca Egiptul să încapă în mîinile beilor mameluci, rămînînd doar nominal sub autoritatea Porţii (după 1671).

Beilerbeilicul Egiptului era împărţit în 24 de sangeacbeilicuri, conduse de (sangeac) bei : 20 dintre aceştia erau numiţi dintre egipteni, iar 4 erau trimişi de la Istanbul. Aceştia din urmă ocupau, evident, posturile cele mai importante : locţiitorul paşei *(kethuda)*, precum şi cei 3 kapudani de Alexandria, Damietta şi Suez. Sangeacbeilicurile se subîmpărţeau la rîndul lor în kazale, conduse fiecare de către un kadiu *(kadı)*. Acesta judeca chestiunile civile şi penale, potrivit cu „legea sfîntă" a musulmanilor (şeriatul) şi se îngrijea totodată de administraţia oraşului şi a teritoriului, asupra cărora îşi exercita jurisdicţia. Beilerbeiul de Egipt era numit, de regulă, o dată la 3 ani. El avea misiunea de a veghea la strîngerea şi expedierea la Poartă a tributului, la menţinerea ordinii şi apărarea provinciei, la organizarea şi protejarea caravanei pelerinilor ce mergeu la Mecca etc. Cum Egiptul era un adevărat rezervor militar şi financiar pentru avanposturile otomane din Etiopia şi Yemen, beilerbeiul era totodată dator să trimită acolo cele necesare la nevoie : arme de foc, tunuri, pulbere, provizii, oameni şi materiale, căci Istanbulul nu trimitea ajutoare decît în cazuri cu totul excepţionale. În fine, beilerbeiul trebuia să participe el însuşi cu detaşamente militare la campaniile sultanului sau să le susţină prin trimiterea de proviant şi materiale de război, în primul rînd pulbere. Pe plan local, beilerbeiul trebuia să participe cu mare fast la sărbătorile Nilului, care se desfăşurau după un străvechi ritual local. Paşa rezida în cetatea din Cairo, construită încă de Saladin, şi care domina întreg oraşul şi împrejurimile.

Din punct de vedere formal, rostirea predicii de vineri *(hutbe)* în moscheie în numele sultanului şi baterea de monede locale *(ashrafi*-ul de aur şi *medin*-ul sau *para*-ua de argint) în numele aceluiaşi simbolizau, potrivit concepţiei musulmane a suveranităţii, supunerea Egiptului faţă de Poartă.

Dincolo de aceste aspecte formale, dominaţia otomană în Egipt era asigurată de dizlocarea unor trupe de infanterie şi cavalerie în oraşe, de existenţa unui complex de fortăreţe în punctele strategice importante, precum şi de prezenţa unei flote otomane în Marea Roşie, susţinută de şantierul naval de la Suez.

În total, erau 7 corpuri de armată, numite *odjak*-uri : corpul de ieniceri, cel de azabi, de tunari *(topçu)*, de „cavaleri" *(müteferrika)*, de ceauşi, de „şelari" *(saraççi)*, de voluntari *(gönüllü)* şi de puşcaşi *(tüfekçi)*. Aceste corpuri, în special cele de cavalerie şi ienicerii, sprijineau totodată pe dregătorii provinciali în strîngerea dărilor şi impozitelor. *Müteferrika*-lele

[14bis] Samuel Kiechel, *Voyages en Égypte pendant les années 1587—1588*, Caire, 1972, p. 50; H. Cr. Teufel, *Ibidem*, p. 148, 155.

www.dacoromanica.ro

călare şi ceauşii pedeştri se ocupau mai ales de transmiterea şi aducerea la îndeplinire a firmanelor sultanului sau a poruncilor paşei din Cairo. Voluntarii, recrutaţi dintre localnici, alcătuiau ceea ce călătorii occidentali numesc „miliţia" Egiptului. Între aceste corpuri de armată, ienicerii, organizaţi în *orta*-le (companii), aveau o poziţie privilegiată şi un regim deosebit. Declinul puterii centrale, răspîndirea corupţiei şi abuzurilor, scăderea puterii de cumpărare şi a calităţii monedelor de argint în care erau plătiţi (aspri şi parale) toate acestea, alături de poziţia dominantă deţinută de ieniceri, în calitate de corp reprezentativ al puterii ocupante, au dus treptat la transformarea acestui corp militar într-un element de dezordine şi corupţie. Deja la începutul secolului al XVII-lea, încălcînd prescripţiile oficiale, unii ieniceri cumpărau sate, arendau venituri şi se erijau în protectori ai unor negustori şi meşteri bogaţi, care, în schimbul plăţii periodice a unor sume de bani, dobîndeau formal calitatea de ieniceri. Numărul acestui corp a ajuns astfel la 6 — 8000 oameni la 1692, faţă de cca 940 la 1595 — 1596, cînd îndeplineau efectiv servicii de pază în fortăreţe şi instituţii publice. Alţi ieniceri se înscriu în veacul al XVII-lea în corporaţiile meşteşugăreşti, după cum o altă parte a lor, în cîrdăşie cu alţi militari, colindau satele, prădînd şi jefuind. Johann Wild, captiv german în Egipt timp de mai mulţi ani (1606 —1610) şi care a cunoscut îndeaproape comportamentul armatei de ocupaţie, scria în relatările sale : „mulţi ieniceri şi spahii îşi beau toată solda, se îmbătau şi provocau scandal, iar unii îşi pierdeau chiar viaţa" [15]. Aceştia „sînt oameni cu totul decăzuţi, care trăiesc din furtişaguri şi mîrşăvie (...) Pe scurt, militarii din Cairo duc o viaţă scandaloasă şi nelegiuită, sînt cîini tiranici şi nemiloşi, care nu se gîndesc nici la dumnezeu şi nici la aproapele lor" [16]. Nu e de mirare deci că ţăranii din satele înconjurătoare se adresau cu plîngeri paşei, care însă, cu rare excepţii, fie nu lua măsuri împotriva lor (avea şi el 40 de ieniceri în garda personală), fie rămânea neputincios în faţa rebeliunii lor.

Totalul efectivelor otomane din Egipt este foarte diferit apreciat de izvoarele narative : călătorii vorbesc cînd de 7 000 de oşteni (R. Lubenau la 1587—1588) [17], cînd de 25 000 (J. Wild) [18], cînd de 15 100 (J. Albert, la 1634) [19]. În lipsa izvoarelor de cancelarie este greu de stabilit o cifră anume. În orice caz, trebuie avut în vedere chiar în cazul izvoarelor oficiale, că listele de ieniceri *(yoklama defterleri)* cuprindeau cifre cu mult mai mari, pe hîrtie, decît cele din realitate, efective, căci comandanţii preferau să ascundă realitatea şi să încaseze în continuare soldele celor morţi, retraşi şi dispăruţi precum şi lefurile civililor, înscrişi în armată doar cu numele. Totuşi, din unele indicii documentare, se poate aprecia că totalul efectivelor militare otomane din Egiptul otoman (incluzînd şi garnizoanele din cetăţi şi „miliţiile") varia în jurul cifrei de 10 000 oameni, în prima jumătate a veacului al XVII-lea.

---

[15] *Voyage en Égypte de Johann Wild, 1606—1610*, IFAO, Caire, 1973, p. 90.

[16] *Ibidem*, p. 159.

[17] *Voyages en Égypte pendant les années 1587—1588 de Reinhold Lubenau*, IFAO, Caire, 1972, p. 233.

[18] *Voyage en Égypte de Johann Wild, 1606—1610*, p. 158.

[19] *Voyages en Égypte de J. Albert*, Caire, 1974, p. 94.

www.dacoromanica.ro

Fortăreţe militare, conduse de dizdari, se aflau la Alexandria, la Burk Mustafa Paşa (pe ţărmul Mediteranei, în apropiere de Rosetta), la Rosetta, la Abu Qîr (la est de Alexandria), la Şâru Ahmed (la gura Nilului, lîngă Rosetta), la Damietta, Suez, Assuan şi în alte 10 puncte strategice. La Bulak, lîngă Cairo (azi suburbie a marelui oraş), la Alexandria şi Suez se găseau şi importante arsenale militare. La şantierul naval din Suez se construiau vase speciale, fără cuie şi fier, pentru flota din Marea Roşie, unde altminteri numeroasele stînci magnetice existente trăgeau la fund ambarcaţiunile care aveau piese din fier. Aceste puncte militare erau completate de cetăţile din Etiopia şi Yemen, care aveau misiunea de a supraveghea Marea Roşie, devenită „lac otoman" şi Hedjazul cu „cetăţile sfinte" ale Islamului. Centrul întregului complex rămînea însă, din punct de vedere al aprovizionării cu mijloace financiare, materiale şi umane, beilerbeilicul Egiptului.

În timp de război, beilerbeiul de la Cairo furniza armatei centrale de campanie detaşamente militare — bunăoară, 500 de oşteni la 1633 şi 2 000 la 1635 — , precum şi voluntari, recrutaţi dintre egipteni. C. Harant, care a trecut la 1598 prin Egipt, nota în relaţia sa de voiaj : „Am văzut la Cairo cum se recrutau soldaţii mercenari pentru o campanie contra creştinilor din Ungaria (e vorba de războiul osmano-habsburgic din 1593—1606 — M.M.). Era un grup de ofiţeri turci, precedaţi de un mic toboşar, care bătea ritmul cu o mînă şi cu cealaltă sufla într-un flaut. Cei care doreau să se înroleze se alăturau micului cortegiu. Noul recrut primea cîţiva medini. Cei care se înscriau căpătau o pană la turbanul lor, ceea ce arăta că sînt soldaţi şi că se bucură de mai multă libertate decît ceilalţi. Dar puţini erau cei ce se lăsau tentaţi (de recrutare), căci anul trecut din (fiecare) 15 mercenari numai unul se întorsese acasă, pentru că ei crezuseră că vor da de un război copilăresc, ca la ei acasă, bazat pe hărţuială şi pradă, şi nicidecum de atacarea şi cucerirea unor fortăreţe. Cînd au văzut că nu era de joacă şi că nu trăgeau nici un folos, ca şi cum ar fi vîndut blana ursului din pădure, atunci şi-au pierdut entuziasmul pentru viaţa războinică" [20].

În susţinerea campaniilor otomane, un rol esenţial îl avea praful de puşcă egiptean, din care, la sfîrşitul veacului al XVI-lea, se trimiteau anual armatelor otomane cîteva zeci de mii de tone pentru războiul cu Habsburgii.

În Egiptul secolelor XVI—XVII pulsa o puternică viaţă economică, deşi într-un ritm mai lent spre sfîrşitul intervalului.

Agricultura era strîns legată de Nil, marele fluviu, care fertiliza periodic pămînturile egiptene, obţinîndu-se două recolte pe an. Se cultivau pe mari suprafeţe : grîu, orz, orez, trestie de zahăr, sorg, bob, linte, mazăre, in, cînepă, indigo, susan şi citrice. Proviziile egiptene, în special grîul, orezul, mirodeniile şi zahărul, erau vitale pentru aprovizionarea capitalei otomane, lucru subliniat unanim de călătorii occidentali : „Fiecare spune că (Egiptul) este grînarul lumii întregi şi Constantinopolul n-ar putea trăi fără el (...), Egiptul asigură aprovizionarea Constantinopolului cu orez şi grîne" (R. Lubenau, 1587 [21]), „Egiptul este grînarul Turciei" (H. Blunt,

[20] *Voyage en Égypte de Christophe Harant de Polzic et Bezdruzic, 1598*, IFAO, Caire, 1972, p. 101 102.

[21] *Voyages en Égypte pendant les années 1587—1588 de Reinhold Lubenau*, p. 231—232.

www.dacoromanica.ro

1634—1636 [22], „Constantinopolul nu poate trăi nici (măcar) un an fără Cairo (...). Căci în fiecare an, mai mult de o sută de mari corăbii încărcate pleacă de la Alexandria, spre Constantinopol, (neducînd) altceva, cu ele decît orez, mirodenii, linte, bob, mazăre de Turcia, fără a mai vorbi de inul, care se transportă de la Cairo la Constantinopol (şi) pentru care 15 sau 18 (corăbii) nu ajung" (J. Wild, 1606—1610) [23]. Datorită acestei însemnătăţi deosebite a Egiptului pentru aprovizionarea Istanbulului, în completarea cărnurilor şi grăsimilor, primite din ţările române, autorităţile otomane au luat măsuri pentru plata unor preţuri remuneratorii pentru producătorii egipteni care aduceau grîu la Istanbul [23bis] şi pentru buna întreţinere a întinsei reţele de canale de irigaţie, moştenite de la Califat şi mameluci. *Codicele Egiptului (Kanunname-i Mısır)* din 1525, care fixa statutul Egiptului în cadrul Imperiului otoman, preciza că toate canalele mari, care duceau apa din Nil spre districtele mai mici, precum şi principalele canale din sate erau declarate canale împărăteşti, întreţinerea lor căzînd în sarcina guvernatorilor din provincii (sangeacbei şi kadii) şi în cheltuiala vistieriei publice. Canalele mai mici, de ramificaţie, urmau să fie supravegheate de către dregătorii rurali cu bani încasaţi de la ţărani, care plăteau taxe speciale *(muhricāt)* pentru aceasta. Potrivit codicelui, dregătorii de stat erau în mod expres obligaţi să aibă grijă de împărţirea echitabilă a apei pe canale şi subcanale, de curăţirea periodică a canalelor, de repararea barajelor, de buna întreţinere a căilor de acces. Cîtă vreme autoritatea centrală a fost puternică, adică în primele trei sferturi ale veacului al XVI-lea, a funcţionat bine şi acest sistem , ba chiar în condiţii superioare perioadei mameluce, dar după aceea prescripţiile legale se îndeplineau tot mai rar, iar în secolul al XVIII-lea lucrările hidraulice au încetat cu totul. Pe lîngă canalele de irigaţie, erau instalate, ca şi în perioada mamelucă, „scări nilometrice" pentru măsurarea zilnică a nivelului Nilului, în vederea prevenirii inundaţiilor.

Tehnica agricolă este cea tradiţională, de veacuri, nu se observă nici progrese, nici inovaţii. De pildă, germanul Johann Wild notează că în Egipt aratul se făcea cu un braţ de fier, fără roţi, iar treieratul cu boi legaţi la ochi, care călcau grîul în picioare, în cîmp deschis, în timp ce în aceeaşi vreme în Germania, spune Wild, se utiliza plugul cu roţi şi decorticajul se făcea cu îmblăcie [24]. Există în aceste menţiuni şi în altele indicii că agricultura orientală se închidea în limitele sale tradiţionale, în timp ce în Occident, sub impulsul relaţiilor capitaliste, tehnica agricolă avea să progreseze rapid.

Creşterea vitelor ocupa un loc important în economia rurală egipteană din secolele XVI—XVII. Se creşteau cornute mari şi mici, catîri, măgari, cai de rasă (renumiţii cai arabi) foarte căutaţi de turci. Se creşteau şi păsări, în special găini, foarte solicitate de străini. Puii se scoteau după

---

[22] *Voyages en Égypte des années 1634, 1635, et 1636 de Henry Blunt*, IFAO, Caire 1974, p. 55.

[23] J. Wild (traducere M. Maxim), în *Oraşul medieval. Culegere de texte* (coordonator: Radu Manolescu), Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1976, p. 199.

[23bis] Maria Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Quelques données sur le ravitaillement de Constantinople au XVIe siècle*, AIÉSEE III (tirage à part), Sofia, 1969, p. 664.

[24] *Voyage en Égypte de Johann Wild, 1606—1610*, p. 225.

www.dacoromanica.ro

un sistem ingenios, anume, ca şi în epoca mamelucă, în incubatoare mari, plasate în nisipul fierbinte, unde ouăle se cloceau singure la temperatura soarelui. Datorită Nilului, atît de bogat în peşte şi în alte vieţuitoare, se practica pescuitul — tot cu metode tradiţionale — şi se prindea, pe lîngă peşte, un mare număr de crocodili, a căror carne albă şi dulce era folosită în alimentaţie.

Regimul funciar, fixat prin *Kānunnāme-i Mısır* şi prin dipoziţii legale ulterioare, prezenta caracteristici comune întregului Imperiu otoman, dar şi trăsături specifice Egiptului. Formal, întregul fond funciar era considerat proprietate de stat. Sultanul, în calitatea sa de şef al statului, dispunea de distribuirea acestui fond fie membrilor familiei imperiale sau înalţilor dregători cu titlul de *hass* (pl. *havās-ı humāyun)*, fie fundaţiilor pioase, ca *vakufuri*, fie, într-o măsură cu totul redusă, unor persoane foarte influente cu titlul de *mülk*, adică de proprietate personală, necondiţionată. *Hass*-urile care ocupau cea mai mare întindere, nu se exploatau direct, ci prin intermediari, care arendau aceste pămînturi (sistemul *mukatāa'*, continuînd mai vechiul sistem arabo-musulman *iktā')*. Potrivit acestui sistem , numit şi *emānet*, controlul asupra exploatării terenurilor şi asupra stringerii impozitelor pentru vistierie de la ţăranii cultivatori era încredinţat unor dregători de stat de încredere, numiţi *emini* (intendenţi), plătiţi de stat cu o sumă fixă, indiferent de mărimea recoltei obţinute. Izvoarele permit să se constate efortul depus de administraţia otomană — interesată să obţină cît mai multe provizii şi venituri din Egipt — pentru o exploatare mai raţională a pămînturilor şi a muncii ţăranilor, comparativ cu perioada mamelucă [24bis] .*Kanunnāme-i Mısır* recunoştea dreptul ţăranului *(fellah)* de a folosi pămîntul cultivat de el, de pe care nu putea fi izgonit, dacă îşi achita dările, precum şi dreptul de a reţine o parte din recoltă. Totodată, fellahul rămînea liber din punct de vedere juridic faţă de deţinătorul legal al pămîntului, iar în cazul cînd îşi găsea înlocuitor pentru cultivarea ogorului deţinut anterior de el, putea părăsi acest lot, mutîndu-se în altă parte. Alături de aceste drepturi, autorităţile otomane au introdus şi prevederi dure, precum aceea a prinderii şi întoarcerii obligatorii a fellahului, care-şi abandonase clandestin ogorul, ceea ce, în fapt, echivala cu legarea de glie. Exploatarea feudală s-a accentuat de la finele veacului al XVI-lea înainte, odată cu înlocuirea sistemului *emānet* cu sistemul *iltizām*, care consta în arendarea redevenţelor şi impozitelor locale de către aşa-zişii *mültezimi*, care, în schimb, împărţeau cu statul veniturile. Sistemul a devenit precumpănitor în veacul al XVII-lea. Iniţial, mültezimul primea arenda veniturilor pe termen de un an, ulterior însă — de la finele veacului al XVII-lea înainte — pe viaţă şi, după aceea, chiar ereditar. Cum mültezimul trebuia să plătească taxe şi să facă daruri autorităţilor pentru atestarea şi apoi confirmarea periodică a dreptului său de arendă şi cum pe de altă parte interesul său era să-şi mărească necontenit partea sa de venit din totalul obţinut, fellahul rămînea tot mai mult la discreţia acestor mültezimi, care beneficiau, în plus, de cîrdăşia ienicerilor şi a altor trupe pentru impunerea bunului lor plac. Johann Wild, rob în Egipt la un stăpîn, care era el însuşi mültezim, notează : „Ei, ţăranii arabi, supravieţuiesc prin muncă grea şi penibilă, fiind trataţi foarte sever de

[24bis] A. M. Goldobin, *Arabskii Vostok*, p. 605.

www.dacoromanica.ro

către turci, altfel s-ar răscula. Mamelucii şi ienicerii sînt foarte aspri cu ei" [25]. De aceea aveau loc deseori incidente şi conflicte între fellahi şi oşteni, ca, de pildă, la începutul veacului al XVII-lea, cînd „ţăranii arabi au venit la paşă şi s-au plîns pentru toate necazurile pe care le făceau militarii şi au declarat că dacă nu se va ţine cont de dorinţa lor, ei vor trebui să-şi părăsească bunurile şi să abandoneze culturile cîmpului şi munca lor" [26]. Speriat, paşa a dispus executarea unor vinovaţi, apoi, în faţa rebeliunii a cîtorva sute de ieniceri, ceauşi şi spahii coalizaţi, a ordonat operaţiuni de represalii împotriva acestora, ajutat fiind şi de fellahi.

Se poate conchide că introducerea sistemului *iltizām*, răspîndirea corupţiei şi abuzurilor autorităţilor otomane, sclerozarea instituţiilor osmano-musulmane, caracterul „dirijat" al raporturilor comerciale cu Poarta au determinat din ultimul sfert al veacului al XVI-lea înainte declinul economiei rurale egiptene, privînd-o astfel de marile avantaje pe care le-ar fi obţinut din creşterea cererii de produse agro-alimentare şi materii prime rurale pe piaţa mondială, în special occidentală.

Un rol important în viaţa satului egiptean, în apărarea fellahilor faţă de exploatarea feudală l-au jucat comunităţile rurale, conduse de şeici. Obştea folosea în comun apa, întreţinea canalele de irigaţie, supraveghea barajele, asigura redistribuirea echitabilă a pămînturilor şi efectua — prin şeici — plata dărilor şi robota către stat şi mültezimi. În rest, satul rămînea închis în cadrele tradiţionale ale obştii, trăindu-şi viaţa după obiceiuri de veacuri.

Evoluţia meşteşugurilor şi comerţului a fost marcată de aceiaşi factori locali, care au provocat declinul agriculturii, la care s-au adăugat şi unii factori internaţionali, între care trecerea Occidentului la metode capitaliste de producţie şi comerţ şi deplasarea axei comerciale a Lumii Vechi din Mediterana (către care Egiptul tranzita articolele orientale proprii sau pe cele venite din India) în Atlantic. În calea dezvoltării meşteşugurilor egiptene au stat, de asemenea, lipsa unor materii prime esenţiale, precum fierul, cuprul, plumbul, cositorul şi lemnul, ca şi existenţa corporaţiilor *(esnafurilor)*, atestate din veacul al XVII-lea înainte, adică tocmai într-o vreme în care în Apus ele cedau tot mai mult loc liberei concurenţe, economiei de piaţă. Pe de altă parte, articolele tradiţionale ale meşterilor egipteni — în special textilele pe bază de bumbac, in şi mătase — vor fi tot mai mult concurate în viitor de produsele similare ale Occidentului, produse în serie. În Egipt, dimpotrivă, nu se practica munca în serie, în cadrul unei raţionalizări şi specializări a diverselor meserii (în veacul al XVII-lea erau cca 230—240 de meserii), deşi în aceeaşi meserie existau cîte 5—6 corporaţii diferite. Totodată, în oraşele arabe nu se făcuse încă separarea procesului de fabricare de cel de desfacere, într-un mare număr de meserii producătorul fiind în acelaşi timp şi vînzătorul propriilor sale produse [27].

Breslele, organizate pe meserii, erau conduse de şeici, care reprezentau interesele meşterilor membri *(usta)* pe lîngă autorităţile municipale şi aveau grijă de plata impozitelor. Drumul către titlul de meşter începea cu

[25] *Voyage en Égypte de Johann Wild, 1606—1610*, p. 69.
[26] *Ibidem*, p. 160—161.
[27] A. Raymond, *Artisants et commerçants au Caire*, p. 208—215.

www.dacoromanica.ro

ucenicia, după care fostul învăţăcel *(şakird)* devenea muncitor *(şani)*, apoi ajutor de meşter sau calfă *(khalifa)*. Pretendentul la diploma de meşter oferea o masă şeicului şi principalilor meşteri. Şeicul încingea pe candidat cu o cingătoare *(shad)* cu 7 noduri, pe care le desfăceau apoi rînd pe rînd 7 meşteri, fiecare adresînd cu acest prilej sfaturi morale şi tehnice viitorului lor coleg. După aceasta, timp de 1—2 luni candidatul îşi confecţiona „capodopera", pe care o „susţinea" în faţa aceleiaşi comisii. Dacă lucrarea era acceptată, i se acordau candidatului brevetul de meşter şi autorizaţia de a deschide un atelier propriu, după care urma un nou banchet. Şeicii, ca reprezentanţi ai sfatului breslelor, interesate în evitarea concurenţei şi a dezorganizării muncii, aveau grija de a aplana conflictele între meşteri în probleme de producţie şi desfacere, între aceştia, în calitate de proprietari de ateliere-prăvălii, şi lucrătorii lor, şi de ajutorarea meşterilor aflaţi la strîmtoare sau în pragul falimentului. În asemenea cazuri, se organiza sub un motiv oarecare o mică petrecere, la care ceilalţi meşteri, preveniţi, aduceau daruri, de regulă bani, pentru restabilirea situaţiei colegului aflat în nevoie. Din prima jumătate a veacului al XVII-lea un fenomen nou se observă în viaţa corporaţiilor şi anume pătrunderea elementelor militare, în special a ienicerilor, în rîndul acestor corporaţii, precum şi a unor meseriaşi în rîndul ogeacurilor militare. În acest fel, militarii căpătau drept de protecţie *(himāya)* asupra corporaţiei, încasînd şi cuvenitele taxe, iar meşterii (bogaţi) deveniţi membri onorifici ai ogeacurilor, plăteau anumite sume corpului de armată respectiv. Drept rezultat, meseriile au început să depindă tot mai mult de bunul plac al militarilor, iar combativitatea acestora să scadă la rîndul ei.

Comerţul intern se desfăşura în pieţe, bazaruri sau iarmaroace, cu deosebire la Cairo—oraş de circa 200—300 000 locuitori —, la Alexandria, Rosetta, Damietta, Suez, care datorită plasării lor riverane, facilitau transportul mărfurilor de la un capăt la altul al ţării, în bune condiţii. În regiunile de deşert, se practica tradiţionalul comerţ de caravane, în convoaie de 500—600 de cămile şi chiar mai multe, însoţite de negustori, pelerini şi soldaţi. În oraşe, în special la Cairo, străzile şi bazarurile erau specializate pe mărfuri, care dădeau şi denumirea locului respectiv. Kadiii (judecătorii şi primarii) oraşelor, cu ajutorul corporaţiilor, stabileau „mercuriale" cu preţuri maxime *(narh)*, iar respectarea lor, ca şi controlul unităţilor de măsură şi capacitate folosite de negustori, verificarea calităţii mărfurilor acestora erau asigurate de către agenţi speciali *(muhtasibi)* ai unor „poliţii economice" sui-generis.

Fiind situat la întretăierea celor mai importante drumuri comerciale ce legau Europa de Orientul Apropiat şi Îndepărtat, Egiptul era unul din cele mai însemnate centre ale comerţului de tranzit pentru mirodeniile orientale, ţesăturile de mătase, pietrele preţioase ş.a., avînd totodată el însuşi strînse relaţii comerciale cu ţările bazinului mediteranean, cu Veneţia, Franţa, Anglia, Spania, Olanda, Indiile orientale. De aceea, se găseau la Cairo şi Alexandria consulate ale puterilor europene, care protejau interesele negustorilor lor. Cel mai important centru al comerţului egiptean era Cairo, despre ale cărui legături comerciale J. Wild relatează la începutul veacului al XVII-lea: „Comerţul Cairului este extrem de important. Din India se aduc aici mărfuri pe Marea Roşie: pietre preţioase, mirodenii, lemn de aloe, plăcut şi parfumat, basmale frumoase şi voaluri

www.dacoromanica.ro

colorate de bumbac, cele mai bune vopsele, cele mai frumoase turbane turceşti, dintre care unele au mai mulţi coţi lungime. Veneţienii aduc aici frumoase postavuri de lînă şi mărgean, ca şi cositor şi alamă; englezii şi francezii, toate mărfurile de acelaşi gen din ţările şi oraşele lor. Ei cumpără aici la rîndul lor ceea ce le este de trebuinţă şi le duc (acasă). Negustorii Constantinopolului nu aduc multe mărfuri la Cairo, ci în cea mai mare parte a timpului fac cumpărături şi le duc la Constantinopol. Totuşi, ei aduc la Alexandria şi apoi chiar la Cairo cherestea, copaci mari, scînduri de lemn de construcţie pentru corăbii şi vase" [28]. Acelaşi autor menţionează că europenii (după invazia argintului american) aduceau în Egipt butoiaşe întregi de taleri, pe care-i desfăceau pe piaţă, ca pe oricare altă marfă [28bis], ceea ce lovea puternic în monedele locale de argint — medinul egiptean şi asprul otoman — , fapt care a determinat, dealtfel fără rezultat, intervenţia autorităţilor, care au interzis acest gen de negoţ.

Deşi oficial Egiptul făcea parte din Imperiul otoman iar acesta acordase statelor occidentale (de la 1569 înainte, nu 1535, cum se crede îndeobşte) „capitulaţii" prevăzînd taxe comerciale reduse, adică (de regulă) 3 % *ad valorem*, nu 5 (5,50 %), cum plăteau *harbî*-ii, care n-aveau legămînt *(ahd)* cu otomanii, în fapt încasarea taxelor comerciale în Egipt, ca şi în alte zone ale Imperiului, urma să se facă *secondo il canon et usanza* (turc. *olugelen adet ve kanun üzere)* [29], deci potrivit regimului vamal local, fixat prin regulamentele anterioare. Rezultatul era că negustorii europeni (creştini, evrei, armeni) plăteau în genere o vamă dublă faţă de localnicii musulmani. Acest lucru pune o dată în plus în lumină larga autonomie a Egiptului faţă de Poartă, concretizată, cum am văzut, şi în aplicarea parţială a sistemului timariot, în rolul important deţinut de şeicii arabi în autoadministrarea comunităţilor locale (fapt care aminteşte de rolul vlastelilor, knezilor şi primikürilor în autoguvernarea comunităţilor sîrbeşti şi vlahe din Balcani), ca şi în continuarea baterii de monede proprii de aur şi argint [30].

[28] *Oraşul medieval*, p. 198.

[28 bis] *Ibidem.*

[29] Vezi, bunăoară, textul „capitulaţiei" *(ahidnâme)* acordată de Murad al III-lea englezilor la 1580, apud A. N. Kurat, *Türk-Ingiliz münasebetlerinin baş langıcı ve gelişmesi (1553—1610)* (Începutul şi dezvoltarea relaţiilor turco-engleze, 1553—1610), TTK Basımevi, Ankara 1953, p. 184; S. A. Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578—1582*, Oxford University Press, 1977, p. 234, 237.

[30] Aceste emisiuni monetare egiptene — *ashrafi*-ul de aur şi *para*-ua de argint — sînt o dovadă în plus că, la fel ca şi în cazul Transilvaniei, emisiunile locale nu erau interzise de Poartă cîtă vreme erau rentabile din punct de vedere al metalului preţios (or, Moldova şi Ţara Românească nu aveau în subsolul lor şi nici în circulaţia lor suficient metal preţios care să permită, în secolele XVI—XVII, emisiuni monetare rentabile faţă de concurenţa monedei otomane). *Ashrafi*-ul fusese bătut prima oară de sultanul mameluc Al-Ashraf Barsbay, în anul 829 H./1425 e.n., după modelul ducatului veneţian (3,41 gr aur pur faţă de 3,559 gr cît avea ducatul), avînd deci 97 % din valoarea „dolarului evului mediu"). După J. B. Bacharach (*The Dinar versus the Ducat*, „International Journal of Middle East Studies", vol. 4, nr. 1/1973, p. 77—96), *ashrafi*-ul s-a impus treptat pe piaţa egipteană în defavoarea ducatului veneţian, înregistrînd un adevărat triumf monetar, vreme de aproape un secol, din cauze multiple, asupra cărora nu este cazul a stărui aici. În epoca dominaţiei otomane, *ashrafi*-ul *(muhhammadi*-ul sau *şerifi*-ul), bătut la Cairo şi devenit echivalent al *altîn*-ului *(sultanîn*-ului) otoman, el însuşi echivalat din deceniul 6 al veacului al XVI-lea cu ţechinul veneţian, a variat de la 3,448 gr aur (titlu: 996‰) sub Süleyman Kanunî (1520—1566) la 3,323 gr la sfîrşitul secolului al XVII-lea, înregistrînd o scădere destul de lentă a titlului. Emisiunile sale au încetat în 1697, în contextul unui declin economic general şi al instabilităţii politice din Egipt, deşi în circulaţie a continuat să mai existe pînă spre 1730 (A. Raymond, *op. cit.*, p. 28—29).

www.dacoromanica.ro

Amintim totodată autonomia comunităţilor nemusulmane în jurul Patriarhiei ortodoxe (copte) din Alexandria, a bisericilor şi mănăstirilor creştine din Alexandria, Cairo, Ghaza şi Sinai [31].

În ce priveşte comerţul de tranzit, acesta nu a încetat brusc şi niciodată complet după descoperirea drumului pe la Capul Bunei Speranţe, aşa cum au dovedit fără putinţă de tăgadă cercetările mai noi ale istoricilor economişti. Totuşi, diminuarea traficului este observată încă de călătorii de la finele veacului al XVI-lea. R. Lubenau la 1588, scria, de pildă, referindu-se la rolul Alexandriei : „Comerţul s-a micşorat aici, căci obiectele de băcănie, perlele, mătăsurile chinezeşti şi indiene, care soseau la Alexandria prin Marea Roşie şi pe Nil, apoi la Veneţia şi în alte părţi, trec acum la Lisabona pe mare înconjurînd Africa (...). Prin descoperirea de către Spania (a circumnavigaţiei Africii) prin Capul Bunei Speranţe pierderile comerciale ale veneţienilor şi turcilor, cît şi ale francezilor şi olandezilor sînt considerabile" [32]. Alte cauze ale declinului comerţului de tranzit prin teritoriul egiptean, început încă sub mameluci, care încasau de la străini taxe excesive, de 10 %, [32bis] au fost sclerozarea treptată a economiei egiptene începînd din ultimul sfert al veacului al XVI-lea, abuzurile administraţiei şi vameşilor otomani după această dată [33], avansul economic şi concurenţa puternică a Occidentului. Drept rezultat, se accentuează declinul economic, edilitar şi demografic — înregistrat încă înaintea venirii

---

Para-ua (*midî*-ul sau *medin*-ul) de argint, bătută la Cairo după modelul *mu'ayyadî*-ului mameluc de argint, cîntarea în primii ani ai domniei lui Soliman Magnificul 1,289 gr pentru a coborî la 1535 la 1,03 gr şi a cunoaşte apoi o depreciere continuă pînă la 1686, cînd greutatea i-a fost fixată la 0,710 gr cu un titlu de 700‰ (0,497 gr argint pur), după care a pierdut din nou în greutate şi titlu (A. Raymond, *op. cit.*, p. 20—21). La sfîrşitul sec. al XVI-lea şi în prima jumătate a veacului al XVII-lea valora oficial 3 aspri (40 parale = 120 aspri = 1 galben/*hasene*). Cf. J. Sommer, *Voyage en Égypte 1591*, Caire, 1971, p. 280; H. Sahillioğlu, *XVII Asrın ilk yarısında Istanbul' da Tedavüldeki Sikkelerin Raici* (Cursul monedelor de schimb de la Istanbul în prima jumătate a veacului al XVII-lea), „Belgeler" (Ankara), I (1—2), 1964, p. 233 şi B. S. Baykal, *Osmanlı Imparatorluğunda XVII, ve XVIII, yüzyılları boyunca para duzeni ile ilgili belgeler* (Documente privind sistemul monetar în Imperiul otoman de-a lungul secolelor XVI—XVIII), „Belgeler", IV (7—8), 1967, (Ankara, 1969), p. 54. Accentuarea deprecierii paralei, cu un destin relativ asemănător cu al asprului (se bucura totuşi de ceva mai multă încredere pe piaţă) reflectă, dincolo de fenomenul general al schimbării raportului aur-argint în favoarea aurului — evoluţia economiei egiptene, a cărei decădere generală atinge apogeul în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. În ansamblu, Cairo (al cărui nume însă nu apare pe monede, fiind înlocuit cu *Mistr*-Egipt) a fost unul din cele mai puternice centre de emisiuni monetare ale statului otoman, cu numeroase exemplare şi în ţările române.

[31] Zdenska Veselá-Prenosilova, *À propos de la protection exercée par le gouvernement ottoman sur le monastère de Ste Cathérine au Sinaï*, „Archiv Orientalni" (Praha), 37 (1969), p. 326—338. Mănăstirea Sf. Macarie de lîngă Alexandria avea privilegii scrise încă de la Muhammed, consemnate într-un act autograf al Profetului (J. Ghistele, *Le Voyage en Égypte*, ed. cit., p. 134—135.)

[32] *Voyage en Égypte pendant les années 1587—1588 de R. Lubenau*, Caire, 1972, p. 213.

[32 bis] (Emmanuel Piloti), *L'Égypte au commencement du quinzième siècle d'après le Traité d'Émmanuel Piloti de Crète (incipit 1420)*. Avec une introduction de P. H. Dopp, Le Caire, Impr. Université Fouad Ier, 1950, p. 36, 41—42, 108.

[33] Başbakanlîk Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri* (Condică a afacerilor importante), vol. 26, p. 272, ord. 780 din 1 receb 982/17 octombrie 1574 către *şerif*-ul de Mecca; *ibidem*, vol. 28, p. 189, ord. 442 din 25 receb 984/18 octombrie 1576 către beilerbeiul Egiptului şi kadiul Alexandriei; *ibidem*, vol. 36, p. 18, ord. 52 din 7 zilkade 986/5 ianuarie 1579 către beilerbeiul Egiptului; *ibidem*, vol. 53, p. 66, ordinele 1577 şi 178 din 14 cemaziülâhîr 992/23 iunie 1584 către beilerbeiul de Yemen.

www.dacoromanica.ro

otomanilor [34] — al marilor oraşe arabe de pe rutele acestui comerţ : Cairo, Alexandria, Damasc, Bagdad [35]. Despre Alexandria de la începutul veacului al XVII-lea aflăm că „Oraşul era (odinioară) destul de mare, dar acum este în întregime devastat şi pustiit, şi nu mai e nimic demn de văzut acolo" [36]. De-acum înainte, impresia de ruină şi abandon este cea care izbeşte cel dintîi pe călătorii occidentali veniţi în Orientul Apropiat, în ciuda atmosferei pestriţe şi zgomotoase a străzii orientale.

În adevăr, în arhitectura egipteană nu se mai constată realizări deosebite, comparabile cu cele din epoca clasică a culturii arabe sau cu monumentele ridicate de sultanii otomani la Istanbul sau Edirne, iar vechile construcţii sînt tot mai mult lăsate în paragină. În ansamblu, faţă de strălucita perioadă a Califatului, cînd cultura arabă a jucat un rol mondial, cultura Egiptului arab din secolele XVI—XVII prezintă semnele unui vădit declin, început încă în perioada mamelucă, nemaiavînd nici elanul, nici strălucirea epocii clasice. Lipsită de suportul material şi de climatul spiritual de odinioară, apăsată de pecetea unui Islam care se îndepărtează tot mai mult de la simplitatea şi elasticitatea de altădată (acum ulemalele — înaltul cler musulman — se transformă într-o castă foarte bogată, ereditară, ostilă inovaţiilor „ghiaurilor" europeni), stînjenită de existenţa unei dominaţii străine, care absoarbe pentru Istanbul resurse financiare şi cadre intelectuale, cultura arabă din secolele XVI—XVII cunoaşte puţine elemente de progres — în învăţămîntul filologic, în istoriografie şi geografie — , care, dealtminteri aproape se pierd în bilanţul general deficitar.

Izvoarele consemnează totodată conflictul surd ce mocnea în raporturile dintre egipteni şi otomani, conflict care uneori răbufnea în forme violente. J. Wild constata la 1606—1610 în legătură cu fellahii arabi că sînt „nesupuşi şi îndărătnici faţă de stăpînii lor" [37], iar francezul J. Coppin nota la 1638—1646 că severa supraveghere în care erau ţinuţi arabii de către autorităţile otomane „le-a inspirat atîta ură pentru tiranii lor, încît dacă ar putea avea arme, aceasta ar fi contra lor (a otomanilor) ; (de aceea) aceştia, care nu pierd din vedere acest lucru, sînt destul de abili ca să nu le dea (arabilor) un asemenea mijloc de a se răzbuna" [38]. Şi englezul Ed. Brown observa cîţiva ani mai tîrziu (în 1673—1674) că „arabii sînt de o extremă neîncredere faţă de turci" [39].

*

În concluzie, noile documente de arhivă, ca şi relaţiile de călători, această „mină pentru oricine doreşte să se intereseze de istoria Orientului

[34] Piloti, *op. cit.*, p. 36 („Alexandrie, qui est la bouche et la clef de leur estat, est deshabitée et abandonnée").

[35] Registrele otomane de recensămînt consemnează, bunăoară, că populaţia Damascului scăzuse de la 57 326 suflete în 1520—1530 la 42 779 suflete în 1559, iar cea a Alepului de la 67 344 locuitori în 1519 la 56 881 în 1520—1530 şi 45 331 în 1571—1580, în timp ce marile oraşe otomane din Antolia şi Rumelia au cunoscut o creştere demografică de cca 90% (Ö. L. Barkan, *Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Empire Ottoman au XVe et XVIe siecles*, „Journal of Economic and Social History of the Orient" (JESHO), E. J. Brill, Leiden, vol. I, Part I, 1957, p. 27 (Tableau 4) p. 28.

[36] *Voyage en Égypte de Johann Wild*, p. 10.

[37] *Ibidem.*

[38] J. Coppin, *Voyage en Égypte*, IFAO, Caire, 1971, p. 70, 71.

[39] Ed. Brown, *Voyage en Égypte*, IFAO, Caire, 1974,

www.dacoromanica.ro

Apropiat", ne relevă o provincie egipteană, de fapt un „viceregat", beneficiind de o largă autonomie în cadrul Imperiului otoman, contribuind substanţial la alimentarea cămării Istanbulului şi a vistieriei sultanului [40] şi jucînd un rol militar-strategic indispensabil în impunerea şi susţinerea dominaţiei otomane în Africa de nord şi în bazinul Mării Roşii. Pe de altă parte, noile izvoare şi cercetări permit să se constate o „relansare" a economiei egiptene în primii ani ai administraţiei otomane (pînă în ultimul sfert al veacului al XVI-lea), perioadă care coincide şi cu anii de apogeu ai Imperiului otoman, în epoca lui Süleyman Legiuitorul. Se constată, totodată, că cucerirea otomană n-a întrerupt — cum se mai crede încă pe alocuri — comerţul de tranzit prin teritoriile egiptene ci doar a schimbat beneficiarii : otomanii în locul mamelucilor ; mai mult chiar, „între 1550 şi 1570, drumurile tradiţionale ale mirodeniilor prin Mediterana şi Marea Roşie au ajuns din nou la mare cinste, iar „serenissima" (Veneţia) n-a scăpat prilejul să profite". Doar în primele decenii ale secolului al XVII-lea începe să primeze ruta vestică, pe la Capul Bunei Speranţe, asupra celei orientale, prin Orientul Apropiat, veneţieni şi otomani[41]. Această schimbare, consacrînd mutarea centrului comercial al Lumii Vechi din Mediterana în Atlantic, a marcat puternic declinul Veneţiei, Imperiului otoman, Iranului şi Raguzei, precum şi al Egiptului. Trebuie însă făcută precizarea că Egiptul a găsit o compensaţie în crearea „unui imperiu comercial al cafelei" yemenite, găsindu-şi vaste debuşee în teritoriile otomane, mari consumatoare de cafea [42]. Drept urmare, „comerţul de la Marea Roşie este cel care se plasează în fruntea tuturor activităţilor economice ale Egiptului (în dauna comerţului mediteranean — M.M.) şi datorită lui, Cairo deţine un loc de însemnătate internaţională" [43]. Dar, prezenţa dominaţiei străine, scleroza economică şi instituţională otomană, începută din anii 60—70 ai veacului al XVI-lea [44], drenajul de metal preţios spre Istanbul, Peninsula Arabică şi India, concurenţa monedelor şi negustorilor europeni, stagnarea preţurilor la grîu şi cafea între 1655 şi 1740, au fost tot atîţia factori care au atenuat sensibil efectele pozitive ale acestei noi conjuncturi economice. În consecinţă, „relansarea" economică din primele trei pătrare ale veacului XVI — în agricultura irigată, în meşteşuguri, în comerţ, în emisiunile monetare, în construcţii — , care s-a datorat în bună măsură şi elasticităţii

[40] Mai mulţi istorici au observat, pe bună dreptate, că aurul egipteano-sudanez a jucat în susţinerea campaniilor lui Soliman Magnificul şi urmaşilor săi acelaşi rol pe care metalul preţios american l-a jucat în finanţarea politicii externe a lui Carol Quintul şi Filip al II-lea. Cf. Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi (1640—1740). Doçentlik Tezi* (Un secol de istorie monetară otomană, 1640—1740. Teză de docenţă), Istanbul, 1965, text dactilografiat (Bibl. Fac. de şt. econ. a Univ. din Istanbul, cota VI 2625/4), p. 5; Andrew C. Hess, *The Ottoman Conquest of Égypt*, p. 55—76 etc.

[41] Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 185—186 vezi şi F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, ediţia a II-a, vol. I, Paris, 1966, p. 493—495; S. Goldenberg, *Epoca marilor descoperiri geografice*, Bucureşti, 1971, p. 19; precum şi interesantele comunicări cuprinse în volumul (mai sus citat) *Mediterraneo e Oceano Indiano. Atti del VI Colloquio di Storia Marittima*, Firenze, MCMLXX.

[42] Lucette Valense *(compte-rendu* pe marginea cărţii lui A. Raymond, *Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle*, Damas, Institut Français, 2 vol. 1973—1974), în „Annales. É.S.C.", 30 année, 4/1975, p. 927.

[43] *Ibidem.*

[44] Cf. Mihai Maxim, *Imperiul otoman în secolul al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Istoria evului mediu* (coord.: R. Manolescu), vol. III, Bucureşti, Tipografia Universităţii, 1978, p. 301—309 şi 323—344.

www.dacoromanica.ro

și receptivității noii administrații otomane din epoca Legiuitorului [45], incontestabil superioară față de „reaua stăpînire și proasta guvernare" a ultimilor sultani mameluci [46], cît și faptului că noua stăpînire străină nu apărea atît ca o autentică schimbare de regim care să afecteze radical structurile interne, cît mai mult ca o schimbare de dinastie [47], această „relansare" deci n-a putut fi continuată în veacurile XVII—XVIII, dovedindu-se, în fapt, de scurtă durată. Ca și în cazul țărilor române [48], de avantajele vastelor debușee otomane n-au putut profita decît guvernanții de la Istanbul și locali, marii producători de grîne și marii negustori, în vreme ce micii producători și negustori, contribuabilii de rînd, au trebuit să ducă pe umerii lor povara dominației străine și să suporte consecințele nefaste ale concurenței otomane și europene. Descentralizarea politică de la mijlocul veacului al XVII-lea înainte, cînd pașa trimis de la Istanbul avea tot mai mult un rol formal, nominal în guvernarea provincială, locală, puterea reală trecînd, de fapt, în mîinile aristocrației mameluce (în aceeași vreme în care în țările române se instaura așa-zisul regim boieresc) [49], a agravat situația populației impozabile, lăsată la discreția beilor locali, fără putință de apel la sprijinul puterii centrale, interesată într-o anume „protejare" a celor mai importante izvoare de venituri ale vistieriei.

În ansamblu, studiul Egiptului sub dominație otomană relevă prezența a numeroase elemente comune — firește, dincolo de aspectele specifice, proprii — statutului țărilor române tributare și celui al Egiptului sub administrație otomană : o largă autonomie, o contribuție substanțială la aprovizionarea Istanbulului și a vistieriei padișahale, un rol strategic de prim rang la serhaturile împărăției otomane, o rezistență îndîrjită față de dominația străină. În chip special, se poate observa condiționarea situației țărilor române față de Poartă într-o măsură însemnată de posibilitățile de aprovizionare ale Istanbulului din Egipt : din ultimul sfert al veacului al XVI-lea, după Lepanto, îngreunarea aprovizionării din

---

[45] Robert Mantran observa pe marginea studiului întreprins de Stanford J. Shaw (*The Financial and Administrative Organization and Developpment of Ottoman Egypt, 1517—1798*, Princeton University Press, 1962): „Il ressort également de cette étude que les Ottomans sont des administrateurs très avertis — tout au moins au XVIe et au début du XVIIe siècles — et que même s'ils ne font pas toujours preuve d'originalité puisqu'ils conservent des régimes précedents ce qui leur semble devoir être conservé (fait que S. J. S. ne souligne pas suffisamment), ils n'en mettent pas moins rapidement sur pied une administration cohérente", administrație, care, totuși, a evoluat „assez vite vers le particularisme provincial" (în „Journal of Economic and Social History of the Orient", vol. VI (1963), p. 232.

[46] (Emmanuel Piloti), *L'Égypte au commencement du quinzième siècle*, p. 36.

[47] Aceeași dinastie de origine turcică, străină populației arabe autohtone, aceeași religie islamică de rit sunnito-hanefit, aceeași sprijinire pe o gardă de robi nemusulmani convertiți la Islam—mamelucii și ienicerii (interesant de notat că la 1483—1484 olandezul Ghistele, care a trecut prin Egipt, avea cunoștință de mameluci de origine... valahă (*Le Voyage en Égypte de Joos van Ghistele, 1482—1483*, Caire, 1976, p. 34), același mod de viață războinic, același mod de luptă etc. — iată, deci, tot atîtea elemente comune stăpînirii sultanilor mameluci (1250—1517) cît și celor otomani (1517—1882) în Egipt.

[48] Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie", tom. 32, nr. 9 (1979), p. 1762—1765.

[49] Vezi dezbaterea în *Problema organizării statale ca „regim boieresc" în Țara Românească și Moldova*, în „Revista de istorie", tom. 32, nr. 5/1979, p. 941—956.

www.dacoromanica.ro

Egipt [50] pe mare, prin Mediterana atacată de corsarii creştini, dar şi pe uscatul anatolian cuprins de răscoalele gelaliilor, a determinat o intensificare a cererilor otomane de proviant românesc şi impunerea unor măsuri prohibitive pentru principalele articole moldo-muntene de export [51].

Avem deci de-a face cu suficiente probleme de istorie comparată, în fond de autentică istorie universală [52], în care ţările române şi cele arabe ale Orientului Apropiat în epoca dominaţiei otomane se întîlnesc şi se completează reciproc, luminîndu-se mai bine unele prin altele.

Schiţa de faţă nu şi-a propus să fie decît o pistă de plecare în această direcţie.

L'ÉGYPTE OTTOMAN AUX XVIe ET XVIIe SIÈCLE À LA LUMIÈRE DES NOUVELLES SOURCES ET RECHERCHES

RÉSUMÉ

Il y a quelques années, le Pr. Robert Mantran, turcologue éminent, déclarait au Colloque International d'Histoire Maritime, tenu à Florence : « Il est regrettable que l'on n'ait pas attaché une importance méritée à ces relations de voyageurs (occidentaux en Égypte — M.M.) qui vraiment sont une mine pour quiconque veut s'intéresser à l'histoire du Proche-Orient ». L'auteur de la présente étude a essayé de mettre en valeur cette « mine » négligée, en utilisant — à la lumière des nouveaux documents turcs (surtout des *(Mühimme Defterleri)* et des recherches des turcologues et arabisants — les relations de voyages comprises dans la grande collection *Voyageurs occidentaux en Égypte* en cours de publication par les soins de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire (jusqu'à présent ont paru environ 30 volumes consacrés aux XVIe et XVIIe siècles), pour retracer l'image de l'Égypte ottoman à l'époque.

[50] Başbakanlîk Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri* (Condică a afacerilor importante) vol. 36, p. 323, ord. 852 din 9 rebiülâhîr 987/5 iunie 1579; *ibidem*, vol. 62, p. 40, ord. 89 din evvâil-i cemaziülevel 995/9—28 aprilie 1587; *ibidem*, vol. 61, p. 64, ord. 169 din 6 ramazan 994/21 august 1586 şi p. 65, ord. 170 din evâhır-i şaban 994/7—16 august 1586 etc.

[51] Mihai Maxim, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVI, 3/1977, p. 469 — 486; idem, *Regimul economic al dominaţiei otomane*, p. 1749—1758.

[52] Vezi Mihai Berza, *Istorie comparată, Istorie internaţională. Istorie universală*, „Hrisovul", VI (1946), p. 21—36.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

D O C U M E N T A R

RECONSTITUIREA DACIEI ÎN SIMBOL HERALDIC

DE

MARIA DOGARU

Aprofundarea investigației în domeniul cercetării izvoarelor speciale, steme, sigilii, medalii și monede scoate în evidență faptul că însemnul heraldic a reprezentat o formă de exprimare a concepțiilor fiecărei generații, un mijloc de luptă pentru realizarea aspirației generale.

Analiza izvoarelor mai sus menționate create de-a lungul anilor pe teritoriul țării noastre atestă că paralel cu formarea și dezvoltarea conștiinței de neam apoi a conștiinței naționale s-au alcătuit compoziții heraldice originale reflectînd procesul neîntrerupt al evoluției societății românești în centrul căruia a stat întotdeauna problema unității naționale [1].

Preocuparea societății românești pentru sporirea prestigiului țării pe baza evidențierii trecutului glorios, tendința spre impulsionarea luptei pentru unitate prin sublinierea originii comune a locuitorilor din toate provinciile românești, tendință manifestată mai intens în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX, prin inițierea unor ample acțiuni politice și diplomatice, prin realizarea unor opere literare și artistice cu subiect istoric [2] își găsește expresia în domeniul științei blazonului în alcătuirea unor compoziții heraldice expresive [3].

Una din formele frecvent utilizate pentru exprimarea în limbaj heraldic a luptei pentru înfăptuirea unității naționale este reconstituirea Daciei prin simbol.

Din punct de vedere al elementelor însumate și a facturii de reprezentare aceste însemne pot fi grupate în următoarele categorii :

I. sigilii incluzînd simboluri considerate a fi încă din vechime însemnele specifice ale Daciei ;

II. stema și sigiliile cuprinzînd în imagine compoziții heraldice sugerînd legăturile dintre familiile domnitoare din Țara Românească și Moldova cu Huniazii ;

III. gravarea pe unele medalii a herburilor celor trei principate românești ;

---

[1] Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic.* Edit. științifică și enciclopedică (în curs de tipărire).

[2] Vezi volumul, *Gîndirea social-politică despre unire (1859).* Culegere apărută sub îngrijirea acad. Petre Constantinescu și dr. Dan Berindei, Edit. politică, București, 1966.

[3] Dan Cernovodeanu, *Heraldica în slujba idealurilor naționale pașoptiste,* în „Revista muzeelor și a monumentelor", Seria Muzee, XI, 1974, nr. 3, p. 67—71.

www.dacoromanica.ro

IV. reconstituirea vechii Dacii prin unirea stemelor tuturor provinciilor istorice românești.

I. În prima categorie se cuprind sigiliile lui Mihai Viteazul ce validează cîteva acte din 1600 în cîmpul cărora, alături de legenda indicînd noua situație politică a țărilor române (Io Mihai voievod al Țării Românești, Ardealului și Țării Moldovei), se cuprind cele două steme ale Țării Românești (stema heraldică și cea iconografică), herbul Moldovei și doi lei (flancînd rădăcinile copacului specific stemei secundare a Valahiei) simbolizînd Dacia [4].

Se știe că reprezentarea din cîmpul acestor vestigii sfragistice a reținut atenția mai multor istorici [5], iar heraldiștii [6] și sigilografii [7] au meditat de asemenea asupra semnificației elementelor incluse.

Adăugăm părerilor deja exprimate, asupra sigiliilor de această factură emise în cancelaria ilustrului voievod un document relativ recent în care întîlnim de fapt o primă analiză a simbolurilor din emblema izvoarelor sfragistice menționate.

Documentul la care ne referim este o scrisoare, din 20 martie 1921, semnată de C. V. Obedeanu, „autor istoric și scriitor" [8]. În numele unor „istorici și lietrați scriitori" autorul mai sus menționat, știind că este în curs de elaborare decretul pentru fixarea noilor arme ale României întregite [9], a propus operarea unor modificări în blazonul național deja discutat, astfel încît Transxilvania să fie reprezentată prin cei doi lei.

C. V. Obedeanu își argumenta astfel propunerea: „cînd Mihai Viteazul a înfăptuit unirea în stema sa, ca domn al Munteniei, Moldovei și Transilvaniei a introdus și el munții însă deasupra lor a pus doi lei care se încrucișau deasupra unui copac " [10]. Afirmînd cu convingere

---

[4] Pînă în prezent se cunosc trei vestigii sfragistice de acest fel, datînd din 1, 27 și 29 iulie 1600. Acest tip a fost publicat prima oară de V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească. Raportul D-lui... către Comisiunea însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor regatului și ale județelor*, București, 1891, p. 16.

[5] Stoica Nicolescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 335—337; idem, *Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei 1600*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", vol. XII, 1911, p. 235—236; Grigorie Tocilescu, *O nouă pecete a lui Mihai Vodă Viteazul*, în „Buletinul Societății numismatice române", vol. II, 1905, trim. I, p. 10—13; C. Moisil, *Stema României. Evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 13—14; idem, *Noi studii de sigilografie românească. Sigiliul lui Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei*, în „Revista arhivelor", vol. IV, 1940, nr. 1, p. 104; A. Sacerdoțeanu, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*, în „Revista arhivelor", nr. 2, 1941, p. 161—162; idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista arhivelor", IV, nr. 2, 1941, p. 161—162; idem, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Revista arhivelor", XI, nr. 2, 1968, p. 15.

[6] Dan Cernovodeanu, *Unirea în sigiliul lui Mihai Viteazul (1600)*, în „Familia", an 11 (111), nr. 10 (22), oct. 1975, p.8. Vezi și *Știința și arta heraldică în România*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 70—73.

[7] Maria Dogaru, *Simbolul Daciei și sigiliile lui Mihai Viteazul*, în „Revista arhivelor", an. LII, vol. XXXVII, nr. 2/1974, p. 169—171; ibidem, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 60—61.

[8] Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 3/1921, f. 3—6. Menționăm că acest document ne-a fost semnalat de heraldistul Jean N. Mănescu căruia îi mulțumim și pe această cale. Vezi și Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 72.

[9] „Monitorul oficial", nr. 92, din 29 iunie 1921.

[10] Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 3, f. 4.

www.dacoromanica.ro

că „acești lei sînt lei daci", C. V. Obedeanu releva faptul că prin introducerea lor în stemă Mihai Viteazul a vrut să arate originea daco-romană a Ardealului.

Exprimîndu-și satisfacția pentru înfăptuirea memorabilului act de la 1 noiembrie 1918, autorul mai sus menționat arată că includerea în stema României a unei astfel de reprezentări ar constitui „un suvenir scump păstrat de la Mihai, un omagiu adus memoriei lui și un adevăr istoric de acord și cu știința heraldică" [11]. Scrisoarea la care ne referim este însoțită de un proiect de stemă (expunere de motive și reprezentare grafică [12]). Meditînd asupra modului în care era individualizată, din punct de vedere heraldic fiecare provincie istorică, în cadrul noii steme a României, C. V. Obedeanu sublinia că „vulturul, acvila romană" reprezintă Muntenia și semnifică „originea noastră", capul de bour cu stea între coarne desemnează întreaga Moldovă. Referindu-se la însemnul Olteniei C. V. Obedeanu arată că leul (care provine tot din stema Daciei) cu coroana bănească evocă pe primii suverani și întemeietori ai Țării Românești din secolele XI—XII și amintește forma specifică de organizare a acestei provincii în care banul conducea cu un sfat propriu.

II. Cea de a doua categorie de mărturii speciale care răspund temei pe care o abordăm, respectiv amintesc ideea regatului Daciei, sînt sigiliile domnești avînd în emblemă, alături de armele reunite ale Țării Românești și Moldovei „scena săgetării corbului".

Evidențiem faptul că prima reprezentare în care sînt grupate simboluri ce ar putea fi interpretate drept însemne ale celor trei provincii românești, o întîlnim în sigiliile utilizate la 1672 de domnitorul Țării Românești, Grigore Ghica. Sigiliile ce s-au conservat pe unele acte, emise în cancelaria domnului specificat mai sus, au în cîmp stema combinată reprezentînd două personaje flancînd un copac în vîrful căruia s-a plasat acvila cruciată, elementul principal al stemei heraldice a Valahiei. Privind cu atenție această imagine constatăm că pasărea heraldică poartă în cioc, pe lîngă cruce, un inel, pe pieptul său s-a gravat un minuscul cap de bour, iar pe umărul stîng al personajului din dreapta se zărește un arc [13].

Dacă prin înfățișarea la proporții corespunzătoare a stemei combinate a Țării Românești se atesta că numitul domnitor deține tronul acestui principat, iar prin gravarea capului de bour se amintea de faptul că unii din înaintașii săi ocupaseră și tronul Moldovei, prin introducerea inelului și a arcului, credem că se făcea aluzie la cunoscuta legendă a corvinești tocmai pentru a se sublinia în limbaj heraldic legăturile de rudenie existente între Huniazi și familiile domnitoare din Valahia [14].

---

[11] Ibidem.

[12] Ibidem, f. 4.

[13] Arh. St. Buc., fond. Mitropolia Țării Românești, XXXV/21 (documentul este emis la 7 iunie 1672). Acest sigiliu a fost reprodus de V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, p. 12, și P. V. Năsturel, *Stema României studiu critic din punct de vedere eraldic*, București, 1892, p. 114. L-a descris Aurelian Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, p. 16—17, și M. Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, p. 82.

[14] Prima reprezentare simbolică sugerînd înrudirea existentă între Corvinești și familia domnitoare a Țării Românești s-a realizat în sigiliul lui Dan al II-lea. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „Revista muzeelor", X, 1973, nr. 2, p. 240.

www.dacoromanica.ro

Nu întîmplător în secolul al XVIII-lea, cînd dezvoltarea conştiinţei de neam atinge noi culmi, iar termenul Dacia se foloseşte frecvent, scena săgetării corbului va fi redată în proporţii corespunzătoare. Reţine atenţia stema ce însoţeşte portretul domnitorului reformator Constantin Mavrocordat realizat de pictorul Liotard, cuprinzînd în partea superioară armele unite, iar în cea inferioară două persoanaje flancînd un copac în vîrful căruia se află un corb cu inel în cioc[15]; personajul din dreapta este înfăţişat trăgînd cu arcul spre pasărea ce îşi ia zborul, iar cel din stînga se pregăteşte să prindă în mînă inelul. În sfragistică această stemă o întîlnim în emblema sigiliilor mari utilizate de principii Ţării Româneşti Grigorie al II-lea Ghica[16], Constantin Mavrocordat[17] şi Mihai Racoviţă[18]. Menţionăm că şi în această categorie de izvoare scena săgetării corbului plasată în partea inferioară a cîmpului sigilar, însoţeşte stema unită înfăţişată prin două scuturi acolate sau prin plasarea stemei heraldice a Ţării Româneşti şi pe cea a Moldovei într-un singur scut.

III. Prima reunire a herburilor celor trei principate româneşti o întîlnim pe un izvor metalic[19], respectiv pe aversul medaliei gravată de Societatea Filarmonica[20] cu prilejul reprezentării operei „Norma" de Bellini. Mealia menită să amintească de prima reprezentare în limba română a piesei specificată[21], eveniment cultural de seamă, pe care Societatea Filarmonica a ţinut să-l imortalizeze prin trăinicia metalului, poartă într-un triunghi, plasat peste o cunună din frunze de stejar stema Transilvaniei, Ţării Româneşti şi a Moldovei.

Pe lîngă faptul că cele trei ţări erau reprezentate prin elementele specifice (cu excepţia Transilvaniei care este desemnată doar prin şapte cetăţi însoţite în partea superioară de soare şi lună) se constituie, prin cromatica cîmpului scuturilor (albastru pentru Ţara Românească, aur pentru Transilvania şi roşu pentru Moldova), una din primele reprezentări în limbaj heraldic a culorilor ce vor deveni drapelul naţional. De reţinut că această compoziţie este însoţită de cuvîntul RUMANIA termen prin care se sublinia originea comună a locuitorilor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

---

[15] C. Moisil, *Stema României*, p. 16.

[16] Arh. St. Buc., Colecţia Peceţi, nr. 97 (10 noiembrie 1735), publicat de C. Moisil, *Stema României*, p. 16; A. Sacerdoţeanu, *Sigiliul domnesc şi stema ţării*, p. 20—21; M. Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, p. 84.

[17] Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bradul, I/43 (6 august 1736). A. Sacerdoţeanu, *Sigiliul domnesc şi stema ţării*, p. 21; M. Dogaru, *Sigiliile cancelariei domneşti a Ţării Româneşti între anii 1715—1821*, „Revista arhivelor", XLVII, vol. XXXII, nr. 2/1970, p. 389.

[18] Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Dintrunlemn (9 martie 1742), XXXVII/1. Vezi A. Sacerdoţeanu, *Sigiliul domnesc şi stema ţării*, p. 21; M. Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, p. 86.

[19] Medalia se află în colecţiile Cabinetului numismatic al Academiei R. S. România. Vezi C. Moisil, *Două medalii privitoare la istoria teatrului românesc*, „Cronica numismatică", I, nr. 8, dec. 1920, p. 53—58; Dan Cernovodeanu, *Heraldica în slujba idealurilor naţionale paşoptiste*, p. 67.

[20] Societatea Filarmonica a fost creată în 1833 de un grup de patrioţi care îşi propuneau să continue activitatea Societăţii literare condusă de Dinicu Golescu şi Eliade Rădulescu. Ea avea ca obiective dezvoltarea culturii româneşti, înfăptuirea de reforme sociale, lupta pentru unitate şi independenţă.

[21] Cum se ştie spectacolul n-a mai avut loc întrucît la sfîrşitul lunii ianuarie 1838 domnitorul Ţării Româneşti, Alexandru Ghica, a desfiinţat Societatea Filarmonică.

www.dacoromanica.ro

IV. Reconstituirea „Daciei" prin reunirea scuturilor cuprinzînd stemele tuturor provinciilor istorice românești s-a realizat prima oară într-un izvor de natură cartografică.

În a doua jumătate a secolului trecut, cînd lupta pentru împlinirea deziderатului secular al unității cunoaște un puternic avînt, izvoarele cartografice cu titluri semnificative, au evidențiat grafic spațiul locuit de români, argumentînd concis și expresiv, ideia făuririi Daco-României.

Făcînd parte din materialele geografice cu caracter didactic, hărțile de această factură au avut menirea de a transmite informații asupra spațiului geografic românesc și natura acestor meleaguri de-a lungul anilor, mijloc de apărare și leagăn de formare a poporului român. Se cunoaște faptul că, în cadrul orelor de geografie, dascălii școlii românești au insuflat tinerilor, odată cu dragostea pentru țară, mîndria față de jertfele înaintașilor, aspirația spre unitate și independență [22].

Printre acestea reținem atenția harta lui C. A. Zamfirolu „Dacia Modernă" [23] și aceea a lui August Treboniu Laurian, cu același titlu, izvoare care au provocat îngrijorări la Viena și Budapesta determinînd intervenții pentru prohibirea lor. Autoritățile dualismului austro-ungar au reproșat, totodată guvernului român faptul că ministrul de război, Slăniceanu, s-a dovedit prin lucrările de geografie elaborate, adeptul ideii Daciei Mari [24].

Cunoscînd puterea de înrîurire pe care aceste izvoare o aveau în stimularea luptei pentru emanciparea românilor din Transilvania, și desăvîrșirea unității naționale, autoritățile dualismului austro-ungar au luat severe măsuri pentru a opri circulația unor astfel de materiale. Este concludent în acest sens că la 28 mai 1877 Ministerul de Interne ungar a emis o circulară prin care, după ce se anunță că prin intermediul unor hărți se face propagandă pentru Daco-România, în care urma să intre și teritorii aflate la acea dată la Ungaria, se ordona „urmărirea cu cea mai mare atenție a introducerii prin contrabandă a unor asemenea hărți" [25].

Printre izvoarele cartografice editate cu acest scop se remarcă hărțile editate de colonelul A. E. Gorjan. Prima hartă scoasă de autorul menționat în 1880 avînd titlul „Dacia Modernă sau țările române pentru școlile urbane și rurale" a provocat de asemenea o vie nemulțumire în cercurile politice austro-ungare deoarece prin granițele inserate și cromatica folosită se sugera în mod evident aspirația spre reunirea teritoriilor ce au aparținut Daciei [26]. Președintele Consiliului de miniștri al Ungariei, Tisza Kálmán a purtat, în legătură cu această hartă, o intensă corespondență cu ministrul de externe al Austro-Ungariei și cu ambasadorul acesteia acreditat la București. Autoritățile de la Viena, comunicau prin Bălăceanu,

---

[22] Marin Popescu Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 243.

[23] Arh. St. Buc., colecția de microfilme, Austria, rola 175.

[24] Titlul lucrării lui Slăniceanu este *Geografia elementară cuprinzînd geografia fizică și politică a globului, Geografia României și noțiuni de cosmografie*, București, 1876; ibidem, cadrul 323.

[25] Arh. St. Oradea, fond. Prefectura Județului Bihor, inventar 25, dos. 3/1877, f. 2, orig. publicat în *Independența României*, Documente, vol. I, Documente și presa internă, București, 1977, p. 98—99.

[26] Arh. St. Buc., colecția microfilme Austria, rola 175. Haus-Hof- und Staatsarchiv, Informationbüro (I.B.) K. 77—78, cadrele 283—340.

www.dacoromanica.ro

ministrul plenipotenţiar al României la Viena, „proasta impresie făcută asupra guvernului cezaro-crăiesc de publicarea hărţii lui Gorjan" [27].

În urma insistenţelor, guvernul român, care declarase că harta a fost publicată fără ştirea şi aprobarea guvernului, pentru a crea impresia că dezaprobă circulaţia acestui izvor, a dat la 4 iulie 1880 un comunicat în „Monitorul oficial". Conţinutul comunicatului (prin care nu se condamna editarea hărţii şi nici nu se interzice difuzarea şi circulaţia ei) cît şi capitolul în care a fost inserat „Partea neoficială" erau de natură să dovedească faptul că autorităţile româneşti nu voiau să ia măsuri împotriva autorului hărţii şi a circulaţiei acesteia, ci doar să motiveze reprezentanţilor Austro-Ungariei caracterul particular „al iniţiativei" [28].

Încercarea guvernului român de a aplana în acest mod discuţiile provocate de imprimarea hărţii este inutilă. De la Budapesta, la 3 iunie 1881 se trimit ministrului Austro-Ungariei din Bucureşti „instrucţiuni de lucru" în care, după ce se arată că „scuzele guvernului român cu privire la harta lui Gorjan sînt puţin satisfăcătoare, se cere lui Hoyos să se intereseze dacă guvernul român a dat o circulară pentru a interzice folosirea hărţii ca material didactic şi dacă autorităţile româneşti au atras atenţia asupra acestui fapt lui Gorjan [29]. Tonul acestor instrucţiuni este foarte dur, nu se admite ca guvernul român să nu-l tragă la răspundere pe autorul hărţii, întrucît „un guvern poartă întotdeauna răspunderea pentru neregulile supuşilor săi" [30]. În continuare se relata că lipsa de opinie a ministrului de război Slăniceanu, adeptul ideii Daciei Mari [31] faţă de autorul hărţii se explica prin faptul că şi el este autorul unui manual de geografie în care a introdus hărţi similare cu cea a lui Gorjan. În final se sublinia, că „în repetarea unor astfel de publicaţii noi vedem un sistem contra căruia noi trebuie să protestăm energic. Dacă guvernul român refuză să dovedească bunăvoinţă în a pune capăt acestei necuviinţe, atunci îl vom face răspunzător pentru efectele acestui fapt asupra relaţiilor noastre".

Răspunsurile primite de ministrul de externe al Austro-Ungariei de la reprezentanţii săi în Bucureşti sînt tot mai neliniştitoare. Este semnificativ în acest sens raportul lui Lachmann, agent al autorităţilor dualiste în România, trimis la 25 august 1881 (traducere) :

„Prea Nobile,

Cu toate asigurările oficiale exprimate de guvern în diferite forme, spre a dovedi că harta editată de colonelul Gorjanu este o iniţiativă particulară care nu are aprobarea guvernului, acest ultim produs al cutezanţei naţionale se vinde totuşi şi se epuizează atît de repede încît a apărut deja o a doua ediţie, care şi ea este aproape epuizată. Comunicatul oficial a fost, în cele din urmă, cea mai bună reclamă, căci poate nici un pedagog nu

---

[27] Ibidem, cadrele 306—307.

[28] Conţinutul comunicatului este următorul: „Mai multe persoane au căutat a se informa dacă o hartă geografică intitulată « Charta murală Dacia Modernă sau Ţările Române pentru şcolile primare urbane şi rurale » de A. E. Gorjan ce a apărut acum de curînd, ar fi autorizată de Ministerul instrucţiunii publice şi al cultelor. Se comunică că această hartă este cu totul privată, lucrată fără cunoştinţa prealabilă şi autorizarea ministerului, aşa că ea nu este destinată a fi introdusă în şcolile primare urbane şi rurale"; ibidem, cadrul 309, „Monitorul oficial al României", nr. 148, 4 iulie 1880.

[29] Ibidem, cadrele 329—330.

[30] Ibidem.

[31] Ibidem, f. 328.

www.dacoromanica.ro

i-ar fi trecut prin minte să se servească de o lucrare menită să ducă în eroare dacă nu l-ar fi împins un instinct înnăscut, de opoziţie.

Nr. 79

Bucureşti, 25 august 1880

F. Lachmann [32]

Departe de a fi fost impresionat de protestele externe Gorjan imprimă în 1881 o nouă ediţie a hărţii sale care a sporit nemulţumirile guvernului austro-ungar prin faptul că era dotată şi cu steme desemnînd teritoriile locuite de români aflate sub dominaţie străină. Noile exemplare purtînd titlul „Dacia sau România cu ţările române vecine pentru şcolile primare şi rurale" [33] sînt primele izvoare istorice în care întîlnim reunite, alături de însemnele districtelor din Muntenia şi Moldova, stemele tuturor provinciilor istorice româneşti.

Valorificînd simboluri adoptate încă din vechime şi dezvoltînd tradiţia heraldică românească stemele dispuse în bordura izvorului cartografic menţionat sînt deosebit de interesante pentru cunoaşterea evoluţiei heraldice româneşti. Remarcăm în primul rînd însemnele heraldice, identificînd provinciile istorice:

a) *Transilvania* — scut tăiat de un brîu; în partea superioară fiind acvila ieşindă avînd zborul deschis, în cea inferioară cele 7 cetăţi dispuse 4.3. [34];

b) *Muntenia:* acvila cruciată conturnată şi încoronată ţinînd în ghiare însemnele puterii, sceptrul şi sabia;

c) *Moldova:* în scut capul de bour cu stea între coarne avînd ca susţinători doi delfini afrontaţi; în şef denumirea provinciei: MOLDOVA;

d) *Bucovina:* scut despicat peste care broşează capul de bour cu stea între coarne însoţit în dreapta şi stînga de cîte o stea;

e) *Oltenia:* scut avînd în cîmp un leu spre dreapta;

f) *Dobrogea:* scut cuprinzînd un turn rotund construit din cărămidă, terminat în partea superioară cu creneluri;

g) *Timişana* (*Banatul*): scut tăiat, în cartierul superior, pe argint o coroană închisă, în cel inferior, în dreapta albastru, în stînga roşu;

h) *Maramureş*: scut tăiat în bandă cuprinzînd un urs în profil spre stînga;

l) *Crişana:* scut tăiat, partea superioară despicată cuprinde în dreapta o acvilă, în stînga un turn; cîmpul inferior albastru.

Între acestea sînt dispuse stemele Bucureştiului, Iaşului şi reprezentările heraldice ale districtelor în succesiunea următoare:

1. *Argeş:* scut cuprinzînd o pasăre (acvilă) cu aripile strînse pe o terasă avînd în fundal munţii [35].

[32] Ibidem, colecţia xerografii, Austria, pachet XLI/50 (Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Informationsbüro, LB, Akten, K.115).

[33] Ibidem, colecţia microfilme, Austria, rola 175, cadrele 338—339.

[34] Stemele Transilvaniei, Maramureşului, Crişanei şi Timişanei au fost înserate şi în lucrarea lui Dan Cenovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, pl. XLVIII/2, 3, 4, 5 (p. 139), care, cercetînd aceste reprezentări din albumul heraldic alcătuit de Aron Densuşanu, ulterior inclus în colecţia Flondor, credea că aceste steme au fost create de românii transilvăneni.

[35] În legătură cu stemele judeţene, vezi C. Moisil, *Studii de sigilografie românească. Sigilii de dregători. Sigilii domneşti cu stemele judeţelor* „Revista Arhivelor", II, nr. 4—5, 1927—1929, p. 126—129. M. Dogaru, *Conservarea stemelor judeţene în sigilii domneşti*, în „Revista Arhivelor", nr. 2, 1973, p. 259—262; Dan Cernovodeanu, Jan N. Mănescu, *Noile steme de judeţe şi municipii ale R.S. România*, Bucureşti, 1974, p. 1—218.

www.dacoromanica.ro

2. *Vîlcea:* scut incluzînd o căruţă cu un pasager (poştalionul), trasă de o pereche de cai, trecînd spre stînga;

3. *Bacău:* scut avînd în cîmp un munte de sare înconjurat de dealuri;

4. *Ialomiţa:* scut cuprinzînd un peşte în profil spre dreapta suprapus pe un snop de grîu (în poziţie inversă);

5. *Prahova:* scut avînd în cîmp o capră neagră în profil spre stînga pe un munte alături de care se află un butuc de viţă (aluzie la stema judeţului Saac al cărui teritoriu s-a împărţit la mijlocul secolului trecut între districtul Prahova şi Buzău);

6. *Bucureşti:* scut dreptunghiular plasat în interiorul altuia de dimensiuni mai mari cuprinzînd un personaj aureolat (sfîntul Dumitru) ţinînd într-o mînă suliţa în alta crucea. Scutul central timbrat de o coroană murală, format din 5 turnuri, este înconjurat în partea inferioară de o eşarfă cuprinzînd deviza cunoscută PATRIA ŞI DREPTUL MEU [36];

7. *Vlaşca:* în scut trei stejari pe o terasă;

8. *Tutova:* scut cuprinzînd trei peşti în valuri, primul şi al treilea spre stînga, cel din mijloc spre dreapta;

9. *Brăila:* scut incluzînd o corabie cu trei catarge navigînd spre stînga pe valuri [37];

10. *Teleorman:* scut avînd în cîmp trei oi pe o terasă;

11. *Roman:* scut incluzînd trei spice de grîu pe o terasă verde;

12. *Covurlui:* scut cuprinzînd o ancoră pe un chei pavat cu piatră cubică;

13. *Rîmnic:* scut avînd în cîmp un cal pe o terasă trecînd spre stînga;

14. *Neamţ:* în scut o ciută pe o terasă, de asemenea în profil spre stînga;

15. *Buzău:* scut adăpostind clădirea Episcopiei însoţită în dreapta de o pasăre;

16. *Romanaţi:* în scut un snop de grîu pe o terasă;

17. *Tecuci:* în scut, un ciorchine de viţă cu struguri şi frunze;

18. *Mehedinţi:* scut incluzînd o albină mergînd spre stînga pe o terasă;

19. *Vaslui:* scut încărcat cu un snop înconjurat de albine;

20. *Dolj:* scut avînd în cîmp un peşte în valuri;

21. *Constanţa:* în scut o ambarcaţiune (un vas cu pînze) pe valuri;

22. *Iaşi:* în scut un cal alergînd spre stînga;

23. *Tulcea:* scut incluzînd doi delfini afrontaţi;

24. *Fălciu:* scut cuprinzînd o bovină trecînd spre dreapta;

25. *Putna:* în scut Bachus pe un butoi ţinînd în mîna dreaptă o sticlă, în cea stîngă o cupă;

26. *Olt:* scut cuprinzînd un turn de apărare avînd două nivele, ultimul terminîndu-se cu un acoperiş ascuţit;

---

[36] Reprezentarea în acest mod a stemei oraşului Bucureşti, respectiv dublarea ecusonului în care s-a inclus elementul specific, este o subliniere a rolului important pe care-l avea capitala României în susţinerea luptei pentru unitate.

[37] Cîteva dintre stemele districtuale inserate în bordura hărţii din 1881 (respectiv cele ale judeţelor Brăila, Constanţa, Ilfov, Dorohoi, Roman şi Vîlcea) le găsim şi în lucrarea lui Dan Cernovodeanu, menţionată mai sus fiind însă reproduse de pe harta lui Gorjan din 1893 intitulată „România cu ţările vecine".

www.dacoromanica.ro

27. *Muscel:* scut adăpostind o pasăre cu o ramură în cioc;
28. *Dorohoi:* în scut un rac în profil spre stînga;
29. *Gorj:* scut incluzînd un cerb alergînd spre stînga pe o terasă;
30. *Botoşani:* în scut o coasă pe o terasă avînd lama spre dreapta;
31. *Dîmboviţa:* scut cuprinzînd un ţap în profil spre dreapta avînd capul întors spre stînga;
32. *Suceava:* în scut trei brazi pe o terasă;
33. *Ilfov:* scut avînd în cîmp doi sfinţi lîngă o biserică.

Pentru a se marca deosebirea dintre stemele unităţilor administrative şi cele ale provinciilor istorice scuturile acestora au fost timbrate cu o coroană închisă [38].

Modul de dispunere a simbolurilor de mai sus asigură încadrarea armonioasă a stemelor provinciilor istorice între însemnele districtuale sugerînd, prin puterea simbolului, unitatea naturală a pămîntului ce justifică şi impune unitatea politică determinată de originea comună şi mileniile de convieţuire neîntreruptă pe aceste meleaguri.

Fiecare scut cuprinde reprezentarea heraldică menţionată mai sus şi denumirea districtului sau judeţului.

Stemele provinciilor istorice ce urmau a reveni la patria mumă au fost plasate în colţuri iar scuturile acestora timbrate cu o coroană închisă în timp ce regiunile care se însumau în cadrul acestora (Crişana, Temişana) au fost aşezate pe laturile hărţii între scuturile cuprinzînd stemele judeţene.

Scuturile sînt legate între ele cu o cunună din frunze de lauri, care pentru ecusoanele plasate pe vertical dobîndesc rol de timbru. Este interesant de asemenea că stema oraşului Bucureşti a fost plasată în centrul părţii superioare subliniindu-se şi prin acest fapt rolul pe care-l avea în organizarea luptei pentru refacerea „Daciei".

O dovadă a faptului că harta aceasta avea menirea de a evidenţia trecutul de luptă al neamului şi a insufla încredere în viitorul său, ce însuma ca o condiţie primordială a existenţei şi dezvoltării sale înfăptuirea unirii depline, este că s-a imprimat totodată pe suprafaţa sa insemnele ce reflectă atributele statului naţional român, stat suveran şi independent. În partea dreaptă superioară s-a inclus, deasupra portretelor cuplului regal, coroana de oţel a României confecţionată în mod simbolic dintr-un tun capturat la Plevna în timpul campaniei din 1877—1878, insemn naţional instituit în 1881 cu prilejul proclamării regatului şi steagul tricolor, steag pe care izvoarele istorice îl atestă ca simbolul românilor de pretutindeni [39]. Tot aici s-a imprimat şi stema ţării înfăţişată, conform legii din 1872 cu modificările din 1881, în care se cuprind elementele specifice: acvila cruciată; capul de bour cu stea între coarne; un leu ieşind dintr-o coroană bănească; delfinii afrontaţi. Scutul scartelat cuprinzînd figurile heraldice menţionate are ca suporţi cei doi lei amintind însemnul Daciei romane.

Scopul urmărit de autor, acela de a evidenţia originea comună a ţărilor române care constituie baza luptei pentru unitatea politică, a fost

[38] Menţionăm faptul că este inclusă şi stema Pocuţiei, amintind desigur, epoca de glorie a lui Ştefan cel Mare şi Bogdan al III-lea.

[39] Teodor Bălan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914—1918*, 1923, p. 171.

www.dacoromanica.ro

sesizat şi de cei ce aveau tot interesul să se opună luptei românilor pentru refacerea Daciei.

Intrigate de reeditarea hărţii, autorităţile de la Viena şi Budapesta au purtat o intensă corespondenţă în legătură cu acest subiect, s-au străduit să facă totul pentru a opri difuzarea şi circulaţia ei.

Volumul acestei corespondenţe se întinde pe zeci de pagini şi acoperă o perioadă de circa 10 ani, exprimînd îngrijorarea reprezentanţilor austro-Ungariei faţă de lupta românilor pentru unitate, reflectînd totodată puternicul sentiment naţional de care era animată societatea românească, hotărîrea generaţiei respective de a face totul pentru a pregăti ziua cea mare, ziua împlinirii visului de unitate.

În mai 1881 un nou raport semnat de Hoyos, adresat ministrului afacerilor externe al Austro-Ungariei, semnala că s-a imprimat noua ediţie în care s-au trasat „graniţele acestui stat fantezist român" şi s-au inclus stenele provinciilor fostei Dacii [40].

Din raport aflăm că Hoyos s-a dus cu un exemplar al hărţii la ministrul de externe şi a cerut secretarului general, Bordeanu, „să atragă atenţia d-lui D. Brătianu că, în interesul bunelor noastre relaţii, este foarte regretabil că se tolerează asemenea licenţe cartografice" [41].

Crezînd impresia că ia măsuri împotriva autorului, D. Brătianu s-a interesat la ministrul instrucţiunii publice dacă Gorjan a fost sau nu autorizat să publice harta [42]. După răspunsul dat de ministrul instrucţiunii publice, V. A. Urechia, problema se discută în Consiliul de miniştri unde se hotărăşte ca ministrul de resort (învăţămînt) să dea o circulară prin care să se interzică în şcoli folosirea hărţii [43]. Generalul Slătineanu a promis totodată să facă observaţii subordonatului său, Gorjan, deşi după părerea sa acesta nu poate fi tras la răspundere pe linie de serviciu pentru un fapt realizat în afara acestuia [44].

În privinţa prohibirii circulaţiei hărţii Consiliul de miniştri răspunde însă verbal, lui Hoyos că este imposibil, potrivit legilor, să interzică vînzarea şi să confişte exemplarele existente în diferite şcoli [45].

Nemulţumit de un asemenea răspuns Hoyos îşi formulează în scris printr-o notă adresată ministrului de externe român, protestul faţă de circulaţia hărţii subliniind că: „La publication d'une nouvelle édition de la carte du colonel Gorjan au moment même où la Roumanie a été érigée en Royaume est de nature à produire un très fâcheux effect à l'étranger et notamment en Autriche-Hongrie.

Les assurances donnés par le Gouvernement Royale que la politique suivie jusqu'ici restera invariablement la même etablissent la certitudé que cette carte geographique a été publiée a l'insu des autorites competentes.

Envoyé d'Autriche-Hongrie se croit toutes en droit d'attendre que le Gouvernement de sa majesté de roi Charles repudiera hautement les tendances dont cette carte fait preuve, tendances qui sont incompatibles

[40] Arh. St. Buc., colecţia microfilme, Austria, rola 175, cadrele 331—333.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

avec la respect dû aux droits d'une Puissance voisine et ami et qu'il prendra en conséquences des mesures efficaces pour en interdir la vent et surtout l'usage dans les écoles de l'état.

En appelant de plus l'attention de son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires Extrangères sur le fait que l'auteur de la carte susmentioné occupe un grad superieur dans l'armée Royale le sous signé se flatte de l'espoire que le Gouvernement romain ne laissera pas ignorer à M. le colonel Gorjan combien il désapprouve sa manière d'agir qui en evaillant les justes susceptibilités d'autrui ne sourait que lésser les interêts de son pays..." [46].

În răspunsul său D. Brătianu arată :

„J'ai reçu la note que votre excellence a bien voulu m'adresser en date d'hier pour attirer mon attention sur la publication de la carte du colonel Gorjan.

Ainsi que M. le secretaire Générale de mon Departement a eu l'honneur de vous le faire connaitre dans l'entretion qu'il a eu derniermentavec votre excellence, la publication dont il s'agit n'a point été autorisée par le Gouvernement royal.

Le nouveau Ministre de l'instruction publique et des cultes a eu l'occasion de reiterer aux institution scolaires que les livres autorisée sont seule admis dans les ecoles.

Je me doute pas que M. le Ministre de la Guerre, que je n'ai pas manqué d'entretenir à ce sujet, n'ai déjà fait ses observations au colonel Gorjan..." [47].

Urmărind cu insistență atitudinea guvernului român față de hartă și îngrijorat de larga sa circulație, ambasadorul Austro-Ungariei raporta la 31 mai 1881 din București, că deși s-a dat un comunicat în legătură cu harta, aceasta continuă să circule [48]. În anexa raportului se trimitea și conținutul circularei din care se constată că ministrul instrucțiunii publice, V. A. Urechia, a urmărit doar să dea o aparentă satisfacție oamenilor politici din Austro-Ungaria. Textul circularei adresată directorilor de școli elementare este următorul :

„Anunțăm că se vor trage la răspundere pe directori care au introdus cărți și hărți neautorizate de Ministerul Învățămîntului". Se atrăgea apoi atenția despre „răul pe care-l poate face o carte în care s-au strecurat idei și doctrine contrare celor admise de stat" [49] (nimic deci despre Gorjan sau titlul hărții acestuia !).

Considerînd că autoritățile românești vor lua măsuri pentru a opri difuzarea și folosirea hărții, Hoyos, raportează șefilor săi ierarhici despre „succesul reclamației sale" [50], specificînd că Gorjan a fost invitat să sisteze vînzarea hărții și să predea Ministerului de Război exemplarele existente [51].

---

[46] Ibidem, cadrele 334—335.

[47] Ibidem, cadrele 336—337.

[48] Ibidem, cadrul 342.

[49] Ibidem, cadrele 344—346. Traducerea corespondenței din limba germană a fost efectuată de Elena Moisuc, căreia îi mulțumim și pe această cale.

[50] De subliniat că, deși era adresată ministrului de externe al Austro-Ungariei, Hoyos a trimis raportul și la Budapesta, unde autoritățile erau deosebit de neliniștite pentru propaganda în favoarea „Daco-României".

[51] Arh. St. Buc., colecția microfilme, Austria, rola 175, cadrul 347.

www.dacoromanica.ro

Întreprinzînd cercetări pentru a cunoaşte efectul practic al intervenţiei sale Hoyos determină o nouă întrevedere cu D. Brătianu căruia îi comunică „impresia de nesatisfacţie" a ministrului ţării sale faţă de „scuzele căldicele" ale guvernului român [52].

În conformitate cu instrucţiunile primite membrii ambasadei Austro-Ungare depun eforturi pentru a cunoaşte realitatea în legătură cu circulaţia hărţii. Se ajunge pînă acolo încît se trimit diverse persoane cu bilete fictive, eliberate chipurile de la Ministerul Instrucţiunii, la librăriile unde aceasta fusese pusă în vînzare [53]. Un nou raport expediat la Viena şi Budapesta atesta că cu toate măsurile luate de guvern harta lui Gorjan se afla de vînzare în librării şi este în uz în şcolile primare [54].

La 1 august 1881, ministrul de externe austro-ungar este informat de ambasadorul său din România ca la unele examene ţinute în Bucureşti a fost expusă şi harta lui Gorjan iar un delegat al guvernului care asista a spus unui elev : „teritoriile indicate pe hartă, care deocamdată mai sînt sub ocupare străină, dar care se îndreaptă rapid spre ceasul eliberării, aparţin României" [55].

Noile indicaţii primite de la Viena îi cer lui Hoyos să intervină din nou la guvernul român pentru a opri folosirea hărţii subliniindu-se că trebuie „să nu reclame formal acest caz special" [56].

Îngrijorarea autorităţilor de la Viena şi Budapesta creşte datorită faptului că înţeleg preocupările forurilor politice româneşti de-a insufla tineretului, prin astfel de izvoare, încrederea în idealul naţional şi a întreţine viu spiritul de luptă pentru înfăptuirea unităţii depline. Este concludent în acest sens raportul confidenţial semnat de Lachmann şi trimis în această perioadă Curţii de la Viena şi primului ministru al Ungariei în care menţiona că „tineretul este introdus sistematic în concepţia visului de viitor" [57].

O notă diplomatică remisă la 4 august 1881 de Tisza Kálmán ministrului Afacerilor externe al Austro-Ungariei, Haymerle, exprimă revolta guvernului Ungar faţă de propaganda făcută în România (traducere) :

„Excelenţă,

Aveţi cunoştinţa despre agitaţiile care ies la suprafaţă şi se desfăşoară în ultimul timp în România, îndreptate direct împotriva intereselor Ungariei şi indirect împotriva monarhiei austro-ungare.

Aceste agitaţii cresc din zi în zi şi este în afară de orice îndoială că la ele participă membrii influenţei ai guvernului regal român.

Cea mai bună dovadă a atitudinii ostile îndreptate împotriva integrităţii Ungariei o oferă harta României care mi-a fost încredinţată şi în care este inclusă şi o parte însemnată a Ungariei.

Această hartă a fost elaborată pentru şcoli cum se vede din titlu, de un anume A. E. Gorjan, care se află într-o funcţie oficială.

Deoarece nu este absolut deloc admisibil ca un stat vecin, care afişează faţă de monarhia austro-ungară sentimente de prietenie să lase

---

[52] Ibidem, cadrele 348—349.
[53] Ibidem, cadrul 353.
[54] Ibidem, cadrul 352.
[55] Ibidem, cadrele 355—356.
[56] Ibidem.
[57] Ibidem, cadrele 357—358.

www.dacoromanica.ro

joc liber unor asemenea agitații ostile, am onoarea, Excelență, să vă rog cu toată politețea pe care o cere funcția, să faceți demersuri energice să fie sistată această agitație și să binevoiți a informa guvernul regal ungar despre rezultat. Mi-ar fi foarte neplăcut dacă în caz că nu s-ar pune capăt acestor agitații guvernul regal ungar ar fi silit să aplice, potrivit datoriei sale, represalii energice'' [58].

După cum se menționează în documentele externe un „om de afaceri'' influent a discutat personal cu Gorjan [59]. Acesta a apreciat, în legătură cu tensiunea politică creată după apariția hărții sale, că autoritățile din Ungaria sînt vinovate de acest lucru întrucît ele au atribuit un caracter politic publicației respective. În finalul discuției autorul izvorului cartografic menționat a declarat că el a voit doar să scoată o lucrare prin care să dovedească cît de departe este răspîndită limba românească'' [60]. În privința repetatelor amenințări din partea politicienilor maghiari, Gorjan declară că în „calitate de român'' este oricînd gata să lupte pentru apărarea țării sale [61].

Dînd curs indicațiilor primite de la Viena, Hoyos întreprinde noi acțiuni pe lîngă guvernul român, are pe această temă și o convorbire cu C. A. Rosetti ministru de interne [62]. În raportul înaintat șefilor săi în legătură cu discuțiile purtate cu C. A. Rosetti, Hoyos relata la 14 septembrie 1881 [63]:

„Monsieur le Baron,

En entretenant la semaine dernière à M. C. A. Rosetti de la reclamation d'un de nos sujet contre l'interprétation donnée à la nouvelle loi d'octroi de la ville de Bucarest, reclamation qui soit dit par paranthèse obtint gain de cause je repète au Ministre ce que j'avais dit au Rosetti relativement a l'attitude selon moi, un peu trop passer du gouvernement roumain en presence de sertaines mennées que etaint de nature à blesser les justes susceptibilités d'un Puissance voisine. J'ai dit à M. Rosetti qu'il etait à desirer que son gouvernement desapprouvait hautement tout ce qui ressemblant de près ou de loin a une propagande daco-roumaine... Je fis remarquer au Ministre a titre d'exemple que malgré toutes les promesses donnés, la carte du colonel Gorjan n'avait pas encore disparu des ecoles roumaines...''.

Cu toate presiunile venite de la Viena și Budapesta, harta lui Gorjan este folosită în continuare, se găsesc noi forme și mijloace de a se exprima idealul național. Ea este imprimată pe ultima pagină a caietelor de școală [64], se realizează totodată un calendar avînd drept fundal izvorul cartografic menționat [65] și, în pofida opoziției vehemente a Austro-Ungariei, Gorjan scoate o nouă ediție.

---

[58] Ibidem, cadrele 365—366.
[59] Ibidem, rola 12, cadrul 1 193.
[60] Ibidem.
[61] Ibidem.
[62] M. Tudorică, I. Burlacu, *Guvernele României între 1866—1935. Liste de miniștri*, în „Revista arhivelor'', an. XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, p. 434.
[63] Art. St. Buc. colecția microfilme Austria, rola 175, cadrele 375—376.
[64] Ibidem, cadrele 379—380.
[65] Ibidem, cadrele 394—395.

www.dacoromanica.ro

Cu prilejul reeditării se fac unele modificări menite chipurile să dea satisfacţie puterilor vecine (de fapt s-a găsit astfel un motiv pentru o nouă ediţie), respectiv pe suprafaţa hărţii, în dreptul provinciilor istorice româneşti, s-a scris numele statului în care erau incluse la aceea dată. În rapoartele înaintate în legătură cu ediţia a doua a hărţii, Hoyos arată la 16 noiembrie 1881 (traducere): „Nu este exclus ca pe ici pe colo să se mai folosească harta lui Gorjan căci în România nu există hărţi şcolare prescrise, adică nu în toate şcolile se foloseşte una şi aceeaşi hartă" [66]. Anunţînd că trimite în anexă alte două hărţi difuzate în România care sînt alcătuite în acelaşi spirit ca şi cele ale lui Gorjan, Hoyos relata că în discuţia pe care a avut-o cu V. A. Urechia acesta a promis să introducă în şcoli mijloace didactice obligatorii, dar că acesta a motivat că „nu are mînă liberă ci trebuie să ţină seama de opiniile Consiliului de învăţămînt". Respingînd în mod politicos afrontul, V. A. Urechia îi spune ambasadorului austro-ungar că „şi în Ungaria există hărţi şi manuale care ar putea indigna guvernul român" [67].

Hoyos îşi exprima în final nemulţumirea faţă de faptul că în noua ediţie se menţin stemele unor teritorii incluse în statele vecine şi s-a păstrat coloristica iniţială a hărţii care sugerează unitatea provincilor daco-române.

Uneori s-au strecurat în corespondenţa schimbată între miniştrii de la Viena şi Budapesta afirmaţii care denotă faptul că autorităţile din Austria şi Ungaria recunoşteau că provinciile istorice incluse în harta lui Gorjan erau locuite de români, că spaţiul geografic ocupat de acestea era un teritoriu românesc. Ni se pare semnificativă în acest sens scrisoarea trimisă de ministrul de externe din Viena lui Tisza Kálmán relatînd: „lucrarea falsă a maiorului Gorjan întrece chiar şi pe aceea a lui Zamfirolu întrucît, nu numai că păstrează relaţiile statale false din harta acestuia, ci şi fiindcă a scos în relief coloristic *apartenenţa tuturor teritoriilor locuite de români* (s. n.), la o Dacie viitoare imaginară şi a inclus printre stemele de provincii ale României stemele *teritoriilor româneşti*" [68] aparţinînd statal unor ţări vecine.

În urma protestelor Vienei, pentru a se înlătura tensiunea politică produsă de această hartă şi pentru a se creea impresia că se dă satisfacţie autorităţilor din ţările menţionate, în 1882, Gorjan tipăreşte o nouă hartă în care n-a mai inclus stemele [69] ce deranjau atît de mult autorităţile de

---

[66] Ibidem, cadrele 382—384.

[67] Ibidem.

[68] Ibidem, cadrele 402—404.

[69] În anii care au urmat cunoscutul cartograf a realizat noi hărţi pe care uneori le-a împodobit cu însemnele heraldice judeţene fără însă a mai repeta compoziţia din 1881. Acest fapt nu însemna că s-a renunţat la ideea de a se exprima grafic idealul naţional. Activitatea menită a dezvolta la tineri sentimentul naţional a fost dirijată la sfîrşitul secolului trecut şi primele decenii ale veacului al XX-lea, de Casa Şcoalelor. O contribuţie marcantă la creşterea „simţămîntului naţional în inimile tineretului" a avut-o Spiru Haret pe care dascălii şcolii româneşti l-au considerat „scumpa şi neadormita sentinelă a şcoalei şi a neamului". Arh. St. Buc., fond. Casa Şcoalelor, dosar 3/1898, f. 3.

www.dacoromanica.ro

la Viena, în special pe cele de la Budapesta, iar cromatica a fost parțial modificată [70].

Editarea noii hărți nu constituie o dovadă a faptului că românii, inclusiv forurile politice, au renunțat la folosirea acestui mijloc expresiv de evidențiere a idealului unității naționale. Rapoartele trimise din București în 1883 înștiințează guvernul austro-ungar că în urma protestelor lui Hoyos harta mult discutată nu mai este folosită în mod *demonstrativ* (s.n.) dar n-a fost sistată cu totul. „Acolo unde guvernul are un interes direct să cultive aspirații naționale aceste hărți se întrebuințează acum ca și mai înainte", se utilizează în special în școlile normale (unde se pregătesc viitorii învățători) și numai în orașele mari se păstrează aparențele"[71].

Hoyos subliniază totodată „cît de puțin serioase sînt explicațiile guvernului român" care a pus să se elaboreze o hartă murală mare și a trimis-o la toate școlile superioare. Harta aceasta a fost realizată din planșe parțiale aduse de la Viena, în țara trasîndu-se doar granițele Daciei și punîndu-i-se titlul „Dacia—1883" (un exemplar al acesteia a fost expus în sala de ședință a Consiliului superior al învățămîntului) [72]. Dat fiind prețul ei ridicat (250 franci), după cum relatează agentul austriac, Ministerul instrucțiunii a procurat pe spezele sale harta și a difuzat-o în unele școli [73].

În acest raport se menționa totodată că în școlile militare nu există altfel de hărți decît „dacice", iar în școlile din provincie continuă să fie folosită harta lui Gorjan. Informațiile pe care le culeg reprezentanții Austro-Ungariei din România după necontenite cercetări și unele vizite făcute în școli și instituții tipografice în legătură cu tirajul hărții editate de Gorjan [74], sînt concludente pentru a înțelege starea de spirit a românilor, insistența cu care se exprima idealul național. Tirajul acestora a fost de circa 100 bucăți pentru exemplarul corectat din 1882 (și acestea au rămas nevîndute în librării) în timp ce prima formă a hărții a fost editată de trei ori, fiecare ediție avînd mai multe mii de exemplare și a fost epuizată"[75].

Deși în anii care au urmat reprezentanții Austro-Ungariei au protestat tot mai energic față de propaganda națională românească disputele

---

[70] Un astfel de exemplar se conserva la Biblioteca Academiei R. S. România, Hărți. O cercetare comparată a hărții din 1882 cu cea din 1881 conduce spre concluzia că stemele provinciilor istorice au fost scoase din bordură prin modificarea spaltului utilizat inițial. Pentru a se completa spațiul rămas liber prin scoaterea scuturilor cu simbolurile la care ne-am referit, în colțuri s-a plasat stema țării iar pe laturi, intercalate cu stemele districtuale imaginea grafică a diferitelor forme de relief. Modificările operate pentru înlăturarea simbolurilor ce exprimau aspirația românilor spre unitate, noua redistribuire a stemelor județene au făcut să sufere proporționalitatea și armonia elementelor componente plasate în bordură.

[71] Ibidem, cadrele 410—418.

[72] Ibidem.

[73] Ibidem.

[74] Ibidem, cadrele 414—416.

[75] Ibidem, cadrele 416—418.

www.dacoromanica.ro

în legătură cu izvoarele cartografice de această factură, au scăzut în intensitate [76].

Cauza pentru care s-a aplanat conflictul avînd ca subiect harta lui Gorjan reiese chiar din corespondența diplomatică pe care o analizăm. În raportul lui Lachmann din 25 iulie 1883 se remarcă: „nu e de gîndit că românii vor înceta vreodată această tactică, căci oficios ca și oficial se urmărește același scop, dovadă discursul lui Tocilescu către micii dorobanți. *A te opune acestui scop consider ca fiind lipsit de succes, căci dimpotrivă va întări în fiecare intențiile de viitor*" [77] (s.n.).

Vedem în aceste fraze o recunoaștere, din partea celor interesați să se opună ideii „Daco-României", a neputinței autorităților dualiste de a frîna lupta românilor pentru unitate, o dovadă a faptului că sentimentul național românesc devenise o forță a cărei dezvoltare nu putea fi oprită. Evenimentele ce s-au desfășurat în anii următori, transpunerea la 1 decembrie 1918 în realitate a previziunii hărților despre care am relatat mai sus, erau un rezultat al luptei seculare a neamului care a însumat necondiționat toate formele și mijloacele prin care spiritualitatea românească a militat pentru unitate.

[76] În 1884 februarie 20, autoritățile Austro-Ungariei sînt informate de reprezentanții lor din România despre o hartă a Daciei Mari, editată de Socec care se află expusă în biroul generalului Cernat, comandantul corpului II de armată, fapt pentru care se fac noi demersuri pe lîngă guvernul român; *loc. cit.*, cadrele 424—426. Unele discuții privind izvoarele cartografice românești cu caracter de propagandă au avut loc în 1889. Ambasadorul României la Viena întrebat asupra circulației unor hărți de această factură, răspunde că după cunoștințele sale astfel de materiale nu se află în uz.; *loc. cit.*, cadrele 429—432.

[77] Ibidem, cadrul 418.

www.dacoromanica.ro

IZVOARE CARTOGRAFICE MEDIEVALE DESPRE TERITORIUL ROMÂNESC. OBSERVAȚII PE MARGINEA UNEI LUCRĂRI RECENTE

DE

VICTOR ESKENASY

Un interesant și util volum *, care reunește manuscrise slavone, documente și hărți nautice aflate în biblioteca apostolică și arhiva secretă a Vaticanului, a fost publicat recent de un colectiv de istorici bulgari (Askinia Djurova, Bojidar Dimitrov și prof. Ivan Dujcev) în colaborare cu monseniorul J. Ruysschaert. Izvoarele au fost întrunite cu intenția expresă de a oferi un corpus ilustrativ al informațiilor privitoare la istoria Bulgariei în veacurile IX—XVII.

Prin însăși natura sa, documentația pusă la dispoziția istoricilor depășește simplul interes al studiului unei regiuni restrînse. Cu deosebire hărțile nautice aduc informații relativ numeroase, utile și istoriografiei noastre, toate cele 19 planșe redînd țărmul Mării Negre în dreptul litoralului românesc. Condițiile grafice de editare a volumului, în special planșele tipărite color [1], permit evidențierea unor caracteristici ale hărților nautice care, de regulă, au trecut neobservate în analiza surselor.

Planisferele și hărțile nautice cuprinse în lucrare datează din perioada secolelor XIV—XVII, între ele existînd diferite legături de filiație. Cele din veacul al XIV-lea sînt reprezentate de cîte o hartă din seria celor elaborate de *Petrus Vesconte*, 1320—1321 (nr. 21 din volum) și *Marino Sanudo cel Bătrîn*, 1322 (nr. 22).

Șase exemplare (nr. 23—28) sînt din veacul al XV-lea : Planisferul lui *Andrea Walsperger*, 1448 : *Planisferul anonim* din prima jumătate a secolului al XV-lea, cca 1430—1450 : *Harta anonimă venețiană*, atribuită cu probabilitate lui Fra Mauro, mijlocul secolului al XV-lea; *Atlasul anonim italian*, provenit din laboratorul lui Iacobo de Giroldis, 1452; *Atlasul lui Graziozus Benincasa*, 1471 și *Harta nautică a lui Iehuda ben Zara*, 1497. Următoarele planșe (nr. 29—39) reproduc hărți din veacul al XVI-lea. Un ultim exemplar, care încheie lista (nr. 40), datează din 1608.

Fiecare planșă este precedată de un scurt comentariu, care cu mici excepții înregistrează numai problemele referitoare la istoria Bulgariei [2].

* *Slavianski răkopisi, dokumenti i karti za bălgarskata istoriia ot vatikanskata apostolicheska biblioteka i sekretnita arhiv na Vatikana (IX—XVII vek)*, Izdatelstvo nauka i izkustvo. Sofia, 1978, 150 p. + LXXIII pl.

[1] Fără a scădea din meritele lucrării, este de observat că există un număr mic de hărți ale căror fotocopii sînt practic ilizibile. În acest caz întregirile denumirilor au fost făcute după planșele lucrării lui Roberto Almagia, *Planisferi, carte nautiche e affini dal secolo XIV al XVII esistenti nella Biblioteca Apostolica Vaticana*, Citta del Vaticano, 1944 (*Monumenta Cartographica Vaticana iussu Pii XII P.M.*, vol. 1).

[2] Referințele de specialitate sînt preluate aproape integral după lucrarea lui R. Almagia.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 33, nr. 4, p. 759—766, 1980

www.dacoromanica.ro

Datele multiple, cu rezonanţă şi în istoria românească, prilejuiesc observaţiile şi precizările de faţă.

Informaţii dintre cele mai interesante sînt oferite de redarea grafică aparte a principalelor porturi sau locuri de acostare precum şi a zonelor în care era posibilă navigaţia în epocă. Denumirile din prima categorie sînt înscrise cu cerneală roşie, la fel fiind marcate eventualele insule din apropierea ţărmului, cu loc de acostare [3]. Zonele navigabile, în special pe gurile fluviilor (Dunărea, Nistru etc.), sînt de asemenea reliefate, punctate cu roşu.

De la bun început se remarcă reprezentarea gurilor Dunării la vărsarea în mare, în principal în două ipostaze, cu cinci sau cu două braţe. Ultimul caz, semnificativ, indică de fapt numai acele braţe — cel nordic, Chilia [4] şi cel din extremitatea sudică — pe care se putea pătrunde dinspre mare [5].

Porturile mai importante, notate de setul de hărţi de la Vatican, se detaşează treptat, pentru veacul al XIV-lea, în zona ce ne interesează, fiind marcate ca aşezări pe uscat Cetatea Albă (Maurocastro) şi Vicina. În larg, apar notate Insula Şerpilor (Fidonixi), o insulă în dreptul gurilor braţelor Sulina şi Aspera şi o a treia, de dimensiuni mai mici, în golful format de braţul cel mai sudic al Dunării [6]. Pe hărţile din secolul următor, cel mai adesea cu date preluate după notaţiile unora mai vechi, se adaugă Caliacra, Zanauarda şi Licostomo. Chilia (Chicli) apare prima dată mult mai tîrziu, abia în *Atlasul lui Baptista Agnese* din 1542 (nr. 31) [7].

[3] Vezi observaţiile lui A.E. Nordenskiöld. *Periplus. An Essay on the Early History of Charts and Sailing-Directions*, New York, (1962), (reprint ed. 1897), p. 18. Nu poate fi vorba de marcarea exclusivă a principalelor centre comerciale, cum susţine eronat R. Şt. Ciobanu, *Aspecte ale civilizaţiei portuare din Dobrogea la sfîrşitul secolului al XIII*, în „Pontica", 3, 1970, p. 301—302, care înregistrează în această categorie, fără deosebire, denumiri ale braţelor Dunării, porturi şi simple aşezări, incluzînd şi unele ce apar pe hărţi abia în secolul al XV-lea (Proslauica, Brilago, Seluda !).

[4] Pe hărţile medievale notat în dreptul său fie Licostomo, fie „flumen Vicine".

[5] O diferenţă este sesizabilă totuşi, braţul sudic avînd punctat numai golful format la vărsarea în mare, spre deosebire de cel nordic, navigabil în întregime spre interior.

[6] Ultima, poate insula Popina sau Bisericuţa.

[7] Sub această formă şi în atlasul anonim din laboratorul lui Baptista Agnese, tot 1542 (nr. 32); ulterior notată doar cu un mic „h", revine pe acelaşi loc în Atlasul anonim din laboratorul lui Diego Homan, Veneţia, 1572 (nr. 34). Prima menţiune a Chiliei, cunoscută nouă — Chulia, Chilia, Chelia —, datează din anii 1480—1492, înregistrată de hărţile lui Enrico Martello Germano (cf. Florio Banfi, *I Paesi romeni nei monumenti cartografici italiani del Rinascimento*, Freiburg, 1956, p. 13, 15, 17, pl. II—V). Rămîne o problemă de discutat cauza pentru care un centru comercial de importanţa Chiliei, aşa cum apare în actele genoveze de la mijlocul veacului al XIV-lea (G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360—61)*, Genova, 1971), este înregistrat de hărţile italiene abia la sfîrşitul secolului următor. În legătură cu momentul apariţiei Chiliei şi a preluării de către ea a funcţiilor economice de la Vicina, ca şi pentru dezvoltarea sa paralelă cu portul Licostomo, vezi Ş. Papacostea, *De Vicina à Chilia. Byzantins et génois aux bouches du Danube au XIVe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes" (R.E.S.E.E.), XVI (1978), nr. 1, p. 65—80. Chilia apare în veacul al XVI-lea în hărţile datorate lui Fr. Rosselli, circa 1506, Marco Beneventano, 1507/1508 (Fl. Banfi, *op. cit.*, pl. VI şi VII), pe o hartă anonimă de la München, 1534 (G.M. Thomas, *Der Periplus des Pontus Euxinus nach münchener Handschriften*, în „Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften", 10 (1864); v. şi încercarea de redatare a acesteia la O. Iliescu, *A la recherche de Chilia byzantine*, în „R.E.S.E.E.", XVI (1978), nr. 2, p. 233, n. 22) etc. Pentru toate menţiunile sale, vezi N. Grămadă, *La Sctzia minore nelle carte nautiche del medio evo. Contribuzione alla topografia storica della Dobrogea*, în „Ephemeris Dacoromana", IV, 1930, p. 245, n. 5 şi Fl. Banfi, *op. cit.*, passim. Portul nu apare la B. Pareto, 1455 (v. N. Grămadă, *op. cit.*, pl. II) cum susţine R. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 311.

www.dacoromanica.ro

Dintre porturile enumerate, probleme de localizare în literatura de specialitate a pus Zanauarda [8], fără a face obiectul unor consideraţii speciale. Port şi cetate, Zanauarda apare uneori înregistrată chiar cu desenul fortificaţiei, ca în cazul *Atlasului* contelui Octomano Freducci, 1538 (nr. 30) sau al *hărţii lui Giacomo Gastaldi* din 1546 [9]. Cel care a localizat portul la Karaharman (azi Vadu, jud. Constanţa), se pare în modul cel mai judicios, a fost W. Tomaschek [10], a cărui interpretare, deşi citată ulterior [11], nu a mai fost luată în considerare pînă de curînd.

Existenţa unui vechi port şi a unei cetăţi genoveze în acest loc este astăzi atestată şi de izvoarele literare. Cel mai explicit dintre ele, relatarea lui Evlia Celebi, din veacul al XVII-lea, înregistrează tradiţia portului genovez şi, în plus, aceea a unor lucrări în vecinătatea sa, în vremea în care Dobrogea era o provincie a Ţării Româneşti: „În vechime Kara-Harman fusese un oraş şi o trecătoare. Şi acest loc a fost cucerit de Baiazid Ildîrîm de la genovezi. El a dărîmat cetatea de aici, făcînd-o una cu pămîntul (...)" [12]. „Se spune că şi aici se afla, în trecut, un port mare; azi e plin cu fel de fel de lucruri. Toate vasele de acolo iernează fără grijă şi fără teamă pe braţul fluviului Dunărea. Una din cele cinci guri ale Dunării este tocmai această gură de la Kara-Harman, fiind cea mai mică dintre toate. Se pare că este un canal săpat de mîna oamenilor, în timpul ghiaurilor" [13].

Cel de-al doilea port care prilejuieşte cîteva observaţii este Vicina. Alături de menţiunile foarte cunoscute din veacul al XIV-lea, volumul adaugă una dintre cele mai tîrzii, penultima din seria de hărţi care amintesc faimosul oraş [14]. Harta nautică a lui Andrea Benincasa din Ancona, 1508 (nr. 29), localizează oraşul pe Dunăre, în amonte de Deltă, delimitat

---

[8] Pentru diferitele ortografieri ale numelui v. Anexa. Portul a fost localizat în zona lacului Razelm, probabil la Jurilovca (N. Grămadă, *op. cit.*, p. 240), gura Portiţei (P. Ş. Năsturel, *Aşezarea oraşului Vicina şi ţărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în „Studii şi cercetări de istorie veche" (S.C.I.V.), VIII (1957), nr. 1—4, p. 301), insula Bisericuţei (C. Cihodaru, *Litoralul de apus al Mării Negre şi cursul inferior al Dunării în cartografia medievală (secolele XII—XIV)*, în „Studii", 28 (1968), nr. 2, p. 238) sau Corbu de Jos (P. Koledarov, *West Black Sea Coast Ports in the late Middle Ages (14th—16th Centuries) listed on nautical Charts*, în „Etudes Historiques, V, Sofia, 1970, p. 259—260).

[9] Roberto Almagia, *La carta dei paesi danubiani e della regioni contermini di Giacomo Gastaldi (1546)*, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1939. Florio Banfi, *op. cit.*, pl. IX (în enumerarea localităţilor din text autorul o omite însă, p. 29).

[10] W. Thomaschek, *Zur Kunde der Hämus Halbinsel: II. Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkudigungen des Arabers Idrisi*, în „Sitzungsberichte des philosophische-historische Classe der Kaiserliche Akademie der Wissenschaft", t. 113, Viena, 1886, p. 308.

[11] N. Grămadă, *op. cit.*, p. 240.

[12] *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 386.

[13] *Ibidem*, p. 387. Ştiri despre cetatea tîrzie, construită pe locul vechii fortificaţii, înregistrează şi Kiatib Celebi (v. *Cronici turceşti privind ţările române*, vol. II, Edit. Academiei, Bucureşti, 1974, p. 112 şi 119). În legătură cu oraşul Kara-harman, vezi notele lui M.A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominaţia otomană în veacurile XIV—XVII (Mărturiile călătorului Evlia Celebi)*, în „Studii", 18 (1965), nr. 5, p. 1102—1113, studiul lui T. Mateescu, *Une ville disparue de la Dobroudja-Kara-harman*, în „Tarih Enstitüsü Dargisi", Istambul, 1971, p. 297 343 şi mai recent M.M. Alexandrescu—Dersca Bulgaru, *Aspecte ale vieţii economice din porturile şi schelele Dobrogei în secolele XV—XVII*, în „Peuce", Tulcea, VI, 1977, p. 259 şi 265—6,

[14] N. Grămadă, *Vicina. Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea oraşului*, Cernăuţi, 1925 (extras din „Codrul Cosminului"); G. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea. Albă*, Bucureşti, 1935.

www.dacoromanica.ro

spre vest de un rîu numit *Dringi*, avînd în apropiere o localitate *Drimago*, iar în imediata vecinătate, figurată, *Insula de Sîrmia* (anticul Sirmium).

Desenul Vicinei ca o cetate cu incintă, turnuri şi turle de biserici nu constituie de loc un unicat cartografic. Localitatea a fost astfel redată începînd cu hărţile din secolul al XIV-lea (Dulcert, fraţii Pizignani etc.) şi a revenit apoi cu insistenţă pe acelea din veacul următor [15]. Modelul a fost preluat de la un autor la altul, diferenţele ţinînd numai de eventualele actualizări de nuanţă politică a hărţilor, făcute pe parcursul timpului. Acestea se referă fie la modificarea steagului — de la cel cu tamgaua tătară simplă la acela cu tamgaua cu semilună —, fie la desenul turlelor amintite, de la cele cu cruce creştine la acelea ale moscheelor otomane. Poziţia în sine a localităţii nu a fost însă modificată semnificativ, pe nici una din hărţile tîrzii [16].

Oricum, harta din 1508 îşi ocupă locul în seria ultimelor menţiuni ale Vicinei, după Juan de la Cosa, 1500 [17], şi înaintea hărţii anonime italiene de veac XVI, ultima semnalată în Biblioteca naţională din Paris, de către N. Grămadă [18].

Alături de porturile importante, hărţile nautice de la Vatican înregistrează numeroase alte toponime, în special în zona litoralului Mării Negre, dintre care cîteva se remarcă pentru problematica istorică legată de ele.

Un caz aparte îl reprezintă localitatea *Banbola*, toponim care pe baza situaţiei din teren şi a unui portulan grecesc din secolul al XIV-lea a fost identificat deocamdată cel mai verosimil cu cetatea de la Enisala [19].

---

[15] Vezi Bartolomeo de Pareto, 1455, la N. Grămadă, *La Scizia minore nelle carte nautiche...*, pl. II.

[16] N. Grămadă, *Vicina...*, passim. Variază foarte mult însă, interpretările comentatorilor acestor hărţi, atît în problema identificării oraşului, cît şi a reperelor înconjurătoare. Editorii volumului discutat, la comentariul hărţii din 1508, notează între paranteze, cu semn de întrebare, o posibilă localizare la Păcuiul lui Soare, idee pentru care optase şi P. Diaconu *(Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", III, 1970, p. 275—295 şi *Păcuiul lui Soare-Vicina*, în „Byzantina", 8, Thessalonique, 1976, p. 427—429). În altă parte însă, primii revin acceptînd ca sigură ipoteza şi afirmă o identitate de oraş bulgăresc, Vicinei (sic!). Denumirile învecinate, *Drimago* şi *Dringi* sînt considerate de aceiaşi editori ca o variantă pentru Tîrnovo, în timp ce P. Diaconu le identifică cu Drava *(ibidem*, p. 282). Trebuie de remarcat totuşi, prezenţa paralelă pe alte hărţi, a toponimelor Drimago şi Tîrnovo (vezi harta contelui Freducci, 1497 la A.E. Nordenskiöld, *op. cit.*, pl. XXII), ca şi apropierea celuilalt reper de pe hartă, a Sirmiumului antic, de confluenţa cu Dunărea a riului Drina. În veacul al XVI-lea geograful veneţian Domenico Mario Negri localiza *Drimago* în faţa insulei Dinogeţiei (Garvăn), cf. Claudio Isopescu, *Notizie intorno al romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", t. XVI, 1929, p. 26 şi 27. La acelaşi, Drimago este diferit de Brăila, identitate pentru care optează adesea istoricii (vezi recent, Şt. S. Gorovei, *L'état roumain de l'est des Carpates: la succesion et la chronologie des princes de Moldavie au XVIe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire", XVIII, 1979, nr. 3, p. 501, n. 158). În sfîrşit, pentru cea mai recentă încercare de localizare a Vicinei, vezi studiul E. Todorova, *More about Vicina and the West Black Sea Coast*, în „Études balcaniques", 2, Sofia, 1978, p. 124—138 şi republicarea aceluiaşi portulan discutat de autoare, la B. Dimitrov, *Bălgarskite pristanişta v XIII i XIV v. spored dva srednovekovni portolana*, în „Arheologiia", XXI, Sofia, 1979, 1, p. 21—27. Mai puţin convingătoare ni se pare ultima reluare a problemei de către I. Dumitriu-Snagov, *Borgiana V şi Borgiana VIII. Două hărţi italiene din renaştere şi localizarea Vicinei pe Dunăre*, în „Revista de istorie", 32, 1979, 10, p. 1 941—1 947.

[17] Cf. A.E. Nordenskiöld, *op. cit.*, pl. LXIII *(insule Vesine*—greu lizibil).

[18] N. Grămadă, *op. cit.*, p. 21 *(Civitate bicina)*.

[19] P.Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 296—297 („Castelul căruia i se spune Pampulo); R. Şt. Ciobanu, *Cetatea Enisala*, în „Buletinul monumentelor istorice", XL, 1971, nr. 1, p. 28—29.

www.dacoromanica.ro

Denumirea este o raritate pe hărţile nautice cunoscute, nefiind înregistrată decît de acelea ale lui Petrus Vesconte din 1318 şi 1320—1321 (nu şi pe harta lui din 1311, şi nici în aceea a lui Perrinus Vesconte din 1327 [20]) şi a lui Marino Sanudo cel Bătrîn din 1322. Practic, denumirea nu mai apare după 1322 [21], fapt ce demonstrează dezinteresul pentru cetatea care nu mai era în relaţie cu circulaţia maritimă din zonă şi, probabil, căpătase un cu totul alt statut politic [22]. O situaţie asemănătoare o are toponimul *Donavici*, identificat unanim cu braţul Dunavăţul [23].

Dintre celelalte denumiri se remarcă frecvenţa relativ mare a toponimelor *Proslaviza* şi *Brilago* [24], încă nesigur localizate şi care apar pe hărţi începînd cu prima jumătate a veacului al XV-lea (vezi anexa cu lista toponimelor).

Hărţile de la Vatican din cuprinsul volumului discutat dau relativ puţine indicii asupra interiorului teritoriului românesc. Cîteva dintre ele notează Ţara Românească *(Valachia, Velachia, Ulachia*; Planisferul anonim, prima jumătate a secolului al XV-lea [25], Harta nautică anonimă de la mijlocul aceluiaşi veac, Andrea Benincasa, 1508, Contele Freducci, 1538, Baptista Agnese, 1542 [26] etc.). Înregistrarea cartografică a numelui Ţării Româneşti, cu totul de excepţie în secolul al XIV-lea, devine un loc comun în veacul următor [27].

Transilvania este şi ea notată pe cîteva dintre hărţile veacului al XV-lea. Planisferul lui Andrea Walsperger din 1448 (nr. 23) o plasează la nord de Dunăre, denumirea fiind trecută ca şi la alte state, cu roşu, sub forma *Se/p/te/m Cast/ra/*. În interior sînt notate şi cîteva oraşe, dintre care, lizibile în reproducerea din volum, sînt Sibiul (H/er/ma/n/stat) şi Bistriţa (Nosse). O situaţie asemănătoare redă şi harta anonimă veneţiană, cca 1450, pe care figurează alături de Transilvania *(7. casteli)*, Braşovul *(Braso)*, Oradea (Varadim), Porţile de Fier şi alte cîteva toponime. Seria acestor hărţi, aşa-numite chorografice, cu reprezentări ale formelor de relief, merită fără îndoială un studiu aparte asupra realităţilor de geografie istorică medievală românească.

---

[20] A.E. Nordenskiöld, *op. cit.*, pl. V şi VII. Pentru o eventuală identificare a lui Perrinus cu Pietro Vesconte, vezi R. Almagia, *Planisferi, carte...*, p. 15, n. 1, care semnalează un exemplar semnat Perrinus şi în Biblioteca centrală din Zürich, datat 1321.

[21] Hărţile enumerate de R. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 28, anume G. de Carignano, Dulcert, Soleri, Mecia de Villadestes nu înregistrează Banbola, cum i se pare autorului, Vezi în acest sens planşele uşor lizibile din A.E. Nordenskiöld, *op. cit.*, IX şi XVIII, sau ale lui G. Brătianu, *op. cit.*, VII.

[22] O dovadă ar putea fi şi faptul că, după cucerirea cetăţii de către otomani, ea nu a fost demantelată, ca în cazul citat al Zanauardei (Kara-harman). Cetatea a continuat să existe în părăsire, Evlia Celebi notînd-o în veacul al XVII-lea printre dependinţele Babadagului („... cetatea Enisala, care este înaltă şi aşezată pe un deal pietros... în ea trăiesc numai ciobanii cu oile..."); cf. *Călători străini*, vol. VI, p. 391.

[23] Vezi *Anexa*.

[24] Pentru prezenţa lor pe o altă hartă anonimă, păstrată la arhivele de la Zagreb, datată în prima jumătate a veacului al XV-lea, vezi L. Bendefy, *Sources concernant les hongrois orientaux aux archives du Vatican*, în vol. *Les anciens hongrois et les ethnies voisines a l'est*, Budapesta, 1977, p. 265 şi V. Eskenasy, *Deux sources concernant les roumains aux XIVe—XVe siècles*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVIII (1979), nr. 2, p. 369—370.

[25] Publicat şi de A.E. Nordenskiöld, *op. cit.*, pl. XXXIX.

[26] Pe care apare şi notaţia „Dacia nunc Transilvania".

[27] V. Eskenasy, *op. cit.*, p. 368.

www.dacoromanica.ro

Anexa cu lista toponimelor

Petrus Vesconte 1320 1321	Marino Sanudo 1322	Anonim venețian cca 1450	Anonim italian 1452	Graziozus Beninccasa 1471	Ichuda ben Zara 1497	Andrea Beninccasa 1508	Diego Ribera** 1529	Gerolamo da Verrazano 1529	Contele Freducci 1538
carbona	carbona	carbona	—	carbona	carbona	carbona	carbona	—	carbona
					gauarna		—	—	gauarna
calliacra	calliacra	challiacra	calliacra	chaliacra	caiacea	—	—	taiasco	calliacra
lavelluzo	laxelluzo	losilusico	lasullutico	losillucido	loxiluxico	losillucicho	—		losillucico
pangallia	pangallia	pangalla	pangalla	pangalla	pangalay	pangalla		—	pangalla
costanza	costanza	gostança	costança	costança	costansa	costança	—		costança
zanauarda	zanauarda	çnauarda	cinauarda	çanauarda	zanauarda	çanauarda		—	çanauarda
grossida	grossida			—		—	—		
grossea	grossea	groxea	groxeo	groxea	grocea	groxea	tioçea		groxea
		proslauiça		proslaviça		proslaviça		—	proslavica
strauiq	straviqui	strauichio	strauico	strauicho	strauicho	strauicho	lastranite	lastraniti	stravichio
—				brillago	—				brilago
aspera	aspera	laspera	laspera	laspera	laspre	laspera	lasprea	lasprenia	laspera
sti Georgy	Sa Georgy	San giorgi	San gora	San giorgio	s. zorzi	s. giorgio	s. iordi	s. jordi	sangiorgio
banbola	banbola			—	—				—
lodonavici	ledonavici							—	—
fidonixi	fidonixi	fidonis	fidonixi	fidonixi	fidonixi	fidonixi	fidonixi	—	fidonixi
solina	sollina	solinia	sollina	solina	solina	solina		solinar	solina
licostomo	licostomo	—					—	licostoma	—
licostomo	licostomo	licostomo	licostoma	lichostomo	licostoma	licostomo	licostayn	licostoma	licostomo
—		—		—			—	—	—
salline	salline	saline		saline	salina	saline	selinar	salina	saline
	—	falconare	falconare	falconare	falconara	falconare	falconaira		falconare
mauro castro	mauro castro	moncastro	monchastro	moncastro	moncastro	moncastro	moncastro	moncastro	moncastro

* După Monumenta Cartographica Vaticana. I.

** Ortografie incertă, probabilă.

www.dacoromanica.ro

Baptista Agnese 1542	Anonim italian 1542	Anonim italian 1562	Diego Homan* cca 1570	Anonim italian 1572	Juan Martines 1586	Anonim italian * sf. sec. XVI	Anonim italian sf. sec. XVI	Atlas anonim sec. XVI	Vicentius Demetrius Volscius 1606
carbona	carbona	carbona	carbona	carbona	carbona	carbona	(carbona)**	carbona	carbona
gauarna	gauarna	ganarna	gauarna	gauarna	gauarna	ganarna	(gauarna)**	gauarna	ganarna
calliacra	caiacla	taracea	chaliacra	chaliacra	taiacia	caiaseo **	taiaseo	taiaseo	taracea
losilusicho	losilusicho	loxiluxico	losilosicho	losilosicho	loxiluxico	losiluxio	l...**	loxiloxico	loxiluxico
pangala	pangalla	pangalay	pagala	pagala	pangala	pangalai	pangalai	mangalai	pangalay
costanza	costanza	constansa	costanza	costanza		costansa	costança		costansa
		zanouarda	zanauarda	zanauarda	zinoua	zaravalda	za...**		zanouarda
grosca	grossea	glosea	groxia	groxia	gilocia **	f. grosea		glosea	glosea
proslauiza	proslauiza		proslauiza	proslauisa	talhani?				
stravicho	stravicho	lastranichi	stranicho	stravicho	stravicho **	stanuico **	str...**	lastraniti	lastranichi
			brilago	brilago			—	—	
laspera	laspera	lasprenia	laospera	laspera	lasperai	laspea	laspera **	laspreia	lasprenia
s. zorzi	s. zorzi	s. jordi	s. giorgi	s. giorgi	s. giorgi	s. georgio	s. georgi	s. iorgi	s. jordi
	—				—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—				
fidonissi	fidonissi	fedunixe				—	fidonixi		fedunixe
solina	solina	solinar	salina	solina	soliniar	salina	solina	—	solinar
				—	—	—	—		—
licostoma	licostoma	licostayno	licostoma	costoma	licosta	licostroma	licostoma **	licostayno	licostayno
chicli	chicli			h				—	—
saline	saline	salina	salini	salini	salina	—	—	salino	salina
falconare	falconare	falconayra	falconaira	falconaire	falconaira	salina	salina	—	falconayra
mocastro	mocastro	moncastro	me castro	moncastro	mocastro	falconara	falco...**	moncastro	moncastro
						inocastro	—		

www.dacoromanica.ro

În general, hărțile din Biblioteca apostolică și arhiva secretă a Vaticanului, incluse în volumul comentat, completează și precizează informațiile istorice și geografice medievale românești, adăugînd încă o serie de izvoare la sursele cartografice cunoscute. În plus, lucrarea lui R. Almagia, *Monumenta cartographica Vaticana*, vol. I, mai cuprinde trei exemplare din setul de hărți aflat la Vatican, necuprinse în volumul recent editat și în care apar redate localități de pe litoralul Mării Negre. Ele aparțin lui Diego Ribero — Sevilla, 1529, lui Gerolamo da Verrazano — Roma, 1529 și unui anonim italian, provenind din laboratorul lui Bartolomé Olives — Messina, 1562 [28].

Compararea tuturor acestor hărți, pentru a stabili filiația lor ca și modificările survenite în timp în cunoașterea geografică implică, între alte operații [29], alcătuirea unor tabele ale toponimelor cuprinse în ele. Sub acest aspect există cîteva inventarieri realizate fie pe baza portulanelor cunoscute [30], fie a hărților nautice. A. E. Nordenskiöld alătura astfel într-un tabel denumirile cuprinse în hărțile Anonimului pisan, secolul al XIV-lea, Atlasului catalan, 1375, Iacobus Giroldis, 1426 și Vincentius Demetrius Voltius, 1593 [31]. Ulterior, N. Grămadă a făcut o operație asemănătoare grupînd hărți din veacul al XIV-lea (hărțile nautice de la Florența, 1311, Paris, 1313, Viena, 1318 și Veneția, 1318) și din veacurile următoare (A. Bianco, 1436, B. Pareto, 1453, G. Benincasa 1471 [32], G. Bertran di Maiorca, 1482, Juan de la Cosa, 1500, G. Calapoda, 1552, Jaume Olives, 1559, Iacobus de Maiolo, 1561, B. Olives, 1561, B. Crescentius, 1596, Anonim din colecția Vaticanului, secolul al XVI-lea și H. Janszon e M. Jauszon, secolul al XVII-lea) [33]. În sfîrșit, R. Almagia, a reluat un asemenea tabel după lucrarea lui Yousouf Kemal [34] (cuprinzînd hărțile nautice A. Dalorto, 1325, Anonim din muzeul britanic, 1334, Anonim catalan, păstrat la Paris, 1375, G. Soleri, 1385 și Mecia de Viladestes, 1413), pentru a identifica apartenența unui fragment de hartă anonimă catalană, din colecția Vaticanului [35].

Lista toponimelor în anexa acestui scurt comentariu încearcă să întregească imaginea despre colecția de hărți aflate la Vatican. Completarea și ulterior studierea comparativă a imensului număr de hărți, planisfere, portulane[36] rămîne însă un deziderat al cercetărilor minuțioase din arhive și biblioteci.

---

[28] Incluse în lista toponimelor din *Anexă*. Pentru descrierea lor vezi R. Almagia, *op. cit.*, p. 19, pl. XXIII, p. 53—55, pl. XXV și p. 73 75, pl. XXVII.

[29] Prima ar fi, fără îndoială, repertorierea lor în arhivele și bibliotecile în care sînt păstrate.

[30] K. Kretschmer, *Die Italienischen Portolane des Mittelalters*, Hildesheim, 1960 (reprint ed. 1909).

[31] A.E. Nordenskiöld, *op. cit.;* tabel republicat de P. Koledarov, *op. cit.*, p. 214 216.

[32] O altă hartă a aceluiași, comparată pentru toponimie în anexa noastră.

[33] N. Grămadă, *op. cit.*, p. 220—221 și 224 227.

[34] Yousouf Kemal, *Monumenta Cartographica Africae et Aegypti*, Cairo, 1926 1937.

[35] R. Almagia, *op. cit.*, p. 24—25.

[36] N. Grămadă, *op. cit.*, p. 247—256, inventaria nu mai puțin de 215 hărți care redau litoralul Mării Negre (cap. V — L'Elenco delle carte nautiche contengono il mar Nero). Între timp numărul celor cunoscute a crescut la circa 260, după aprecierile lui G. Guarnieri, *Le correnti del pensiero geografico nell'antichità classica e il loro contributo alla cartografia nautica medioevale*, vol. 1. Pisa, 1968. Pentru tipologia acestor hărți vezi și încercarea de sistematizare a lui Florio Banfi, *op. cit.*, p. 63—68, alcătuită pentru tipurile de hărți de proveniență italiană care au circulat în Renaștere.

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(S T U D I I D O C U M E N T A R E)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (IV)

Se știe că în anul 1957 lucrările întreprinse în masivul de cretă, aflat în marginea de sud-est a comunei Basarabi (jud. Constanța), au dus la descoperirea unei bisericuțe rupestre. Începînd de atunci și pînă către anii 1972 un colectiv de arheologi și arhitecți [1] a efectuat cercetări sistematice soldate, în final, cu reperarea unui întreg ansamblu monahal, reprezentat de bisericuțe, chilii, cripte funerare, galerii, toate săpate — prin scobire — în masivul de cretă cum și vreo 20 de morminte amenajate în straturile de deșeuri rezultate din munca în carieră. Ajungînd aici se cuvine să reamintim că așa numitul așezămînt monahal de la Basarabi este situat în cadrul unei cariere din care s-au exploatat blocuri de cretă de formă paralelipipedică.

Observațiile stratigrafice și analiza vestigiilor arheologice ne-au determinat să conchidem că între așezămîntul mănăstiresc și cariera de cretă există o perfectă contemporaneitate [2]. Cu alte cuvinte, așezămîntul în cauză a funcționat în aceeași vreme în care a funcționat și cariera.

O particularitate a complexului arheologic de la Basarabi o constituie mulțimea și varietatea semnelor (cruci, pătrate cu diagonale, pentagrame, steaguri, corăbii, figuri zoomorfe și antropomorfe etc.) cărora li se adaugă numeroase inscripții (runice, chirilice și grecești) scrijelate pe pereții de cretă. Vom mai nota că atît în așezămîntul mănăstiresc cît și în carieră s-au descoperit diferite fragmente ceramice aparținînd culturii Dridu [3] cum și unele unelte de lucru (ciocane, tezle, dălți).

Ineditul monumentului arheologic, arhitectonica sa, varietatea vestigiilor materiale, a reprezentărilor, natura complexă a exploatării blocurilor de cretă din carieră și telescoparea straturilor din deșeuri de cretă — toate la un loc — au generat o multitudine de probleme dintre cele mai diverse. Într-o atare împrejurare era și firesc ca anume observații arheologice să reclame mai multe ipoteze pentru una și aceeași chestiune.

Așa se face că în timp ce unii au datat complexul arheologic de la Basarabi în a doua jumătate a sec. al X-lea, alții l-au datat la sfîrșitul sec. al X-lea — începutul sec. al XI-lea, sau chiar la sfîrșitul sec. al IX-lea și începutul sec. al X-lea.

Oricum ar fi, sigur este că blocurile de cretă au fost exploatate spre a fi folosite la construirea porțiunii „valului de piatră" din dreptul comunei Basarabi. Această concluzie formulată

---

[1] Întrucît în nici una din publicațiile de pînă acum nu s-a făcut istoricul complet al descoperirii ansamblului arheologic de la Basarabi, în cele ce urmează ne vom opri, fie chiar și pe scurt, asupra acestui fapt. În ziua de 12 iunie 1957 lucrătorii Năniu Paraschiv, Bălănescu Gheorghe, Boanță Tudor și Boroană Nicolae în timp ce făceau descopertarea unei părți din masivul de cretă din partea de sud-vest a localității, masiv cunoscut sub numele de „Dealul Tibișir", au dat peste intrarea într-o bisericuță, amenajată prin scobire, chiar în masivul de cretă mai sus amintit. Este vorba de bisericuța indicată astăzi cu sigla B 1.

În baza unei dispoziții a direcției Institutului de arheologie m-am deplasat la fața locului unde chiar de a doua zi am început — împreună cu Adrian Rădulescu de la Muzeul de arheologie din Constanța — cercetările de rigoare; marți, 18 iunie, colectivului nostru i s-a adăugat I. Barnea, care în temeiul altei dispoziții a direcției Institutului de arheologie, a preluat conducerea investigațiilor științifice. Vom mai menționa că odată cu I. Barnea în colectivul de cercetare a fost inclus și arhitectul Virgil Bilciurescu. În ce mă privește, după 10 zile am întrerupt cercetările de la Basarabi fiind nevoit să mă deplasez la Păcuiul lui Soare. În 1958 am lucrat circa 4 săptămîni. Asupra descrierii monumentului de la Basarabi vezi I. Barnea în D.I.D., III, 1971, p. 189—233 și bibliografia de acolo.

[2] Petre Diaconu, în „Dacia", N.S., VI, 1962, p. 320.

[3] I. Barnea, în S.C.I.V., XIII, 1962, 2, p. 349—371.

www.dacoromanica.ro

în 1958 [4] și publicată în 1962 [5] a fost certificată în 1965 de săpăturile lui Ion Barnea și Sebastian Morintz întreprinse într-o zonă a valului din dreptul localității Basarabi.

O altă concluzie, izvorîtă din analiza documentelor arheologice privește caracterul eterogen al comunității omenești din acest complex, în sensul că alături de populația românească aici au fost prezente elemente grecești, slavo-bulgare și nordice (gotice și vargeg). Desigur, preeminența au avut-o românii și nu slavo-bulgarii așa cum credeam chiar noi înșine, într-un prim moment.

Această încheiere a stîrnit reacțiile unor cercetători străini și, în primul rînd, ale arheologului bulgar D. Ovcearov [6].

Aplecîndu-și atenția asupra grafitelor de la Basarabi, D. Ovcearov ne invită să le căutăm originea în mediul civilizației slavo-bulgare. După opinia d-sale chiar și grafitelc atribuite de cercetători goților sau varegilor ar trăda o tradiție a culturii și artei slavo-bulgare ; cît privește crucile, oranții și alte semne, ele au fost însușite la sfîrșitul sec. al IX-lea și începutul sec. al X-lea, odată cu răspîndirea creștinismului printre bulgari. Într-o atare situație complexul de la Basarabi ar fi — socotește D. Ovcearov — un centru al spiritualității bulgare din sec. al X-lea și încă unul din cele mai importante, ocupînd locul imediat următor centrelor bulgărești de la Pliska și Preslav.

Pentru a-și impune punctul de vedere, D. Ovcearov recurge mai întîi la o neobișnuită selectare a reprezentărilor ca apoi ceea ce i-a mai rămas să fie filtrat printr-o interpretarc cît se poate de personală.

Din respect pentru metodologia d-sale în celc ce urmează vom lua în considerare numai acelc elemente puse în discuție de însuși cercetătorul bulgar.

Referindu-se la șerpii încolăciți cu cap de lup (așa numiții dragoni) care apar cu deosebire pe pereții criptelor funerare, D. Ovcearov socoate că oarecari analogii se pot face cu un mîner de bici descoperit într-un mormînt din sec. VI—VIII în regiunea Altai și cu anume reprezentări din arta veche rusească.

Eludîndu-și propria încercare de comparație, cercetătorul bulgar susține în alt loc al contribuției sale că nu se poate stabili o analogie deplină cu Răsăritul [7], după cum nu se poate stabili nici cu Nordul.

Că nu se poate stabili o anume analogie cu Răsăritul sîntem întru totul de acord, dar că dragonii de la Basarabi nu-și găsesc o replică în reprezentările din lumea nordică aceasta este o părere care intră în contradicție cu stricta realitate. Nu este locul să înșirăm aici totalitatea documentelor nordice cu astfel de reprezentări. Ele sînt cunoscute de mult și multora. Dc-ar fi să ne referim numai la dragonii de pe catarămi, vîrfuri de lance, podoabe, monumente de piatră și încă am avea suficiente motive să nu ne îndoim de originca lor nordică.

Cît privește analogia cu mînerul de bici din regiunca Altai, ea nu poate fi luată în seamă pentru motivul că desenul de pe acest obiect [8] reprezintă figura stilizată a unui tigru și nicidecum al unui dragon.

Acordînd o atenție aparte corăbiilor scrijilate pe pereții de cretă de la Basarabi, D. Ovcearov le apropie de cele dc la Preslav și Pliska. Atît unele cît și celelalte ar constitui, după aprecicrea cercetătorului sofiot, o expresie a tradiției militaro-navale a bulgarilor. D-sa a ajuns la o astfel de încheiere plecînd de la obscrvația că una din „corăbiile" de la Preslav ar purta atributele unui vas de război [9].

Analizînd tipologia corăbiilor de la Basarabi, Pliska și Preslav, vom constata că ele au forma unor vase maritime cu chiscurile înalte și catarg central. Liniile verticale și oblice de dcasupra bordului sugerează citeodată o velatură bogată, proprie tocmai corăbiilor de mare. Într-un cuvînt, ele au silueta unor nave maritime. Or, la acea dată, adică în sec. al X-lea, numai bizantinii și populațiilc nordice brăzdau apele mării din aceste părți ale Europei. Ținînd

---

[4] P. Diaconu, *op. cit.*, loc. cit.

[5] Vezi nota 3.

[6] D. Ovcearov, *Za charaktera i prinadlejnostta na srednovekovite risunkj ot Basarab (Murfatlar)*, în „Archeologija", XVII, 1975, 3, p. 1—10. Ne oprim asupra acestui articol, deoarece, pe de o parte unele probleme din cuprinsul lui sînt reluate de autor în publicații mai recente (D. Ovcearov, *Ship graffiti from medieval Bulgaria* în : *The International Journal of Nautical Archeology and Underwater Exploration*, Londra, 1977, 6.1., p. 59—61), iar pe de altă parte fiindcă interpretarea dată de D. Ovcearov a fost însușită și de alți cercetători (R. Rașev, în „Archeologija", XXI, Sofia 1979, p. 17) cf. idem, *Graffiti médievaux de Pliska et de Preslav (communication préalable)*, în Culture et art en Bulgarie médievale VIIe—XIVe S. Izvestja — Sofia XXXV, 1979, p. 48—64.

[7] *Ibidem*, p. 5.

[8] *Ibidem*, p. 5, fig. 6.

[9] *Ibidem*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

seama de împrejurarea că asemenea corăbii apar frecvent pe monumentele nordice, se înțelege de ce au fost legate mai degrabă de populațiile nordice decît de cele bizantine [10]. Oricum ar fi, supoziția lui D. Ovcearov că asemenea reprezentări ar reflecta o tradiție bulgărească nu poate fi luată în seamă și pentru motivul că bulgarilor le-a fost străină navigația militară fluvială sau maritimă în tot decursul istoriei lor medievale.

Referindu-se la semnul labirintului, certificat prin mai multe exemplare la Basarabi, unii cercetători i-au atribuit o origine nordică, în cazul de față varegă. D. Ovcearov, nefiind de acord cu acest punct de vedere, se rezumă la a declara că motivul labirintului s-a răspîndit în Peninsula Balcanică în sec. al X-lea, odată cu răspîndirea creștinismului printre bulgari [11]. Dar prin aceasta, cercetătorul bulgar nu a dat o soluție problemei în discuție.

Semnul labirintului documentat, după cum se știe, încă din epoca minoică, răspîndit apoi în tot bazinul mării Mediterane, cu care prilej a fost însușit și de vechii creștini, și-a menținut semnificația (legată de izbînda binelui asupra răului) în tot cursul veacurilor de mijloc, mai cu seamă în mediul populațiilor nordice. Iată de ce am propus noi că de aici, din lumea nordica, „labirintul" începe să fie răspîndit din nou, odată cu secolul al IX-lea, în împrejurările numeroaselor drumuri ale varegilor spre Bizanț. Prin aceasta, departe de noi gîndul de a exclude de plano posibilitatea ca „labirintul" din sud-estul Europei, în speță din regiunile românești, să fie un ecou întîrziat al epocii romane. În acest caz însă el nu se putea menține decît prin intermediul populației romanizate. Oricum, acest semn nu se întîlnește în lumea slavo-bulgarilor înainte de creștinarea lor.

Rezumînd considerațiile referitoare la reprezentările de dragoni, corăbii și labirint putem spune, fără teama de a greși, că în ele nu se reflectă nici un fel de tradiție protobulgară sau slavo-bulgară.

De neînțeles rămîne încercarea lui D. Ovcearov de a nega populației romanizate orice fel de prezență la Basarabi.

După opinia sa nici măcar reprezentarea picioarelor, a țintarului sau a oranților n-ar reflecta o tradiție a populației autohtone, iar aceasta numai și numai pentru că asemenea desene se găsesc la Pliska și Preslav. Procedînd ca atare, cercetătorul bulgar ajunge în chip necesar să comită greșeli nu numai de interpretare ci chiar și de metodologie. De pildă, d-sa confundă oranții de la Basarabi cu figura unui arcaș de la Pliska [12].

Referindu-se la reprezentările de picioare preopinentul nostru conchide că ele trebuie să fie legate de unitatea culturală a populației de la Basarabi, Pliska și Preslav [13]. După cum se vede, D. Ovcearov încearcă, pe căi ocolite, să ne convingă cum că la Basarabi la fel ca și la Pliska sau Preslav avem de-a face în sec. al X-lea cu o comunitate exclusiv slavo-bulgară. Dacă o atare încheiere se vrea a fi întemeiată pe simplul fapt al analogiilor, atunci ar trebui să vorbim de o prezență — în secolele X—XI — a populației slavo-bulgare și în Chersones, pentru că și acolo se reîntîlnește motivul piciorului.

Evident, problema în cazul de față nu constă în determinarea locurilor în care s-a răspîndit acest motiv, ci în precizarea căilor prin care s-a moștenit el. Or, privite lucrurile din acest punct de vedere, nu se poate face abstracție de *planta pedis* din epoca romană și romană tîrzie. Altfel, ar trebui ca originea reprezentării picioarelor să fie căutată în lumea slavo-bulgarilor sau altundeva, ceea ce, de ce să nu o recunoaștem, ar constitui o operație inutilă.

Prin urmare, reprezentarea picioarelor de la Basarabi, trebuie legată de prezența în acel loc a unei populații romanizate. Și tot de prezența aceleiași populații trebuie legat și motivul țintarului, în pofida aserțiunii lui D. Ovcearov că semnul „țintarului" ar documenta, odată în plus, caracterul bulgăresc al monumentului. Teza cercetătorului bulgar se întemeiază pe mulțimea căraunizilor, țiglelor și a diferitelor pietre cu asemenea reprezentări, descoperite la Pliska, Preslav și în alte locuri din Bulgaria.

Dacă D. Ovcearov ar fi ținut seama de faptul că motivul țintarului este tot așa de răspîndit pe teritoriul țării noastre ca și în Bulgaria, pe de o parte, și că acesta se întîlnește de materialele de construcție din epoca romană, pe de altă parte, cu siguranță că n-ar fi încercat nici un fel de apropiere între tradițiile culturale slavo-bulgare și reprezentarea țintarului de la Basarabi.

---

[10] În fapt, ele ar putea să reflecte și o tradiție locală izvorînd din credințele religioase Avem în vedere, în acest sens, reprezentările de corăbii de pe pietrele tombale romane lagate de trecerea Styxului. La drept vorbind, toate reprezentările de la Basarabi au un caracter magico-religios.

[11] D. Ovcearov, *op. cit.*, p. 6.

[12] *Ibidem*, p. 3, fig. 2, b.

[13] *Ibidem*, p. 8.

www.dacoromanica.ro

S-ar putea ca D. Ovcearov să aibă dreptate cînd apreciază că desenul de sub fig. 9, a, să reprezinte, mai degrabă, fațada unei biserici decît planul ei, dar presupunerea sa nu schimbă datele problemei privind planul arhaizant al bisericuțelor de la Basarabi.

În istoriografia noastră pe bună dreptate s-a susținut că planul unora dintre bisericuțele de la Basarabi, cum ar fi de pildă cel al bisericuței nr. 2, prevăzută cu contraabsidă, este caracteristic secolelor V—VI și nicidecum secolului al X-lea. Într-o atare împrejurare, s-a impus de la sine încheierea că păstrarea pînă în sec. al X-lea a unui tip de lăcaș, caracteristic epocii romane tîrzii, nu poate să se explice decît prin prezența în Dobrogea a unei populații romanizate. Este probabil că odată cu sec. IX—X acest plan de biserică să se fi răspîndit și în lumea slavo-bulgară. Faptul nu trebuie să ne mire cîtă vreme știm că la Dunărea de Jos osmoza unor anume elemente de tradiție culturală și spirituală era un fenomen curent.

Cercetătorul bulgar obiectează asupra faptului că specialiștii care au lucrat la Basarabi n-au făcut analogiile de rigoare cu monumentele respective din Bulgaria și că s-au rezumat la o comparație cu așezămintele de acest gen din Capadochia sau Crimeea [14]. În fapt, metoda comparațiilor trebuie extinsă nu numai la monumentele respective din Bulgaria ci și la cele destul de numeroase din România.

Dealtfel, recurgerea, încontinuu, la analogii cu situațiile de la Pliska și Preslav, nu poate fi de nici un folos încercărilor de determinare etnică a cutărei sau cutărei comunități omenești cîtă vreme se știe că munții Haemus și regiunile prebalcanice au cunoscut o locuire românească intensă care s-a menținut pînă cel puțin la crearea statului româno bulgar al asaneștilor.

D. Ovcearov referindu-se la ceramica descoperită la Basarabi vede și în aceasta o dovadă a caracterului bulgăresc al monumentului [15].

Despre originea ceramicii de la Basarabi, în special — și a ceramicii de tip Dridu, în general, s-a discutat destul de mult în literatura de specialitate.

Nu este locul acum și aici să facem o trecere în revistă a tuturor problemelor privind ceramica de tip Dridu. Vom menționa doar că pînă și unii cercetători bulgari socotesc că vasele „Dridu" (în categoria cărora intră și ceramica de la Basarabi) păstrează în componentele lor de bază caracterele ceramicii autohtone, locale. Astfel decorul din linii orizontale de pe oalele nisipoase, „mărcile de olar" de pe fundul lor, tehnica vopsirii cu roșu sau brun a vaselor din humă albă și smaltul verde oliv al unora dintre ulcioare, sînt o moștenire directă a tradiției ceramicii romane tîrzii de la Dunărea de Jos. Ea nu se putea transmite decît prin intermediul populației romanizate, de la care mai tîrziu a fost preluată și de către alte populații, cum au fost slavo-bulgarii [16].

Prin urmare, atunci cînd se tratează atribuirea etnică a ceramicii de la Basarabi și din Dobrogea, în general, trebuie să se pornească de la originea și caracterul ei local, explicîndu-se provenința fiecărui element în parte. Altfel, orice discuții riscă să ducă la încheieri contrare realității istorice.

La începutul acestui material am atras luarea aminte că D. Ovcearov, pentru a-și impune punctele de vedere, a recurs la o selecție a „argumentelor".

Oricum, d-sa nu a luat în discuție acele probleme care nu pot fi legate decît de o tradiție culturală și spirituală a populației romanizate. De exemplu, pe fața unui perete din carieră de cretă se află scrijelată figura unui ins sprijinit într-un toiag [17]. După unii cercetători acesta ar reprezenta un pelerin sau chiar un luptător. În ce ne privește credem ca figura respectivă reproduce chipul, schematizat la maximum, al lui Hercules Saxanus, zeul protector al muncitorilor din carieră, în epoca romană. Faptul că această tradiție s a păstrat la Basarabi, nu trebuie să ne surprindă, cîtă vreme ea este atestată și în cariera de la Cernavoda [18]. Reprezentarea lui Hercules Saxanus în carierele de piatră din Dobrogea sec. al X-lea constituie, desigur, dovada peremtorie că cei mai mulți dintre cei ce au lucrat în carierele de piatră sau de cretă situate de-alungul „valului de piatră" erau români.

La Basarabi mai apar însă și alte simboluri a căror origine poate fi urmărită înapoi pînă în epoca romană clasică. Avem în vedere aici reprezentarea simetrică a două păsări cu vasul

---

[14] *Ibidem*, passim.
[15] *Ibid m*, p. 2 3.
[16] Vezi nota 4.
[17] I. Barnea, D.I.D., III, p. 186, fig. 45.
[18] Petre Diaconu, în „Revista de istorie", 30, 1977, 10, p. 1 899. Dealtfel, la Murfatlar există și alte reprezentări de origine strict romană. Ele își vor găsi locul în monografia pregatită de Virgil Bilciurescu, Liana Bilciurescu și Petre Diaconu.

www.dacoromanica.ro

euharistic între ele, a pătratului sau dreptunghiului cu două diagonale, a fasciilor ș.a.m.d. Evident, toate aceste reprezentări, cu caracter de simbol, moștenite din fondul spiritual roman, ridică probleme legate mai degrabă de mitologia semnelor decît de determinarea etnică. De aceea, este nedrept ca interpretarea grafitelor de la Basarabi sau din alte părți să fie simplificată la echivalențe de genul : calul demonstrează prezența unei populații nomade, crucea demonstrează prezența unei populații creștine, scena săgetării unui animal demonstrează prezența unor vînători ș.a.m.d.

Nu-i mai puțin adevărat că în cazul unei regiuni și epoci de confluență a diferitelor credințe, obiceiuri, mituri, este de datoria cercetătorului să definească, pe cît posibil, originile acestora.

În situația Basarabilor, judecînd ansamblul realităților arheologice, nu putem decît să conchidem că în acest loc avem de-a face cu înmănunchierea diferitelor tradiții culturale și spirituale în care, însă, locul principal îl ocupă cele aparținînd populației locale, românești.

Petre Diaconu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA" ÎN ANUL 1979

Activitatea ştiinţifică a Institutului de istorie „N. Iorga" s-a integrat în cursul anului 1979 amplului şi profundului curent general de cinstire a celor două mari evenimente ale anului — a 35-a aniversare a revoluţiei de eliberare socială şi naţională şi cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român —, prin remarcabile realizări în edificarea societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român a constituit unul din marile evenimente ale istoriei poporului român prin analiza pătrunzătoare a problemelor fundamentale ale României contemporane, prin indicarea soluţiilor concrete ale acestor probleme şi prin trasarea direcţiilor de dezvoltare ale societăţii româneşti pînă la sfîrşitul acestui secol. Raportul secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, ca şi celelalte documente ale Congresului cuprind indicaţii de mare preţ pentru ridicarea activităţii tuturor categoriilor de oameni ai muncii pe o treaptă superioară. Un interes deosebit pentru cercetătorii istoriei poporului român prezintă Programul-directivă privind cercetarea ştiinţifică în anii 1980—1990 şi orientările de perspectivă pînă în 2000, care enumeră problemele de bază ale istoriei naţionale, ce urmează a face obiectul unor investigaţii sistematice din partea întregului front istoriografic românesc.

Trăsătura caracteristică a efortului de cercetare desfăşurat de membrii institutului în anul încheiat a fost străduinţa permanentă de a da viaţă indicaţiei partidului şi a secretarului său general de a orienta întreaga activitate spre obţinerea unei noi calităţi. În istoriografie, noua calitate înseamnă documentare exhaustivă, analiză de maximă profunzime, înţelegerea corectă a raportului naţional-universal, disponibilitate pentru problematica nouă şi tehnici noi de investigaţie, dialog principial cu orientările şi curentele filozofice şi metodologice.

Acestea au fost principiile călăuzitoare în definitivarea capitolelor din volumele III şi VI ale tratatului de *Istoria României*, sarcină încredinţată Institutului „N. Iorga". Cu competenţă şi abnegaţie, comitetul de redacţie al vol. III (Şt. Ştefănescu, D. Mioc, N. Stoicescu şi L. Demény) au încheiat şi predat acest volum, care oferă o imagine, întemeiată pe rezultatele cele mai noi ale cercetării, a societăţii medievale româneşti de la apariţia statelor feudale pînă la intîia lor unire sub Mihai Viteazul şi moartea gloriosului voievod.

Într-un stadiu avansat de finisare se află şi volumul VI al *Istoriei României*, datorită străduinţei şi zelului lui D. Berindei şi Gr. Chiriţă. A fost discutată şi revizuită cea mai mare parte a textului acestui volum care tratează istoria societăţii româneşti de la revoluţia din 1821 pînă la războiul de independenţă din 1877—1878.

În cursul anului trecut a văzut lumina tiparului monografia *România în primul război mondial*, realizată de un colectiv alcătuit de An. Iordache, M. Iosa, I. Oprea, P. Oprescu (iar din afara institutului, col. V. Atanasiu). Rapida epuizare a lucrării — care a devenit un adevărat best-seller — este dovada cea mai elocventă a interesului cu care a fost primită această carte. Aşteptările publicului cititor nu au fost înşelate: lucrarea include o examinare multilaterală a participării României la prima mare conflagraţie mondială şi reconstituie minuţios împrejurările istorice ale desăvîrşirii statului naţional român.

Cea de-a 120-a aniversare a Unirii Moldovei cu Ţara Românească a fost marcată prin apariţia monografiei lui D. Berindei, *Epoca Unirii*, adevărat bilanţ al cercetărilor consacrate acestui moment capital al istoriei româneşti, în a cărui cunoaştere contribuţia autorului este esenţială.

Interesul pentru istoria modernă a României a fost ilustrat în anul 1979 prin apariţia a trei lucrări (una în plan, celelalte în afara planului) de înaltă ţinută ştiinţifică, datorate lui An. Iordache, *Goleştii — locul şi rolul lor în istoria României*, şi lui A. Stan, *Renaşterea armatei naţio-*

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 33, nr. 4, p. 773 — 788, 1980

www.dacoromanica.ro

nale, precum și de același autor *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859—1877)*, toate contribuții substanțiale la înțelegerea corectă a societății românești în faza de tranziție de la feudalism la capitalism și de afirmare a societății burgheze. Aceleiași preocupări i se integrează și volumul VI al culegerii „Studii și materiale de istorie modernă", care înmănunchează contribuții de mare interes datorate lui N. Adăniloaie, D. Berindei, Gh. Cristea, P. Oprescu, I. Stanciu.

În colaborare cu I. Saizu, M. Rusenescu a dat o sinteză inovatoare asupra *Vieții politice din România în anii 1922—1928*, punînd în lumină specificul activității partidelor politice în perioada de stabilizare relativă a capitalismului. În colecția *„Voievozi și domnitori ai țărilor române"*, N. Stoicescu a dat o versiune prescurtată a apreciatei sale monografii dedicate lui Vlad Țepeș.

La volumul *Documente străine despre români*, editat de Arhivele Statului, au colaborat Șt. Ștefănescu, D. Berindei și A. Stan.

În cursul anului 1979, Institutul de istorie „N. Iorga" a avut 29 de contracte încheiate cu Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România; dintre acestea, 3 au fost predate la 30 iunie, iar 8 la 1 decembrie, restul reprezentînd activități de documentare și redactare parțială.

Contractele încheiate au avut ca titulari pe Ș. Papacostea, P. Cernovodeanu, E. Lazea, V. Ciociltan, A. Armbruster, C. Rezachevici, N. Liu, P. Cîncea, Lia Lehr și Șt. Ciuciuia.

Lui Ș. Papacostea i-au rezervat capitolele consacrate perioadei secolelor X—XVI din *Compendiul de istorie a României*, îndatorire de care autorul s-a achitat cu conștiinciozitatea-i cunoscută, dînd o privire sintetică remarcabilă prin densitatea ideilor și încadrarea constantă a istoriei României în marile curente ale istoriei universale. Împreună cu P. Teodor (Cluj), Ș. Papacostea a revizuit și definitivat, în afara obligațiilor de contract, textul întregului volum.

În cadrul colecției ample de izvoare documentare externe, Hurmuzaki, P. Cernovodeanu a întocmit un volum de *Rapoarte diplomatice și consulare engleze (1835—1848)* la nivelul celor mai severe exigențe ale tehnicii de editare a surselor. Documentele volumului furnizează informații despre domniile regulamentare, frămîntările social-politice interne, raporturile țărilor române cu Imperiul otoman și Rusia țaristă, traficul internațional pe Dunăre, schimburile comerciale româno-engleze, activitatea caselor de comerț engleze în principate etc.

Lucrarea lui E. Lazea, *Formarea domeniilor feudale în Transilvania în sec. XI—XIV*, abordează un șir de aspecte mai puțin cunoscute din istoria feudalismului timpuriu în Transilvania; autorul a urmărit geneza structurilor domeniale, utilizînd în acest scop întreaga documentație ce i-a fost accesibilă.

A. Armbruster a examinat în lucrarea sa, *Imaginea spațiului românesc în lumea germană a secolelor X—XVI*, informațiile surselor germane dînd un inventar de cel mai mare folos al acestor știri supuse unui riguros examen critic.

Într-un larg context de istorie est și sud-est europeană a urmărit V. Ciociltan în lucrarea *Lupta pentru stăpînirea Dunării de jos la sfîrșitul secolului al XIV-lea*, relevînd implicarea în această confruntare a regatelor ungar și polon și a Imperiului otoman, precum și locul și rolul Țării Românești și al Moldovei în încercarea de forțe care i-a opus pe protagoniștii amintiți. Tot lui V. Ciociltan i-a revenit și elaborarea capitolului privind istoria arabilor în secolele XI—XIII din tratatul de *Istorie universală*.

Întemeiat pe o amplă informație, C. Rezachevici a studiat *Lupta pentru păstrarea ființei de stat a Moldovei și Țării Românești (1550—1711)*, punînd în lumină continuitatea eforturilor celor două țări românești de a-și salva statutul de autonomie în condițiile instaurării dominației otomane.

Lucrarea lui N. Liu, *Intelectualitatea română modernă. Afirmarea unei pături sociale (1821—1918)*, abordează tema dintr-o triplă perspectivă: socială, politică și culturală, relevînd rolul intelectualilor în făurirea României moderne. Problema a fost tratată de autor pe baza unei ample documentații într-o perspectivă inedită.

Într-o viziune nouă a fost studiată de Paraschiva Cîncea *Prezența populației evreiești în viața social-politică a României în secolul al XIX-lea*, autoarea plasînd obiectul investigației sale într-un larg cadru sociologic și politic și contribuind astfel la înțelegerea mai profundă a evoluției societății românești moderne.

Lucrarea Liei Lehr, *Transformări în structura socială a satelor din Țara Românească (1630—1658). Date statistice*, oferă prin calculele efectuate și prin cartografia socială realizată o bază solidă pentru studiul mutațiilor intervenite în statutul țărănimii.

În cadrul cercetărilor privind istoria naționalităților conlocuitoare de pe teritoriul țării noastre, Ștefan Ciuciuia a reconstituit *Istoria culturii maghiare din Transilvania între 1878—1918*, cercetare amplă care corelează permanent fenomenul cultural cu ansamblul condițiilor de dezvoltare economică și social-politică a provinciei de peste Carpați.

www.dacoromanica.ro

Cea mai mare parte a cercetătorilor institutului continuă, potrivit obligațiilor contractuale, operațiile de documentare sau redactare a capitolelor din lucrările ale căror termene de predare sînt în anii 1980—1981. Atît verificarea inițiată de conducerea institutului, cît și analiza făcută de consiliul științific au arătat că toți cercetătorii s-au achitat de îndatoririle ce le-au revenit.

Anul 1979 a cunoscut noi progrese — deși nu în măsura dorită — în domeniul procesului de integrare a cercetării cu învățămîntul. Necesitatea legăturii strînse între „laboratorul" de cercetare și catedră este prea evidentă pentru a cere o amplă demonstrație; factorii obiectivi și subiectivi imprimă însă, din păcate, un ritm lent acestui proces destinat să ridice nivelul predării științelor istorice în învățămîntul superior. De aceea orice pas în această direcție se cuvine salutat cu satisfacție. Progresul amintit s-a realizat prin mai multe forme.

În primul rînd, elaborarea unui plan unic de cercetare (cadre didactice și cercetători) a înmănuncheat în același cadru organizatoric preocupările și eforturile de investigație ale facultății și institutului. O expresie a comunității de interes în activitatea de cercetare ale celor două instituții amintite au constituit-o sesiunile științifice comune în cuprinsul cărora au fost comunicate și discutate rezultatele celor mai noi cercetări în domeniul istoriei naționale și universale. Adăugăm la acestea, predarea de către cercetători a cursului „Probleme fundamentale ale istoriei patriei și partidului" și a altor cursuri de specialitate (Tr. Udrea, Venera Teodorescu, N. Adăniloaie, D. Berindei, N. Dascălu, Irina Gavrilă), precum și ținerea unor seminarii (I. Stanciu, N. Dascălu, Ștefana Dăscălescu, M.Opriţescu) la Universitatea din București și la alte instituții de învățămînt superior din capitală; îndrumarea practicii desfășurate de studenți în cadrul Institutului „N. Iorga" (Gr. Chiriță, Ștefana Dăscălescu); îndrumarea tezelor de licență a absolvenților de la cursurile de zi și fără frecvență (N. Adăniloaie, D. Berindei, A. Stan, M. Iosa, F. Constantiniu, Tr. Udrea, A. Armbruster, D. Mioc).

O contribuție importantă a dat institutul nostru la acțiunea de reciclare a cadrelor didactice din învățămîntul mediu desfășurată sub egida Academiei „Ștefan Gheorghiu" în cele două sesiuni din primăvară și toamnă. La susținerea expunerilor programate („Locul românilor în istoria universală", „Trăsăturile societății feudale", „Lupta poporului român pentru independență în secolele XIV—XVI" etc.), ca și la conducerea seminariilor recapitulative au participat N. Adăniloaie, D. Berindei, Gh. Cristea, C. Șerban, Ș. Papacostea, N. Stoicescu, An. Iordache, Fl. Constantiniu, Georgeta Penelea, Ștefana Dăscălescu, Lia Lehr, C. Rezachevici, contribuția lor fiind elogiată de factorii responsabili.

Foarte bune rezultate au fost obținute în elaborarea și susținerea unor lucrări de doctorat sub îndrumarea unor conducători din rîndurile cercetătorilor noștri de înaltă competență: Șt. Ștefănescu, Ș. Papacostea, D. Berindei, N. Adăniloaie, L. Demény, V. Liveanu.

În ciuda progreselor realizate, procesul de integrare învățămînt-cercetare necesită încă dezvoltarea unor direcții ca și adîncirea unora dintre laturile sale. Astfel se desprinde necesitatea antrenării unui număr sporit de cercetători în procesul de învățămînt deoarece, în prezent, activitatea didactică a cercetătorilor se realizează numai în măsura în care ea constituie o completare a necesităților neacoperite de cadrele didactice. S-o spunem încă o dată, nu este vorba de substituirea unora prin alții, ci de asigurarea unui contact nemijlocit al studenților cu cei care realizează cercetarea însăși.

Consiliul științific și-a desfășurat activitatea ca organ de conducere colectivă a institutului. Prezidat de secretarul B.O.B., Gh. Cristea, apoi, după alegerile de partid, de Ion Apostol, el a dezbătut periodic stadiul de realizare a obligațiilor contractuale și lucrările de plan încheiate; la cererea Academiei de Științe Sociale și Politice sau a unor edituri, consiliul a analizat și avizat lucrări de caracter istoric, trimise spre tipărire. Discuțiile s-au remarcat prin competență și obiectivitate și au contribuit astfel la ridicarea nivelului științific al acestor lucrări. În ședințele consiliului au fost abordate de asemenea probleme ale organizării muncii științifice și a activităților curente. Formularea deschisă a opiniilor, principialitatea, seriozitatea și responsabilitatea dezbaterilor au caracterizat reuniunile consiliului științific. În ansamblu se constată întărirea rolului de organ de conducere colectivă al consiliului. El va trebui să găsească însă în viitor căi și modalități noi de asigurare a unei permanente comunicări cu corpul de cercetători ai institutului. Antrenarea tuturor salariaților în elaborarea deciziilor este chemată să asigure, în spiritul documentelor de partid, înfăptuirea unei conduceri democratice.

La încheierea mandatului actualului Consiliu științific se cuvin relevate aici stilul nou de activitate, caracterizat prin ordine și rigoare, introdus de Gh. Cristea și spiritul practic, de înaltă eficacitate, al lui Ion Apostol, calități ce vor trebui valorificate și de noul Consiliu.

În scopul întăririi disciplinei și intensificării controlului muncii a fost organizată în lunile octombrie-noiembrie o verificare a activității științifice și obștești a cercetătorilor institutului în ultimii cinci ani. Au fost constituite patru comisii care au reunit în componența lor reprezentanți ai B.O.B., ai conducerii institutului, ai biroului grupei sindicale și ai lucrătorilor; cercetătorii institutului au prezentat în fața acestor comisii rezultatele activității lor în perioada amintită

www.dacoromanica.ro

și au purtat discuții privind ameliorarea cercetării prin lichidarea carențelor constatate. Activitatea acestor comisii s-a dovedit utilă și concluziile lor formulate în rapoarte înaintate direcției s-au dovedit susceptibile de a contribui la progresul muncii cercetătorilor. Acest prețios capital de constatări și sugestii este în curs de valorificare: a avut loc o adunare deschisă de partid consacrată activității fostului sector de istorie medie — care a avut drept bază raportul respectivei comisii — alte adunări de acest fel sau o dezbatere în plenul institutului vor urma.

Înțelegîndu-și corect funcția politică pe care este chemat să o îndeplinească în viața social-politică a țării, institutul nostru a răspuns prompt și competent la comandamentele și solicitările venite din partea forurilor superioare de partid și de stat și, respectiv, a întreprinderilor și instituțiilor din țară în vederea elucidării unor probleme de istorie de larg interes si a desfășurării unor acțiuni de propagandă. În acest cadru, cercetătorii institutului au întocmit materiale privind probleme fundamentale ale poporului român, au combătut fundamentat interpretările tendențioase date în unele istoriografii străine unor momente sau aspecte ale istoriei naționale, au fost prezenți în emisiuni la radio și televiziune destinate să difuzeze în masă cunoștințele de istorie și au prezentat expuneri în capitală și în provincie în legătură cu marile aniversări, ca: 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, 2050 de ani de la întemeierea primului stat dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista. Membrii institutului au publicat articole în presa centrală („Scînteia", „Era socialistă", „Contemporanul", „Luceafărul", „Lumea" etc.) și locală, articole pe teme istorice asociind în chip constant evocarea momentelor glorioase sau a marilor personalități ale poporului român cu înaltele comandamente ale edificării socialismului în țara noastră. Se poate spune că întregul corp de cercetare al institutului s-a identificat cu tradiția militantă a istoriografiei românești și că a înțeles că opera de istorie are, mai mult ca oricînd în condițiile actuale, o finalitate politică.

În cursul anului trecut s-a înregistrat un spor notabil în manifestările științifice ale cercetătorilor institutului. Prin comunicări în ședințele plenare ale institutului — amintim pe cele ale lui V. Liveanu și Irina Gavrilă despre *Aplicarea metodelor matematice în istorie (cercetarea cauzelor răscoalelor din 1907)* și N. Stoicescu *„Întemeiere" și „descălecat" în istoria Țării Românești* — sau la sesiunile Facultății de istorie și filozofie, Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale, Direcției Generale a Arhivelor Statului, precum și la sesiunile omagiale dedicate aniversărilor Unirii Principatelor, a nașterii lui Gh. Șincai și Gh. Lazăr, cercetătorii institutului au prezentat izvoare inedite sau puțin cunoscute, au supus unei noi analize — mai ample și mai profunde — datele și informațiile utilizate de predecesorii lor, contribuind astfel la progresul istoriografiei românești. Un interes deosebit au prezentat dezbaterile pe marginea rapoartelor lui D. Berindei, *Încheierea procesului de formare a națiunii române* și C. Rezachevici, *Conflictele militare între țările române în evul-mediu.*

Perceperea corectă a îndatoririlor de ordin științific și politic ce revin cercetătorilor institutului nu s-a limitat la cadrul intern, ci l-a inclus — cu necesitate — și pe cel extern. Prezenți la întîlniri, colocvii și congrese internaționale, cercetătorii institutului nostru s-au făcut mesagerii istoriografiei românești, apărînd cu fermitate și competență pozițiile școlii naționale de istorie și respingînd principial și fundamentat — cînd s-au ivit — interpretările eronate sau tendențioase indiferent de unde au venit.

În cursul anului trecut au avut loc reuniunile periodice ale unui șir de comisii mixte de istorie, la care au participat și cercetători ai institutului nostru. Astfel, în cadrul sesiunii comisiei mixte româno-bulgare (martie, Sofia), P. Cernovodeanu a prezentat comunicarea *Lupta pentru cucerirea și apărarea independenței popoarelor în etapa actuală;* la comisia mixtă a istoricilor din R.S. România și R.D. Germană (iunie, Constanța), I. Chiper, care îndeplinește și funcția de secretar al comisiei, a susținut comunicarea *Contradicțiile interimperialiste în Europa la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX și influența lor asupra țărilor mici;* în cadrul reuniunii comisiei româno-ungare (iunie, Budapesta), D. Berindei a susținut comunicarea *Revoluția română din 1848. Ideologie și program,* Al. Porțeanu — și el secretar al comisiei — a prezentat un referat *Relații culturale româno-ungare în perioada interbelică;* la sesiunea comisiei mixte româno-polone (mai, Iași), Ș. Papacostea a prezentat o comunicare despre *Politica de reformă în țările române în secolul XVIII,* iar Fl. Constantiniu despre *Însemnătatea internă și internațională a insurecției din august 1944.*

La colocviul internațional organizat de Comisia internațională de mișcări sociale și structuri sociale (aprilie, Chantilly) a fost prezentată comunicarea lui C. Șerban, *Problemele micilor întreprinderi din România în raport cu dezvoltarea marii industrii din secolul al XVIII-lea pînă în 1938.*

La al IV-lea Congres internațional al „Asociației de studii sud-est europene" (august, Ankara), D. Berindei a prezentat un referat privind *Problema agrară și reforma agrară în Principatele române în contextul evoluției agrare a Europei centrale și de sud-est.* Tot D. Berindei a susținut în cadrul colocviului „Italia și România de la 1859 la 1879" următoarele trei comunicări:

www.dacoromanica.ro

Istoriografia română și procesul de unificare a Principatelor române; Politica externă a României de la cucerirea independenței la aderarea la Tripla Alianță; Fondurile de arhivă românești indeosebi cele privitoare la Italia modernă și la relațiile româno-italiene în epoca Risorgimento-ului. Același cercetător a prezentat comunicarea *România și sistemul versaillez* în cadrul colocviului „Asociației europene de istorie contemporană" (septembrie, Geneva). O altă comunicare a lui D. Berindei, *Corespondența din exil a fiilor lui Dinicu Golescu* a fost prezentată la cea de-a XI-a sesiune a „Cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale din centrul și estul Europei" (septembrie, Neuburg).

Trei cercetători ai institutului, D. Berindei, A. Armbruster și Ștefana Dăscălescu au fost prezenți la a 17-a sesiune a „Cercului de studii pentru cunoașterea Transilvaniei" (octombrie, Salzburg), unde au susținut comunicările *Dieta de la Sibiu din 1863 și propunerile ei privind problema naționalităților, Evoluția sentimentului național la sașii din Transilvania* și *Țările române în politica Imperiului habsburgic în secolul al XVI-lea.*

La colocviul româno-american de istorie (august, Cluj-Napoca), I. Chiper a susținut comunicarea, *Insurecția din august 1944 și însemnătatea alăturării României la coaliția antihitleristă.* La colocviul „Război și societate în Europa răsăriteană în secolele XVIII—XIX" (decembrie, New York), Fl. Constantiniu a prezentat comunicarea *Tradiție și inovație în structurile militare ale sud estului Europei în sec. XVIII;* același cercetător a vorbit despre *Aspecte actuale ale învățământului superior din România* la masa rotundă privind „Învățământul universitar în țările Europei răsăritene" organizată de către City University of New York.

Membrii institutului au participat la un șir de acțiuni legate de pregătirea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice. O activitate de mare amploare au desfășurat Șt. Ștefănescu și D. Berindei, care au pregătit volumele de rapoarte ale Congresului și cele de *Nouvelles études d'histoire* și au asigurat corespondențe cu diverse instituții și personalități.

Cele două periodice de istorie, „Revista de istorie" și „Revue Roumaine d'Histoire", care apar sub egida A.S.S.P. în cadrul Institutului „N. Iorga", au continuat să îndeplinească funcția de principale organe ale istoriografiei noastre. În paginile lor au fost publicate studii și articole privind aspecte și momente ale istoriei poporului român, studii și articole care constituie tot atîtea contribuții prin informațiile inedite sau punctele de vedere noi cuprinse în paginile lor. Se cuvine subliniată stăruința redacției „Revistei de istorie" (I. Apostol, M. Stroia, G. Apostol, M. Oprițescu) de a orienta conținutul revistei în direcția problemelor de interes actual, o ilustrare elocventă în această privință constituind-o materialele publicate în întîmpinarea celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român. Revista publică în continuare studii și articole care răspund indicațiilor și tezelor cuprinse în documentele Congresului; același interes îl prezintă și rubrica „În întîmpinarea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice", din sumarul aceleiași reviste în care au fost publicate contribuții de larg interes științific. Revista a consacrat două numere celei de-a 35-a aniversări a insurecției din august 1944 și un altul dedicat celei de-a 30-a aniversări a Plenarei din 3—5 martie 1949 a partidului privind cooperativizarea agriculturii.

„Revue Roumaine d'Histoire" (Stan Valeriu, Madeleine Costescu și Paula Niculescu) a continuat să facă cunoscute cercurilor de specialitate din străinătate rezultatele cele mai noi ale istoriografiei noastre, reflectînd astfel cu fidelitate stadiul actual al cercetărilor de istorie dină România.

Apreciind pozitiv activitatea celor două reviste de istorie, credem că o exigență mai riguroasă în ceea ce privește publicarea materialelor, o racordare mai sistematică la noile orientări ale istoriografiei internaționale și o atitudine critică mai fermă și mai răspicat afirmată față de denaturarea unor momente și aspecte ale istoriei naționale de către unii istorici străini pot fi recomandate celor două colective de redacție pentru ca obiectivele științifice și politice ce le-au fost încredințate să fie realizate cu eficacitate sporită.

Problema viitoarelor cadre ale istoriografiei românești continuă să rămînă în actualitate în ciuda sporirii corpului de cercetare al institutului cu cîțiva tineri cercetători (Daniela Bușe, R. Lungu, Iolanda Micu, Tatiana Budura-Isticioaia, D.R. Vlad). Trebuie amintit aici efortul depus de tinerii noștri colegi pentru a căpăta o pregătire profesională cît mai solidă. Discuțiile purtate cu ei ca și rezultatele muncii desfășurate pînă acum au pus în lumină seriozitatea străduințelor lor de a-și spori permanent cunoștințele. Seminariile de paleografie latină (ținut de Ș. Papacostea) și paleografie slavă (ținut de D. Mioc) s-au dovedit a îndeplini o însemnată funcție în această direcție, iar tinerii lor participanți și-au exprimat deplina satisfacție pentru chipul în care se desfășoară activitatea acestor seminarii. Un cadru favorabil informării istoriografice și dezvoltării spiritului critic l-a oferit cercul tinerilor cercetători condus de Fl. Constantiniu și M. Oprițescu. Oricît de mulțumitoare ar fi activitatea tinerilor cercetători, nu trebuie uitat că există încă sectoare de cel mai mare interes ale istoriei naționale și universale care rămîn complet descoperite. Pregătirea sistematică a specialiștilor în toate aceste domenii este un imperativ național de ordin științific și politic ce trebuie totdeauna avut în vedere.

www.dacoromanica.ro

Privită în ansamblu, activitatea științifică a Institutului de istorie „N. Iorga" poate fi apreciată ca satisfăcătoare, dar odată recunoscute meritele incontestabile ale colectivului de cercetători, discuția căilor și mijloacelor de îmbunătățire a acestei activități trebuie încercată cu responsabilitate și seriozitate. Verificarea muncii cercetătorilor pe ultimii cinci ani a pus în lumină cauzele de mai veche dată ale dificultăților constatate. A devenit aproape un loc comun al tuturor rapoartelor semestriale și anuale deplîngerea absenței unei structuri organizatorice a institutului. În discuțiile purtate cu cercetătorii a fost exprimată în chip unanim opinia că în absența sectoarelor și colectivelor de lucru nici viața științifică, nici perfecționarea pregătirii profesionale și nici controlul muncii nu se poate desfășura în chip satisfăcător. În ciuda repetatelor demersuri în vederea curmării acestei situații nu au fost întreprinse măsuri pentru a da institutului acele forme de organizare care să asigure activității științifice un caracter sistematic mai eficient.

Cel de-al doilea aspect, susceptibil de ameliorare, pus în lumină de verificarea amintită, a fost viața științifică a institutului. Nu există în prezent un cadru organizatoric și permanent pentru schimbul de opinii principial și documentat pe marginea lucrărilor realizate de cercetători, iar discutarea lucrărilor de plan se face prea adesea în pripă și formal în cadrul consiliului științific. Absența sectoarelor își pune și aici sigiliul nefast asupra calității muncii. Plenarele pe institut rămîn încă accidentale, deși cele care s-au ținut au dovedit reala lor utilitate. Organizarea unor discuții asupra aspectelor controversate sau mai puțin cunoscute ale istoriei poporului român se impune cu necesitate pentru a asigura progresul științei istorice românești. Este de asemenea de dorit ca membrii institutului să fie mai prezenți în combaterea exagerărilor și denaturărilor care, pornite chiar din rîndurile istoricilor sau amatorilor de istorie din țara noastră, animați de bune intenții, dar insuficient documentați, au devenit prin amploarea lor (frecvență și nocivitate) un adevărat pericol.

La capătul acestei prezentări a activității anuale a Institutului „N. Iorga", considerăm drept o datorie să omagiem preocuparea statornică și devotată a directorului institutului, Șt. Ștefănescu, de a asigura condiții optime cercetării istorice, prin crearea unui climat de încredere tovărășească și emulație științifică. Între multiplele-i sarcini politice, științifice și administrative, el a găsit întotdeauna timpul de a conduce ferm și eficace institutul și de a rămîne receptiv și disponibil pentru toți cercetătorii.

Deși desprinsă organizatoric — spre regretul nostru — de institut, biblioteca a continuat, prin activitatea susținută a personalului ei, să slujească investigația științifică a cercetătorilor.

În sfîrșit, o caldă subliniere pentru munca personalului administrativ, piesă importantă în mecanismul ce asigură buna funcționare a institutului.

La recentul Congres al educației și învățămîntului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat cu vigoare însemnătatea militantismului politic și ideologic în activitatea noastră. Chemarea secretarului general al partidului reprezintă pentru noi toți un înalt comandament politic și științific căruia întregul corp de cercetare al institutului este hotărît să-i dedice toate forțele sale. Călăuziți de sarcinile fixate frontului istoric de tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea sa la Congresul educației și învățămîntului, cercetătorii Institutului de istorie „N. Iorga", continuînd tradițiile de militantism ale istoriografiei noastre, sînt decișî să-și îndeplinească cu onoare datoria lor de cetățeni ai României socialiste și slujitori, pe tărîmul științelor istorice, ai ideologiei comuniste.

ANEXA I

PUBLICAȚIILE MEMBRILOR INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA" ÎN ANUL 1979

I. CĂRȚI

Berindei Dan, *Epoca Unirii*, Edit. Academiei R.S.România, București, 1979, 279 p.

Dicționar diplomatic, Edit. politică, București, 1979, 1060 p. Autori din institut: Adolf Armbruster, Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, Ludovic Demény, Beatrice Marinescu.

www.dacoromanica.ro

Iordache Anastasic, *Goleștii, locul și rolul lor în istoria României*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 434 p.

Istoria poporului român (în limba sîrbo-croată), Matiția Srpsca, Novisad, 1979.

Autori din institut: Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, Ștefan Ștefănescu,

★

Istoria României. Compendiu, (ediție în l. chineză), Beijing (R.P. Chineză), 1979.

Autori din institut: Aron Petric, Ion Oprea, Alexandru Porțeanu.

Istoria României. Manual pentru clasa a XII-a, Edit. didactică și pedagogică, București, 1979, 392 p. + 15 h.

Autori din institut: Aron Petric, Ion Oprea, Alexandru Porțeanu.

Johann Filstich, *Tentamen historiae Vallachicae. Încercare de istorie românească*. Studiu introductiv, ediția textului și note de Adolf Armbruster. Traducere de Radu Constantinescu, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 303 p. + 60 pl. ilust.

România în primul război mondial, Edit. militară, București, 1979, 542 p.

Autori din institut: Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu.

Rusenescu Mihail și I. Saizu, *Viața politică în România 1922—1928*, Edit. politică, București, 1979, 262 p.

Stan Apostol, *Renașterea armatei naționale*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 265 p.

Stan Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 454 p.

Stoicescu Nicolae, *Vlad Țepeș*, Edit. militară, București, 1979, 198 p.

Studii și materiale de istorie modernă. Vol. VI, redactori responsabili: Nichita Adăniloaie și Dan Berindei, Edit. Academiei R.S. România, București, 1979, 200 p.

Autori din institut: Nichita Adăniloaie, Dan Berindei, Gheorghe Cristea, Paul Oprescu, Ion Stanciu.

Székely Felkeles 1595—1596. Elozmenyei, lefolyasa, kovekezmenyei. (Răscoala secuilor 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări), Comitetul de redacție: Benko Samo, Demény Lajos (redactor responsabil), Vekov Karoly, Edit. Kriterion, București, 1979, 246 p.

„Cuvînt înainte" de prof. univ. Ștefan Ștefănescu.

Autori din institut: L. Demény, C. Rezachevici.

II. STUDII, ARTICOLE ȘI BIBLIOGRAFII ÎN PUBLICAȚIILE PERIODICE DE SPECIALITATE

Adăniloaie Nichita, *Caracterul unitar al revoluției de la 1848 în țările române*, în „Studii și articole de istorie", vol. XXXVII—XXXVIII, 1979, p. 37—43.

Adăniloaie Nichita, *Craiova și Unirea Principatelor*, în vol. „Craiova — trecut, prezent și viitor", Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, p. 87—94.

Adăniloaie Nichita, *Cucerirea independenței — premisă a desăvîrșirii unificării statale românești din 1918*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. VI, 1979, p. 7— 38.

Adăniloaie Nichita, *Revirimentul mișcării naționale în Transilvania și Bucovina după războiul de independență*, în „Studii și articole de istorie", vol. XXXVII—XXXVIII, 1979, p. 86—99.

Andreescu Ștefan, *Legături politice între Țara Românească și Moldova (1574—1593)*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 7, p. 1 235—1 255.

Armbruster Adolf, *Nachspiel zur Geschichte des Deutschen Ordens im Burzenland*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 2, p. 277—287.

Armbruster Adolf, *Poczatki świadomosci narodowej Rumunów i Sasów transylwańskich w epoce Odrodzenia i Humanzmu (Începuturile conștiinței naționale la români și sași transilvani în epoca Renașterii și Umanismului)*, în „Kwartalnik Historyczny", LXXXVI, 1979, p. 123—132.

www.dacoromanica.ro

Berindei Dan, *Les antécédents de l'abdication du prince Cuza*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 4, p. 785—802.

Berindei Dan. *Condițiile interne și internaționale ale făuririi statului național român modern*, în „Cercetări istorice", nr. 1, 1979, p. 10—14.

Berindei Dan, *Geheimgesellschaften und die Befreiungsbewegung der rumänischen Nation*, în *Beförderer der Aufklärung in Mittel-und Osteuropa*, Berlin, 1979, p. 161—173.

Berindei Dan, *Gheorghe Lazăr purtător de cuvînt al progresului și al iubirii de neam*, în „Revista arhivelor", an, LVI, 1979, nr. 3, p. 281—289.

Berindei Dan, *Legături și convergențe istorice româno-franceze*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 3, p. 405—428.

Berindei Dan, *Locul lui Gheorghe Șincai în istoriografia românească*, în „Revista arhivelor", anul LVI, 1979, nr. 2, p. 139—142.

Berindei Dan, *Le professeur Marcel Emerit lors de son 80e anniversaire*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 4, p. 667—671.

Berindei Dan, *The Romanian Armed Forces in the Eighteenth and Nineteenth Century* în *War and Society in East Central Europe*, vol. 1, New York, 1979, p. 215—247.

Berindei Dan, *Revoluția română de la 1848 și Europa*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", vol. V—VI, p. 11—20.

Berindei Dan, *Relații culturale între Transilvania și România anilor 1867—1918*, în „Studii și, materiale de istorie modernă", vol. VI, 1979, p. 181—200.

Berindei Dan, *Semnificația formării statului național român*, în „Revista de istorie", tom. 32 1979, nr. 1, p. 21—30.

Câncea Paraschiva, *Presences roumaines aux Congrès scientifiques internationaux du XIXe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr, 1, p. 63—82.

Cernovodeanu Paul, *Imaginea țărilor române la călătorii străini din secolele XIV—XVII*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 12, p. 2 353—2 365.

Cernovodeanu Paul, *Din legăturile lui Constantin Duca, domnul Moldovei, cu lordul William Paget între 1693—1695*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol", Iași, 1979, p. 513—519.

Cernovodeanu Paul, *Mărturii privitoare la Toma Constantin Iuncăr — învățător la școala ostășească de la Dudești*, în „Studia et Acta Nicolae Bălcescu", V—VI, 1979, p. 229—236.

Cernovodeanu Paul, *Operațiile trupelor române în războiul pentru independență în lumina rapoartelor ataşatului american F.V. Greene*, în „Revista de istorie", tom. 32, 1979, nr. 5, p. 843—863.

Constantinescu Ioana, *Agricultura în Țara Românească în timpul regimului fanariot*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 4, p. 663—685.

Constantinescu Ioana, *Structuri socio-fiscale în județul Mehedinți după catagrafia din decembrie 1819*, în „Mehedinți — istorie și cultură", 1979, p. 189—209.

Constantiniu Florin, *Aparițiа statelor feudale românești*, în „Revista Comisiei Naționale Române pentru U.N.E.S.C.O.", 21, 1979, nr. 3—4, p. 193—196.

Constantiniu Florin, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 7, p. 1 305—1 313.

Constantiniu Florin, *La portée historique de l'insurection nationale armée antifasciste et antiimperialiste d'Août 1944*, în „Revue des études sud-est européennes", tome XVII, 1979, nr. 4, p. 685—693.

Constantiniu Florin, *Sensibilité baroque et regime nobiliaire (considerations preliminaires)*, în „Revue des etudes sud-est européennes", tome XVII, 1979, nr. 2, p. 327—334.

Constantiniu Florin, *Victoria insurecției din August 1944 și falimentul politic definitiv al Gărzii de fier*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 8, p. 1491—1498.

Cristea Gheorghe, *Antecedente și consecințe ale războiului vamal cu Austro-Ungaria*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. VI, 1979, p. 91—137.

www.dacoromanica.ro

Cristea Gheorghe, *Coordonnées de la politique extérieure de la Roumanie sous le regne d'Alexandru Ioan Cuza (1859—1866)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 1, p. 3—20.

Cristea Gheorghe, *Independența țării și ideea unității naționale a poporului român în obiectivul politicii externe a domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 1, p. 31—55.

Dascălu Nicolae, *L'activité de l'Institut d'Histoire „N. Iorga"*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 3, p. 631—632.

Gavrilă Irina, *Cuantificarea în istorie—valoare și limite*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 5, p. 895—903.

Ioniță Cecilia, *„Primii greci" pe teritoriul Eladei. Apariția și evoluția regatelor aheene (2200—1200 î.e.n.)*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 10, p. 1915—1932.

Lazea Emil, *Apicultura în Transilvania în secolele XI—XIV*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 3, p. 481—503.

Liu Nicolae, *O galerie de portrete pașoptiste schițate de Ion Ghica*, în „Manuscriptum", X, 1979, nr. 2, p. 8—15.

Liu Nicolae, *Vers la Roumanie moderne. Les intellectuels et la renaissance culturelle entre deux révolutions (1821—1848)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 4, p. 719—748.

Liveanu Vasile, *Obiectivele insurecției din august 1944*, în „Era socialistă", XIX, 1979, nr. 14, p. 22—26.

Liveanu Vasile, *Problema Constituției României (23 August 1944—30 Decembrie 1947)*, în „Revista de istorie", tom. 32, 1979, nr. 8, p. 1 459—1 489.

Liveanu Vasile, *The socialist mouvement in a developing country. From the history of socialist idea in Romania (1905—1916)*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes", XVII, 1979, nr. 4, p. 799—809.

Lungu Radu, *O monedă de aur descoperită la Orașul de Floci*, în „Cercetări numismatice", II, 1979, p. 149—152.

Marinescu Beatrice, *Aspects of economic relations between Romania and Great Britain (1862—1866)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 4, p. 773—783.

Mioc Damaschin și Ștefan Ștefănescu, *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 12, p. 2 285—2 301.

Oprescu Elisabeta, *Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga" la manifestări științifice interne și internaționale în anul 1978*, în „Revista de istorie, tom 32, 1979, nr. 4, p. 764—770.

Oprescu Elisabeta, *Publicațiile membrilor Institutului de Istorie „N. Iorga" în anul 1978*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 4, p. 758—764.

Oprescu Paul, *Întreruperea operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917 — martie 1918) și relațiile României cu aliații*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. VI, 1979, p. 159—180.

Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1977 (I)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 1, p. 209—234.

Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1977 (II)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 2, p. 409—438.

Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1977 (III)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 3, p. 633—663.

Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1977 (IV)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 4, p. 849—861.

Petric Aron, *Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și semnificația sa istorică*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 8, p. 1 397—1 403.

Porțeanu Alexandru, *Din activitatea secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria (1906—1918) — organizație politică a muncitorilor români din Transilvania (I)*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 2, p. 211—229.

www.dacoromanica.ro

Porțeanu Alexandru, *Aspecte ale mișcării muncitorești din România în perioada imediat următoare răscoalei țărănești din 1907*, în „Danubius", Muzeul județean de istorie Galați, vol. VII—VIII, 1979.

Porțeanu Alexandru, *George Pop de Băsești*, în „Familia", seria a V-a, anul 15 (115), febr. 1979, nr. 2 (162), p. 5.

Porțeanu Alexandru și L. Vaida, *Locul răscoalei de la Aleșd în istoria patriei*, în „Familia", seria a V-a, anul 15 (115), aprilie 1979, nr. 4 (164), p. 5—6.

Rezachevici Constantin, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 7, p. 1 327 1 349.

Rezachevici Constantin, *Mihai Viteazul „înainte și după Guruslău"* în „Revista de Istorie", tom 32, 1979, nr. 11, p. 2 149—2 169.

Rusenescu Mihail, *Procesul cooperativizării agriculturii în România (1949—1962)*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 3, p. 429—448.

Simionescu Ștefana, *Les pays roumains dans le projet de croisade (1517) du Concile de Latran*, în „Revue Roumaine d'Histoire, tome XVIII, 1979, nr. 3, p. 507—514.

Stan Apostol, *Desăvîrșirea unității statale în conștiința politică a României între Unire și Independență*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 1, p. 57—77.

Stanciu Ion, *Aspecte ale relațiilor româno-americane în anii neutralității României (1914—1916)*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. VI, 1979, p. 139—158.

Stoicescu Nicolae, *Le rôle des monastères et des églises fortifiés dans la défense des pays roumains*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, 1979, nr. 1, p. 181—185.

Stroia Marian, *Coordonate ale mișcării de eliberare națională din Birmania (1942—1978)*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 12, p. 2 341—2 351.

Stroia Marian, *Dimitrie Cantemir, personalité marquante de l'histoire roumaine*, în „Actualités roumaines", nr. 28, septembrie 1979, p. 9—10.

Stroia Marian, *Internaționala I (1864—1876). Crearea, activitatea și semnificația sa istorică*, în „Studii și articole de istorie", tom XXXIX—XL, 1979.

Șerban Constantin, *Aspecte privind viticultura în județul Mehedinți în sec. XVIII*, în vol.: „Mehedinți, istorie și cultură", Drobeta-Turnu Severin, 1979, p. 183—187.

Șerban Constantin, *Bibliografie istorică comentată selectivă; cărți noi apărute peste hotare, 1975—1978*, în „Studii și articole de istorie", XXXV—XXXVI, 1979, p. 196—202.

Șerban Constantin, *Biblioteca lui Petru cel Mare*, în vol. „Cărți noi în științele istorice", 1979, nr. 1, p. 46—50.

Șerban Constantin, *Un episode de la guerre de Morée 1715: la conquete de la forteresse de sud*, în vol. „Milletler arasi turkologi Kongressi", Tebliger i Turk Tarihi, Istanbul, 1979, p.261—269.

Șerban Constantin, *La suzeranité ottomane à l'égard des pays roumains dans le contexte des relations internationales européennes (XVI—XVII siècles)*, în „Tariki dergisi", Istanbul, XXXII, martie, 1979, p. 211—218.

Șerban Constantin, *O știre privind pe românii din nordul Dunării în 1205*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 10, p. 1 949—1 957.

Șerban Constantin, *Unitatea culturală a românilor în secolul XVIII oglindită în scrierile istorice*, în „Danubius" VII—VIII, 1979, p. 173—182.

Ștefănescu Ștefan, Dumitru Berciu, *Contribuția cercetării istorice la aprofundarea cunoașterii momentelor fundamentale ale dezvoltării poporului român și a aportului său la progresul civilizației europene*, în „Sesiunea generală de rapoarte dedicată Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român", Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România, București, 1979, p. 37—47.

Ștefănescu Ștefan, *Craiova pe coordonatele istoriei*, în „Craiova—trecut, prezent și viitor", 1979, p. 14—19.

Ștefănescu Ștefan, *Marcel Emerit, lors de son 80e anniversaire*, în „Analele Universității București", XXVIII, 1979, p. 25—30.

www.dacoromanica.ro

Ștefănescu Ștefan și Damaschin Mioc, *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 12, p. 2 285—2 301.

Taftă Lucia, *Mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Imperiul otoman în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 6, p. 1 097—1 118.

Taftă Lucia, *„Tribune des peuples" — organ al alianței revoluționare a popoarelor în 1849*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu", V—VI, 1979, p. 245—257.

Udrea Traian, *Politica de alianțe ale Partidului Comunist Român. Constituirea Blocului Național Democratic în iunie 1944*, în „Revista de istorie", tom 32, 1979, nr. 6, p. 1 011—1 035.

ANEXA II

COMUNICĂRI PREZENTATE DE MEMBRII INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA" LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE ȘI INTERNAȚIONALE ÎN ANUL 1979

A. COMUNICĂRI PREZENTATE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE CU CARACTER INTERNAȚIONAL ORGANIZATE ÎN ȚARĂ ȘI PESTE HOTARE

Comisia mixtă de istorie româno-bulgară (Sofia, 28—30 martie 1979).

— Paul Cernovodeanu, *Lupta pentru cucerirea și apărarea independenței popoarelor în etapa actuală.*

★

Colocviul organizat de Comisia internațională de mișcări sociale și structuri sociale (Chantilly, 18—20 aprilie 1979).

— Constantin Șerban, *Les problemes de la petite entreprise en Roumanie a l'égard du developpement de la grande industrie et les consequences socio-economique du XVIIIe siècle jusqu'en 1938.*

★

Simpozionul „România și America": interferențe culturale în perspectivă (București, 16—18 mai 1979).

— Florin Constantiniu, *Tendințe noi în istoriografia română.*

— Ion Stanciu, *Imaginea Americii în prefacere în viziune românească.*

★

Comisia mixtă de istorie româno-polonă (Iași, 27—31 mai 1979).

— Florin Constantiniu, *Însemnătatea istorică a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944.*

— Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, Alexandru Duțu, *Reformele economice și sociale și dezvoltarea culturii în țările române în secolul al XVII-lea.*

★

Conferința internațională „Navigația pe Dunăre și afluenții săi de-a lungul secolelor" (Belgrad, 5—6 iunie 1979).

— Nicolae Dascălu, *Imaginea de ansamblu a dezvoltării porturilor românești de la Dunăre în prima jumătate o secolului al XIX-lea cu implicațiile economice, sociale și demografice.*

— Georgeta Penelea, *Dezvoltarea portului Brăila la începutul secolului al XIX-lea, văzută de călători străini.*

★

Comisia mixtă a istoricilor din R.S. România și R. D. Germană (Constanța, 11—15 iunie 1979).

www.dacoromanica.ro

— Ioan Chiper, *Contradicțiile imperialiste în Europa la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX și influența lor asupra țărilor mici (care luptau pentru crearea statului național unitar).*

★

Comisia mixtă de istorie româno-ungară (Budapesta, 25—29 iunie 1979).

— Alexandru Porțeanu, *Aspecte ale relațiilor culturale româno-ungare în perioada interbelică* (coreferat).

— Dan Berindei, *Revoluția română din 1848. Ideologie și program.*

★

Colocviul „Italia e Romania dal 1859 al 1879" (Milano, 2—3 iulie 1979).

— Dan Berindei, *Les fonds d'archives roumains et notament ceux relatifs à l'Italie moderne et aux relations roumano-italiennes pendant la periode du Risorgimento.*

— Dan Berindei, *L'historiographie roumaine et le proces d'unification des Principautés Roumaines.*

— Dan Berindei, *La politique extérieure de la Roumanie depuis la conquête de l'independence jusqu'à l'adhésion à la Triple Alliance.*

★

Colocviul de istorie româno-american „Progres și modernizare în sud-estul Europei" (Cluj-Napoca, 6—11 august 1979).

— Ioan Chiper, *Insurecția din august 1944 și însemnătatea alăturării României la coaliția antihitleristă.*

★

Al IV-lea Congres internațional de studii sud-est europene (Ankara, august 1979).

— Dan Berindei, *Le problème agraire et la reforme agraire dans les Principautes Roumaines dans le contexte de l'évolution agraire du centre et du sud-est de l'Europe.*

★

Al treilea Congres Internațional de turcologie (Istanbul, 24—28 septembrie 1979).

— Constantin Șerban, *Le hatícherif de Gulhané de 1839 et son echo dans la presse roumaine de l'époque.*

★

A 11-a sesiune a Cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale din centrul și estul Europei (Neuburg, 26 septembrie 1979).

— Dan Berindei, *Die Korrespondenz der Söhne von Dinicu Golescu aus dem Exil.*

★

Colocviul Asociației europene de istorie contemporană (Geneva, 27—29 septembrie 1979)

— Dan Berindei, *La Roumanie et le système de Versailles.*

★

A XVII-a sesiune a „Cercului de studiere a Transilvaniei" (Salzburg, 5—6 octombrie 1979).

— Adolf Armbruster, *Wandel im Nationalgefühl der Siebenbürger Sachsen.*

— Dan Berindei, *Der Hermannstädter Landtag vom Jahre 1863 und seine Vorschläge zur Nationalitätenfrage.*

— Ștefana Simionescu, *Die Autonomie Siebenbürgens und die Beziehungen zu der Moldau und Walachei im 16. Jarhundert.*

★

Colocviul „Război și societate în Europa răsăriteană în secolele XVIII—XIX" (New York, 2—5 decembrie 1979).

— Florin Constantiniu, *Tradiție și inovație în structurile militare din Europa de sud-est în secolul al XVIII-lea.*

www.dacoromanica.ro

*

Masa rotundă „Învățământul superior în Europa răsăriteană", organizată de City University of New York (6 decembrie 1979).

— Florin Constantiniu, *Aspecte ale organizării învățământului universitar în România.*

B. COMUNICĂRI ȚINUTE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE

— Sesiunea Asociației de drept internațional și relații internaționale, consacrată Unirii Principatelor (București, 17 ianuarie 1979).

— Dan Berindei, *Unirea Principatelor în context internațional.*

*

Sesiunea științifică națională „Unirea din 1859 — moment crucial în afirmarea și dezvoltarea României moderne" (Focșani, 19—20 ianuarie 1979).

— Nichita Adăniloaie, *Rolul țărănimii în realizarea Unirii Principatelor.*

— Dan Berindei, *Constituirea statului național român modern — moment fundamental al istoriei poporului român.*

— Ștefan Ștefănescu, *Lupta pentru libertate, unitate și independență națională, permanență a istoriei poporului român.*

*

Sesiunea științifică consacrată Unirii Principatelor organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului (București, 20 ianuarie 1979).

— Dan Berindei, *Unirea Principatelor, problemă europeană.*

*

Comunicare la Cabinetul de partid al Ministerului Forțelor Armate (București, 22 ianuarie 1979).

— Constantin Șerban, *120 de ani de la Unirea Principatelor.*

*

Sesiune științifică consacrată a 225 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai, organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului (București, 26 februarie 1979).

— Dan Berindei, *Locul lui Gheorghe Șincai în istoriografia românească.*

*

Sesiunea de comunicări consacrată aniversării a 225 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai (București, 27 februarie 1979).

— Ștefan Ștefănescu, *Locul lui Gheorghe Șincai în istoriografia românească.*

*

Comunicare în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga" (21 martie 1979).

— Vasile Liveanu și Irina Gavrilă, *Factori determinanți ai răscoalei din 1907.*

*

Sesiunea „75 de ani de la răscoala țăranilor de la Aleșd", organizată de Comitetul județean Bihor al P.C.R. și Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România (Aleșd, 13 aprilie 1979).

Alexandru Porțeanu și Ludovic Vajda, *Locul răscoalei de la Aleșd în mișcările țărănești de la începutul sec. al XX-lea în istoria patriei.*

*

Sesiunea științifică anuală a Secției istorie-filozofie a Facultății de istorie-filozofie din București (27—28 aprilie 1979).

Ioan Chiper, *Cel mai vechi sigiliu cunoscut cu legenda în limba română (Țara Românească sec. XVI).*

www.dacoromanica.ro

Paul Cernovodeanu, *Importanța corespondenței diplomatice a lordului Winchilsea pentru istoria României (1660—1669).*

Florin Constantiniu, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul Insurecției.*

Nicolae Liu, *Intelectualii români și spiritul revoluționar în epoca Renașterii naționale.*

*

Sesiunea științifică „Permanență și continuitate. Istorie și realizări", organizată de Comitetul de cultură și educație socialistă al Județului Timiș, Comitetul județean U.T.C. și Muzeul Banatului (Timișoara, 5—6 mai 1979).

Alexandru Porțeanu, *Caracterul național al insurecției de la 23 August 1944.*

*

Sesiunea „Lupta poporului român pentru unitate și suveranitate, pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate", organizată de Comitetul județean de cultură și educație socialistă Galați și Muzeul județean în cadrul ediției a VI-a a manifestărilor culturale „Întîlnirile de la Mînjina", (Galați, 19—20 mai 1979).

Alexandru Porțeanu, *Importanța națională a insurecției din august 1944.*

Constantin Șerban, *Lupta poporului român pentru independență în secolul al XIII-lea.*

*

Ședința publică de comunicări a Secției de științe istorice a Academiei R.S. România consacrată aniversării a 100 de ani de la nașterea lui I.C. Filitti (București, 31 mai 1979).

Georgeta Penelea, *Principalele aspecte din viața și opera ilustrului jurist și istoric.*

*

Sesiunea științifică „35 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă" (Pitești, 2 iunie 1979)

Aron Petric, *Politica de alianță dusă de partidul comunist în vederea pregătirii și înfăptuirii insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste din august 1944.*

*

Sesiunea științifică anuală de comunicări a Institutului de istorie „N. Iorga", consacrată celei de-a 35-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă (București, 5 iunie 1979).

Florin Constantiniu, *Victoria insurecției din august 1944 și falimentul politic definitiv al Gărzii de Fier.*

Vasile Liveanu, *Problema Constituției României (23 August 1944—30 Decembrie 1947).*

Paul Oprescu, *Rolul țărilor mici reflectat în opera lui Nicolae Iorga din ajunul celui de-al doilea război mondial.*

Alexandru Porțeanu, *Mișcarea revoluționară, socialistă — factor de unitate și continuitate în lupta poporului român pentru libertate și progres.*

Traian Udrea, *Contribuții privind desfășurarea evenimentelor din ziua de 23 August 1944.*

*

Comunicare în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga" (18 iunie 1979).

Radu Lungu, *Orașul de Floci — stadiul actual al problemei.*

*

Sesiunea științifică consacrată aniversării a 35 de ani de la victoria insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste din august 1944 (Slobozia, 3 august 1979).

Marian Stroia, *Semnificația istorică a insurecției de la 23 august 1944.*

*

Simpozionul „35 de ani de la victoria revoluției sociale și naționale antifasciste și anti imperialiste de la 23 August 1944", organizat de Casa de cultură „George Topîrceanu" din Curtea de Argeș (15 august 1979).

Constantin Șerban, *Importanța internațională a victoriei revoluției sociale și naționale de la 23 August 1944.*

www.dacoromanica.ro

★

Sesiunea științifică a Asociației române de drept internațional, consacrată celei de-a 35-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist (București, august 1979).

Florin Constantiniu, *Aspecte diplomatice ale crizei regimului antonescian (martie-august 1944).*

Traian Udrea, *Negocierile româno-sovietice de la Stockholm (1944).*

★

Comunicare în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga" (2 octombrie 1979).

Nicolae Stoicescu, *„Descălecat" și „întemeiere" în istoria Țării Românești.*

★

Sesiunea jubilară „Marmația '79", organizată de Consiliul culturii și educației socialiste, Comitetul de cultură și educație socialistă al Județului Maramureș și Muzeul județean (Baia Mare, 12—13 octombrie 1979).

Alexandru Porțeanu, *Știința istorică românească peste hotare.*

★

Simpozion de valorificare a documentelor inedite, organizat de Comitetul județean de cultură și educație socialistă, Mehedinți (Drobeta-Turnu Severin, 19—21 octombrie 1979).

Constantin Șerban, *Contribuții la biografia unui mehedințean de frunte: N. Gărdăreanu din Cerneți.*

★

Sesiunea de comunicări organizată în cinstea celei de-a 35-a aniversări a Zilei Armatei Republicii Socialiste România (București, 22 octombrie 1979).

Ștefan Ștefănescu, *Armata română în istoriografia românească postbelică.*

★

Sesiunea anuală de comunicări „Pontica" (Constanța, 6—8 noiembrie 1979).

Radu Lungu și N. Conovici, *Un tezaur de monede bizantine descoperit la Păcuiul lui Soare.*

★

Sesiunea „Valorificări contemporane ale patrimoniului istoric, etnografic și artistic" organizată de Comitetul județean de cultură și educație socialistă Arad, Muzeul județean și Universitatea cultural-științifică, în cinstea Congresului al XII-lea al P.C.R. (Arad, 10 noiembrie 1979).

Alexandru Porțeanu, *Rădăcinile istorice ale culturii socialiste și rolul lor în consolidarea unității culturii românești.*

★

Sesiunea științifică „Aspecte privind contribuția marilor istorici din țara noastră la dezvoltarea istoriografiei românești" (Iași, 10 noiembrie 1979).

Dan Berindei, *Concepția istorică a lui Nicolae Bălcescu.*

★

Sesiunea generală de rapoarte a Academiei de Științe Sociale și Politice, dedicată Congresului al XII-lea al P.C.R. (București, 12 noiembrie 1979).

Ștefan Ștefănescu, *Contribuția cercetării istorice la aprofundarea cunoașterii momentelor fundamentale ale dezvoltării poporului român și a aportului său la progresul civilizației europene.*

★

Sesiunea de comunicări a Universității București consacrată celui de-al XII-lea Congres al P.C.R. (București, 14 noiembrie 1979).

Ștefan Ștefănescu, *Cercetarea istorică românească în anii socialismului — realizări și perspective.*

★

Comunicare în cadrul Asociației de drept internațional și relații internaționale (București, 16 noiembrie 1979).

Florin Constantiniu, *Operația „Bodygnard" și România.*

www.dacoromanica.ro

A treia ediție a sesiunii „Oameni din Bihor — momente, instituții, personalități" (Oradea, 17 noiembrie 1979).

Alexandru Porțeanu, *Coordonate ale relațiilor culturale româno-maghiare în perioada interbelică și contribuții orădene la dezvoltarea lor.*

★

Masă rotundă consacrată „Mentalităților colective", organizată de Asociația română de drept internațional și relații internaționale (București, 23 noiembrie 1979).

Florin Constantiniu, *Stadiul actual al cercetărilor consacrate istoriei mentalităților colective.*

★

Sesiunea anuală de comunicări a Muzeului județean Ialomița (Slobozia, 24 25 noiembrie 1979).

Radu Lungu, T. Papasima și P. Vlădilă, *Șantierul arheologic „Orașul de Floci", sectorul Mănăstirea — raport preliminar.*

★

Sesiunea științifică „Rolul arhivelor în istoria civilizațiilor. Arhivele Naționale în sprijinul cercetării istoriei românești" (București, 26 noiembrie 1979).

Ștefan Ștefănescu, *Rolul arhivelor în istoria civilizațiilor.*

★

A patra sesiune de comunicări științifice „File de cronică argeșeană", organizată de Muzeul orășenesc Curtea de Argeș (1 decembrie 1979).

Alexandru Porțeanu, *Rolul elementelor incipiente de cultură socialistă românească în procesul unității naționale.*

Constantin Șerban, *Primul ziar apărut la Curtea de Argeș „Vocea Argeșului".*

★

Sesiunea „Continuitate, unitate și independență în istoria poporului român" (Alba-Iulia, 2 decembrie 1979).

Alexandru Porțeanu, *Contribuția științei noastre istorice la creșterea prestigiului internațional al României.*

★

Sesiunea de comunicări „Govora — trecut, prezent și viitor" organizată de Comitetul orășenesc P.C.R. Govora. (14—16 decembrie 1979).

Constantin Șerban, *Orașul Rîmnicul Vîlcea și împrejurimile reflectate într-un manuscris* german din secolul al XVIII-lea.

★

Sesiunea științifică dedicată aniversării a 30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din Republica Socialistă România (București, 21 decembrie 1979).

Nichita Adăniloaie, *Realizările Societății în domeniul cercetărilor privind Istoria României.*

Anexele I și II au fost întocmite de *Elisabeta Oprescu.*

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

MIHAI FĂTU, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român. 1944—1947*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 371.

Rodul unor cercetări îndelungate și laborioase *, lucrarea lui Mihai Fătu, întemeiată pe o vastă și riguroasă informație științifică, este o contribuție desăvîrșită, ce va fi fără îndoială revendicată de toți cei care se interesează de această problemă. Prin luciditate și ascuțime analitică, prin orientare generală și un fel intim de a pătrunde și înțelege fenomenele, faptele etc. autorul lucrării a adus o contribuție însemnată la cunoașterea efervescenței revoluționare din anii 1944—1947.

Permanenta obiectivitate și vădita tendință de interpretare — cu ample dezvoltări personale — a lumii faptice din acești ani constituie caracteristica generală a spiritului cărții. În reconstituirea coordonatelor esențiale ale alianțelor politice ale P.C.R., autorul a pornit în primul rînd de la documentele programatice ale partidului, urmărind corespondența dintre acestea și realitatea practică, concret istorică. Fără a conturna unele minusuri de la linia preconizată în documente, în lucrare se urmărește efortul partidului politic al clasei muncitoare de descifrare și înțelegere a cerințelor practicii revoluționare, de elaborare a unei linii directoare în privința alianțelor, care să slujească practicii cerute de legitățile dezvoltării istorice.

O atare carte care unește claritatea cu adîncimea analitică, sagacitatea cu informația istorică, merită a se înfățișa mai pe larg cuprinsul ei. Introducînd pe cititor în atmosfera cărții, autorul subliniază de la început că alianțele politice care țin de sfera conducerii politice pot fi abordate fie avîndu-se în vedere scopul lor, fie analizîndu-se structura forțelor componente ale acestora. Obsecvios autorul afirmă că „nu am emis ipoteze, soluții care abia urmează să fie confruntate cu realitatea, cu practica... ci am încercat o sinteză a ceea ce practica, istoria, oferă, ceea ce viața a validat" (p. 8). Autorul și-a propus ca țintă analiza alianțelor politice încheiate sau cerute de raporturile sociale dintre clase de care în mod normal a trebuit să țină cont. În baza acestor confidențe făcute de autor, într-adevăr, cele patru capitole ale lucrării reevaluează experiența mișcării muncitorești și socialiste, a partidului comunist în domeniul alianțelor politice, din acești tumultuoși ani, concretizînd astfel o veche pasiune a sa și contribuind la reificarea istoriei scrise a partidului nostru.

Pentru temeinicia celor ce urmează a fi analizate, autorul își începe lucrarea cu înfățișarea tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste, ale Partidului Comunist Român în domeniul alianțelor politice în perioada anterioară eliberării țării de sub dominația fascistă. Cu scurte referiri la unele momente importante din epoca modernă a istoriei patriei noastre (1848, 1859, 1877) autorul trece la înfățișarea apariției pe scena vieții politice românești a mișcării muncitorești și a forței sale politice, mișcarea socialistă, și apoi începînd cu primăvara anului 1893 a partidului politic, marxist, al clasei muncitoare care a influențat întregul curs al istoriei României. Pe drept cuvînt se afirmă că mișcarea muncitorească și socialistă a fost de la început exponentul cel mai fidel al aspirațiilor fundamentale ale poporului român, situîndu-se în fruntea luptei pentru progres social-economic, pentru libertate și independență națională, pentru socialism; ea a constituit o parte orga-

* Vezi studiile și lucrările sale: *Politica de alianțe a Partidului Comunist Român în lupta pentru instaurarea și consolidarea puterii democrat-populare (1944—1947)*, în „Anale de istorie", nr. 5/1973; *Trăsături ale politicii de alianțe a P.C.R. pînă în august 1944* în „Viitorul social", nr. 1/1977; *Cu privire la politica de alianțe promovată de P.C.R. în anii 1921—1933*, în: „Anale de istorie", nr. 1/1978; *1946 — Din istoria politică a României contemporane*, București, Edit. politică, 1968; *Sfîrșit fără glorie (Partidul Național Țărănesc — Maniu și (Partidul Național Liberal — Brătianu în anii 1944—1947)*, București, Edit. științifică, 1972; *Clasa muncitoare — forță socială hotărîtoare a mișcării de rezistență și a insurecției*, în *Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică*, București, Edit. militară, 1974; *Unele considerații asupra dinamicii raportului de forțe sociale și politice în perioada august 1944 — 6 martie 1945*, în „Revista arhivelor", nr. 1/1975 ș.a

www.dacoromanica.ro

nică, cea mai avansată a poporului nostru (p. 23). P.S.D.M.R. a inițiat numeroase acțiuni pentru lărgirea posibilităților de a participa la viața politică a țării și a contribuit astfel la marile probleme cu care se confruntă societatea românească. Exemplele de carteluri electorale, pozițiile sau contactele socialiștilor români cu reprezentanții altor organizații politice în decursul anilor, în scopul găsirii unor soluții de valorificare a tuturor energiilor și rezervelor națiunii în vederea împlinirii celor mai importante cerințe naționale, participarea efectivă a socialiștilor la frămîntările politice consacrate desăvîrșirii unității statale a poporului român în 1918 etc. sînt dovezi incontestabile de căutări ale partidului clasei muncitoare în relațiile de alianță cu alte forțe politice ale vremii menite să împlinească cerințele procesului istoric românesc obiectiv. Autorul nu s-a sfiit să arate că în materie de alianțe, mișcarea socialistă „a îngustat" uneie căi de „înțelegere" cu alte partide, mai ales burgheze, pe motivul incapacității programatice a acestora de a revitaliza ritmul de dezvoltare a țării potrivit intereselor maselor largi populare. Sigur aici perimetrul investigațiilor este restrîns,dar cert este după cum afirmă autorul că această poziție „purta în sine o evidentă notă de exagerare, întrucît unele partide burgheze nu-și epuizaseră totalmente rezervele pentru a promova anumite transformări progresiste cu caracter burghezo-democratic" (p. 33).

După transformarea partidului socialist în partid comunist la 8 mai 1921, P.C.R. și-a intensificat activitatea de a găsi soluții politice reclamate de realitățile concrete. Atenția principală din acest punct de vedere a fost îndreptată spre păstrarea unității de acțiune politică a comuniștilor cu socialiștii, spre încheegarea unor alianțe cu alte organizații politice (ca de pildă Partidul Țărănesc) etc. în lupta sa împotriva forțelor politice retrograde. Autorul se oprește asupra principalelor fenomene, momente, evenimente din viața partidului comunist, integrate în sintalitatea istoriei patriei noastre. Este greu să ne referim la toate cele înfățișate în acest prim capitol introductiv; un lucru este evident însă: faptul că autorul a reușit să scoată din prezentarea succintă a faptelor, semnificațiile lor deosebite. Astfel el relevă că din perturbația provocată în viața politică mondială și mai cu seamă în cea europeană de instaurarea în Germania a hitlerismului, din faptul că fascismul amenință grav interesele supreme ale întregii națiuni române, independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării, P.C.R. a tras concluzia că în lupta antifascistă trebuie să fie angrenate toate categoriile sociale, toate forțele politice interesate în apărarea țării. Un exemplu concludent îl constituie crearea în iunie 1933 din inițiativa P.C.R., a Comitetului Național Antifascist care a reunit în rîndurile sale reprezentanți ai diferitelor clase și pături sociale, din conducerea căruia au făcut parte personalități de frunte ale vieții publice și culturale, printre care și tînărul comunist Nicolae Ceaușescu.

Partidul Comunist Român a întreprins noi și numeroase acțiuni pentru realizarea unui larg front antifascist în anii care au urmat. El a fost inițiatorul creării unui mare număr de organizații și formațiuni politice legale care în anii 1934—1937 au cuprins și antrenat în lupta politică, democratică, antifascistă, mase importante de muncitori, țărani, intelectuali etc. El a militat pentru unirea tuturor forțelor politice democratice animate de dorința stăvilirii ascensiunii fascismului. Desigur materializarea politicii de alianțe, după cum arată autorul, nu a depins numai de partidul comunist ci și de poziția partenerilor săi. Principala cauză a constituit-o poziția refractară adoptată de conducerile P.N.Ț. și P.N.L., precum și de unii lideri ai P.S.D., față de propunerile P.C.R. în anii 1936—1937, dar în același timp și atitudinea greșită de etichetare a social-democrației „ca un principal dușman".

În anul 1938 viața politică a României a devenit tot mai agitată datorită extinderii agresiunii statelor fasciste pînă la vecinătatea granițelor țării noastre. În condițiile instaurării dictaturii lui Carol al II-lea, P.C.R. a subliniat tot mai mult necesitatea unirii tuturor forțelor democratice, antifasciste. La sfîrșitul anului 1938 partidul comunist a supus unei analize autocritice și activitatea sa în privința politicii de alianțe. „Nu ce desparte forțele democratice, ci ce le unește" trebuie să stea la realizarea Frontului Popular Antifascist, a fost cuvîntul de ordine adresat tuturor organizațiilor politice democratice. Autorul înfățișează în același timp și evoluția poziției partidului nostru în anii 1939 1940 în contextul „directivelor" Cominternului, care au influențat negativ asupra orientării generale a luptei împotriva forțelor care împingeau țara în sfera de acțiune a Germaniei naziste.

Instaurarea dictaturii antonesciene în septembrie 1940 și antrenarea statului român în acțiunile întreprinse de Germania, a pus în fața P.C.R. sarcini noi pentru salvgardarea țării, alungarea ocupanților naziști și recîștigarea independenței și suveranității naționale. „Circulara din 8 iulie 1941", „Platforma-program din 6 septembrie 1941" intitulată „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională", „Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942", „Doi ani de dictatură ai trădătorului Antonescu, 6 septembrie 1940—6 septembrie 1942" și altele atestă concepția justă a P.C.R. și anume că numai

www.dacoromanica.ro

unitatea de luptă și de acțiune a tuturor forțelor naționale, patriotice, antihitleriste, indiferent de culoarea lor politică sau de natura religioasă poate duce la înlăturarea regimului de dictatură și ieșirea României din războiul antisovietic în care fusese tirită de Germania în iunie 1941. O analiză atentă se face asupra situației din anul 1943 și vara anului 1944. După cum subliniază autorul, P.C.R. reușise să încheie acorduri — nu neapărat consemnate în documente cu P.S.D., P.N.Ț., P.N.L., Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Madosz-ul, Apărarea Patriotică, Partidul Național Democrat, gruparea țărănistă Ralea, cercurile palatului regal, inclusiv regele, adică cu toate forțele politice, naționale, acorduri care s-au materializat în acești ani în diferite organisme ca Frontul Patriotic Antihitlerist, Frontul Unic Muncitoresc și Blocul Național Democrat (p. 96). Astfel, în preajma celui mai însemnat eveniment din istoria contemporană a României, petrecut în august 1941, poporul român se găsea unit în jurul Partidului Comunist Român.

Actul istoric de la 23 August 1944 n-a salvat numai țara de la prăbușire totală, punînd-se capăt dictaturii care îngenunchiase poporul, ci a rînduit-o alături de popoarele iubitoare de libertate, pace și progres.

Pe măsură ce înaintăm în lectura cărții, nu sînt greu de observat calitățile științifice de care dă dovadă autorul în descrierea și analiza pe care o face. În capitolul al II-lea, sînt înfățișate alianțele politice ale P.C.R. în lupta pentru instaurarea puterii revoluționar-democratice (23 august 1944 6 martie 1945). „Fiecare grupare politică participantă la lupta antihitleristă și la insurecție — scrie autorul — privea rezultatele actului de la 23 August 1944 de pe pozițiile intereselor claselor și grupărilor sociale pe care le reprezenta făcînd totul pentru ca, folosindu-se de răsturnarea regimului antonescian, să promoveze interesele fundamentale ale acestora. În timp ce masele largi muncitoare și forțele politice ce le reprezentau considerau victoria insurecției ca *începutul* unui proces de adînci prefaceri economică-sociale, de structură, în natura, în esența orînduirii social-politice existente în favoarea lor, clasele dominante și partidele lor politice socoteau răsturnarea regimului antonescian și dezangajarea țării din coaliția Axei ca un *punct terminus* al eforturilor lor de a conserva orînduirea bazată pe clase antagoniste..." (p. 100).

Mai întîi autorul prezintă situația economică și social-politică a României la începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și implicațiile acesteia asupra politicii de alianțe a partidului comunist. După cum se știe sarcinile luptei antifasciste și de eliberare națională nu fuseseră desăvîrșite, rezolvate pînă la capăt, odată cu victoria insurecției. Participarea la războiul antihitlerist, înfăptuirea reformei agrare, defascizarea, democratizarea vieții publice etc. erau deziderate reclamate ca o necesitate istorică pentru mersul înainte al țării. Partidul Comunist Român ținînd seama de faptul că din punct de vedere al structurii economico-sociale România era o țară capitalistă slab dezvoltată și sensibil slăbită de război a promovat o politică de antrenare a tuturor factorilor politici pentru redresarea economică a țării, pentru sprijinirea războiului antihitlerist, pentru îmbunătățirea situației materiale a maselor muncitoare de la orașe și sate.

Examinînd situația economico-socială a țării, autorul arată că trăsăturile caracteristice ale acesteia sînt reflectate și în fizionomia sistemului partidelor politice care reprezentau clasa muncitoare (P.C.R., P.S.D., Sindicate, U.T.C., U.T.S.), țărănimea (Frontul Plugarilor, Partidul Socialist Țărănesc), intelectualitatea și alte categorii sociale mijlocii (Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică), naționalitățile conlocuitoare (Madosz-ul, Comitetul Democrat Evreesc), burghezia și moșierimea (P.N.Ț., P.N.L.), dar în jurul cărora gravitau — spunem noi — nu numai alte organizații politice, ci și numeroși simpatizanți din diferite categorii și clase sociale, neînregimentați din punct de vedere politic. Sarcinile mari care se puneau în fața întregii națiuni în ansamblul ei și care trebuiau rezolvate reclamau pe anumite planuri colaborarea între diferitele partide politice. Cum se știe, guvernul instaurat la 23 August 1944 era format din reprezentanți ai unor partide și forțe politice care sub aspect programatic precum și al fizionomiei lor erau în contradicție. Blocul Național Democrat constituia în acele vremuri singurul organism politic capabil să acționeze în vederea răsturnării lui Antonescu și eliberării țării de sub dominația hitleristă.

Este cunoscut faptul că în primele două săptămîni după victoria insurecției P.C.R. formulase în fața maselor largi lozinci tactice care să vizeze prefaceri economico-sociale cu caracter de clasă împotriva intereselor unor partide (P.N.Ț. și P.N.L.) din B.N.D.. Pătrunzînd în realitățile momentului istoric, partidul comunist era însă conștient de faptul că înfăptuirea stringentelor sarcini care ședeau în fața poporului român impunea unirea tuturor forțelor naționale, democratice și antifasciste.

Acțiunea din 6 septembrie 1944 de înființare a Grupului Patriotic Antihitlerist n-a oferit o bază politică pentru înfăptuirea unor prefaceri structurale care să permită organi-

www.dacoromanica.ro

zarea societății românești. Se impunea elaborarea unui program nou de pe ale cărui coordonate să urmeze evoluția ulterioară a țării. Aceasta s-a petrecut la 26 septembrie 1944 cînd din inițiativa P.C.R. a fost preconizat un nou organism politic, Frontul Național Democratic, și a fost supus atenției opiniei publice programul său. Programul elaborat de C.C. al P.C.R. în septembrie, prin conținutul său, n-a fost un „program de partid", ci un program național de transformări social-politice și economice în care își găsea reflectate interesele întregul nostru popor. În noul organism politic — F.N.D. — trebuiau reunite toate forțele sociale și politice care reprezentau acele clase și categorii sociale interesate în progresul general al țării.

Ziua de 8 octombrie 1944 — arată autorul — poate și trebuie considerată ziua nașterii Frontului Național Democrat (p. 130) în care au intrat P.C.R., P.S.D., Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică, Madosz-ul, Sindicatele unite ș.a. P.N.Ț. și P.N.L. au refuzat aderarea la acest organism.

Un exemplu de finețe analitică — de care dă dovadă autorul — îl constituie cele două paragrafe privind colaborarea dintre F.N.D. și partidele „istorice" în guvern, acțiunile întreprinse pentru lărgirea bazei sociale și politice ale acestui organism și aducerea în fruntea țării a unui guvern al F.N.D. Analizînd faptele, autorul stabilește o adevărată judecată de valoare cînd afirmă că „fiecare grupare de forțe consideră colaborarea cu cealaltă grupare din guvern ca obligatorie, colaborare apreciată, nu fără temei ca vremelnică, fără a calcula cu exactitate lungimea în timp a acestei situații. „Convingerea că *șansa istorică* le aparține a constituit mobilul psihologic de primă importanță care a dus la angajarea celor două grupări de forțe în actul de exercitare a puterii de stat, la colaborarea lor în guvern și care s-a menținut atîta timp cît această șansă a hotărît, prin luptă, soarta fiecăruia" (p. 141—142). Aderarea la F.N.D. a dizidenței P.N.Ț. — Anton Alexandrescu, care nu reprezenta o forță politică potențială, a demonstrat justețea și realismul cu care P.C.R. aborda problemele complexe ale alianțelor politice, „faptul că fiecare succes, chiar fără a atinge parametrii preconizați, constituie un pas înainte în efortul de a realiza acel front național, democratic, atît de necesar mersului înainte al societății românești, pe calea democrației, a progresului" (p. 167).

Informația documentară bogată cu privire la atragerea grupării P.N.L. — Gh. Tătărescu (desprinsă în decembrie 1944 din P.N.L.) la politica F.N.D., cît și a formării guvernului dr. Petru Groza i-a permis autorului nu expunerea largă a faptelor, ci a desprinderii unor concluzii. „Deși nu a rezultat, la 6 martie — spune autorul — un guvern « pur » F.N.D., ci unul de « concentrare democratică » de cooperare între F.N.D. și gruparea liberală Gh. Tătărescu, prin caracterul său majoritar muncitoresc-țărănesc și prin programul care a fost așezat, de comun acord, la baza activității lui, acest guvern a fost expresia cea mai concentrată a celor mai avansate forțe sociale și politice ale societății românești". (p. 175—176).

În continuare autorul înfățișează politica de alianțe promovată de P.C.R. (martie—decembrie 1945) în vederea consolidării puterii revoluționar-democratice cucerite la 6 martie 1945. Capitolul ni se pare mai plin în cuprinderea unor evenimente și fapte. Dacă această situație se poate numi un „risc", lucrarea crește prin interesantele reflecții ale autorului pe care încercăm să le reținem. Pe scurt, mai întîi despre componența guvernului în acest timp: „unitate în diversitate". Unitatea era exprimată și materializată prin programul de guvernare al F.N.D., acceptat în liniile lui fundamentale de toate forțele participante; diversitatea era manifestată prin menținerea de fiecare forță politică participantă în guvern a programului politic propriu pentru care milita în continuare. În al doilea rînd „întărirea nucleului de acțiune al F.N.D." prin „omogenizarea" echipei guvernamentale și atragerea în jurul guvernului și a altor organisme profesionale ale inginerilor, tehnicienilor, meseriașilor, negustorilor, industriașilor etc. Desigur, climatul general de cooperare între forțele participante în guvern n-a fost lipsit de minusuri, reflectat încă de la început în divergențe privitoare mai ales la problema agrară sau alte legi cu caracter economic și reieșite pregnant după conferința tripartită de la Postdam din august 1945. Autorul se oprește însă asupra unor manifestări cu caracter național sau special pentru a reafirma lupta P.C.R. pentru închegarea alianțelor menite să asigure opera de propășire și renaștere democratică a țării. (Vezi Congresul Uniunii Populare Maghiare, Congresul meseriașilor-patroni, Congresul Frontului Plugarilor, Congresul cooperației, problema creării organizației „Tineretul Progresist", crearea Uniunii preoților democrați, Congresul P.N.L. — Gh. Tătărescu etc.). Sînt reliefate și acțiunile întreprinse de P.S.D. mai ales în legătură cu redresarea economică a țării și cu unele probleme ale unificării muncitorești.

Confruntările de opinii cele mai puternice între forțele politice de guvernămînt și implicațiile acestora asupra politicii de alianțe a P.C.R. au avut loc după desfășurarea Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 și a Adunării generale a delegaților, P.N.L. — Tătărăscu din decembrie 1945. Pri-

www.dacoromanica.ro

ma promova mersul înainte al României și legat de aceasta politica de industrializare a țării și unificarea mișcării muncitorești, noi alegeri parlamentare, a doua viza o ordine de stat subordonată în esență salvării burgheziei, a proprietății privat capitaliste cu toate implicațiile ei politice și sociale. După Conferința miniștrilor de externe de la Moscova în luna decembrie, fără nici un fel de reticență a fost îndeplinită cererea expresă a acestei conferințe de lărgire a reprezentării în guvern cu reprezentanți ai celor două partide care nu acceptaseră programele F.N.D. (P.N.Ț. și P.N.L.).

Nu este exclus ca și la noi, ca și peste hotare, alegerile din noiembrie 1946, care constituie obiectul abordării în continuare în lucrare, să mai fie subiectul preferat de unii specialiști. Cert este un singur fapt, că ele au fost subsumate „unei probleme capitale pentru România, pentru evoluția ulterioară a ei problema puterii politice în stat" (p. 250), problemă la care s-au raportat toate forțele aflate în cîmpul politic românesc din acea vreme. Ca un adînc cunoscător al problemei, după analiza făcută principalelor aspecte, autorul conchide că victoria dobîndită în alegeri a dovedit și consfințit faptul că poporul român s-a pronunțat „hotărît pentru regimul democratic, pentru continua dezvoltare a țării pe calea progresului social și național" (p. 301). Alături de numeroși ziariști străini din S.U.A., Anglia, Franța, Olanda, Polonia, Bulgaria, Ungaria etc. care au asistat la alegerile din 1946 dr. Eunig Wertner (Elveția) făcea remarca: „Nu este o întîmplare că poporul român a făcut cu prilejul alegerilor de azi legămînt alături de guvernul ieșit din rîndurile lui. Alegerile au fost cît se poate de curate și au oglindit voința poporului român" [1].

Două criterii esențiale au fost luate în considerație în alcătuirea noului guvern după alegeri: „egalitatea" între primele patru partide care alcătuiseră B.P.D. și „răspunderea egală" față de sarcinile ce stăteau în fața țării. „Muncă egală, răspundere egală" — după cum mărturisea dr. Petru Groza. Din acest unghi, autorul tratează în ultima parte a cărții evenimentele anului 1947, care au dus la modificarea strategiei politice în domeniul alianțelor, justificată prin rațiuni majore, obiective și legice. Evident există un întreg complex de împrejurări, de situații concrete în care factorii interni — mai ales în legătură cu înlăturarea grupării tătărăsciene din guvern, abolirea monarhiei, sau altele — forțele revoluționare, întregul popor român au decis drumul pe care România avea să-l urmeze în trepte mereu crescînde spre progres și civilizație.

Încheiem cu o constatare simplă, pe cît de simplă însă pe atît de semnificativă: lucrarea lui Mihai Fătu, scrisă într-un stil propriu rafinamentului său științific, captivează pe toți acei care vor să pătrundă și să descifreze „tainele" istorice.

Mihail Rusenescu

General-maior dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Edit. militară, București, 1979, 435 p.

Revirimentul manifest trăit de știința istorică națională în climatul inaugurat de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a acționat atît pe planul ansamblului disciplinei, cît și, în diferite moduri, al segmentelor ei componente. O revigorare notabilă a cunoscut în acest sens istoria militară, recompunerea, analiza și aprecierea faptului armat în desfășurările care au marcat existența poporului român de la începuturile ei. Revigorare importantă dincolo de domeniul ei intrinsec, întrucît „filmul" trecutului dens al comunității umane din spațiul carpato-dabubiano-pontic este veridic în măsura în care cuprinde consistent componenta militară, ca una care, în virtutea ambianței hărăzite românilor, a amenințărilor care au plutit mereu deasupra soartei lor, a fost continuu o realitate impunătoare în ansamblul trăirii lor multiseculare. Este de aceea semnificativ că în creația multiformă de pe tărîmul istoriei militare o proporție crescîndă revine în ultimii ani studiilor de mai largă respirație, monografiilor, sintezelor de cuprindere sporită.

La această cotă înaltă a trudei științifice se situează amplul volum, recent apărut, datorat generalului maior dr. Constantin Olteanu. Cunoscut în cercetarea de specialitate și în publicistică pentru contribuțiile sale pe tărîmul istoriei generale, cu precădere a celei politice, a perioadei parcurse de patria noastră imediat după cel de-al doilea război mondial, autorul s-a afirmat totodată prin prezența marcantă avută în domeniul istoriografiei ostășești naționale din ultimul dece-

[1] „Voința poporului" (Oradea) din 21 noiembrie 1946.

www.dacoromanica.ro

niu, îndeosebi în perimetrul perioadei moderne, a așezărilor și desfășurărilor militare care au pregătit și consacrat dobîndirea independenței absolute din 1877—1878, precum și, la confluența între istoria politică și cea militară, a acțiunii desfășurate de Partidul Comunist Român în armata țării pe parcursul perioadei interbelice.

Lucrarea *„Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români"*, după cum rezultă din însuși titlul ei, presupune o investigare operată pe întreaga dimensiune cronologică a istoriei naționale, de-a lungul tuturor etapelor și perioadelor din care s-a compus. Rod, în mod firesc, al unei munci de mai mulți ani, materia volumului a fost dezvăluită fragmentar în acest timp în studii și articole parțiale, publicate, potrivit practicii frecvente pentru breasla cercetătorilor, în reviste și alte periodice, în culegeri etc. Ceea ce nu înseamnă că în ipostaza ei finită noua carte a istoricului C. Olteanu este doar o asamblare a acestor elaborări precedente, ceea ce dealtfel, după uzanțe, n-ar fi micșorat întru nimic valoarea produsului terminal. Într-adevăr, pe de o parte, secțiuni masive ale volumului nu au fost tratate în scrierile precursoare menționate, pe de altă parte, materia publicată anterior a fost simțitor întregită, amplificată, șlefuită, și pe baza ecoului pe care l-a avut în opinia publică științifică. În final, a rezultat, sub forma lucrării recenzate aici, o construcție nu numai masivă, ci și închegată unitar în articulațiile ei.

Ca pentru orice elaborare istorică, cu atît mai mult de această extindere, o primă problemă metodologică, cu implicații nemijlocite asupra conținutului expunerii, a fost aceea a „decupării" materialului, a structurării tratării. Sumarul vădește astfel cititorului șaisprezece capitole și o încheiere (și, părăsind o sistematizare de rigoare în considerări ca aceea de față, de adăugat că încheierea este sumară la maximum, ceea ce cred a fi aici un merit în plus, întrucît autorul a formulat pregnant faptele și ideile directoare pe parcursul capitolelor componente și ne-a ferit de ceea ce se întîmplă în alte cazuri, prezentarea unei încheieri tip rezumat, care repetă, uneori aidoma, introducerea și te lasă, de aceea, tocmai la sfîrșit cu o senzație de insatisfacție).

Titlurile capitolelor, care au știut să surprindă la obiect conținutul, fără a cădea în păcatul extinderii conspect, cu fraze duble sau triple — modalitate încă bîntuind pe ici colo — sînt de aceea revelatoare asupra întregului flux al demonstrației întinse pe cele cîteva sute de pagini:

Considerații generale în legătură cu originea, organizarea și rolul armatei în societatea împărțită în clase antagoniste. Cu privire la organizarea militară pe teritoriul Daciei în epoca străveche și veche. Elemente ale puterii armate la români pînă la formarea statelor feudale. Structura și evoluția puterii armate în țările române în evul mediu. Probleme privind conceptul de putere armată în perioada 1821—1848. Puterea armată în gîndirea pașoptiștilor români. Principalele trăsături caracteristice ale puterii armate în perioada 1859—1866. Tabloul evoluției componentelor puterii armate în perioada 1866—1877. Structura și evoluția armatei române în războiul pentru independență din 1877—1878. Dinamica elementelor constitutive ale puterii armate în perioada 1878—1914. Componentele puterii armate a României în primul război mondial. Orientări privind conceptul de putere armată în primii ani postbelici. Viziunea și poziția mișcării socialiste și muncitorești din România în legătură cu conceptul de putere armată în perioada premergătoare creării Partidului Comunist Român. Principalele schimbări intervenite în conceptul de putere armată în perioada 1921—1944. Particularitățile structurii puterii armate a țării în anii 1944—1947. Mutații în conceptul de putere armată în anii revoluției și construcției socialiste (1948—1965). Schimbări calitative în conceptul de putere armată în perioada de după Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

După cum se vede, soluția adoptată pentru această sistematizare a materialului urmărește în principal, ceea ce e firesc pentru majoritatea scrierilor de istorie, curgerea fenomenelor de-a lungul veacurilor. O excepție — justificată în context — se face pentru expunerea problemelor ridicate în viața militară a României de mișcarea muncitorească și socialistă, expunere abordată printr-un „flash-back" după epuizarea tratării aferente primului război mondial și următorilor doi ani. Autorul a avut, probabil, în vedere că setul de poziții și decizii acumulate în dezvoltarea mișcării muncitorești au constituit fondul germinativ care avea să apară cu o funcționalitate nouă, incisivă, odată cu transformarea partidului socialist în partid comunist.

Desigur, cel mai semnificativ aspect al sistematizării adoptate îl constituie opțiunea în privința jaloanelor despărțitoare ale etapelor, perioadelor sau subdiviziunilor temporale marcate de capitole. La o considerare de ansamblu rezultă că în mod judicios s-a ales o modalitate de tratare care ține seama, în convergență cu orientarea dată de materialismul dialectic și istoric, de dubla calitate a fenomenului militar, a armatei, a puterii armate — ca una secretată de ansamblul, social, expresie a acestuia, și, pe de altă parte, ca element cu o dinamică relativ autonomă, mișcat de o sumă de legități proprii, specifice. Ca atare periodizarea folosită în tratare coincide în unele cazuri cu puncte nodale

www.dacoromanica.ro

ale modurilor de producție care s-au succedat în cuprinsul României, în alte cazuri cu momente de cotitură proprii factorului militar, care nu s-au suprapus totdeauna pînă la identificare cu primele. Se disting în acest sens ca justificate, printre altele, capitolele care delimitează etapele 1821—1848, 1848—1859, 1859—1866, 1866—1877 ș. a. m. d. Totodată, însă, pentru consecvență logică cu concepția pe care o degajează expunerea științifică, s-ar fi părut mai întemeiat dacă capitolul 1916—1921 ar fi fost fragmentat în două, întrucît în cuprinsul său puterea armată a țării a îmbrăcat două ipostaze sub multe aspecte distincte. Nu am în vedere doar faptul că intervalul 1916—1918 a fost unul de război (ceea ce evident dă o funcționalitate definitorie oricărui organism militar), iar cel 1919—1921 de reconversiune pașnică a vieții naționale, ci și îndeosebi că în prima etapă numită forța militară autohtonă își avea redus spațiul de organizare și alimentare materialo-administrativă la frontierele statale, care segmentau comunitatea națională, în timp ce tocmai în 1919—1921 a intervenit ajustarea organismului militar la dimensiunile teritoriului național întregit, proces care, inserat în întreaga reașezare determinată de realizarea statului național unitar deplin, ar fi meritat o tratare circumstanțiată, întrucît acest proces constituie o fază importantă a evoluției istorice a puterii armate la români, care, totodată, întregește semnificativ trăsăturile vădite de ea în decursul veacurilor.

După considerațiile inițiale teoretico-istorice generale asupra apariției și evoluției componentei armate a societății, cu exemplificări din principalele state ale lumii antice, în general în sfera de cunoaștere definită de Engels, scrutarea istorică a autorului începe, desigur, cu trecerea în revista a mărturiilor diverse care au oglindit, într-o măsură sau alta, primele pilpîiri de închegări militare în spațiul carpato-danubiano-pontic, aparținînd populației statornice aici din timpuri imemoriale, traco-geto-dacii, cei mai îndepărtați strămoși ai națiunii române. Notații consistente, în acord cu înmulțirea surselor, revin perioadei care a cuprins cele două culmi ale statalității geto-dace, marcate de personalitățile lui Burebista și Decebal. Sintetizîndu-se trăsăturile specifice organizării și artei militare a epocii străvechi și vechi a autohtonilor acestui pămînt, se degajă că extraordinara vitalitate a organismului apărării armate izvora din superioritatea tipului de civilizație pe care ei l-au făurit în această parte a continentului european, unde au reprezentat, din negura vremurilor, sedentarismul, statornicia, în raport cu amorfismul sau vînturările din jur, timp de milenii și secole, cel puțin pînă în evul mediu.

Consemnarea principalelor linii ale dramaticei confruntări daco-romane este urmată de tratarea rolului avut de factorul militar în simbioza daco-romană, care a constituit esențialul etnogenezei românești. În acest cadru sînt subliniate datele care certifică prezența elementului dac în armata romană, în diversele părți ale imperiului, dar și, crescînd, în vatra autohtonă. „Dacii erau recrutați în general din mediul rural, unde populația autohtonă era mult mai numeroasă și compactă. O dovadă a existenței acestor unități este și aceea că în timpul împăratului Severus Alexander (222—235) o cohortă de daci *(cohors VI nova Cumidavensium)* făcea paza granței de est a Daciei. Acest sistem de recrutare care se generalizase la nord de Dunăre, mai ales în secolul al III-lea, a contribuit din plin la întărirea organismului militar roman cu băștinași daci, angajați direct în acest fel în apărarea propriului teritoriu și participînd, în același timp, în mod efectiv în toate domeniile de activitate care asigurau permanentizarea și evoluția civilizației în Dacia" (p. 53).

În însemnările, neapărat restrînse, care încearcă să rezume ce va fi fost organizarea militară românească în tulburele veacuri ale revărsării aproape necontenite a cetelor nomade autorul pune accentul pe concluziile care se pot deduce din modul de viață structurat în obștile sătești, pentru a comenta apoi informațiile tot mai susținute care, după secolul al XI-lea, înfățișează pe autohtoni în confruntare cu năvălitorii tîrzii, în arcul carpatic și în afara lui.

O tratare în extenso este acordată, pentru rațiuni de la sine înțelese, efortului militar din întregul evului mediu românesc. Consecvent țelului declarat, autorul nu urmărește cronologic faptele de arme, ci le ia ca punct de sprijin pentru degajarea considerațiilor care pun în evidență geniul militar național din această întinsă și decisivă perioadă a istoriei proprii, relevă, îndeosebi pe planul organizatoric, elementele care au generat momentele de culme punctate de un Basarab I, Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și, pe această bază, argumentează rolul decisiv al eficienței militare autohtone în salvgardarea, relativ îndelungată, a independenței țărilor române extracarpatice, iar, apoi, a statalității distincte, în timp ce în jur penetrația imperiului otoman făcuse vid sub acest aspect. Din multitudinea de date aferente fenomenului militar românesc medieval, accentul cade pe cîteva probleme socotite pe bună dreptate cardinale, cum sînt acelea ale articulării puterii armate în oaste mică și oaste mare sau ale genezei armatei permanente la români.

În mod documentat ni se arată că gravul colaps intervenit pe tărîmul independenței

www.dacoromanica.ro

îndeosebi după sfîrşitul secolului al XVII-lea n-a însemnat un hiatus absolut nici în materie militară, punctîndu-se remanenţele de oaste românească sub Grigore al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat etc. şi semnificaţia deosebită a unităţilor grănicereşti româneşti din Transilvania secolului al XVIII-lea, pentru ca evoluţia să răzbată pînă la noile categorii de militari, de felul pandurilor, care au pregătit terenul spre regenerarea pe baze moderne a instituţiei militare româneşti.

Abordînd în general problematic materia pentru cele „optsprezece secole de trude", cum le invoca Bălcescu, autorul utilizează, se poate spune, întreaga paletă disponibilă de izvoare şi referinţe istoriografice în materie — de la mai vechile pînă la recentele dezvăluiri arheologice din spaţiul de vieţuire străveche a poporului român, de la autori antici sau medievali, îndeosebi cei reproduşi în culegerile de izvoare ale istoriei României, precum, în ordinea citării, Jordanes, Herodot Tucidide, Orosius, Trogus Pompeius, Dio Cassius, Arrian, Strabon, Apian, Frontinus, anonimul lui Gesta Hungarorum, apoi la istoricii perioadei prerevoluţionare, începînd cu corifeii, Bălcescu, Xenopol, Pârvan, Iorga, Ion Bogdan, trecînd prin specialişti ai laturii militare a istoriei, de notorietate şi valoare diferită, ca Radu Rosetti, Ion I. Anastasiu-D.I. Georgescu, Gr. Constandache, I. Brezoianu, E. Micu, Şotropa, pentru a apela de asemenea la părtaşii şcolii istorice româneşti din epoca socialismului, ilustrată de un C. Daicoviciu, Constantin C. Giurescu, D. Berciu, D.M. Pippidi, Şt. Pascu, Şt. Ştefănescu, M. Macrea, Radu Vulpe, D. Tudor, Hadrian Daicoviciu, Barbu Cîmpina, Dinu Giurescu, Dan Berindei, Ion Horaţiu Crişan, Ion Barnea, Nicolae Stoicescu, Camil Mureşan, D. Almaş, Andrei Aricescu, Manole Neagoe, încheind cu exponenţi ai actualei generaţii de istorici militari, ca Ilie Ceauşescu, C. Antip, Tr. Mutaşcu, C. Căzănişteanu, într-o relatare care nu e exhaustivă şi se opreşte la porţile istoriografiei perioadei moderne.

Relatînd datele şi aprecierile acestei impozante mase de surse şi autori istoricul C. Olteanu le „integrează" sub aspectul a ceea ce consideră că au valabil şi, în plus, se delimitează de unele aserţiuni şi concluzii ale lor, operînd deseori în acest sens prin confruntarea punctelor de vedere deosebite sau opuse, chiar cînd e vorba de mari autorităţi ale ştiinţei istorice româneşti, fixîndu-şi propria poziţie, argumentată de regulă cu achiziţiile de informaţie arheologică sau istoriografică acumulate de la data cînd au fost emise opiniile neacceptate. Constatare care e valabilă, desigur, şi pentru capitolele cărţii tratînd despre perioada modernă şi contemporană a patriei, a puterii sale armate, capitole unde, firesc, o pondere crescîndă revine în informaţie documentelor de arhivă, publicaţiilor diverse şi unde, notabil, caracterul de sinteză ştiinţifică al volumului se îmbină mai pregnant cu cel de cercetare.

Textul evidenţiază cotitura multilaterală intervenită şi pe planul puterii armate a ţării odată cu regenerarea ei modernă, sub auspiciile cortegiului de consecinţe ale afirmării noilor rînduieli, capitaliste, purtătoare de progres în veacul al XIX-lea. Astfel el lasă să se degajeze că titulaturilor folosite pentru puterea armată o dată cu punerea ei pe baze moderne, straja sau miliţia pămînteană, le-a fost de la început infuzat de către militanţii emancipării naţionale şi sociale un conţinut care, pe de o parte, funcţional militar tindea să depăşească, chiar dacă printr-un proces îndelungat, ocolit şi dificil, restrîngerea la sarcini administrativ-poliţieneşti, deci să dea, măcar în perspectivă, noii înjghebări militare caracterul unui instrument de luptă armată, cît mai apropiat ca eficienţă altor armate ale lumii; pe de altă parte, întrucît noua ipostază a organismului militar autohton lua fiinţă în răstimpul cînd autonomia ţărilor române se afla la nivelul cel mai jos, sub apăsarea concentrică a celor două dominaţii — a Porţii şi a Rusiei —, iar în straja (miliţia) pămîntcană cele două puteri (îndeosebi ultima) vedeau o posibilă şi probabilă anexă a propriilor armate, forţele progresiste interne au ştiut să dejoace — abil — aceste ingerinţe şi să confere, virtual şi apoi real, oştirilor române moderne rolul de promotoare ale intereselor naţionale.

Pe această traiectorie momentul 1848—1849 este analizat multilateral sub impactul său militar pe planul desfăşurărilor concrete, de ambele părţi ale Carpaţilor româneşti, cît şi al efervescenţei de idei, tărîm pe care cea mai marcantă prezenţă a fost cea a lui Bălcescu. Expunerea consistentă a soluţiilor care au fost avansate atunci în domeniul militar permite să se înţeleagă o particularitate a istoriei românilor, aceea că, în virtutea gravelor adversităţi care i-au frînat în dezvoltarea lor, deseori cursul principiilor şi construcţiilor ideatice a luat-o înaintea posibilităţilor imediate. Dar imposibilitatea de înfăptuire concomitentă n-a însemnat o risipire în vînt a ceea ce s-a preconizat, ci a creat un pat germinativ pe care aveau să rodească după ani sau chiar multe decenii avintatele propuneri lansate cîndva de cei pătrunşi în fiinţa lor de dorinţa binelui patriei.

În acest sens capitolele care sintetizează şi analizează evoluţia puterii armate a ţării după unirea din 1859, alături de continua sporire a complexităţii şi specializării organismului militar, pun în evidenţă felul în

www.dacoromanica.ro

care a fost împlinit, implicit sau explicit, legatul pașoptist, atît în intervalul 1859—1866 cît și în cel 1866—1877, desigur cu toate corectivele impuse de ceea ce intervenise nou pe tărîm militar pe glob. Tratarea parcurge toate domeniile noii articulări a puterii armate — armată permanentă (activă), teritorială, gărzi civice etc., surprinde statuările oficiale — acum, pentru prima dată, dinamica domeniului militar este circumscrisă într-un cadru legislativ propriu unui stat constituțional parlamentar —, dar și mișcarea de idei „neoficială", opiniile, sugestiile, recomandările tuturor celor, militanți politici, ziariști, personalități militare, preocupați într-un fel sau altul de capacitatea de apărare a României. În scrutarea acestui proces continuu autorul punctează unele preferințe: „Pe principiile ce au călăuzit legislația din anii domniei luminoase a lui Alexandru Ioan Cuza și pe impulsurile ce i s-au dat oștirii în acest răstimp s-au sprijinit ulterior toate structurile militare românești [...] Și tot din această perioadă se poate vorbi de punerea bazelor unei doctrine militare românești, avînd ca element de seamă principiul apărării patriei de către întregul popor înarmat" (p. 188).

Hotăritorul efort militar din războiul independenței naționale (1877—1878) este abordat și ca examen al viabilității puterii armate făurite pînă atunci, și ca prilej nemijlocit de accelerată desfășurare și amendare a ei, concomitente și ulterioare, inclusiv în lumina carențelor constatate. Totul grefat pe noul obiectiv spre care aspira în consens întreaga societate românească — realizarea unității statale depline, prin eliberarea românilor din provinciile aflate sub seculare cotropiri străine. Drept care, în aceeași optică se procedează și cu războiul întregirii din 1916 1918.

Date convingătoare, unele inedite, ca fruct a l cercetării, argumentează dezvoltarea factorului militar național în perioada interbelică, cu dubla sa caracteristică: slujirea unei politici externe țintind salvgardarea unității realizate cu atîtea jertfe, a independenței și suveranității țării, dar, de asemenea, direcționarea sa internă contradictorie, ca unul care devenise ca element nou al epocii teren de dispută între clasele exploatatoare guvernante, care promovau o îmbibare reacționară a armatei, și forțele sociale înnoitoare, revoluționare, în frunte cu proletariatul, care înțelegeau că marea confruntare social-politică internă necesita o smulgere a armatei de sub oblăduirea părții reacționare a organismului social, necesită în general o restructurare revoluționară și a puterii armate, în acord cu cea vizată pentru întreaga comunitate națională. Folosind și numeroasele studii și cercetări proprii întreprinse anterior, autorul zugrăvește felul în care Partidul Comunist Român, expresie politică superioară a clasei muncitoare a țării, valorificînd și achizițiile în materie ale mișcării muncitorești socialiste precedente, și-a dezvoltat demersul în raport și cu componenta militară a societății românești, caracterizează mutația intervenită pe acest tărîm odată cu revoluția de eliberare națională și socială din august 1944.

Zugrăvind și analizînd substanțial, într-o porțiune însemnată a lucrării, dinamica nouă pe care P.C.R. a imprimat-o puterii armate a țării, autorul, care pentru această fază a desfășurărilor este avantajat și de profunda cunoaștere practică a domeniului, relevă multilateral felul în care P.C.R. a racordat continuu armata la fluxul revoluției, la început democrat-populare, apoi socialiste, la remodelarea socialistă a ansamblului societății românești contemporane.

„Direcția în care păși armata română — referirea este la situația de imediat după 23 August — permitea să se creeze o nouă bază legăturii dintre armată și popor, să se confere acestei legături o procesualitate revoluționară, să se depășească cadrul din ultimele decenii al convergențelor existente între popor și armată, caracterizat prin situarea acestor convergențe exclusiv în sfera naționalului, a salvgardării independenței, suveranității naționale și integrității patriei. Depășirea acestui cadru însemna a se reveni, dar pe o treaptă superioară, la situația din 1848, cînd s-a încercat o contopire a armatei nu numai cu componenta națională a revoluției, ci și cu cea socială, vizînd anularea structurilor perimate, deschiderea drumului pentru afirmarea unor relații de producție corespunzătoare cerințelor timpului, apte să asigure progresul colectivității românești, abolirea conducerii exercitate de clasele dominante exponente ale vechiului, susținerea ascensiunii la cîrma țării a claselor și grupurilor sociale propulsoare ale înnoirilor, progresului social, economic, cultural" (p. 344 345).

Mutațiile și, în intervalul lor, considerabilele sporuri de ținuta și eficiență realizate în perioada socialistă la toate nivelele puterii armate naționale și-au găsit o valorificare superioară în ultimul deceniu și jumătate, cînd eforturile întreprinse de partid și de stat pentru asigurarea necesarei capacități de apărare armată a patriei și-au căpătat direcționarea cuvenită prin noua doctrină militară națională, în forjarea căreia rolul decisiv revine secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele statului, comandant

www.dacoromanica.ro

suprem al forțelor armate române, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Tratarea face o scrutare cuprinzătoare a etapei contemporane a puterii armate a României, prezintă sintetic și analitic sistemul național de apărare în articulările lui, rezultat din postulatul participării nemijlocite a întregului popor la o contracarare a oricărei eventuale agresiuni, semnalează deschiderile oferite de doctrina militară în vigoare, integrarea puterii armate în ansamblul social, în politica internă și externă a Partidului Comunist Român.

În ansamblu ampla tratare cuprinsă în lucrare, care își relevă orientarea pe baza documentelor Partidului Comunist Român, a tezelor și aprecierilor de excepțională însemnătate formulate pe tărîmul istoriei, inclusiv celei militare, de secretarul general al partidului, constituie o fundamentată punere în valoare a trăsăturii esențiale a puterii armate la români, alergia ei față de scopurile de cucerire, de agresiune, caracterul ei real de apărare, de salvgardare a propriilor valori de civilizație, a dreptului acestui popor de a trăi liber în propria-i țară.

Expunerea folosită de istoricul C. Olteanu realizează un echilibru judicios între invocarea faptelor, desfășurărilor și generalizarea lor principială, ceea ce lărgește semnificația acestei remarcabile contribuții dincolo de zona istoriei ostășești în cea a teoriei și doctrinei militare. Îmbinare care, pe un plan înrudit, este izbutit marcată și între prezentarea evoluției practice a fenomenelor militare autohtone, pe de o parte, iar pe de alta, mișcarea de idei și principii, care s-a întrepătruns și rse întrepătrunde cu prima, vitalizîndu-se reciproc.

Ample rezumate în trei limbi străine sînt de natură să dea acces cărții în cercurile științifice de peste hotare care se preocupă de probleme ale istoriei românilor.

Consider că o eventuală, și utilă, reeditare a lucrării (întrucît ea este menită să dureze în circuitul științific) i-ar augmenta certa sa valoare dacă s-ar îmbina cu cîteva suplimentare șlefuiri și amendări.

Sub acest aspect ar fi oportun ca informarea istoriografică internă să fie întregită cu mai bogate surse externe, mai ales cele istoriografice recente, îndeosebi ca să se dea posibilitatea unei fundate comparări a puterii armate a românilor cu ceea ce a existat pe plan internațional în etapele și momentele respective, îndeosebi în jurul țării noastre, să se releve și pe acest tărîm inserarea istoriei românești în cea universală, să se demonstreze această cotă a aportului românesc la patrimoniul universal. Apoi, poate că n-ar fi de prisos ca în partea care analizează atitudinea mișcării muncitorești antebelice față de armata din perioada anterioară unificării depline statale să se relateze și poziția organizațiilor social-democrate din provinciile românești înrobite, evident față de armatele străine care exercitau ocupația acolo, ceea ce ar permite să se aprecieze mai clar, prin confruntare, și ce a fost pozitiv și ce neajunsuri au existat în orientările socialiștilor din „vechiul regat". De asemenea, în cîteva locuri ale tratării s-ar cuveni, și acolo, o menționare și analizare a elementelor puterii armate exterioare oștirii regulate (de exemplu batalioanele fixe regionale în cel de-al doilea război mondial .ș.a.m.d.). În plus, în caz că se rămîne la actualul titlu, s-ar impune o mai continuă inserare pe semnificația lui, deși sarcina implică dificultăți, în special datorită faptului că puterea armată ca concept este o apariție tîrzie, a secolului al XIX-lea. O serie de ajustări redacțional-stilistice ar aduce anumite pasaje la ținuta de ansamblu, înaltă, a tratării. Dealtfel, cele cîteva remarci de mai sus țintesc să vină și în întîmpinarea dorinței exprimate de autor care consideră, în încheierea amplei sale tratări, că cititorii, „prin sugestiile ce le vor face, ne vor fi de folos la îmbunătățirea prezentei elaborări într-o eventuală reeditare".

Volumul beneficiază de o densă prefață datorată generalului-colonel Ion Coman, care punctează pertinent semnificațiile esențiale ale volumului, personalitatea autorului, rezonanța socială a problematicii tratate și, totodată, permite să se degajeze că cercetarea istorică se bucură în armata română socialistă de azi de o încurajare morală și organizatorică al cărei impact benefic depășește sfera strictă a instituției.

Prin întreaga sa construcție *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români* de generalul-maior dr. C. Olteanu deschide de fapt o nouă etapă în istoriografia de specialitate, ca prima care îmbrățișează închegat, nu doar sub forma studiilor și momentelor disparate, ci a tratării continui și unitare, întregul parcurs al istoriei militare naționale. Avîndu-se în vedere intenția unor foruri științifice de a se elabora și edita un compendiu de istorie militară românească, mi se pare că prin volumul recenzat sarcina este în mare parte rezolvată, el putînd forma fie corpul, fie măcar suportul amplu al unei elaborări de acest gen.

Eugen Bantea

www.dacoromanica.ro

RĂZVAN THEODORESCU, *Itinerarii medievale*, Edit. Meridiane, București, 1979, 195 p. + 54 pl.

Autorul acestei lucrări este, fără îndoială, unul dintre cei mai dotați istorici de artă ai generației tinere; cele două opere ale sale: *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)* și *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400—1400)*, apărute în anii 1974 și 1976, constituie o carte de vizită deosebit de promițătoare. Format ca istoric și arheolog și convertit de timpuriu la istoria artei medievale, Răzvan Theodorescu a adus acestui domeniu posibilități largi de informare și înțelegere istorică, contribuind în chip substanțial, prin cele două lucrări amintite, la lămurirea relațiilor artei și culturii medievale românești cu arta și cultura bizantină și balcanică.

La aceste două importante lucrări R. Theodorescu a adăugat de curînd o a treia, în care reunește o serie de 7 articole din domeniul istoriei artei medievale românești, apărute în anii 1967—1978 și structurate — în lucrare — în trei părți: *Artă și societate în evul de mijloc, Continuități artistice sud-est europene* și *Monumente și înțelesuri uitate*.

Primul studiu, intitulat *„Monumentum princeps" și geneze statale medievale în Europa răsăriteană* (p. 8 36), tratează o problemă de istorie comparată deosebit de interesantă privind începuturile statelor feudale românești și vecinelor acestora.

Autorul stabilește un raport precis între genezele statale legate de împrejurarea convertirii unor triburi la creștinism sau a nașterii statului sub pavăza unei biserici de dată recentă, pe de o parte, și apariția unor monumente de excepție, prin dimensiuni, noblețea materialelor, funcția politică și ecoul cultural în civilizația acestor state.

Se arata că marea bazilică de la Pliska, bazilica de la Alba Regală, biserica Sf. Sofia din Kiev sau biserica din Studenica sînt monumentele-simbol ale momentului genezelor statale și cele mai importante ale statelor feudale respective, oglindind opțiunile noilor formațiuni statale nu numai în materie de artă, dar și de model cultural, și întruchipînd bogăția și puterea celor două instituții apărute atunci pe scena istorică: *regnum* și *sacerdotium*.

După ce supune unei atente analize împrejurările în care s-a ajuns la constituirea statelor feudale respective și la creștinarea locuitorilor acestora, autorul descrie monumentele amintite mai sus, subliniind faptul că ele trebuiau să impresioneze pe supuși prin fastul lor, „un fast care grăia de la sine despre rolul și locul, despre puterea și bogăția unor ctitori ce se voiau egali cu împărații bizantini ... ca și cu purtătorii coroanei imperiale a Occidentului".

Monumentele respective trebuiau să marcheze astfel răscrucea pe care o reprezenta pentru istoria noilor state intrarea conducătorilor lor în „familia" suveranilor medievali ai Europei; ele urmau să îndeplinească, de asemenea, funcții bine precizate și cu caracter eminent, de: locuri de încoronare și de „ungere" charismatică a suveranilor și a urmașilor lor, de îngropăciune a membrilor dinastiei întemeiate și de sediu al celui mai înalt ierarh al țării și al instituției reprezentate de acesta. În sfîrșit, ele au devenit — cum spune autorul — „creatoare de posteritate", fiind imitate de generațiile următoare de constructori.

Aceasta ar fi pe scurt importanța monumentului princeps legat de geneza statelor feudale vecine cu țările române.

Poporul român — singurul popor est-european de descendență latină și unde creștinismul s-a răspîndit treptat încă din antichitatea tîrzie — face excepție de la situația în care s-au aflat statele vecine: după cum spune autorul, „aceste pămînturi sînt singurele ... care nu au văzut la începuturile evului mediu, înălțarea cu ostentație, cu fast și bogăție apte a impresiona masele, a unor monumente de excepție grăitoare pentru o nouă ideologie și o nouă mentalitate, radical deosebită de aceea a unei vîrste nomade și păgîne ...; acele lăcașuri ce și-au legat originile de debuturile vieții de stat românești nu vin, nici unul, să marcheze în chip brusc și spectaculos o nouă, o cu totul nouă pagină de istorie". Întrucît aici a existat o continuitate a organizării vieții economice și social-politice, iar creștinismul a fost cunoscut cu secole înainte de întemeierea „țării", un asemenea „monumentum princeps" nu a fost necesar în cazul românilor.

Autorul atrage atenția că această lipsă nu se datorește modestiei de mijloace a ctitorilor-întemeietori de țară, care dispuneau de sume uriașe de bani de felul celei oferite de Basarab regelui Ungariei la 1330; este vorba doar de o situație specifică a românilor, „rămași într-o perfectă continuitate de civilizație și într-o arie de vechi creștinism de tradiție greco-romană", situație care își are rădăcini vechi și consonanțe precise cu poziția în aceste regiuni a singurei romanități medievale.

Astfel, acest aspect din istoria artei medievale sud-est europene adaugă o dovadă în plus la cele existente deja despre *vechimea și*

www.dacoromanica.ro

continuitatea populației românești pe meleagurile străvechi ale Daciei.

Cel de al doilea studiu, și el deosebit de interesant, se intitulează *Cîțiva „oameni noi", ctitori medievali* (p. 37—91). Autorul atrage atenția asupra faptului că în cercetarea monumentelor românești din evul mediu tîrziu trebuie să se țină seama de cunoașterea structurilor mentale ale epocii. El supune apoi unei atente analize împrejurările în care au devenit mari ctitori așa-numiții „oameni noi" din secolele XVI—XVIII, categorie prin care înțelege pe întemeietorii unor dinastii voievodale sau pe începătorii unor ascensiuni spectaculoase de neamuri boierești, precum: Neagoe Basarab, Ieremia Movilă, Vasile Lupu (omul nou cel mai tipic) Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Nicolae Mavrocordat, dintre domni, sau Craioveștii, Buzeștii, Udriște Năsturel, Atanasie Crimca și Stroici, dintre boieri.

Observăm din capul locului că lista autorului nu e tocmai completă; dintre domnii proveniți din boieri lipsește Matei Basarab, care poate fi considerat și el „om nou", deși a fost puternic legat de tradiție. Lipsește apoi Gheorghe Duca, ctitorul Cetățuii, cel care și-a început cariera „la dugheană, la abăgerie", după care s-a alipit de „casa" lui Vasile Lupu, al cărui imitator s-a vrut și împreună cu care putea alcătui o categorie aparte de adevărați „parveniți" (de care vorbește autorul la p. 41).

Apoi nu am subscrie cu toată convingerea la o listă de „oameni noi" care cuprinde în aceeași categorie pe urmașii unor familii vechi boierești (Buzescu, Năsturel) și pe Anastasie Crimca, sau pe Neagoe Basarab și pe Nicolae Mavrocordat, care trăiesc în epoci diferite și au mentalități diferite.

Întrucît situația de ctitor constituia în epoca feudală o distincție publică, toți acești oameni (mai mult sau mai puțin) noi au căutat să impresioneze pe contemporani prin ctitorii grandioase și bogate de genul bisericii lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș, mănăstirilor Sucevița, Golia, Trei Ierarhi, Dragomirna, Cotroceni, Văcărești etc., afirmîndu-și și pe această cale orgoliile și bogăția, cultura și sentimentul unei anumite proeminențe în statul feudal.

Acești oameni noi au fost preocupați în egală măsură de găsirea unor relații genealogice care stabileau în primul rînd legătura cu tradiția. La exemplele citate de autor s-ar mai fi cuvenit, eventual, să se adauge unul, deosebit de grăitor, și anume: stolnicul C. Cantacuzino susținea că mama sa, Elina, se trăgea din „prima nobiltà e valorosi Merginani (— boierii din Mărgineni — n.a.) Dragic (Drăghici — n.a.), che era gran cavallerizzo del Negrul (legendarul Negru vodă — n.a.) e con l'istesso Radul Negrul discenderono et occuparono questi luoghi e provintia, scacciando i bàrbari" (N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901, p. 55). Stolnicul se considera deci coborîtor din generația de întemeietori de țară!

O altă preocupare a oamenilor noi ajunși pe scaunul voievodal a fost aceea de afirmare a unei noi idei dinastice prin fixarea necropolei noii familii domnești în principala lor ctitorie; Neagoe Basarab de pildă — ridică frumoasa ctitorie din Curtea de Argeș și cu scopul ca aceasta să devină necropola Basarabilor „cei noi", membrii familiei sale (Menționăm în treacăt că aceeași opinie a avansat-o și Matei Cazacu cu ani în urmă în studiul *De ce a clădit Neagoe Basarab biserica m-rii Argeșului*, apărut în „Glasul bisericii", 1967, nr. 7—8, p. 774—787).

Pretențiile genealogice și năzuințele dinastice ale oamenilor noi se reflectau în gustul heraldic, în cultivarea stemelor care indicau o anumită „stare socială", o anumită singularizare în societate.

O altă trăsătură comună pentru oamenii noi constă în tendința spre vastitate, spre eleganță și spre fast, tendință manifestă în mărețiа și bogăția monumentelor ctitorite, pe care autorul le prezintă cu mînă de maestru.

În sfîrșit, după opinia autorului, „aproape numai" oamenii noi au efectuat o adevărată patronare a ortodoxiei sud-est europene și orientale, afirmație cu care nu sîntem decît parțial de acord, ținînd seama că marii ctitori din răsăritul ortodox (îndeosebi Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Matei Basarab) nu fac parte dintre oamenii noi de care vorbește autorul.

R. Theodorescu reușește în acest fel să schițeze „o tipologie de cultură" foarte instructivă, în care deslușirea faptului social prin faptul de artă ne ajută la înțelegerea mai completă a mentalității medievale, problemă pe care, în general, istoricii au neglijat-o.

Vom insista mai puțin asupra părții a doua *(Continuități artistice sud-est europene)*, compusă din două articole. În primul, intitulat *Pe marginea unor piese de argintărie și de podoaba din primul ev mediu balcano-dunărean* (p. 96—113), autorul cunoscut specialist și în acest domeniu subliniază continuitatea stilistică în arta metalelor; ca și în alte domenii de artă (arhitectură, pictură, ciopliturа în lemn și piatră), argintăria „păstrează în aceste ținuturi, pînă tîrziu, ca un reflex al continuității culturale ca însăși, forme, structuri și decoruri inspirate dintr-un fond comun, bizantino-balcanic".

În cel de-al doilea: *Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a sud-estului european* (p. 114—132), continuînd unele preocupări mai vechi, din 1972 *(Artă și societate în Țara Românească a veacului al XIV-lea)*,

www.dacoromanica.ro

autorul analizează împrejurările în care a fost adoptat planul triconc în arhitectura religioasă a noului stat feudal românesc. După ce supune unei atente şi pertinente analize lăcaşurile de plan triconc din spaţiul sud-dunărean şi evoluţia acestui plan, autorul arată că acesta a ajuns în regiunea de la nordul Dunării „din mai îndepărtate surse athonite, filtrate prin Serbia", stabilind astfel un „raport de istorie culturală... între misionarismul monastic de propagandă ortodoxă în grai slavon şi planul arhitectonic al triconcului".

Deosebit de interesant din punct de vedere istoric este următorul studiu, intitulat *În jurul „despotiei" lui Mircea cel Bătrîn sau despre un însemn sculptat şi pictat de la Cozia* (p. 134—154), în care R. Theodorescu stabileşte o legătură precisă între cuprinderea Dobrogei de către domnul Ţării Româneşti (1388), titlul de despot purtat de acelaşi în tratatele încheiate cu Vladislav Iagello în anii 1390 şi 1391 şi acvilele bicefale (simbol al „despotiei") sculptate în piatra bisericii mănăstirii Cozia şi pictate pe vestmîntul purtat de ctitorul acestei mănăstiri, ambele operaţii efectuate în aceiaşi ani 1390—1391 în care Mircea îşi adăugase la titlul său domnesc şi pe acela de despot.

Acvilele bicefale de la Cozia devin astfel „ecoul direct şi strict contemporan al unor evenimente ce se petreceau sau abia se consumaseră la hotarul de răsărit al statului muntean"; aceste acvile exprimau deci „o realitate politică contemporană pe care în aceiaşi ani o reflecta şi diplomatica munteană". Un simbol nebăgat în seamă sau greşit interpretat pînă acum aruncă astfel o lumină nouă asupra a ceea ce autorul numeşte „momentul despotal" al domniei lui Mircea.

Cît priveşte prezenţa acvilelor bicefale pe costumul lui Mihail, fiul şi urmaşul marelui Mircea, aceasta s-ar explica prin faptul că fiul — asociat la tron de tatăl său a moştenit titlul şi demnitatea acestuia, fapt intru totul plauzibil. Numai că, la data cînd Mihail era zugrăvit la Cozia (1388—1391), nu se poate susţine că acesta „fusese mult timp asociat" la domnie cu tatăl său deoarece cum spune şi autorul la n. 78, p. 153 Mihail este întîlnit în documente ca asociat la tron numai în anul 1409.

Nu sîntem convinşi că textul tratatului din 1395, încheiat între Mircea cel Bătrîn şi Sigismund de Luxenburg, ar putea constitui o dovadă că domnul Ţării Româneşti îşi încetase stăpînirea asupra Dobrogei; dimpotrivă, considerăm împreună cu Anca Ghiaţă că din textul tratatului, în care Mircea vorbeşte de „locurile stăpînirii noastre sau supuse nouă dincolo şi aproape de Dunăre", rezultă că domnul socotea regiunea de dincolo de Dunăre ca aparţinînd Ţării Româneşti. În studiul său — nefolosit de autor — Anca Ghiaţă susţine: faptul că Mircea înscria în tratat ca prevedere principală colaborarea cu Sigismund „ad partes Dobrodicii" arată că domnul considera aceste părţi ca fiind între hotarele Ţării Româneşti *(Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, Bucureşti, 1974, p. 73).

În sfîrşit, nu sîntem convinşi că titlul de domn „pînă la Marea cea Mare", purtat de Radu Praznaglava într-un document din 1 iunie 1421 (păstrat în copie slavonă), ar putea avea acoperire, aşa cum susţine autorul (p. 154, n. 88). Întrucît Dobrogea fusese ocupată de turci la 1420, formula din documentul amintit nu mai corespundea unei realităţi ci doar reproducea mecanic vechea titulatură a înaintaşilor lui Radu, Mircea cel Bătrîn şi Mihail I (Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 92).

Cu aceste mărunte observaţii, considerăm că studiul este deosebit de instructiv, el interesînd deopotrivă pe istoric, pe arheolog şi pe istoricul de artă.

Următorul studiu se intitulează *Portrete brodate şi interferenţe stilistice în Moldova epocii lui Ieremia Movilă şi a lui Vasile Lupu* (p. 155—167). Autorul dovedeşte că celebrul acoperămînt de pe mormîntul lui Ieremia Movilă de la Suceviţa prezintă asemănări frapante cu unele opere de acelaşi gen din Polonia; este vorba de portretele lui Leon Sapieha şi Sebastian Lubomirski. Portretul lui Ieremia Movilă leagă astfel simbolic spiritul artei ortodoxe de tradiţie bizantină cu arta renascentist-tîrzie din lumea slavă şi catolică a Poloniei secolelor XVI—XVII.

De la manierismul broderiei funerare a lui Ieremia Movilă pînă la barocul moldovenesc de la mijlocul sec. al XVII-lea nu a fost decît un pas; el se manifestă în cele două portrete brodate înfăţişînd pe Tudosca şi Ioan, soţia şi fiul lui Vasile Lupu.

Cît priveşte influenţa polonă în arhitectura Goliei, de care se vorbeşte la p. 162, aceasta a fost dovedită şi pe altă cale de T. Gostynski, *Cine a fost autorul bisericii Golia?* („Revista istorică", 1944, p. 55—60).

În ultimul studiu: *Un monument medieval din Muntenia dunăreană: Cătăluiul* (p. 168—179), folosind rezultatele săpăturilor arheologice recente şi datele oferite de documente, autorul schiţează istoricul unei mănăstiri dispărute, fostă ctitorie a membrilor familiei Corbeanu, descendenţi din Vlad Călugărul.

În concluzie, considerăm lucrarea lui Răzvan Theodorescu drept o nouă şi valoroasă contribuţie la lămurirea unei serii de probleme care privesc deopotrivă istoria propriu-zisă, istoria culturii şi artei, ca şi pe aceea a men-

www.dacoromanica.ro

talităților medievale. Scrisă într-un stil deosebit de îngrijit, am spune chiar elevat, bogat informată și alcătuită după o logică strînsă, opera lui Răzvan Theodorescu este o nouă și frumoasă confirmare a unuia din cei mai reputați istorici ai artei medievale românești.

Nicolae Stoicescu

KEITH HITCHINS (Ed.), *Studies in East European History*, vol. I, E.J. Brill, Leiden, 1977, 191 p.

Acest prim volum consacrat problemelor de istorie socială ale popoarelor din Europa răsăriteană răspunde unor preocupări intense invederate de un grup de cercetători universitari din Statele Unite (în speță în afara cunoscutului istoric Keith Hitchins, e vorba de prof. Charles Jelavich, de la Universitatea din Indiana, și de prof. Ralph T. Fisher, de la Universitatea din Illinois), Canada (prof. Peter Buck, de la Universitatea din Toronto) și din țările din Europa centrală și răsăriteană, aceștia din urmă întocmind, dealtfel, toate cele nouă comunicări figurînd în culegerea de față.

Obiectivul urmărit de ansamblul grupului de cercetare este perfect indicat de prof. Keith Hitchins, într-o succintă prefață. Este vorba, în speță, de investigații (de ansamblu, locale și comparative) privind dezvoltarea regiunilor și naționalităților din jumătatea răsăriteană a continentului european, de la granițele imperiului austro-ungar pînă la Nipru, începînd cu anul 1500 și pînă în prezent. Temele specifice cercetării sînt astfel expuse de profesorul Hitchins: evoluția socială a acestei vaste regiuni geografice, în a doua jumătate a celui de-al doilea mileniu al erei noastre; rolul respectiv al elementelor dinamice locale și al modelelor disparate (germane, vest-europene, eventual americane); tendințele politice generale și locale; dezvoltarea mișcărilor și partidelor muncitorești; evoluția chestiunii rurale și, în general, a claselor sociale, ca și a sistemului juridic și instituțional al statelor respective; dezvoltarea orașelor, procesul de urbanizare și evoluția demografică în legătură cu problematica socială (natalitatea și migrațiunile în toate sensurile).

Într-un cuvînt, cercetătorii angajați în această pasionantă investigație, atît de complexă, au prilejul să scoată la lumină un fundamental și instructiv *experiment istoric retrospectiv*, urmărit pe un spațiu de timp de aproape o jumătate de mileniu și prilejuind nenumărate și complexe încrucișări de probleme naționale, confesionale, culturale, politice, instituționale sociale și economice. Istoricii au prilejul să verifice temeinic metodele de investigație comparată și să beneficieze de rezultatele și conceptualizările la care au ajuns sociologii și antropologii culturali, mai ales în investigația fundamentalei problematici, atît de actuale, care în terminologia anglo-saxonă este cunoscută sub formula de *Social Change*.

*

Primul volum apărut pînă în prezent, dintr-o serie care făgăduiește să fie lungă, grupează, cum am arătat, nouă importante comunicări, pe trei mari capitole. Anume, primele cinci comunicări sînt consacrate evoluției ideologice și organizatorice a partidelor socialiste în cadrul monarhiei habsburgice. Două comunicări sînt consacrate istoriei sociale poloneze între 1800—1918; iar ultimele două comunicări conțin studii ale cercetătorilor maghiari privind evoluția mișcărilor naționale din Europa răsăriteană, în aceeași perioadă.

Problematica aferentă evoluției gîndirii și mișcărilor socialiste din Imperiul habsburgic, între 1867—1918 mai cu seamă, are o deosebită importanță istorică și politologică. Într-adevăr, ideile marxiste au fost receptate ușor din Germania în Austria, dar au fost expuse în Imperiul habsburgic impactului unor elemente inexistente sau puțin importante în Germania și în celelalte țări industrializate din Europa occidentală: în speță, interferenței problemelor naționale și sociale și întîrzierii acordării votului universal (în Austria pînă în 1907 iar în Ungaria pînă la sfîrșitul primului război mondial).

Într-un prim studiu, prof. Hans Mommsen, de la Universitatea din Bochum, se ocupă de poziția adoptată de partidul social-democrat din Austria în problema naționalităților, între 1905 1914[1]. Acest partid suferise multiple persecuții, încă de la întemeierea lui, guvernul austriac inspirîndu se din spiritul „legilor scelerate" ale cancelarului von Bismarck și penalizînd grav activitatea anarhistă și socialistă pînă în anul 1890. Încă din 1869, conducatorii partidului socialist de la Viena: Andreas Schen, Johann Most și Pabst au fost arestați și condamnați la cinci ani de închisoare, pentru a fi însă amnistiați după

[1] *Otto Bauer, Karl Renner und die sozialdemokratische Nationalitäten-politik in Österreich, von 1905 bis 1914*, p. 3—31.

www.dacoromanica.ro

cîteva luni de detenție. Criza economică din 1873 va agrava considerabil starea clasei muncitoare și va prilejui scindarea partidului social-democrat, prin apariția unei aripe radicale mai dinamice. După îndelungate strădanii, liderul socialist Viktor Adler a izbutit, între 1886—1888, să redea unitatea partidului social-democrat austriac, devenit un *Gesamtpartei*, la Congresul de la Hainfeld (1888). Partidul astfel unificat a participat la toate congresele Internaționalei a II-a, începînd cu cel de la Paris (1889), în care, după cum se știe, s-a hotărît celebrarea pretutindeni a zilei de 1 mai.

Încă de la început, partidul unificat cuprindea elemente aparținînd tuturor naționalităților conlocuitoare în Cisleithania (germani, sloveni, croați, sîrbi, polonezi și cehi). Partidul a depus mari strădanii pentru a face educația politică a maselor, indiferent de apartenența națională a acestora, și, printr-o tactică energică și abilă, a izbutit să determine în 1907 guvernul imperial al Cislethaniei să acorde sufragiul universal. În prima alegere sub acest sufragiu, partidul social-democrat austriac a obținut 1 042 000 voturi și 87 deputați, în frunte cu intelectuali reputați ca Otto Bauer, Rudolf Hilferding, Karl Renner, Max Adler și Gustav Eckstein.

Între 1905—1908 s-au petrecut însă grave evenimente interne și externe care au silit imperativ conducerea P.S.D. austriac să ia poziție în problemele sociale și naționale. Anume, revoluția muncitorească din Rusia (1905), care a profilat posibilitatea triumfului politic al socialismului și anexarea oficială de către guvernul imperial austriac a Bosniei și Herțegovinei (1908), anexare care a încordat atît relațiile internaționale ale Austro-Ungariei, cît și tensiunile lăuntrice ale naționalităților.

Pînă la acea dată, atitudinea conducerii P.S.D. austriac în problema naționalităților fusese destul de șovăitoare, chiar reticentă. Astfel, Karl Renner — viitorul cancelar al Austriei, după primul război mondial (1919—1920) și Otto Bauer, fostul secretar al lui Viktor Adler (și viitor ministru de externe al Republicii austriace) preconizau o soluție „austro-marxistă" urmarind restrîngerea acutei problematici a naționalităților conlocuitoare și a veleităților lor îndreptățite de autonomie la un minimum de autonomie exclusiv culturală, folclorică. Partidul social-democrat austriac a luat, este drept, poziție împotriva anexarii Bosniei și Herțegovinei, în 1908. Dar conflictul ideologic dintre Viktor Adler și Karl Kautsky, pe de-o parte, și Karl Renner și Otto Bauer, pe de alta, mai cu seamă în spinoasa problemă a naționalităților, a avut ca urmare scindarea partidului social-democrat cu prilejul congresului de la Brünn (13—14 mai 1911), clivajul producîndu-se tocmai pe problema naționalităților prin constituirea unui partid socialist ceh autonom, fenomen care devenise previzibil încă de la Congresul Internaționalei socialiste de la Copenhaga, în toamna anului 1910. Refuzînd să accepte teza leninistă a autodeterminării naționalităților, pînă la secesiunea totală față de statul habsburgic, Karl Renner și Otto Bauer vor preconiza o formulă de stat federal austriac — asemănătoare celei susținute de Aurel C. Popovici în cunoscuta sa lucrare *Die Vereinigte Staaten von Grossösterreich* (Leipzig, 1906)[2] — iar în decursul primului război mondial, Karl Renner va accepta în mare măsură teza integrării Europei centrale, susținută de Friedrich Naumann în celebra lui lucrare *Mitteleuropa*, apărută în 1916 și difuzată în numeroase ediții cu un succes de public răsunător.

★

Problematica austro-marxismului, astfel cum s-a reflectat în gîndirea și practica partidului socialist iugoslav, pînă la izbucnirea primului război mondial, este analizată de profesorii J. Prunk și F. Rozman, de la Universitatea din Ljubliana [3]. În speță, începînd mai ales cu anul 1906, a început să activeze, în ținuturile sudice ale Imperiului austriac (Craina, Görz, Stiria de sud, Triest și întreaga coastă dalmată), un partid socialist iugoslav cunoscut sub numele de *Jugoslavanska socialdemokratska stranka*. Mult influențat inițial de ideile panslaviste și democratice ale profesorului Thomas Garrigue Masaryk, ca și de cele ale scriitorului Ivan Cankar, acest partid milita, mai ales din anul 1908 — cînd s-a produs criza anexiunii Bosniei și Herzegovinei la Imperiul habsburgic — pentru o federalizare politică a tuturor ținuturilor și statelor slavilor de sud: Croația, Slovenia, Craina, Dalmația, Istria, Serbia și chiar Bulgaria. Această concepție a venit in conflict tot mai virulent cu imperialismul germanic și cu cel italian, interferența avînd loc mai cu seamă în ținuturile adriatice. În același timp, mai cu seamă între anii 1910 și 1912, partidul socialist iugoslav își va formula rezervele față de tezele autonome ale socialiștilor cehi și se va orienta tot mai mult în sensul

[2] De notat aprecierile pozitive făcute de Aurel C. Popovici, în opera lui capitală, asupra ideilor lui Karl Renner, idei susținute în diferite lucrări publicate sub nume propriu sau sub pseudonim (Rudolf Springer).

[3] *Austromarxistische Konzeption des JSDS bei der Lösung der slowenische Nationalitäten Frage*, p. 31—42.

www.dacoromanica.ro

tendințelor centralizatoare ale partidului social-democrat austriac.

★

Evoluția partidului social-democrat croat, în contextul crizei dualismului austriac, este analizată de prof. Elsa Tomać, de la Universitatea din Zagreb [4]. Studiul începe cu o analiză a structurilor sociale ale regatului Croației, asociat, după cum se știe, regatului Ungariei, ultima oară în virtutea *Ausgleich*-ului *ad hoc* încheiat în anul 1868. Ca urmare a acestui compromis, interesele Croației au fost legate tot mai strîns, pînă la înăbușire, de cele ale clasei conducătoare maghiare. Apăsătoarele cîrmuiri ale banilor Khuen-Hedervàry și B. de Kallay, care au ținut mai bine de un sfert de veac, au avut drept urmare frînarea considerabilă a progreselor economice, politice și social-culturale ale poporului croat. Astfel, în anul 1910, 78,36% din populația Croației se afla încă în mediul rural și numai 9,56 % în sectorul secundar. 70 % din țăranii cultivatori dispuneau de loturi sub 10 jugăre. Socialiștii croați activau în cadrul partidului social-democrat unitar din Austria, dar au izbutit să exercite o influență tot mai puternică asupra muncitorimii croate, ridicîndu-i nivelul politic, cultural și profesional. În același timp, socialiștii croați au contribuit la succesul coaliției electorale sîrbo-croate din cadrul alegerilor din 1905 și au militat pentru obținerea dreptului de vot universal și în Transleithania, mai ales după ce acest drept a fost acordat de împărat popoarelor din Cisleithania. Luînd în discuție tezele federaliste susținute de Karl Renner și Otto Bauer, liderii socialiști croați, mai cu seamă J. Demetrović, au supus austro-marxismul unei critici de profunzime și au pretins reorganizarea ansamblului partidului social-democrat din imperiu și dinamizarea revendicărilor sale, atît pe plan social cît și în problematica naționalităților.

★

Atitudinea socialiștilor polonezi față de marile probleme puse Imperiului austriac pe toate planurile, între 1867—1918, a fost mult mai nuanțată, cum arată analiza prof. Walentyne Najdus de la Universitatea din Varșovia [5]. Aceasta se datorește unor multiple cauze istorice, politice și culturale. În speță, frîntura din trupul fostei Republici regale poloneze — destrămată în 1795 și apoi în 1814 — care revenise monarhiei habsburgice (Galiția și Cracovia, anexată în 1846) constituia, cu 78 500 km², ceva mai mult de un sfert (26 %) din teritoriul Cisleithaniei, după *Ausgleich*-ul din 1867; iar populația ei sporea vertiginos, trecînd de la 6 milioane în 1880 la 8 milioane în 1910 (102 locuitori per km²). Spre deosebire de multe alte ținuturi ale Imperiului habsburgic, Galiția, sau, mai exact, locuitorii ei polonezi de religie catolică, mai cu osebire marea nobilime și chiar șleahta, s-au bucurat în permanență de toată solicitudinea guvernului imperial, în toate domeniile: politic și cultural, social, economic și confesional. Dar de această solicitudine paternă beneficiau aproape numai nobilii de rang înalt, așa numiții *nati et possessionati*, posesori de latifundii și avînd descătușe toate ușile la curtea din Viena, în ministere și Reichsrath.

Această poziție privilegiată a nobilimii poloneze în cadrul Imperiului habsburgic este atestată de toți istoricii acestui imperiu (Seton-Watson, Wickham Steed, Louis Léger, Louis Eisenmann, Robert Kann etc). În perioada *Ausgleich*-ului, Austria a avut doi președinți de consiliu polonezi (contele Agenor Goluchowski și contele Kazimierz Badeni), un ministru comun al Afacerilor Străine (contele Goluchowski Jr., între 1895—1906) și atît de numeroși miniștri comuni ai Tezaurului de naționalitate poloneză (prin care cavalerul von Biliński) încît s-a putut afirma că ministerul respectiv devenise o funcție pur poloneză în cadrul monarhiei. Viceregii Galiției erau de obicei aleși de împărat din sînul marii nobilimi poloneze (contele Andrzej Potocki, prințul Eustachy Sangiuzko etc.) sau chiar dintre intelectualii polonezi (istoricul Michał Bobrzyński între 1908—1913, apoi Witold Korytowski).

Conducerea mixtă, austro-poloneză, a Galiției, nu a dat însă roade prea temeinice pe tărîmul social și economic. Între 1882—1912 se constată astfel, statistic, o reducere a procentului suprafețelor peste 500 de ha de la 43 % la 34% din totalul solului cultivabil, dar mai cu seamă pe seama proprietății mijlocii, latifundiile sporind în dauna acesteia. În 1902, 42 % din loturile agrare erau sub 2 ha, iar 36,5 % între 2—5 ha. Sporul demografic nu putea fi absorbit de o industrie insuficient de dezvoltată, cu toată existența unor importante zăcăminte de petrol și de sare, a unei industrii textile temeinice și a completării rețelei feroviare între 1850—1880. Această situație de subdezvoltare cronică a prilejuit numeroase insurecții agrare și „greve ale recoltei", mai ales între 1902—1906; precum și

[4] *Din Sozialdemokratische Partei in Kroatien und die Krise des Dualismus Österreich-Ungarns, vom Jahre 1903 bis zum I. Weltkrieg*, p. 43—65.

[5] *The Relation of the Polish Social-Democrats from Galicia to the Habsburg Empire and the Austrian Social-Democratic Workers Partei*, p. 66—93.

www.dacoromanica.ro

masive emigrări spre Europa occidentală industrializată și spre Statele Unite.

Dezvoltarea industriei galițiene a făcut ca numărul muncitorilor industriali să sporească de la 181 500 în 1902 la 301 500 în 1912, ceea ce a îngăduit dezvoltarea unui partid socialist galițian (Polskie *stronnictwo Ludowe)* de factură firesc multinațională [6] și dispunînd de mai multe periodice, printre care cel mai important s-a dovedit a fi *Praca* (Munca), redactată între 1878 1892 de tipograful Józef Daniluk, fost insurgent din 1863, cu colaborarea cunoscutului scriitor Ivan Franko. Dar socialismul întîlnea în ținuturile poloneze aceleași spinoase probleme naționale ca în ansamblul Imperiului habsburgic. În speță, națiunea polonză era împărțită între trei stăpîniri imperialiste și, în plus, coexista teritorial cu alte naționalități, în speță cu rutenii. În fostul regat al Poloniei se constituise încă din 1878 organizația socialistă denumită *Proletariat*, condusă de Ludowik Waryński, S. Mendelsohn, S. Dickstein și Kounitzki, care făcuse parte din Comitetul executiv al organizației conspirative *Narodnaïa Volia*. În 1892 se întemeiase tot acolo partidul socialist polonez, cu un program în care ideia socială era asociată ideii unității naționale. Tot în 1878 luase ființă un partid socialist la Cracovia și din 1883 înainte el a început să se implanteze în toată Galiția occidentală, mai ales după ce, la 1 august 1890, a expirat legislația austriacă copiată, după cum am văzut, după „legile scelerate" bismarckiene — prin care se puneau opreliști activității socialiste.

După nenumărate discuții, care au prilejuit venirea lui Ludowik Waryński la Lwów, pentru stabilirea unor linii comune de organizare și propagandă socialistă, socialiștii din Galiția au inițiat o colaborare pe două fronturi, începînd cu anul 1892: cu socialiștii austrieci, pentru impulsionarea revendicărilor sociale și desfășurarea activității solidare a clasei muncitoare europene prin participarea la Congresele muncitorești de la Bruxelles (1891), Zurich (1893), Londra (1896), Paris (1900), Amsterdam (1904) Stuttgart (1907), Copenhaga (1910) și Basel (1912); cu formațiunile socialiste din celelalte ținuturi poloneze, pentru afirmarea programului de unitate națională. În acest din urmă context au acționat mai cu seamă Daszyński, încă din anul 1901, și apoi Józef Pilsudski și Marian Bielecki, care, după revoluția rusă din 1905, cînd s-a profilat posibilitatea unei eliberări naționale pentru poporul polonez, au întemeiat organizația de luptă *Bojowa PPS*, opusă organizației P.P.S.D. (Partidul Social-Democrat Polonez) a cărei conducere ezitase în problema tacticii de luptă.

*

Cel din urmă studiu privind problematica evoluției socialismului în cadrul Imperiului habsburgic a fost întocmit de profesorul Enver Redzić, de la Universitatea din Sarajevo, și tratează despre atitudinea partidului social-democrat austriac în problema anexării Bosniei și Herzegovinei [7].

Încă din anul 1878, cînd diplomația contelui Andrássy a izbutit să obțină de la marile puteri europene, întrunite în Congresul de la Berlin, îndreptățirea ocupării militare a celor două provincii otomane, partidul social-democrat austriac și presa controlată de el au protestat împotriva unei asemenea acțiuni tipic imperialiste. Ocupația militară a celor două provincii s-a dovedit a nu fi o simplă plimbare, de executat cu un batalion, cum se grăbise să afirme propaganda oficială. A fost nevoie de un întreg corp de armată și de lupte sîngeroase, costul financiar al ocupației grevînd bugetul imperial cu peste 135 milioane de florini. Rezistența eroică a bosniecilor, în munți, a fost asemuită de organul *Der Sozialist*, cu epopeea Tirolului împotriva lui Napoleon, în 1809. După congresul de la Hainfeld (1888) în care s-a restabilit unitatea mișcării socialiste austriece, problema națională a trecut pe primul plan al preocupărilor socialiștilor din imperiu și, la Congresul de la Brno (1900), s-au produs unele sciziuni doctrinare și organizatorice pe această temă. După ce contele Aehrenthal a determinat semnarea decretului imperial din 5 octombrie 1908 prin care se anexa la imperiu Bosnia și Herzegovina, a urmat, la 10 octombrie, declarația oficială a liderului social-democrat austriac Pittoni, conform căreia „dreptul de autodeterminare a popoarelor este condiționat de posibilitatea democratizării statului respectiv"[8], afirmație nuanțată și ambiguă care putea prilejui numeroase interpretări. Alți lideri social-democrați, ca Viktor Adler, Namić și Daszyński, au protestat totuși împotriva anexiunii, în luna decembrie 1908, în Parlamentul de la Viena, unde P.S.D. dispunea, cum am văzut, de 87 mandate. Este totuși, neîndoielnic

[6] După recensămîntul din 1912, de pildă, 46 % din ansamblul muncitorilor din Galiția erau polonezi (65 % în sectorul industrial), 43 % erau ucraineni (9 %) și 11 %, respectiv 20 % evrei.

[7] *Die österreichische Sozial-Demokratie und die Frage Bosniens und der Herzegowina*, p. 91—119.

[8] *Das Selbststimmungsrecht der Völker ist nur unter der Bedingung der Demokratisation der Staates möglich, op. cit.*, p. 117.

www.dacoromanica.ro

consideră autorul, că brutala anexiune a celor două provincii iugoslave, urmată de evenimentele balcanice din 1912—1913, n-a făcut decît să ascută revendicările naționale și a pus social-democrației austriace grave probleme.

★

În cadrul capitolului consacrat istoriei sociale a Poloniei în secolul trecut, cunoscutul istoric polonez Ștefan Kieniwics se ocupă de problema fundamentală a intelectualității poloneze și de rolul ei politic în acel secol [9]. Folosind abundenta bibliografie consacrată recent acestei probleme [10], autorul pornește de la definiția dată de Oxford English Dictionary (ed. 1920) după care „inteligența" ar constitui o clasă de oameni de educație superioară și susceptibili de a constitui opinia publică într-o țară[11]. Există numeroase alte definiții, printre care unele insistă asupra caracterului specific „inteligenției", anume, imposibilitatea ei legală de a influența direct acțiunea guvernelor monarhice. Așa se explică împrejurarea că termenul a putut fi aplicat mai ales intelectualității Rusiei țariste, începînd în anul 1866. Autorul revendică însă prioritatea folosirii termenului pentru națiunea sa, întrucît îl găsește folosit prima oară de profesorul Karol Libelt, cunoscutul educator polonez din Poznania prusiană, într-un eseu publicat în 1844 și consacrat iubirii de patrie. Este evident că, sub rigida cîrmuire a junkerilor și administratorilor prusieni, intelectualitatea polonă nu avea nici o posibilitate de a înriuri activitatea guvernamentală, astfel încît era silită să acționeze ca „inteligențe" [12].

În afara acestui caracter pur veleitar, care silea orice „inteligență" să plutească la suprafața unor popoare subjugate, fără a le putea înriuri existența altfel decît printr-o activitate intelectuală platonică și veleitară, profesorul Kieniewicz scoate în relief încă două note specifice și anume: nonapartenența la clasele privilegiate și refuzul existenței confortabile burgheze. El însuși arată totuși că, în toate țările Europei răsăritene în care a existat o mică nobilime, „intelligentsia" s-a recrutat precumpănitor din această clasă (cazul Rusiei, al Poloniei și al Ungariei).

Semnificativ este însă faptul că, pe timpul domniei celui din urmă rege al Poloniei, Stanislaw Poniatowski (1764—1793), politica de implantare în Polonia încă unitară a ideilor, instituțiilor și practicilor moderne europene a silit conducerea de stat să facă apel la experți și specialiști care nu făceau parte cu toții din marea sau mica nobilime (șleahta). Noua pătură socială a „intelligentsiei" poloneze, indiferent de originea de clasă, a constituit, așa cum a arătat B. Lesnodorski în cunoscuta lui lucrare, *Les Jacobins polonais* (1965), armătura partidului național revoluționar, între 1789—1795; iar ulterior, în cadrul formației napoleoniene a Marelui-Ducat al Varșoviei (1807—1813), s-a strîns în jurul principelui-mareșal Jozef Poniatovski și a contribuit la introducerea și aplicarea reformelor sociale de inspirație revoluționară franceză, culminînd cu egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legii.

Recensămîntul din 1810 consemna existența, în Marele-Ducat al Varșoviei, a circa 10 000 de înalți funcționari și de membri ai profesiunilor liberale. În 1827, în regatul Poloniei, supus țarului, pe lîngă 3 808 preoți erau și 1 756 liber profesioniști, 235 de chirurgi, 169 de medici, 64 de actori și 46 de arhitecți. Insurecția națională a fost dezlănțuită la 29 noiembrie 1830 de cadeții din garnizoana Varșoviei și de studenții Universității din Varșovia (înființată de țarul Alexandru I în 1816 și frecventată atunci de peste 2 000 de studenți), dar cadrele de conducere a mișcării insurecționale făceau parte din *intelligentsia*, ca și cei peste 10 000 de emigranți care, în urma înăbușirii insurecției prin forța militară, au continuat activitatea națională din centrele de migrație din Franța, Marea Britanie, Belgia și Elveția și au contribuit la pregătirea și dezlănțuirea noii insurecții naționale din 1863.

După eșecul acestei insurecții, viața politică a Poloniei de sub obîrduirea țarilor s-a împărțit între mai multe partide, partidul național-democrat grupînd mai ales burghezia avută, în vreme ce muncitorimea se grupa începînd cu anul 1881 într-un partid marxist *(Proletariat)*, iar din 1905 înainte un partid populist nou înființat încerca să atragă în rîndurile lui țărănimea poloneză. În același timp se formulau tot mai acut revendicările naționale, în sînul tuturor partidelor, inclusiv în sînul formației poloneze *(Kolo)* reprezentate înce-

[9] *The Polish Intelligentsia in the Nineteenth Century*, p. 121—134.

[10] Printre care lucrarea fundamentală a lui O. W. Müller, *Intelligencija. Untersuchungen zur Geschichte eines politischen Schlagwortes*, Frankfurt am Mein, 1971.

[11] „A class consisting of the educated portion of the population and regarded as capable of forming public opinion".

[12] Investigația istorică și sociologică are la îndemînă, în această privință, un îndelungat și semnificativ experiment retrospectiv și anume evoluția poziției sociale și atitudinii critice a intelectualității franceze, între 1661—1789. Inițial angajată într-o acțiune turiferară a monarhiei, cu Bossuet, Boileau și chiar Racine, această intelectualitate a parcurs toate etapele emancipării și frondei.

www.dacoromanica.ro

pînd cu anul 1906 în Duma imperială de la Petersburg.

★

Problematica structurilor sociale din cadrul regatului Poloniei, între 1832—1863, este reluată de prof. Janina Laskiewicz, de la Universitatea din Varşovia [13]. Moştenirea medievală a celor trei „stări" tradiţionale (clerul, nobilimea şi starea a treia) suferise, încă din secolele XVII-XVIII, un proces de diferenţiere, prin întărirea influenţei şi prestigiului marii nobilimi latifundiare şi sărăcirea micii nobilimi a şleahticilor, care reprezenta încă circa 5% din populaţia Poloniei [14]. În Polonia supusă ţarului, populaţia a sporit de la 3 334 000 în 1819 la 5 milioane în 1863, avînd loc şi un lent proces de urbanizare (24% în 1863) şi de alfabetizare (19 % în acelaşi an). Constituţia napoleoniană din 1807, prin care se statornicea deplina egalitate a tuturor cetăţenilor Marelui-Ducat al Varşoviei înaintea legii, a fost modificată prin ucazul din 1836 al ţarului Nicolae I, prin care se căuta reconstituirea legală a stării nobiliare, înzestrate cu privilegii specifice ei. La acea dată existau în regatul Poloniei 25 000 de nobili de prima clasă şi 171 500 de şleahtici săraci, dar cu atît mai aprigi să-şi apere privilegiile şi imunităţile, chiar derizorii, derivînd din *status nascendi*.

Pe de altă parte, procesul de urbanizare s-a făcut în mare măsură, în Polonia supusă ţarului, pe seama elementelor alogene.

După 1863, noile condiţii politice, economice şi culturale vor determina un nou gen de stratificare socială, prin ascensiunea clasei muncitoare industriale, al cărui număr sporise de la 46 000 în 1848 la 80 000 în 1864.

★

În cel dintîi din cele două studii consacrate de istoricii maghiari problematicii mişcărilor naţionale din Europa răsăriteană, profesorul Emil Niederhauser, de la Universitatea din Budapesta, face o complexă analiză structurală şi comparativă, de profil tipologic, a orientărilor programatice, pe plan economic şi social, ale tuturor mişcărilor de renaştere naţională din cadrul Europei de est [15].

Analiza urmăreşte condiţiile în care a avut loc, în fiecare regiune a Europei centrale şi răsăritene, procesul de tranziţie de la feudalism la capitalism, şi ajunge să stabilească două tipuri de evoluţie ideologică şi socio-economică, în funcţie de existenţa sau de lipsa unei pături nobiliare istorice autohtone.

O primă categorie ar cuprinde, după concepţia istoricului maghiar, istoria popoarelor care şi-au putut păstra o nobilime naţională: ruşii, polonezii, maghiarii, croaţii, ca şi românii din ţinuturile supuse sau din principatele dunărene [16]. Într-o a doua categorie ar intra popoarele a căror elită nobiliară conducătoare fusese extirpată prin vicisitudinile cuceririi: cehii, moravii, sîrbii, bulgarii şi grecii, sau care nu avuseseră prilejul să-şi dezvolte o clasă conducătoare nobiliară naţională (slovacii, slovenii etc.). În această a doua categorie, autorul distinge popoarele care au reuşit să-şi reconstituie, sub ocupaţie străină, o pătură naţională conducătoare: grecii (mai ales prin fanarioţi) şi cehii (care, după genocidul impus de Ferdinand al II-lea după victoria lui de la Bielá Hóra şi în contextul implantării unei mari nobilimi de origine germană, şi-au putut constitui o burghezie naţională), de celelalte popoare, emancipate de sub robia străină în secolele XIX şi XX.

În funcţie de tipologia de mai sus, autorul urmăreşte constituirea şi propagarea ideologiilor naţionale politice şi economico-sociale la fiecare popor din Europa centrală şi răsăriteană. El atrage astfel atenţia asupra ideilor şi reformelor sociale şi economice iniţiate de „despotismul luminat" în Rusia şi Austria: emanciparea nobilimii ruse *(dvorianinii)* de obligaţia legală a serviciului către stat, prin ucazul ţarului Petru al III-lea din 18 februarie 1762, menţinut de ţarina Ecaterina a II-a, care a îngăduit nobililor să practice îndeletniciri economice şi comerciale; ideologia cameralistă din Imperiul habsburgic, inspirată de Sonnenfeld şi deviată prin reformele „luministe" ale împăraţilor Iosif al II-lea şi Leopold al II-lea; ideile economico-sociale ale unor János Nagyváthy şi Samuel Tessedik, reluate şi dezvoltate în secolul al XIX-lea de János

[13] *Society in the Kingdom of Poland, 1832—1863*, p. 135—152.

[14] Proporţie care n-a mai fost atinsă decît în Ungaria. În ţările române, comparaţia se poate face numai dacă-i considerăm ca aparţinînd stării nobiliare pe răzeşi şi moşneni, după teoria lui Constantin Giurescu.

[15] *Die wirtschaftliche und soziale Programme der nationalen Wiedergeburtsbewegungen in Osteuropa*, p. 153—176.

[16] Autorul citează, separat, „die Rumänen" şi „die Donaufürstenthumer", ceea ce învederează ideea că e vorba, în prima sintagmă, de românii supuşi imperiilor învecinate. Autorul se referă, fără îndoială, la marile familii boiereşti din Bucovina (Flondor, Grigorcea, Hurmuzachi, Pruncul, Vasilco etc.) recunoscute şi titrate de curtea de la Viena, ca şi la alte familii nobiliare din alte ţinuturi

www.dacoromanica.ro

Balásházy și mai ales de contele Istvan Széchenyi, în Ungaria; și de Nikola Skrleć și contele Janko Draskoviċ, în Croația, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Autorul consacră o pagină și ideologilor români ai progresului social și economic: Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu. Se menționează, de asemenea, acțiunea înnoitoare rezultată de pe urma constituirii ducatului napoleonian al Varșoviei (1807—1813), pentru popoarele din nord-estul Europei; consecințele, pentru intelectualitatea progresistă din Imperiul țarilor, a criticii revoluționare formulate de Radișcev; în sfîrșit, ideile unor reformatori sociali ca Mihaly Táncsics, Ludovit Štur, Jozef Miloslav Hurban, Friedrich-Robert Fählmann și ale principelui polon Ksavery Drucki-Lubecki care, în calitatea sa de ministru de finanțe al Marelui-Ducat al Varșoviei, a luat o serie de măsuri pentru asigurarea prosperității economice a țării sale, fără însă a ține seama suficient de starea țărănimii poloneze.

Dacă, în secolul al XVIII-lea, reformele economico-sociale purtau pecetea protecționismului de stat, mai ales în versiunea cameralistă austriacă, în secolul al XIX-lea a început să prevaleze ideologia economismului clasic inspirat de lucrarea fundamentală a lui Adam Smith. Autorul consideră că o asemenea ideologie este detectabilă în lucrările unor Istvan Szechényi (mai ales în opera sa fundamentală *Hitel* (Creditul), Laslo Szalay, Moricz Lukács, ca și în scrierile economiștilor români Mihail Suțu (a cărui lucrare statistică publicată în 1838 în limba franceză este menționată) și mai ales Dionisie Pop Marțian, autorul primului tratat de economie politică în limba română.

După marea frămîntare revoluționară din 1848, — apreciază autorul — ideile economice și sociale difuzate în țările Europei răsăritene încep să poarte pecetea unui radicalism tot mai revoluționar, evoluția fiind vizibilă în operele unor Belinski și Herzen și, mai cu seamă, în lucrările propagandiștilor socialiști din această întinsă regiune a Europei.

★

Cea din urmă comunicare a volumului se datorește prof. Maria Mayer, de la Universitatea din Budapesta și se ocupă de unele aspecte ale dezvoltării conștiinței naționale a minorității rutene din Ungaria, între 1849—1914 [17].

Locuind un ținut muntos și împădurit, această minoritate nu beneficia de condiții economice favorabile. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu exista aici nici un fel de industrie, iar marea proprietate, între 100 — 1000 ha număra doar 70 de gospodării. Marea efervescență a tuturor naționalităților din Imperiul habsburgic prilejuită de diploma din 20 octombrie 1860 — inspirată împăratului Franz Iosef mai ales de noul său ministru de Interne, contele Agenor Goluchowski, și constituind un fel de federalizare legislativă prin conlucrarea diferitelor diete locale la administrarea imperiului — a avut temeinice repercusiuni și asupra conștiinței naționale a populației rutene. Pînă atunci, cultura acestei populații rămăsese mult influențată de folosirea în continuare a slavonei ca limbă liturgică, ca și de ideile panslaviste incipiente. În climatul nou instaurat de spiritul Diplomei din octombrie, liderul național Adolf Dobrzansky a putut milita pentru întărirea conștiinței naționale și pentru afirmarea poporului său în cadrul monarhiei, cu pretenții de autonomie, în alegerile dietale din 1861 și 1865. Dar devierea spiritului Diplomei din octombrie prin Patenta din 26 februarie 1861 — deviere datorită contelui Schmerling, care continua politica de germanizare a imperiului, preconizată de împăratul Iosif al II-lea, de principele Felix Schwarzenberg și de ministrul Alexander Bach. În speță, în vreme ce repartiția celor 343 de membri ai Camerei deputaților de la Viena — deputați care urmau să fie aleși de dietele locale — se făcea foarte amănunțit pentru ținuturile Austriei propriuzise, stabilindu-se 13 circumscripții diferite (inclusiv ducatul Bucovinei, care avea de ales 5 membri), pentru partea răsăriteană a imperiului, Patenta din februarie recunoștea, cel puțin formal, ficțiunea coroanei sfîntului Ștefan, acordînd dreptul de a trimite deputați la Viena numai celor trei diete existente: a Ungariei (85), a Transilvaniei (20) și a Croației-Sloveniei (9). Slovacii și rutenii erau astfel, practic, lipsiți de posibilitatea participării directe la noua viață parlamentară din capitala Austriei.

Între 1861 — 1867, rutenii, ca și alte popoare din cadrul monarhiei, au luptat împo-

[17] *Some Aspects of the Development of the National Movement amongst the Ruthenes of Hungary (Sub-Carpathian Ruthenes), 1849—1914*, p. 177—191.

www.dacoromanica.ro

triva recrudescenței absolutismului habsburgic, chiar în alianță cu maghiarii. După instituirea *Ausgleich*-ului din 1867 însă, rutenii s-au împărțit, treptat, în două tabere: una apropiată de ideile politice maghiare, și dispusă să beneficieze în măsura posibilului de spiritul — atît de repede violat în practică — al *Legii Naționalităților* din 1868; cealaltă potrivnică politicii maghiare tot mai apăsătoare pentru naționalitățile conlocuitoare. În vreme ce prima tabără va conlucra, începînd cu anul 1895, cu partidul catolic maghiar, înființat atunci sub conducerea contelui Nándor Zichy, cealaltă tabără va fi condusă mai ales de episcopul de Munkacs, Gyula Firczak, instalat în 1891, și de Agoston Vološin. După eșecul tratativelor secrete dintre episcopul de Munkacs și ministrul-prezident maghiar, baronul Deszö Bánnfy, partidul național rutean se va axa pe concepția panslavistă, în vreme ce ziarul „Kelet", organ catolic, își continua propaganda filomaghiară, fără mare succes.

Este regretabil că editorii acestui prim volum de studii consacrate problemelor sociale și politice ale Europei răsăritene n-au făcut apel și la cercetătorii români, pentru a avea o adevărată privire de ansamblu asupra problemelor tratate.

Dan A. Lăzărescu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Gîndirea social-politică antimonarhică şi republicană în România* (antologie, studiu introductiv şi note de Gheorghe Ghimeş), Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, 442 p.

Cercetările asupra gîndirii social-politice antimonarhice şi republicane din România au o veche tradiţie în ţara noastră şi s-au ilustrat, pînă în prezent, prin publicarea unui voluminos şi valoros fond de carte. Printre investigatorii consecvenţi ai subiectului respectiv se află şi profesorul universitar doctor Gheorghe Ghimeş de la Universitatea din Bucureşti, care, înaintea cărţii pe care o recenzăm acum în paginile „Revistei de istorie", a mai publicat, în 1972, o interesantă lucrare intitulată *Ideea de republică la români*.

Meritul principal al autorului lucrării pe care o recenzăm considerăm că se află, în primul rînd, în faptul că a cercetat şi cunoaşte totalitatea materialelor documentare impuse de subiectul dat. Acest merit i-a dat posibilitatea să aducă în atenţia cititorului, cunoscător şi iubitor de istorie şi alte materiale decît cele care erau pînă acum publicate în alte lucrări consacrate temei. Desigur, că la un spaţiu tipografic mai extins, autorul ar fi putut aduce şi mai multe contribuţii în acest sens. Pentru ceea ce a realizat însă în această nouă lucrare a sa, încercăm sentimentul satisfacţiei şi nu-i putem saluta cartea decît ca pe o nouă contribuţie reală la aprofundarea cunoaşterii unei atît de importante problematici.

După o *Notă asupra ediţiei*, lucrarea înfăţişează, într-un amplu *Studiu introductiv* (cuprinzînd 45 de pagini) un istoric al apariţiei şi dezvoltării gîndirii social-politice şi antimonarhice din România. Urmează apoi antologia propriu-zisă, structurată pe următoarele capitole: I. „Începuturile gîndirii antimonarhice şi republicane din orînduirea feudală"; II. „Afirmarea ideii republicane în condiţiile apariţiei şi dezvoltării capitalismului"; III. „Republica socială — deziderat major al mişcării muncitoreşti şi socialiste din România"; IV. „Partidul Comunist Român — promotor al luptei pentru înfăptuirea Republicii Socialiste". În ultima parte a cărţii se află înseriate cîteva adnotări foarte utile.

În plan cronologic, materialul antologic se deschide cu un fragment din *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir şi se încheie cu un text memorabil al doctorului Petru Groza datat la 30 decembrie 1948 cu ocazia serbării unui an de la proclamarea Republicii. Inutil să comentăm pe larg faptul că, într-un asemenea interval istoric, multiple evenimente social-politice au impus în hronicul de aur al ţării noi şi noi expresii ale gîndirii antimonarhice şi republicane a poporului român.

Între purtătorii de drapel ai luptei antimonarhice şi republicane din România, autorul cărţii reţine — împreună cu creaţia lor — în prima parte a antologiei pe: Dimitrie Cantemir, Ion Budai-Deleanu, Dimitrie D. Sturza; în cea de-a doua, pe: Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuţiu, C.A. Rosetti, Cezar Boliac, Radu Rosetti, Ion Heliade-Rădulescu, Gheorghe Mîrzescu, Gheorghe Panu, Alexandru V. Beldiman, C.A. Filitis, Eduard Dioghenide, Grigore Ventura, Alexandru Rădulescu, Ioan H. Roman; în cea de-a treia, pe: Constantin Mille, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Anton Bacalbaşa, Constantin C. Bacalbaşa, V. G. Morţun, Mihai G. Bujor, N. I. Philippide, N. D. Cocea, Tudor Arghezi, P. Constantinescu-Iaşi, Alecu Constantinescu; în cea de-a patra, pe: I. Podpolnicu, Lucreţiu Pătrăşcanu şi dr. Petru Groza.

În afara poziţiilor exprimate sub autoritatea unor asemenea semnături, Gheorghe Ghimeş a inclus în antologie o selecţie de documente foarte interesante, avînd proveniente diferite, dar ca unică linie mediană exprimarea unor profunde sentimente antimonarhice, republicane. Cititorul interesat va putea găsi aici, pe firul timpului, exprimate în maniere extrem de convingătoare sentimentele care au înaripat spirite de excepţie ale poporului nostru, oameni ce s-au dovedit capabili să însufleţească, potrivit cu sensul gîndirii lor, acţiunea practică a maselor largi participante la lupta pentru republică în România.

Parcurgînd întreaga lucrare, cititorul va putea înţelege cu toată claritatea ceea ce Gheor-

www.dacoromanica.ro

ghe Gihmeș subliniază în *Cuvîntul introductiv*[1] și anume că, „în România, ideea de republică are rădăcini adînci atît în formele de existență materială și de organizare statală a societății românești, cît și în formele de manifestare a vieții spirituale. Ea își găsește geneza în vechile și bogatele obiceiuri și tradiții democratice strămoșești și se coroborează cu întreaga istorie a poporului român, cu lupta sa legendară pentru păstrarea ființei naționale, pentru libertate și independență.

Determinată de realitățile economice, sociale, politice și spirituale românești, ideea de republică s-a format și dezvoltat și sub influența factorilor externi, a ideilor înaintate ale epocii respective, care, sub o formă sau alta, au fost preluate și adaptate condițiilor social-istorice ale poporului român, năzuințelor sale de progres social".

Pe baza unor asemenea aprecieri — ce constituie în același timp convingerea autorului cărții — în *Cuvîntul introductiv* se realizează de fapt o adevărată dezbatere a unor probleme fundamentale de istorie românească, ceea ce conferă acestei părți a cărții un autentic caracter de *studiu*, Gheorghe Ghimeș dovedindu-se un foarte bun cunoscător al problemei.

În cuprinsul acestui valoros studiu sînt presărate — la capătul unor analize demne de a fi semnalate — concluzii foarte interesante, precum ar fi următoarele: „în toate provinciile românești, în epoca de sfîrșit a feudalismului, care, pentru români, ca și pentru alte popoare asuprite, a fost și epoca împlinirii aspirațiilor naționale, gîndirea înaintată, progresistă din țara noastră, ca și ecoul revoluției franceze, a contribuit la răspîndirea ideii republicane, ca cerință a progresului social, a aspirațiilor maselor spre eliberarea socială și națională, spre înfăptuirea unui regim democrat" (p. 20—21); „revoluția burghezo-democratică de la 1848 marchează o nouă etapă, superioară, în afirmarea ideii de republică. În timpul și după revoluția pașoptistă, gîndirea social-politică și acțiunea practică revoluționară republicană au cunoscut o amploare și o valoare calitativ deosebită" (p. 21); „Primii ani ai domniei lui Carol au fost marcați de numeroase momente ale luptei împotriva instaurării dinastiei străine, desfășurate în forme și modalități diferite, de la tribuna parlamentară pînă la acțiuni de stradă, demonstrații și atacuri directe împotriva regelui" (p. 29); „Formarea și dezvoltarea clasei muncitoare — forța cea mai înaintată a societății românești, purtătoare consecventă a idealurilor de progres, de eliberare socială și națională a poporului român — a marcat o treaptă nouă, calitativ superioară în afirmarea gîndirii social-politice republicane în România" (p. 32); „Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană de la începutul secolului nostru, ca și din perioada anterioară, nu trebuie înțeleasă ca decurgînd lin și fără sinuozități" (p. 43); odată cu crearea sa, „Partidul Comunist Român, consecvent poziției sale republicane, urmărea cu atenție desfășurarea evenimentelor, legate de criza dinastică, demasca politica filomonarhică și antipopulară a partidelor burgheze, avertiza opinia publică asupra pericolului ce-l reprezenta „carlismul" pentru democrație" (p. 45); „Perioada cuprinsă între actul insurecțional și momentul proclamării Republicii s-a caracterizat prin ofensiva neîntreruptă a forțelor revoluționare, conduse de partidul comunist, care au determinat cursul evenimentelor în direcția înfăptuirii obiectivelor revoluției democrat-populare și ale trecerii la revoluția și construcția socialistă" (p. 51).

Esența cărții lui Gheorghe Ghimeș, judecățile de valoare emise de-a lungul analizei istorice pe care o întreprinde se regăsesc la cel mai înalt grad de generalizare, de substanțializare teoretică în aprecierea pe care o făcea în termenii următori tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru, președintele României socialiste: „Ca rezultat al procesului dezvoltării istorice, a luptei revoluționare a maselor populare conduse de partid, la 30 decembrie 1947, poporul român și-a luat soarta în propriile mîini instaurînd Republica Populară Română, patria tuturor celor ce muncesc cu brațele și cu mintea de la orașe și sate...! Crearea republicii constituie, deci, o încununare a luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român, de forțele sale înaintate, pentru eliberarea națională și socială, pentru neatîrnare, progres social și o viață mai bună"[2].

Valorosul *Studiu introductiv* realizat de Gheorghe Ghimeș reține în încheiere cîteva concluzii pe care le socotesc demne de a figura în contextul acestei prezentări. Mai întîi de toate se afirmă că republica instaurată la 30 decembrie 1947 și-n devenirea ei Republica Socialistă România — „a dat viață și-a depășit cu mult năzuințele înaintașilor pentru libertate, dreptate și progres social. În anii republicii, poporul român a devenit pentru prima oară singur și întru totul stăpîn pe destinele sale. Republica Socialistă a ridicat pe o treaptă nouă, superioară, concepția

[1] *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană din România*, Edit. științifică și enciclopedică București, 1979, p. 10. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi făcute în text.

[2] Nicolae Ceaușescu: *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată celei de-a XXV-a aniversări a proclamării Republicii*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Edit. politică, București, 1973, p. 957—958.

www.dacoromanica.ro

înaintaşilor despre „domnia democraţiei", căreia i-a dat un conţinut mai bogat şi, ceea ce este esenţial, a asigurat realizarea ei în fapt, în mod autentic şi consecvent, în toate domeniile vieţii sociale" (p. 53).

Este bine cunoscut faptul că, sub falduriile tricolore ale republicii, sub conducerea Partidului Comunist Român, poporul nostru a străbătut o întreagă epocă istorică. De la o ţară cu o industrie slabă în care monopolurile imperialiste deţineau poziţii dominante, cu o agricultură înapoiată în care continuau să existe rămăşiţe ale relaţiilor feudale — la ţara socialistă de astăzi, cu o industrie şi o agricultură în plină dezvoltare; de la regimul de opresiune exercitată de clasele exploatatoare la Republica Socialistă România — patria celor ce muncesc de la oraşe şi sate.

„Instaurarea Republicii la 30 decembrie 1947 şi drumul glorios parcurs de atunci — apreciază Gheorghe Ghimeş în cartea sa —, evidenţiază cu putere valoarea bogatelor tradiţii republicane din gîndirea social-politică din ţara noastră. Realităţile economice, sociale, politice şi spirituale din contemporaneitatea Republicii Socialiste România întruchipează încununarea celor mai înalte năzuinţe ale înaintaşilor, a celor mai profunde idealuri democratice şi socialiste ale precursorilor. Republica socialistă este vatra străbună a împlinirilor noastre socialiste, cadrul social, politic şi naţional al dezvoltării patriei pe calea civilizaţiei socialiste şi comuniste" (p. 53).

★

Oprindu-ne aici cu însemnările noastre pe marginea valoroasei lucrări realizate de prof. univ. dr. Gheorghe Ghimeş şi recomandînd-o cu căldură spre lectură cunoscătorilor şi iubitorilor de istorie, exprimăm satisfacţia de a ne întîlni cu o nouă realizare de preţ a istoriografiei noastre, cu o carte autentică de istorie în prezenta căreia reflecţia pătrunzătoare a cititorului său se impune, în chip necesar, atît asupra unor vremuri mai îndepărtate cît şi mai apropiate de noi.

Citind această carte, oricine va putea pătrunde mai mult în adîncimea firii poporului român, îi va putea înţelege convingerile republicane nestrămutate — din adîncimea timpului şi pînă azi şi va fi, cu întreaga fiinţă, alături de dr. Petru Groza care spunea, cu profunde înţelesuri, într-o împrejurare: *Ultimul meu rege a fost Decebal. De atunci am devenit republican.*

Gh. I. Ioniţă

APOSTOL STAN, *Renaşterea armatei naţionale*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 265 p.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui următor, ca urmare a procesului general reformator de degajare a ţărilor române de perimatele structuri feudale şi de scoatere a lor de sub dominaţia străină, reorganizarea oştirilor pămîntene şi aşezarea lor pe baze moderne devenise o necesitate obiectivă. După o perioadă în care rolul armatei a fost mult diminuat, lupta pentru reorganizarea pe principii noi, corespunzătoare cerinţelor epocii şi aspiraţiilor poporului român s-a impus ca una din cele mai importante, noua oştire constituind chezăşia realizării, mai devreme sau mai tîrziu, a visului de veacuri: unitatea şi independenţa. În acest context, reorganizarea noii instituţii militare nu ne apare ca un eveniment singular, ci un firesc moment în lungul drum al dezvoltării istoriei poporului român, o continuare firească a „oastei celei mari" şi un preludiu al armatei populare.

Acestea sînt, dealtfel, şi concluziile la care a ajuns Apostol Stan în urma unor minuţioase cercetări, expuse în lucrarea intitulată atît de sugestiv *Renaşterea armatei naţionale* — lucrare aşteptată cu justificat interes atît de specialişti, cît şi de publicul iubitor de istorie, astăzi tot mai numeros. Ordonîndu-şi materialul în opt capitole, Apostol Stan, în lucrarea care face obiectul atenţiei noastre, acoperă o parte însemnată din istoria armatei române—, de la începutul epocii fanariote şi pînă în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea — perioadă mai puţin cercetată şi care nu şi-a găsit încă o aprofundare pe măsură; şi din acest punct de vedere, contribuţia lui Apostol Stan ni se pare deosebit de meritorie.

Astfel, în primul capitol al lucrării — „Renaşterea unor nuclee de oştire naţională" (p. 17—28) — , autorul se opreşte îndeosebi asupra pandurilor, „elementul principal al armatei nepermanente care a constituit nucleul de bază al miliţiei naţionale renăscută în 1830" (p. 17). Apostol Stan, dispunînd de o informaţie bogată, analizează, deseori pînă la amănunt, tot ceea ce este legat de această categorie militară: etimologia şi vechimea termenului pandur, organizarea şi rolul militar al pandurilor, modul de recrutare etc.

Un spaţiu deosebit de amplu — capitolul al II-lea: „Oastea românească de voluntari şi prima breşă în regimul dominaţiei otomane" (p. 29—52) şi al III-lea: „Nuclee de oştire românească disputate de Turcia, Rusia şi Austria" (p. 53—78) — este afectat războaielor ruso-turce şi ruso-austro-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi a participării unităţilor militare româneşti — dovadă

www.dacoromanica.ro

elocventă a existenței, atît în Moldova, cît și în Țara Românească a unor formațiuni armate, care arătau că „deși nu dispuneau de o armată națională, prin potențialul uman și, mai ales, prin voința ardentă de a se elibera de sub dominația turcească, românii puteau deveni oricînd o forță capabilă, într-o conjunctură favorabilă, să izbească cu succes în edificiul Imperiului otoman" (p. 29 30). Pe această linie se înscriu acțiunile întreprinse de unitățile de voluntari atît în timpul războiului ruso-turc dintre 1768—1774, cît și a războiului ruso-austro-turc dintre 1787—1792 pe care Apostol Stan le analizează în profunzime, oprindu-se îndeosebi asupra modului de organizare și de acțiune a pandurilor, care, după autor, ar fi avut rolul preponderent în cadrul unităților de voluntari, în special în cel de-al doilea război.

„Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor constituie răstimpul în care se maturizează o serie de procese social-politice și se consolidează acei factori care făceau imperioasă renașterea armatei naționale" (p. 79) afirmă autorul în deschiderea celui de-al IV-lea capitol al lucrării, consacrat „Luptei împotriva bandelor prădalnice de turci din serhaturile dunărene" (p. 79—100). Pornind de la ideea potrivit căreia „dacă în timpul războaielor ruso-austro-turce purtate pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pe teritoriul Principatelor Române renașterea unor nuclee ale armatei naționale fusese dictată îndeosebi de conjunctura externă favorabilă, de îndemnurile unor boieri patrioți animați de idealul luptei pentru eliberare de sub stăpînirea otomană, [...] în pragul secolului al XIX-lea, chiar sub regimul fanariot, imperativul renașterii armatei naționale era provocat de puternice necesități interne", Apostol Stan se oprește asupra condițiilor interne care reclamau reorganizarea pe baze moderne a oștirii, în primul rînd a luptei împotriva bandelor prădalnice ale lui Pazvan-Oglu. Un spațiu mai larg este acordat de autor încercărilor lui Constantin Ipsilanti de a organiza, în același scop, o oștire națională, în cadrul căreia rolul preponderent urma să-l aibă pandurii, idee preluată „în noua conjunctură creată de un nou război antiotoman", adică de cel dintre 1806—1812, care „oferi românilor un prilej de afirmare a voinței lor de emancipare de sub suzeranitatea turcească" (p. 101).

Este ceea ce va constitui și obiectul celui de-al V-lea capitol al lucrării, intitulat „Încercarea de instituționalizare a unei miliții naționale" (p. 101—145), în care autorul se ocupă pe larg de rolul pe care unitățile militare românești l-au avut între anii 1806 și 1812, atît ca participante directe în conflictul dintre Rusia și Imperiul otoman, cît și ca elemente de la care s-a pornit în concretizarea proiectelor de organizare a unei armate naționale. La sfîrșitul războiului dintre 1806 1812, îndeosebi în Țara Românească exista un puternic nucleu de armată națională bazat în special pe panduri care, odată cu răsturnarea suzeranității otomane asupra Principatelor Române, după încheierea păcii de la București (16 mai 1812) a fost desființat. În aceste condiții, în cadrul trupelor de panduri au avut loc numeroase și deseori puternice frămîntări care le vor anunța pe cele din 1821. Ele au constituit nu numai simple manifestări de ordin social, dar mai ales expresia luptei îndreptate împotriva desființării unor formațiuni militare. De aceea, tratarea lor într-un capitol separat al VI-lea: „Frămîntări în mijlocul pandurimii" (p. 146 168) — o considerăm mai mult decît binevenită, mai ales că acesta precede capitolul al VII-lea dedicat „Constituirii oastei pandurilor în timpul revoluției de la 1821" (p. 169 231), cel mai vast al întregii lucrări, în care sînt tratate amănunțit principalele momente ale revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, subliniindu-se, o dată în plus, contribuția remarcabilă pe care pandurii această categorie militară de veche tradiție — au avut o în 1821.

Încercările mai timide sau mai îndrăznețe de organizare militară, ca și prezența permanentă a unor unități militare românești, analizate de autor în cuprinsul celor șapte capitole ale lucrării, explică ele însele împrejurările cristalizării, în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, în condițiile favorabile de după încheierea păcii de la Adrianopol, a armatei naționale.

De aceea, și ultimul capitol al lucrării, al VIII-lea, intitulat sugestiv „Instituționalizarea armatei naționale" (p. 232 260), apare ca o concluzie firească a întregii problematici tratate. Renașterea armatei naționale este, după cum însuși autorul afirmă în încheierea lucrării, „o încununare a unui extraordinar efort politico-militar făcut de poporul român într-una din epocile cele mai dificile ale istoriei lui" (p. 261), ea apărîndu-ne, după cum afirmam și la începutul acestor considerații, ca un moment în lungul și deseori sinuosul drum al istoriei armatei române.

Autorul, folosind o bibliografie bogată, s a străduit și a reușit să ne dea prin lucrarea de față o imagine de ansamblu a acestui moment important din istoria oștirii noastre. I-am reproșa totuși faptul că nu a extins analiza și asupra altor categorii militare (cătane, slujitori, plăieși, potecași) de veche tradiție românească care s-au menținut în intreaga perioadă tratată și care, alături de panduri, au constituit elemente importante în cristalizarea armatei naționale moderne, ele menținîndu-se și în perioada următoare. După cum, o analiză a luptei dusă pentru renașterea

www.dacoromanica.ro

armatei naționale prin memorii, programe și proiecte de constituție atît de numeroase în epocă ar fi ajutat la înțelegerea complexului proces de constituire a armatei moderne. De asemeni o listă bibliografică finală, ca și o serie de grafice reprezentînd comparativ diferitele etape ale organizării oastei pandurilor nu ar fi avut decît menirea să faciliteze înțelegerea problematicii tratate, constituind totodată importante instrumente de lucru. Chiar și fără acestea, lucrarea lui Stan Apostol, *Renașterea armatei naționale*, scrisă într-un stil sobru, dar ușor accesibil, constituie o valoroasă contribuție, ea incitînd, deopotrivă, la lectură, ca și la aprofundarea și cercetarea acestui moment mai puțin cunoscut din istoria armatei noastre

Dorina N. Rusu

PAUL ABRUDAN, *Prefectul pașoptist Vasile Moldovan*, Edit. militară, București, 1979, 175 p.

Prin lucrarea lui Paul Abrudan, prefectul Vasile Moldovan, unul din fruntașii de seamă ai revoluției de la 1848—1849 din Transilvania, colaborator apropiat al lui Avram Iancu în luptele din toamna anului 1848 și primăvara anului 1849 date pentru apărarea teritoriului transilvan și a drepturilor naționale ale poporului român, beneficiază de o nouă micromonografie, după aceea a publicistului Petre Baciu, aparută cu cîțiva ani în urmă*. Cunoscute, pînă la apariția lucrarilor menționate, aproape exclusiv din *Memoriile* pe care le-a lăsat sau din unele evocări ocazionale, personalitatea și rolul lui Vasile Moldovan în desfășurarea evenimentelor revoluționare sînt redate în lucrarea lui Paul Abrudan în adevărata lor lumină.

Descendent al unei familii originară din Moldova, de unde și numele adoptat ulterior de unul din urmașii acestei familii, Vasile Moldovan s-a născut la 21 iunie 1821 în comuna Sînpaul din județul Mureș, formîndu-se în atmosfera de elevată spiritualitate românească a Seminarului din Blaj, unde a avut ca profesori pe Timotei Ciparin și Aron Pumnul. La izbucnirea revoluției, tînărul student s-a evidențiat atît prin rolul activ avut în mobilizarea maselor de români transilvăneni din satele de pe valea Mureșului la cele trei adunări revoluționare de la Blaj, cît și, în în calitate de prefect al Legiunii a III-a, în primele lupte din regiunea Tîrnavei Mici și a Mureșului din toamna anului 1848. Silit, sub presiunea forțelor superioare și mai bine înarmate ale adversarului, să-și dizolve tabăra. Vasile Moldovan cu o parte din oamenii săi s-a îndreptat, la începutul anului 1849, spre regiunea Munților Apuseni, unde se afla centrul de rezistență al românilor condus de Avram Iancu și unde aveau să se dea principalele lupte. Asupra acestor lupte și asupra contribuției lui Vasile Moldovan, devenit unul din membrii „statului major" al lui Avram Iancu, la cîștigarea lor se oprește cu precădere și autorul, evidențiind abnegația și curajul tînărului revoluționar, dovedite pe tot parcursul desfășurării evenimentelor.

Vasile Moldovan a luat parte și la tratativele de la Abrud cu deputatul I. Dragoș, precum și la discuțiile lui Avram Iancu cu Nicolae Bălcescu, venit în munți pentru a realiza o împăcare între maghiari și români, el fiind acela care, din însărcinarea lui Iancu, a însoțit pe Bălcescu pînă la Ighiu, de unde revoluționarul muntean s-a îndreptat apoi spre Seghedin.

După revoluție, renunțînd la cariera de preot, Vasile Moldovan a ocupat diferite funcții în administrație, devenind între anii 1867 1872 vicecomite al districtului Cetatea de Baltă, în care calitate a rămas același apărător al drepturilor naționale ale românilor transilvăneni. În ultimii ani ai vieții și-a scris memoriile, importantă sursă documentară asupra revoluției din 1848 din Transilvania utilizată de aproape toți istoricii acesteia, care au fost publicate de familie chiar în anul morții sale. S-a stins din viață la 1 ianuarie 1895 în localitatea Boziaș de lîngă Tîrnăveni (azi suburbie a orașului), unde a și fost înmormîntat.

Întemeiată pe o bogată bibliografie, prin utilizarea atît a scrierilor edite (cărți și publicații periodice), cît și a unor manuscrise și documente de arhivă, dar mai ales pe însăși memoriile revoluționarului transilvănean, micromonografia lui Paul Abrudan, scrisă cu căldură și într-un stil atractiv, reprezintă nu numai un omagiu adus prefectului pașoptist, dar și o contribuție la mai buna cunoaștere a unor aspecte ale revoluției din 1848, viața și activitatea lui Vasile Moldovan fiind încadrate în contextul general al luptei românilor ardeleni pentru dreptate socială și libertate națională. Ea constituie totodată un îndemn la studierea vieții și a celorlalți prefecți și tribuni revoluționari, dintre care puțini beneficiază pînă în prezent de lucrări monografice.

Valeriu Stan

VASILE CĂRĂBIȘ, *Publicații periodice din Gorj*, Tîrgu Jiu, 1978, 217 p.

A apărut la Tîrgu Jiu, cu sprijinul Secției Propagandă a Comitetului județean Gorj al P.C.R., lucrarea *Publicații periodice din Gorj*.

* Petre Baciu, *Prefectul Legiunii a III-a*, Edit. Litera, București, 1976, 68 p.

www.dacoromanica.ro

Autorul, profesorul Vasile Cărăbiș, bun cunoscător al istoriei și folclorului meleagurilor natale, este cunoscut specialiștilor în istorie prin studiile sale privind satele de moșneni de pe valea Jalești, activitatea morilor și a pivelor, olăritul din aceeași regiune și istoria învățămîntului din județul Gorj. În ultimii ani, folosind tot material inedit, a publicat date noi privind bîlciurile și tîrgurile din Oltenia, precum și circulația sării în această parte a țării.

Cuvîntul înainte, semnat de Ion Mocioi — căruia i se datorează și îngrijirea ediției —, cuprinde un scurt istoric al activității tipografice din județul Gorj în cei aproape 100 de ani de la înființarea primei tipografii. Se stăruie asupra vieții și activității lui Nicu D. Miloșescu, care a adus prima tipografie la Tîrgu Jiu în 1882, iar în 1894 a instalat, tot acolo prima litografie artistică din țară. Este subliniată colaborarea cu Alexandru Ștefulescu. prof. Iuliu Moisil, ing. Aurel Diaconovici, prof. Vitold Rola-Piekarski și alți intelectuali și aportul său la mișcarea culturală din județul Gorj la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. În tipografia lui Miloșescu s-au tipărit — între 1882 și 1917 — aproximativ 70 de periodice și un mare număr de cărți de literatură, știință, manuale școlare ș.a.

Volumul cuprinde publicațiile periodice apărute în județul Gorj între anii 1882 și 1970. Periodicele sînt grupate, după natura lor, în 7 categorii: ziare și reviste, calendare, anuare, buletine, bugete, dări de seamă, rapoarte, iar în cadrul fiecărei categorii este folosit criteriul cronologic. Cercetătorul va găsi la fiecare publicație numele directorului și al colaboratorilor, tipografia și sediul redacției. Pentru a putea cunoaște mai ușor orientarea periodicelor, autorul a reprodus, integral sau parțial, articolul-program publicat în primul număr.

Cele 110 ziare și reviste apărute în județul Gorj și incluse în bibliografie sînt împărțite în două mari categorii, hotarul fiind începutul revoluției sociale și naționale, antifasciste și antiimperialiste de la 23 august 1944. În prima categorie figurează 99 de titluri (de la cel dintîi ziar apărut în Gorj — e vorba de săptămînalul „Vulcanul", tipărit între ianuarie—octombrie 1882 la Tîrgu Jiu și din care nu s-a păstrat nici un exemplar — pînă la „Gazeta Jiului", apărută din 1941); în cea de-a doua categorie, 11 titluri (de la „Libertatea Gorjului", organ al P.S.D. din județ, apărut la 1 ianuarie 1945 pînă la „Ecou", revista Liceului economic din Tîrgu Jiu, apărută din 1970), dar trebuie avut în vedere faptul că unele periodice din prima categorie au continuat să apară și după data amintită.

O *Adenda* întocmită de Ion Mocioi aduce date suplimentare despre 8 din periodicele incluse în bibliografie („Jiul" (1894—1895), „Aurora" (1900), „Speranța" (1902—1903), „Zorile". Biblioteca tinerimei (1909—1910) devenită „Zorile", Revistă literară și artistică (1910), „Orizontul" (1909), „Calendarul Gorjului" (1910) și „Revista Jiului" (1920—1921, 1927) și semnalează alte 11 periodice neincluse în acest volum.

O hartă privind răspîndirea pe centre a presei gorjene (localizarea redacțiilor), o listă alfabetică a publicațiilor, o alta a colaboratorilor, în cuprinsul căreia se întîlnesc nume de rezonanță ale vieții politice și culturale din țara noastră (să-l amintim aici doar pe Nicolae Iorga) și, în sfîrșit, una de pseudonime, întregesc bibliografia și-i măresc valoarea de utilizare.

Volumul prof. V. Cărăbiș constituie un important instrument de lucru, care va aduce însemnate servicii cercetătorilor de istorie modernă și contemporană a României. Bibliografia sa oferă o abundență de date ce urmează a fi valorificate în cuprinsul unor studii de istorie a presei românești. În același timp, bibliografia oferă informații în egală măsură privind cercetările de istorie locală și națională. Aceste periodice cuprind știri privind viața economică, socială și culturală a județului Gorj de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și pînă astăzi, dar în același timp depășesc cadrul unei arii geografice restrînse.

Profesorul V. Cărăbiș a întocmit, printr-o laborioasă cercetare, un folositor instrument de lucru. Este de dorit ca exemplul său să fie urmat de alți cercetători pentru ca, pe baza unor asemenea lucrări de istorie a presei locale, să se poată întreprinde cercetări de orizont național.

Olimpia Diaconescu

www.dacoromanica.ro

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. LUCRĂRI TEORETICE, SINTEZE, GENERALITĂȚI

* * * *Bibliografia manualelor, tratatelor și cursurilor universitare apărute în R.S. România, 1975—1976*, Biblioteca Centrală Universitară București, Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, București, 1979, 603 p.

BODINGER MARTIN, *Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași. Catalog adnotat* (Cărți rare și prețioase-vol. 3), Iași, 1976, 467 p.

CĂZAN, GH. N. (coordonator), LUPU N. Z., NASTOVICI, EMA, BUȘE, C., *Documente și texte privind lupta de eliberare antiimperialistă a popoarelor din Asia, Africa și America latină 1945—1975*, București, Facultatea de istorie-filozofie, 1979, 698 p.

* * * *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană din România*. Antologie, studiu introductiv și note de Gheorghe Ghimeș, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 442 p.

JUTIKKALA EINO, PIRINEN KAUKO, *Histoire de la Finlande*, Editions de la Baconniere, Neuchatel, 1978, 347 p.

PADRON, FRANCISCO MORALES, *Istoria descoperirii și cuceririi Americii*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 490 p.

* * * *Petnadeset godini Institut za balkanistika 1964 1978. Istoričeska sprava i bibliografija*, Sofija, 1979, 217 p.

RĂDULESCU, ADRIAN, BITOLEANU ION, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 440 p.

* * * *Tradiții de solidaritate revoluționară româno-ungară, 1884—1946*, Documente și amintiri, Edit. politică, București, 1979, 451 p.

TUCĂ, colonel dr. FLORIAN, COCIU, MIRCEA, CHIRE, dr. F. *Bărbați ai datoriei 1877—1878. Mic dicționar*, Edit. militară, București, 1979, 302 p.

ŽUKOV, E. M., BARG, M. A., CENJAK, E. B., PAVLOV, V.I., *Teoretičeskie problemy vsemirno — istorii eskogo processa*, „Nauka", Moskva, 1979, 329 p.

II. ISTORIE VECHE

BÂRZU, LIGIA, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1979, 110 p.

GLODARIU, IOAN, IAROSLAVSCHI, EUGEN, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. — I e.n.)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 188 p. + 75 fig.

MĂRGHITAN, LIVIU, *Banatul în lumina arheologiei (paleoliticul — cucerirea romană)*, Edit. Facla, Timișoara, 1979, 214 p.

III. ISTORIE MEDIE

* * * *Byzantino-bulgarica*, Editions de l'Academie Bulgare des Sciences, Sofia, 1978, 389 p.

CONSTANTINESCU, NICOLAE, *Vladislav I*, 1364—1377, Edit. militară, București, 1979, 163 p.

* * * *Etudes byzantines et post-byzantines*. Publiées par les soins de Eugen Stănescu et Nicolae-Șerban Tanașoca, Edit. Academiei R.S. România, București, 1979, 310 p.

EVANS, R.J.W., *The Making of the Habsburg Monarchy 1550—1700*, Clarendon Press, Oxford, 1979, 531 p.

FLORJA B.N., *Russko-poliskie otnošenija i političeskoe razvitie vostočnoj Evropy vo vtoroj polovine XVI — načale XVII* v, „Nauka", Moskva, 1978, 299 p.

www.dacoromanica.ro

IORGA, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1979, vol. I, 219 p., vol. II, 297 p.

KOPANEV, A.I., *Krestijanstvo Russkogo Severa v XVI v.*, „Nauka", Leningrad, 1978, 244 p.

LJUBLINSKAJA, A.D., *Francuskie krestijane v XVI—XVIII vv.*, „Nauka", Leningrad, 1978, 252 p.

THEODORESCU, RĂZVAN, *Itinerarii medievale*, Editura Meridiane, 1979, 195 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

* * * *Aktualinye problemy sovetskoj istoriografii pervoj russkoj revoljucii*, Sbornik statej, „Nauka", Moskva, 1978, 316 p.

ATANASIU, VICTOR, IORDACHE, ANASTASIE, IOSA, MIRCEA, OPREA, ION M., OPRESCU, PAUL, *România, în primul război mondial*, Edit. militară ,Bucureşti, 1979, 542 p.

BRĂTESCU, G., *Tinereţea lui Carol Davila*, Edit. Albatros, Bucureşti, 1979, 263 p.

DRAJAKIN, V.S., *Samoderžavie burzuažlja i dvorjanstvo v 1907—1911 gg.*, „Nauka", Leningrad, 1978, 244 p.

GÜRAN, TEVFIK, *Structure economique et sociale d'une region de campagne dans l'Empire ottoman vers le milieu du XIXe s.*, Sofia, 1979, 110 p.

HANISCH, ERNST, *Der kranke Mann an der Donau. Marx und Engels über Osterreich*, Europa verlag, Wien, München, Zürich, 1978, 433 p.

JELAVICH, CHARLES and BARBARA, *The Establishment of the Balkan National States*, 1804—1920, University of Washington Press, 1977, 358 p.

* * * *Nacionalnoos voboditelni dviženija na balkanskite narodi.* (Vtorata polovina na XVIII vek — 1878 g.), Bibliografija (1966 — 1976), Sofija, 1978, 157 p.

OFFERMANN, TONI, *Arbeiterbewegung und liberales Bürgertum in Deutschland*, 1850—1863, Verlag Neue Gesellschaft Gmbit Bonn, 1979, 621 p.

PAVEL, TEODOR, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia Puterilor Centrale (1878—1895)*, Edit. Facla, Timişoara, 1979, 347 p.

REMINI, ROBERT V., *Andrew Jackson and the course of American Empire, 1767—1821*, Harper and Row, Publishers, 1977, 502 p.

RETEGAN, SIMION, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 267 p.

* * * *Rolul maselor populare în făurirea unirii Principatelor române*, Edit. politică, Bucureşti, 1979, 556 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

AMOUROUX, HENRI, *Les beaux jours des collabos, juin 1941— juin 1942*, Editions Robert Laffont, Paris 1978, 560 p.

BABICI, ION, *Solidaritatea românească cu lupta antifascistă din Balcani*, Edit. politică, Bucureşti, 1979, 60 p.

BĂRBULESCU, ELENA A, *Lupta maselor populare în revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă. Judeţele Olt şi Romanaţi. 1944—1947*, Edit. politică. Bucureşti, 1979, 207 p.

ENESCU, ION, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, 468 p.

GAWEDA, STANISLAW, *Uniwersytet Jagiellonski w okreste okupacji hitlerowskiej*, Nakladem Uniwersytetu Jagiellonskiego, Warszawa-Krakow, 1979, 167 p.

* * * *Iaşul în lupta revoluţionară şi democratică.* Coordonator Gheorghe Zaharia, Junimea, Iaşi, 1979, 422 p.

LUPU, N. Z., CAZAN, GH. N., BUŞE, C., *Istoria universală contemporană*, vol. I, 1917—1945, Bucureşti, Facultatea de istorie-filozofie, 1979, 537 p.

MATICHESCU, OLIMPIU, *Doftana, simbol al eroismului revoluţionar*, Edit. politică, Bucureşti, 1979, 289 p.

* * * *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, vol. I, Edit. militară, 1979, 562 p.

SIRKOV, DIMITIR, *V'nsnata politika na B'lgarija 1938—1941*, Nauka i izkustvo, Sofija, 1979, 343 p.

* * * *Studii de istorie a economiei şi gîndirii economice româneşti*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 300 p.

Gelu Apostol

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU–MUZICĂ–CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÉRIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE–MUSIQUE–CINÉMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

FLOREA MOGOȘANU, **Paleoliticul din Banat**, 1978, 152 p., 11 lei.

* * * **Răscoala seculor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări**, 1978, 159 p., 19 lei.

PETRE ROMAN, IOAN NEMETI, **Cultura Baden în România**, 1978, 159 p., 18 lei.

MARIA COMȘA, **Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploiești)**, 1978, 181 p., 30 lei.

PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles**, 1978, 158 p., 8, 25 lei.

ION HORAȚIU CRIȘAN, **Burebista and his time**, 1978, 253 p., 22 lei.

ALEXANDRU DUȚU, **Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History**, 1978, 196 p., 12 lei.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, **Opere, IV, Oratorie, II, Partea II-a (1874—1878)** 1978, 662 p., 49 lei.

OLIMPIU MATICHESCU, **Raboclaia solidarnosti v Ruminii (1921—1944 gg)**, 1978, 232 p., 11 lei.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, **Depozitele de bronzuri din România**, 1978, 390 p., 51 lei.

SEBASTIAN MORINTZ, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic**, 1978, 216 p., 21 lei.

BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU ZONER, AUREL DUȚU, **Bucureștiul și epopeea independenței 1877—1878**, 1978, 198 p., 12 lei.

DAN BERINDEI, **Epoca Unirii**, 1979, 272 p., 16 lei.

DUMITRU VITCU, **Diplomații Unirii**, 1979, 186 p., 24 lei.

ILIE CORFUS, **Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea**, 1979, 448 p., 29 lei.

* * * **Independența României. Bibliografie**, 1979, 307 p., 31 lei.

VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, **Premise economice ale formării statului național unitar român**, 1979, 332 p., 27 lei.

ION BARNEA și colab., **Tropaeum Traiani. I. Cetatea**, 1979, 258 p., 38 lei.

LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 138 p., 10 lei.

RADU POPA și MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească**, 1979, 162 p., 28 lei.

TAHSIN GEMIL, **Țările române în contextul politic internațional 1621—1672**. 1979, 231 p., 11 lei.

RM ISSN CO—3878

I. P. „Informația" c.2151

www.dacoromanica.ro

Lei 10.